

nos)

*Ő szói: s mely szinte már kővé meredten
Csak hátra néze, mint Lóth asszonya,
A nemzet él, a nemzet összeretten,
Átfut szívén a nemlét iszonya;
Szól újra: és im lélek ül a szemben:
Rózsát az arcra élet színe fest;
Harmadszor is szól: s büszke gerjelemben
Munkálni, hatni, küzdeni vágy a test.*

(Arany János)

SURÁNYI MIKLÓS

EGYEDÜL VAGYUNK

REGÉNY

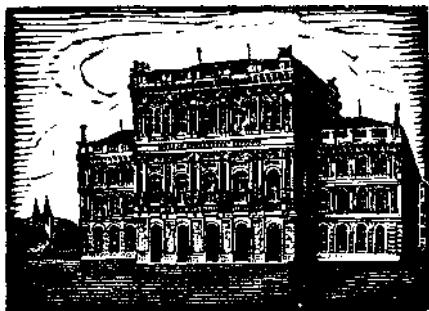
Második rész

Gróf Széchenyi István

ÚJ IDŐK IRODALMI INTÉZET R. T.
(SINGER ÉS WOLFNER)
KIADÁSA. BUDAPEST

SURÁNYI MIKLÓS

Gróf SZÉCHÉNYI ISTVÁN

ÚJ IDŐK IRODALMI INTÉZET R. T.
(SINGER ÉS WOLFNER)
KIADÁSA, BUDAPEST

Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadra -alkalmazás és
filmesítés jogát is.

*Copyright by Új Idők Irodalmi Intézttől. (Singrer és IVollner)
Budapest, 1944.*

Felelős kiadó: Hampó József igazgató.

Pakoss-nyomda, Budapest, Akác-köz ,4. — Felelős: Pakoss Ferenc.

ELSŐ RÉSZ.

I.

A Szajna balpartján, a R-ue de Grenelle-St. Germain egyik halk és ódon palotájában August Victor Vincent gróf tábornok képviselte I. Ferencet, Isten és a Szent Szövetség kegyelméből Ausztria «császáriját s több királyi és hercegi korona felkent viselőjét. Az árnyas fák, szabályosra nyírt kertek és barnára avult kőpaloták sorában az osztrák nagykövetség nem állott barátok és fegyvertársak nélkül; ott volt a porosz és az orosz nagykövetség is s azok fölött szintén Metternich rendszere: a rend, a mozdulatlanság és az örökkévalóságra berendezett legitimitás szelleme lebegett. Ebbe az utcába még nem tette be lábát sem a bonapartista, sem a köztársasági kísértet, amely a waterloo-i csata után tíz és Napóleon halála után négy esztendővel nemcsak Párizs külvárosaiban, hanem az egyetemek, a kaszárnyák, sőt a Palais Royal táján is felütötte fejét. A Rue Grenelle palotáinak lakói nem akartak emlékezni sem a nagy forradalomra, sem a császári sasokra s az osztrák nagykövetség feje, Vincent gróf még a királynál is royalistább volt, ő a trónörökösrel s a királyi hercegekkel tartott, akik alig várták, hogy XVIII. Lajos megtérjen őseihez és átengedje helyét Artois grófjának. A derék öregúr aránylag elég előzékeny volt és nem váratta sokáig a türelmetleneket. Szép csendesen meghalt, épp úgy, ahogyan élt és holttestét St. Deniseben teljes spanyol

(tikettel odatették ősei mellé. Az új király, valamint annak gyermekei és leányai a nyolc óra hosszát tartó temetési ünnep alatt elfáradtak, megéheztek és ájuldoztak az unalomtól. Csak az öreg Vincent gróf könnyezett a megihatottságtól, mert ő mindig tudta, hogy mi a kötelessége a diplomáciai kar doyenjének.

August Victor Vincent lovassági tábornok olyan generális volt, aki sohasem vett részt egyetlen háborúban sem és olyan nagykövet, aki a saját fejéből egyetlen jelentést sem írt a bécsi külügyminiszternek. De Ő volt a legszebb ember az összes párizsi diplomaták között és egész vagyonát arra áldozta, hogy méltóképpen képviselje császáraját a világ fővárosában. Annyi rendjele volt, mint Wellingtonnak, habár nem ő nyerte meg a waterloo-i csatát és semmiféle korzikaitól sem mentette meg Európát. Ebből is kitűnik, hogy az államférfiak nagyságát nem lehet a rendjeleik száma után mérni. Viszont a legnagyobb mértékben egyesített magában minden olyan tulajdonságot, amelylyel például a Comédie Française színpadán egy nagykövetet el lehet játszani. Finom volt, tapintatos, elegáns és tehetségtelen. Gyönyörűen beszélt franciául, angolul, olaszul, sőt még németül is, noha gondolkodni a világ egyetlen nyelvén sem tudott. De nem is volt rá szükség. A világpolitika intézésében gondolkodott helyette Metternich, a francia udvarnál és a párizsi szalonokban követendő diplomatikus magatartás tekintetében pedig gondolkodott helyette a felesége, aki a Beüiss hercegi családból származott és royalista szellemben nemcsak Artois grófját, az Angoul me-i és Berry hercegnőket, hanem még a saját férjét is felülmúlta. Estélyein Napoléon és XVIII. Lajos vezérkari főnökét, a dalmáciai herceget és feleségét egyszerűen csak mint Monsieur és Madame Soult-t jelentették be, mert Eleonóra hercegasszony nem ismerte el, hogy Buonaparte tábornoknak joga lett volna valakit herceggé kinevezni.

Az osztrák követ felesége elégedetlen volt a francia közállapotokkal és csak akkor derült fel, amikor a trónörökös és pártja legalább udvari etikett-kérdé-

sekben az öreg királyt is szélsőséges intézkedésekre tudta csábítani. Például, amikor Lajos Fülöp orleansi herceg feleségével együtt a királyhoz járult s a feleség előtt, mert az Mária Terézia császárnő unokája volt, a fogadóterem ajtajának mind a két szárnyát kitérték, a férj orra előtt az egyik szárnyat sietve visszahajtották és Lajos Fülöp csak úgy, a félig nyitott ajtón oldalalaghatott be a trónterembe.

Eddig csak ilyen apró örömei voltak a hercegnőnek, most azonban Franciaország X. Károly koronázására készülődött s ezzel úgy látszott, hogy minden előről kezdődik, ami XVI. Lajos és Mária Antoinette alatt oly tragikus hirtelenséggel abbanmaradt. Reuss Eleonóra hercegnő tíz esztendővel megfiatalodott, azaz negyvenöt évesre maszkírozta magát. Amióta kitérték a koronázás napját, nemcsak minden szabad idejét, de még éjszakai álmait is a nagy ünnepre való előkészület foglalta el. A követség vezetését ez alkalomra teljében átvette férjétől s a tábornok nem is vonakodott, hogy azt átadja neki. Tudta, hogy a legjobb kézben van; ő ezalatt nyugodtan élt a whistnek, a champagne! boroknak s a Varietés-k névtelen táncosnőinek.

Felesége reggelenkint öltözködés közben fogadta a nagykövetet, hogy tájékoztassa őt a diplomáciai ügyiratokról. Különösen az a kérdés izgatta nagyon, hogy kit bíznak meg a császár képviselőjével és kik lesznek a rendkívüli követség tagjai. A titok február végén pattant ki egy emlékezetes reggelen, amikor a bécsi kurír meghozta Metternich rendelkezését. Ezt is a hercegnő olvasta el legelsőnek és elégedetten közölte férjével, hogy a rendkívüli követség vezetője Esterházy Pál, a káprázatos pompájú és viharos életű Nickerl herceg fia lesz, akinek a fejedelmi vérből való Thurn Taxis Teréz hercegnő a felesége. Ez rendben van. A császár képviselője mellett, mint kamarás azonban ott szerepel egy gróf Széchenyi István nevű huszárkapitány is, akinek a párizsi nagykövetségnél még a hírért sem hallották soha.

A nagykövet felesége tehát külön futárt menesztett Becsbe, hogy Sedlnitzky gróftól, a bécsi titkos

rendőrség főnökétől hiteles adatokat szerezzen Esterházy herceg kísérről.

A futár három hét múlva meghozta a kívánt adatokat.

A nagykövet felesége, aki fejedelmi címeit és előjogait, valamint udvartartásának szertartásait grófi férje mellett is fenntartotta, ezt a jelentést legbensőbb budoárjában, öltözködés közben olvasta el, miközben két-három komorna sürgött-forgott körülötte, hogy másfél óra hosszat tartó művészi munka után az öreg dámát ismét tíz esztendővel megfiatalítsák és hajdanvaló szépségének romjaiból egy porcellánarcú, mosolygós, kacér és finom kis rokokó szobrot építsenek fel. A szertartás alatt ott ült a szoba sarkában Vineent tábornok is és türelmesen várta, amíg felesége megteszi észrevételeit a fiatal Széchenyi grófra.

— Nos?

A hercegnő kissé felhúzta az egyik szemöldökét.

— Még nem tudom, hogy fogadhatjuk-e.

— Hm ... — jegyezte meg szomorúan a nagykövet, mert nem szerette a komplikációkat és irtózott attól, hogy jegyzékváltásba bocsájtkozzék a bécsi főkancelláriával. Ezért összeszedte magát és vakmerően folytatta a kérdezősködést. — ön tehát, ma chére, nem tartja őt közénk valónak?

A hercegasszony nagyon furcsának találhatta a titkosrendőrség jelentését, mert érdemesnek tartotta, hogy azt felolvassa a nagykövetnek.

— Excellenz satöbbi, satöbbi. . . nagybecsű érdeklődésére satöbbi, satöbbi. . . tehát a Széchenyiek 1696-ban kapták a grófi koronát satöbbi, satöbbi... a most élő három testvér között István gróf huszárkapitány a legfiatalabb s egyben a legkevésbé megbízható tagja a családnak. Legfőbb kifogás ellene, hogy szoros barátságra lépett egy Wesselényi Miklós nevű erdélyi báróval, aki viszont családjától «örökölte lázadó szellemét és hajlam szerint maga is valóságos forradalmár. Széchenyi István gróf a báróval való megismerkedés után nyomban végigjárta az erdélyi mágánásokat, akiknek kilenc tizedrésze rebellis, kuruc,

Rákóczi-fajzat. Hónapokig élt a körükben s azalatt, amíg méneseiket tanulmányozta, beszívta lelkébe az erdélyi szellemet, amely a monarchia egyik rákfenéje. A következő évben Wesselényi bárót felhozta magával Becsbe, ahol a *Jägerzeilen magának nagy fényűzéssel* (angol fürdőszoba, kis angol gázgép, vízvezeték mellékhelyiség) külön lakást rendezett be . . . kedves barátom, miféle fajankók szerkesztik Bécsben a rendőri jelentéseket? . . . Innen 1822-ben kettesben elindultak külföldi országokba s Münchenen, Augsburgon, Ulmon, Stuttgarton, Strassburgon, Epcrnayn át Párizsba utaztak, ahol főleg angol főnemesek társaságában vagy húsz napot töltöttek. Érdekes, hogy nagypéntek napját La Trappe-ban, a néma barátok kolostorában töltötték, vagyis olyan helyen, amelyet katonatisztek kerülni szoktak. Gyanús. Ezután Angliába mentek, ahol viszont gyárak, kereskedelmi házak, bankok, ménesek, versenystállók s az angol főnemesek vidéki birtokai érdekelték őket, (gyanús érdeklődések) majd visszatérve Franciaországba, Láfítte bankár szalonjában bonapartista és republikánus bankárok, írók és politikusok között magukat istentelen és forradalmi eszméikkel mételyezték meg. (Úgy látszik, hogy a trappistáknál töltött éjszaka csak alibi volt.) Ősszel jöttek vissza Becsbe, a farsangot Bécsben töltötték . . . kedves barátom, az Isten szerelmére, hiszen ön alszik . . . nem szégyenli magát? . . . nos, tavasszal a báró hazament Erdélybe, Széchenyi gróf pedig Magyarország dunántúli részét járta be, alighanem azért, hogy a magyar politikai élettal megismerkedjék és magának — ki tudja, mily célból? — népszerűséget szerezzen. Ez az utazás azonban visszafelé sült el, mert a magyar táblabírák ... — miféle néptörzs ez, drágám? .. cigányok? ... — mindjárt gondolhattam volna .. ., a táblabírák előtt már csak angломániája miatt is több ellenszenvet, mint rokonérzést tudott magának szerezni. Egyikük megjósolta, hogy a lóversenyek és angol falkavadászatok után majd a medvejátékok és kakasviadatok következnek, a vége pedig a tékozló és külföldét majmoló magyar főnemesek szokásos sorsa lesz:

zárgondnokság és teljes tönkremenés. Drága barátoni, maga megint egész éjjel kártyázott? . . . Nem? Hát akkor ajándékozzon meg a figyelmével. . . Széchenyi gróf egyébként kissé alacsony, vézna, sárgabőrű, bozontos szemöldökű, túlságosan domború homlokú és csontos arcú ember, a bőre, mintha gumiból volna, gyakran groteszk fintorra torzul és ezzel hol ijesztővé, hol nevetségessé válik fiatal leánykák és tisztos korú hölgyek szemében. Mindamellett szerelmi kalandjairól, kicsapongásairól, könnyelműségéről, cinizmusáról és léhaságáról sokat lehetne beszélni. . .

A tábornok, aki a felolvasásnak már majdnem a második mondatánál elbóbiskolt, most érdeklődéssel ütötte fel a fejét.

— Szerelmi kalandok?

A hercegnő lesújtó pillantást vetett férjére és folytatta.

— ... De jellemzésül elég lesz, ha megtudjuk, mint vélekednek róla a saját családjában. Ha a gróf, aki különben familiájától meglehetősen elidegenedett, néha meglátogatja testvérnénjét, gróf Batthyány Miklósnét. a kegyes és istenfélő grófnő mindig megparancsolja a szobalányoknak, sőt a kastélyban élő minden nőszemélynek, akinek csak félig-meddig tűrhető ábrázata van, hogy ne merje magát mutatni, amíg a vadlélek — így nevezi őt — a kastélyban időzik; mihelyt aztán onnan eltávozott, megkönnyebbülve keresztet vet magára s hálát ad Istennek, hogy háza megszabadult a gonosz szellemtől. Másik nővére Zichy Ferdinándné, akit a kongresszus alatt az orosz cár beauté triviale-nak hívott, egyszer ezt írta valamelyik bécsi barátnőjének: »Ha Stefferl majd meghal s amint óhajtom, a mennyország kapujához jut, Szent Péter bizonyára kissé megvárakoztatja őt s ezalatt felkeresi Szent Orsolyát, hogy figyelmeztesse; rejtse el valahova a vezérlete alatt álló tizenegyezer szüzet, mert itt jön Széchenyi István gróf . . . A Beauté triviale I A grófnőnek a modora is kissé triviális ... Nem gondolja, uram?

A tábornok arca boldog mosolyra szélesedett. —

Ez aztán az ember! — gondolta magában, de fennhangon nem merte bevallani. E helyett a fejét csóválta.

— Hallatlan.

A hercegnő gúnyosan mosolygott.

— Hallatlan? Csakugyan? Én már hallottam ilyesmit. Sőt ismerek is nem egy, különben már érettebb korú és magas állásban levő ... de hagyjuk . . . Nézzük csak tovább . . . Ha Excellenciádat érdekelné . . . satöbbi. . . satöbbi. . . mérvadó körökben meglepően ellentétes vélemények vannak a fiatal grófról. Windischgraetz Lóry hercegnő például a rut és visszataszító férfiak közé sorozza s e miatt tökéletesen alkalmatlannak tartja diplomáciai szolgálatra. Czernin grófnő szerint pedig nemcsak rut, hanem érdektelen és unalmas is, aki női társaságban hasznavehetetlen.

— Hopp! — kiáltott fel a nagykövet — Czernin grófnőről legutóbb Becsben azt hallottam, hogy valamelyik fiatal Széchenyihez gyengéd szalak fűzik .. . Vájjon nem éppen erről van szó?

— Lehet. Ez az *o* dolga. Liechtenstein hercegnét azonban remélem, csak nem gyanúsítja?

— Oh . . .

— Nos, ahogy itt írják, a hercegné egyszerűen nem tartja normális embernek; leánya, Henriette pedig — akinek a kezét a gróf több ízben megkérte — családi körben úgy nyilatkozott róla, hogy valóságos paprikajancsi és mindig nevetnie kell, ha megpillantja. Es csakugyan kell, hogy legyen rajta valami komikus, mert ez a véleménye báró Schillsomiének is, sőt unokahúga, Széchenyi Mária grófnő, aki rendkívül eszes és gúnyos teremtés, szintén sokat mulat bátyja különcségein és eredetiségén. Lényéljen van valami — néha önkénytelen, néha tettezett — bohóckodás, ami miatt sokan komédiásnak tartják. Ez a komédiázás olykor szikrázó szellemességben, máskor csak tapintatlanságban és indiszkrécióban nyilvánul. Szereti embertársai gyengéit nevetségessé tenni, viszont a legenyhébb kritikát sem bírja el, mert hiú és becsvágyó. Egyik legjobb barátjának, Esterházy Vince gróf feleségének, Liechtenstein Zsófia hercegnőnek is az a

véleménye, hogy az asszonyok jól teszik, ha őrizkednek tőle, mert állhatatlan és nem tud titkot tartani.

A hercegnő itt egy pillanatra megállott.

— Ez baj — mondta önkénytelenül s szemöldökeit összehúzta.

— Baj — bölintott udvariasan a tábornok és ismét ásítózni kezdett.

— Draskovich Györgyné meg is mondta neki, — olvasta tovább a hercegasszony — hogy ne számítson soha az emberek szeretetére, mert ő sem szeret senkit, minden mély érzésre képtelen és alapjában véve nem jó ember. Nimptsch grófné pedig egyszer a szemébe vágta: Vannak pillanatok, amikor ön olyan hatást tesz rám, mintha az ördög lakoznék önben.

— Vagy úgy? — nyomott el egy roppant ásítást a nagykövet — akkor megvan a magyarázata a sikereinek.

— Rendkívüli ember lehet, azt meg kell adni — jegyezte meg elgondolkodva a hercegasszony. — Lássuk csak, mit mondanak róla a barátai? Igen, most a férfiak véleménye következik . . . Esterházy Vince gróf valósággal lángeszű embernek tartja, de félti, hogy minden zsenialitása kárba vész, mert állhatatlan, következtelen, befolyásolható, ingerlékeny és érzékenykedő. Báró Bifudem József mindig ösztönzi, hogy lépjen a diplomáciai pályára, mert villámgyors észjárása, színlelőkép ess égé, ravaszsága és roppant műveltségé a legnagyobb feladatok megoldására képesítik .. . (Ejnye, mily hízelgő véleménye van a bárónak a diplomatakról!.. .) Maga Metternich herceg is igen eszes és kedves embernek tartja, de egyúttal kicsit hóbortosnak is. Hohenzollern Paulina hercegnő szerint eszével és képességeivel a legnagyobb szerepet játszhatná a monarchiában, ha elég megfontoltságra és komolyságra tudna szert tenni.

A nagykövet ismét felvetette a kérdést.

— Nos?

A hercegnő egy másik levél felé nyúlt.

— Előbb majd elolvasom ezt a levelet, amelyet a monarchia legokosabb asszonya írt a Széchenyi-ügyben.

A tábornok felsóhajtott. Már tudta, hogy kiről van szó.

— Az özvegy Lichnovszky hercegné? — kérdezte teljesen lesújtva s mint aki elháríthatatlan veszedelem közeledésére lemond a védekezésről, reszkető fehér kezével elővette arany bumótszelencéjét, amelyet XVIII. Lajos királytól kapott ajándékba, egy csipetnyit felszipantott a legfinomabb havannai dohányporból, hármat vagy négyet tüszentett s aztán látható kedvveléssel gyönyörködött az egyik sötétszemű délfrancia komorna kissé túlérlett idomaiban. A hercegnő úgy tett, mintha ezt nem venné észre — íme, itt is egy leauté triviale és. egy triviális ízlésű férfiú — és hangosan olvasta herceg Lichnovszky Károlyné, az elképzelhető legfelső bírói szék, ítéletét.

... Édes Eleonóráam . . . stb. . . . satöbbi. . . ejnye, de átkozott írása van a drága Christiane-nak ... a középső Széchenyi fiú — mint ahogy tán tudod, egyik nevelt leányomat, Karolinát vette feleségül, aki néhány évi házasság után beleszeretett sógorába, a legkisebbik Széchenyibe és áldozatává lett ennek a Pelopidák vétkehez hasonló, bűnös gerjedelemnek . . . Hogy mi az a Pelopidák vétke? ... ön kedves barátom, sohasem olvasta Sophokles tragédiáit?. .. No, nem is önnek való. Szegény Karolina olyan rejtelmes körülmények között halt meg, hogy családja felboncoltatta. Megállapították, hogy agyvérzés ölte meg, de e mellett súlyos méhbaja is volt szegénykének.

A tábornok egy pillanatra megfeledkezett a komornáról és ijedten leste felesége arcvonásait. Érezte, hogy itt valamit mondanía kell.

— Furcsa történet. Furcsa történetei vannak Lichnovszky barátom özvegyének.

Ezután hátradőlt, egyik szemét behunyta, a másikkal kíváncsian leste a komorna mozdulatait.

Eleonóra hercegasszony pedig a levelet tovább olvasta.

... A fiatal Széchenyi nyomában egyébként pusztulás és kétségbeesés jár mindenütt. Nem beszélék számtalan aljas viszonyáról, csak a szegény Saurau Zénó gróf feleségét, Gabriellát idézem emlékezetedbe, aki Karolina halála után egy esztendővel, az isteni gond-

viselésnek félelmetes rendelkezéséből, ugyanabban a kastélyban és ugyanabban a szobában, ugyanolyan hirtelenséggel pusztult el, mint a boldogtalan lady. Az orvosok azt mondták, hogy a halálát sorvadás, azaz mellbetegség okozta, de az orvosok általában véve vagy tökfilkok, vagy megvesztegethető, pénzsóvár sarlatánok. Hajszálon múlt, hogy nem jutottak ugyanerre a sorsra a kis Liechtenstein Henrietté, Kaunitz Eleonóra, a legidősebb Metternich leány, nemkülönben Zichy Melanie grófnő is. Csodálatos, hogy a kis Melanie, aki egyike a legokosabb, de egyszersmind a legmeggondolatlanabb és legszenvedélyesebb »mai leányokénak, még most is majd eleped ezért a csörgősipkás jakobinusért. Szomorú tünete a korszellemnek. Széchenyi gróf egyébként újabban egy bájos asszonykára vetette ki hálóját és én nagyon félek, hogy ezúttal ismét sikerül neki egyik legelőkelőbb családunk hírnevét beszennyeznie. Bizonyára tudod, drága Eleonóram, hogy a fiatal Zichy gróf, a miniszter fia, akinek első felesége, a beauté celeste, az orosz cár, a porosz király és Metternich herceg ideálja, röviddel a kongresszus után hirtelen meghalt — Zichy Károly gróf a gyászév letelte után újra megnősült és feleségül vette a monarchia egyik legszebb leányát, Seilern Crescence grófnőt. Crescence grófnő most huszonöt éves, két gyermek anyja, nem valami túlságos okos, de tagadhatatlanul gyönyörű teremtés. Pontosan tudom, hogy tavaly augusztus 24-én kezdődött a dolog Magyarországon. Ügy képzelem a dolgot, hogy ott a magyar steppén valami szennyes romantika fonódott a nyugat leánya és a barbár gróf között s a szegény asszonyka magára hagyva, tapasztalt barátnő vagy erkölcsös tante nélkül, kívül az etika és a társadalmi szokások korlátjain, az unalom kétségbeejtő szomorúságában prédájává lett Széchenyi Istvánnak. Crescence grófnő miatt különben a kapitánynak párbaja is volt Brühl Frigyes gróffal, Károly főherceg kamarásával. A párbajban Széchenyi három, Brühl pedig négy sebet kapott, de a legnagyobb sebet a szegény kis Zichy Crescence kapta, mert attól fogva egész Bécs róla és Széchenyiről beszél. A férjét is nagyon ide-

gesíti ez a kellemetlen dolog a bár nem tartozik a féltékeny emberek közé, biztos tudomásom szerint nem egy viharos jelenet folyt már le e miatt a házastársak között. A gróf annyira nem tud uralkodni magán, hogy ebéd és vacsora alatt a felszolgáló cselédség jelenlétében is naponként skandalumot csap.

A nagykövet, aki ezalatt elhatározta, hogy szégyen ide, szégyen oda, a telt keblű és fehérbőrű komornát a kínálkozó legelső alkalommal meg fog ja csipkedni, most szép lassan felállt, meghajtotta magát és távozni készült.

— Ön tehát, ma chere, — mondta elmenőben — lehetetlennek tartja és én természetesen hasonlóképpen...

A mediatizált hercegnő kissé félre fordította parókás fejét és karrarai márványhoz hasonló kezével tagadólag intett.

— Ön téved, drága barátom, a fiatal Széchenyi István grófot elfogadjuk.

A nagykövet lába mintha a földbe gyökerezett volna. Ijedten nézett a hercegnőre és szája tátva maradt a csodálkozástól. A hercegnő pedig, akinek nagy, tengerszínű szeme (valamikor ellenállhatatlan gyilkos és öngyilkos fegyver) a beléje csepegtetett titokzatos összetételű nedvektől már csillogni kezdett, szintén felállt és mesés értékű indiai kashmir salját szorosán összefogva a csípője körül, tetőtől-talpig végigmérte magát a földigérő toilette-tükörben s emailfényű arcoskáját kissé oldalt fordítva, erélyesen kijelentette:

— Kíváncsi vagyok, hogy az én jelenlétem minő hatással lesz Széchenyi kapitány barbár erkölcsseire. Biztosítom Önt, drága barátom, az a nubiai oroslán előttem úgy fog táncolni, mint egy pyreneusi medve, amelynek az. orrába karikát húztak.

II.

Hálósobájába már reggel hat órakor besütött a nap. Az utóbbi időben szándékosan nem függönyözte el az ablakait, mert feltette magában, hogy beáll a koránkelő emberek közé. Csak az volt a baj, hogy sokat

éjszakázott. Sokszor úgy érezte, mintha késsel kellene levakarni a lepedőről s darabokban kellene tagjait a párnák közül kiszedegetni.

Ma például Miklósnak, a kúrasszír altisztból lett vén komornyiknak minden erőlködése hiábavaló volt, hogy gazdájába déli tizenegy óra előtt életet öntsön. A gróf vértelen ajka hol összepréselődött, hol idegesen remegve ki- és becsukódott, mintha szörnyű álmokkal viaskodnék, vagy azon erőlködnék, hogy hangosan beszéljen. így, hálóköntösben, szétkúszált hajjal és bajusszal, borostás arccal, az álom és ébredés között való vergődésben, ide-oda dobálva magát a párnáin, beteg, elkínzott negyvenéves embernek látszik, pedig csak az idén, szeptember 19-én lesz harmincnégy s ha rendbeszedi magát, Bécs egyik legveszedelmesebb nőhódítója. Stefferl. . . így hívják őt az udvarnál, a grófi és hercegi szalonokban, a Burgtheater és az An der Wien színház kulisszái mögött, a főúri maitressek és a polgári kurtizánok világában ... . Stefferl: ez a rangja, hivatása és ismertetőjele, talán nem is lesz belőle sohasem egyéb, még annyira som viszi, mint a híres Pálffy Ferdinánd, akit Theater-Pálffynak vagy Theater-Grafnak becézgetnek Bécsben. Stefferl. . . Nem valami mély megtiszteltetés és nem alkalmas arra, hogy tekintélyt szerezzen egy dúsgazdag magyar'főúrnak, születésénél fogva törvényhozónak, ezer és ezer magyar holdak és jobbágyok urának, oligarchának, kiskirálynak. Kezdi is idegesíteni, hogy ezen a gyermekszobából megmaradt lekicsinylő és pajtáskodó néven emlegetik. De most, átmulatott nappalok és éjszakák egész sorozata után, félig a mámor, félig a kimerültség kábulatában, oly szájalmas és összeomlott kis Stefferlnek látszott, hogy a mogorva, tenyeres-talpas vén kúrasszír, az aggságában is tölgyfaerős, szálás komornyik megsajnálta.

— Már megint ölbe kell, hogy vigyük a fürdőkádba — mormogott és átnyalábolta gazdáját — gróf úr, kapitány úr, Stefferl... az istenfáját!

A gróf, kézzel-lábbal védekezett a támadás ellen. Ébredezni kezdett és úgy érezte, mintha minden tagja

sebes és kimarjult volna. Égett a feje, szédült, hányási ingere volt és levegő után kapkodott.

— Gazemberek! Takarodjatok!

Ez volt az első szava. Nem tudni, azokra mondta-e, akik álmában gyötörték, vagy Miklós komornyikra, aki az ágyból kiemelte és talpra állította.

— Na, most gyerünk fürödni.

A gróf ijedten nézett szét maga körül.

— Hol vagyonok?

— Itthon, ni, Becsben — recsegett a vén inas hangja. — örülünk, hogy ép bőrrel hazakerültünk. Ez se mindennap történik meg velünk.

Az öreg komornyik arra célzott, hogy a gróf néha két-három napra is eltűnt, hirtelen felkapaszkodva egy postakocsira, előkelő utazó határra, esetleg könnyű Sandlauferra vagy lóháton ügetve a hintó mellett, hogy hercegnőt vagy kurtizánt elkísérjen közeli, vagy távoli kastélyba, eldugott villába. Most is egy hétig volt távol. Ez alatt az idő alatt két vagy három kastélyban dőaszölt s tegnap este érkezett meg Köpcsényből, Esterházy Miklós herceg birtokáról, ahol Madame Playden tiszteletére nagy multság volt abból az alkalomból, hogy a Madamenak, Esterházy herceg kedvéért, a Meinau bárónője címet adományozták. A bárósághoz való jogcímét természetesen a herceg szolgáltatta, aki a Boden tóban levő Meinau-szigetet neki ajándékozta. A bárónőt most iktatták be új méltóságába s ezen az ünnepélyes aktuson Esterházy József, Wrba és Haugwitz grófokon és Liechtenstein Vencel hercegen kívül Széchenyi István gróf is résztvett, mint valami koronázáson vagy főispán! beiktatáson. Köpcsényből hazajövet aztán a társaság a hernalsi »kártyavárban«, azaz Pálffy Ferdinand gróf villájában fejezte be a multságot, ahol tizenkét serdülő leánya, a gróf nemrég felbomlott gyermekszínházának primadonnái várták a vendégeket. István gróf lelke Esterházy hercegnél is, Pálffy grófnál is fellázadt az ellen, ami ott történt. Főúri gögje ágaskodott, hogy egy másik akármilyen nagyrangú és hatalmas férfiú szeretőjét ünnepelje, férfias és egészséges érzékisége pedig tiltakozott a gyermekleányokkal való tivornyázás ellen.

De mindez csak addig tartott, ameddig gögjét, tiszta férfiasságát és ízlését az alkohol el nem kábította. Aztán már minden mindegy volt és ha jól emlékszik, az egyik kis primadonnát meg is hívta, hogy másnap délelőtt a lakásán látogassa meg.

Fájt a feje, a gyomra émygett, alig bírta tagjait mozgatni, a kicsapongások elmaradhatatlan utóíze undorral töltötte el s az undor lassanként mélységes szomorúságba olvadt, amint ott ült a langyos vízben és szempillái minduntalan leragadtak. Minden erejét összeszedte, hogy el ne aludjék. Eszébe jutott, hogy május tizedikén indulnia kell, ha a kellő időben jelentkezni akar Esterházy Pál hercegnél, akit elkísér az új francia király koronázására. Nem, ő képtelen most Párizsba utazni. Verje meg az Isten ezt a rothadt bécsi életet — hiszen én már alig tudom a tagjaimat mozgatni. Kicsapongásokban kimerült aggastyán, beteg barom vagyok.

A meleg víz elbágyasztotta és felcsiklandozta érzékiségét. Ha nagy bánata volt, ha valami fölött túlságosan restelkedett, ha sok pénzt vesztett és csapás vagy szerencsétlenség érte, mindig hatalmába kerítette valami kétségbeesett vad vágy a szeretkezésre. Szinte öngyilkossági szándékkal kereste az érzékek örömét; a képzelete soha nem tapasztalt gyönyörűségeket ígért és magában az élvezőképeség kimeríthetetlen erejét érezte. Lassanként most is erőt vett rajta ez a beteg vágy s eszébe jutott a tegnap este látott kis gyermekszínésznő.

— Miklós! — kiáltott ki a kádból — hány óra, Miklós?

A komornyik bedugta az ajtón sűrű, hófehér hajjal koronázott, lilásvörös vén arcát.

— Tizenegy.

— Nincs itt még a kislány?

A vén szolgáló dühösen morgott.

A gróf elszégyelte magát. Jobb is, — gondolta — az Isten örködik fölöttem. Hiszen alapjában véve tiszta, jószándékú ember vagyok, csak gyenge és következetlen. Az a legnagyobb baj, hogy bennem egymással harcban álló két ember lakik. Az egyik ostoba és buja

fickó, képtelen minden komoly és férfias munkára. Utálom ezt az ugrifüles, hitvány bohócot. A másik mindennap új életet akar kezdeni, nevetségesen nagyképű, unalmas és pedáns, borzasztó büszke a tudományára, rajongó, fellengős és boldogítani akarja az egész világot. Egyformán utálom mind a kettőt. E miatt sohasem vagyok természetes, óráról-óra a pillanat hatalma ragad magával és sem jó, sem rossz szándékaimban nem merek olyan eszközökhöz nyúlni, amelyek célhoz vezetnének. Sajátmagamat is minduntalan meglepem valami ostobasággal. Sokszor észrevettem, hogy a legkevésbé sem hasonlítok önmagamhoz. Vagy talán minden ember ilyen?

A homloka sűrű ráncba borult.

— Már magában véve az is férfiatlan dolog, hogy folytonosan analizálom önmagamat. Jó, jó, önismeret! Első áldozásra készülő iskolás gyermekeknél nagyon szép, de Metternich nyilván sohasem törekedett önismeretre. Napóleon sem. Az igazi nagy ember nem önmagával, hanem embertársaival, a valóságokkal, a dolgok összefüggésével, a világgal s azon felül csak kötelességeivel és érdekeivel foglalkozik. Én is sokkal okosabban tenném, ha kevesebbet törődnék magammal és többet a hivatásommal, a karrieremmel, a birtokaimmal. És úgy is lesz! — kiáltott fel olyan dühös keserűséggel, mintha valakit már a hangjával is le akart volna terrorizálni. Megyek haza Cenkre. Átvesszem a birtokaimat. Gazdálkodni akarok. Itt az ideje!

Erről eszébe jutott, hogy sok az adóssága, gyarapítani kellene jövedelmeit s e végből uradalmaiban meg kellene kezdem a többtermelési és földjavítási beruházásokat. Nemrégén meglátogatta József nádor alcsmi uradalmait. Az már aztán igen! Mikor a főherceg átvette, tizenegyezer holdnyi allodiumából mindössze még csak hatszáz hold volt saját kezelésben, ezer hold pedig feles gazdálkodásban. A szántó soha trágyát nem látott és nem is hozott többet, mint három-négy szemet; rét kevés, ami volt, az is valóságos vadon, a nagy legelő még közös a jobbágyokkal, tagosítás nélkül; beruházás semmi, igás-

marha semmi, az egész állomány négy-ötezer birka. (Nekem magamnak több mint negyvenezer van a pusztáimon, amelyeket német és örmény göbolyösök és birkások bérelnek potom pénzért.) A birtokon nyoma sem volt útnak, szabadon járhatott akárki, ahol nem volt vetés. (Az én birtokaimon is csupa közbitang szabad csapás van járható út helyett.) A nádor a földeket vegytanilag elemeztette, minőségük szerint felosztotta majorságokra, az utakat nyárfa- és platánsorral szegélyezte; most még túlnyomólag takarmányt termel, hogy a humus gyarapodjék, aztán megy át majd a szemtermelésre. Istállói szebbek és tisztábbak, mint a szomszéd birtokosok kúriái; a birkaaklok mellett a nyírószineknek üvegajtók vannak. Hát még a gépek! Taligás ekék, lengő ekék, szecs kavágó gépek, gőzüstök ... Alcsútból nemsokára aranybánya lesz.

— Én pedig drága utazásokra, fajlovakra, agarakra, tivornyákra és céda lányokra költöm a pénzt. Útálom magamat!

Erre a gondolatra olyan izgalomba jött, hogy nem tudott tovább a melegvízben ülni. Bekiáltotta a komornyikot és hideget zuhanyoztatok magára.

Az öreg szolga örömmel nézte, hogy gazdájába mint tér vissza a piros, egészséges élet. Most már meg merte mondani, hogy igenis, járt itt valami éretlen kis nőstény.

István gróf nagyokat kurjantott a testére záporozott jeges víz alatt.

— Brr ... huj ... huj ... csak bőven, ne sajnáld, tyűh a teremtésit!

És ahogy végigcsorogtak rajta a gyöngyöző cseppek, didergett, vacogott a foga, tenyereivel mellét, hasát s a combjait paskolta, amíg csak ki nem melegedett.

— Itt volt?

— Itt.

Miklós apró, fekete, hűséges szemei csillogtak s mialatt a grófot dörzsölte, dögönyözte, gyúrta és öklözte, olyan szeretettel nézte, mint egy anya

a csecsemőjét. Tizenhat esztendő kora óta szolgálja a házat, mostani gazdája apját még daliás ifjúnak ismerte. Nincs előtte családi vagy egyéni titok, s magát a gazdájával jóban, rosszban, kis és nagy dologban egyaránt azonosítja. Bármely pillanatban meg tudna érte halni, de úgy bánik vele, mint ahogy egy vén kúrasszír-örmester az ezred legfiatalabb hadnagyocskájával.

István gróf kissé szégyelte magát a vén cseléd előtt.

— Remélem, kidobtad?

A komornyik rándított egyet a vállán.

— Hiszen mi rendeltük ide.

— Mondd meg, hogy még alszom, még nem jöttem haza és elutaztam. Vagy mondj, amit akarsz.

De hamar meggondolta.

— Nem tudod, kicsoda?

— Nem volt nálunk soha.

— Szép?

— Nem a' mi gusztusunk. Lapos, csenevész, girhes.

— Adj neki valami pénzt — mondta kiábrándulva.

A komornyik kifelé indult. Halkan dörmögött magában és eltűnt az ajtó függönye mögött.

A gróf megnyugodott. Majd az öreg Miklós elintézi. Ezt, igen, ezt ő elintézi, de ideje volna, hogy végre-valahára az összes e fajta ügyek elintéződjének.

Aztán odaült a két ablak között levő nagy, csi-szolt falitükör elé, amely alatt hosszú, keskeny pipereasztalon kenőcsök, olajok, kések, ollók, borotvák, szagosvizek, kézitükrök, ráspolyok, csiszolók, titokzatos tartalmú tégelyek, üvegcsék, illatszerek szép sorakoztak, mint valami nagyvilági dáma öltözőjében. Ott ült hosszú, nehéz brokátselyem házikabátjában, vörös papucsban, amelynek orra törökösen felkunkorodott. A kabátot is törökös, széles, vörös selyemsál szorította össze. A borbély a haját kezdte sütni, amelynek ritkulását egy idő óta aggódva figyeli. Kopaszodik. A teremtésit, korán

kezdődik a dolog. Pál bátyja két évvel idősebb, de valóságos sörénye van és göndör fürtjeit pomádéval is alig lehet lesimítani. Legokosabb volna talán, ha egy ideig a fejét is borotváltatná s parókát hordana. Azt mondják, így a haj újból kinő. A szemöldöke azonban annál sűrűbb, sőt most aggasztóan bozontos és göndör. Újabban bajuszt hord, felkunkorodó, illatos kenőccsel összeragasztott magyaros bajuszt és görögös pofaszakállt, amely az álla alatt majdnem összeér. Ez nagyon illik erőteljes barna arcához, villogó szemeihez és széles, kiugró állához.

Aztán észrevette, hogy kissé meghízott. Puha és hájas. Csodálatos dolog; pedig alig alszik naponta két-három órát, nem fukarkodik az élvezetekkel, sőt, igazság szerint, mindent elkövet, hogy minél gyorsabban tönkregygye magát. E miatt sokat betegeskedik is, nem is jó erre rágondolni. Bécsben és Londonban mindenféle utálatos és fárasztó gyógykezeléssel sanyargatták, de minduntalan furunkulusok támadnak itt-ott a testén, egyszer a száján is volt valami baj, az ajka megdagadt, a saját zsebkésével maga vágta fel, csoda, hogy nem kapott vérmérgezést. Tavalý az egyik szemén valami daganat keletkezett s már azt hitte, hogy elveszíti a szemevilágát. Hála Isten, kigyógyították.

Közben a borbély elkészült és ő, a tükörbe pillantva, egyszerre kibékült önmagával.

— Na, a helyzet nem olyan veszedelmes. Azért még megállóm a sarat nálamnál tíz évvel fiatalabb legények közt is. Nem hiszem, hogy Wesselényi bárón és Sándor Móric grófon kívül valaki jobban megölné a lovat, mint én. A Dunát, nem itt Bécsben, hanem akár Pesten vagy Mohácsnál is átúszom, ha éppen kedvem tartja és gyalog is bármikor hajlandó vagyok Bécsből Cenkre vagy akár Pestre is elkutyagolni.

Hálósobájának nyitott ablakán keresztül csak úgy dőlt be a májusi napfény. Erről eszébe jutott, hogy a birtokain már jócskán előrehaladhatott a mezei munka. De még nem is látta.

No, éppen most volna kedvem megnézni, de

most meg el kell utaznom Párizsba — gondolta hozzá bizonyos öngúnyjal. — Milyen szerencsém van. — Aztán elkomolyodott. — Hányszor feltettem magamban, hogy utánanézek a gazdaságnak! Elméletileg úgyis már kész gazda vagyok. Ha annyi hetet töltöttem volna el a földjeimen, ahány könyvet elolvastam a helyes mezőgazdálkodás módszeréről. . . álékor. . . akkor én is írhatnék egyet — nevetett magában ezen az ötleten, mert évek óta mindenről mindig könyvet akar írni. Egy konok német könyvíró veszett el bennem: gazdálkodás, katonai tudományok, hadseregszervezés, lótenyésztés, vadászat, ember, állat, növény, szerelem, politika, nevelés, erkölcs, költészet,* ég, föld és minden mintha csak arra való volna, hogy könyv legyen belőle ... Ez is az én lustaságom jele: a helyett, hogy cselekednék valamit, mindent egy rongy könyvvel, üres irkafirkával akarok elintézni. Ostobaság. Okosabb volna, ha például otthon, Cenken megpróbálkoznék a zöldség- . termeléssel. Igen, a zöldség is elég volna kezdetnek . . . Aztán jöhetne a többi.

Elábrándozott. Milyen jó volna jobbagyait rászoktatni, hogy káposztát, répát és tököt is egyenek, ne csak romlott húst, avas szalonnát, birkasajtot, tarhonyát és kölest. Először az uradalom belsősegein kellene erre példát mutatni. Így legalább az asszonyoknak is volna valami dolguk s nemcsak a kukorica- kapálásban, gyűjtésben és szőlőkötözésben segítenének a férfiaknak. Ideje volna, hogy többet és jobban termeljünk. Vége azoknak a jó időknek, amikor a búza csak úgy ontotta a pénzt. Ezelőtt tíz esztendővel még ötszáz garas volt a búza pozsonyi mérőjének ára, aztán fokozatosan leesett s most már alig kap érte negyven-ötven garast. Tízszer annyit kellene termelni, hogy ugyanakkora legyen a jövedelme, mint közvetlenül a napóleoni háborúk után. Jóságkormányzója, Liebenberg János úr azt mondja, hogy ez nem is lehetetlen. A mezőgazdaságot éppúgy be lehet rendezni haszonra, mint valami gyárat vagy bankot. Természetesen ehhez pénz kellene. Az állat-

tenyésztést is egészen más alapokra szeretné fektetni. Liebenberg úr azt mondja, hogy svájci tehennel lehetne kísérletezni, mert a fehér magyar tehén, a sovány riska sem tejelésre, sem húsrá, sem munkára nem való.

— De ehhez először rendbe kellene hozni-a pénzügyeimet — gondolta elkedvetlenedve és bement a szomszéd szobába, hogy megreggelizzék. Farkasétvággyal esett a sonkának, paprikás szalonnának, sajtnak és almának és hozzá teát ivott, angolosan. Gondolatai e közben visszatértek a birtokára. Szerencse, hogy szegény édesapám oly szép rendben hagyta ránk fiaira az ország különböző részében elszórt birtokokat. Szegény, jó apám! Drága édesanyám!

Elérzékenyedett, mint mindig, ha a halottaira vagy a halálra gondolt. Az idén sógornője, tavaly édesanyja, két éve az öreg Hunyady József gróf (azt is nagyon szerette a lóversenyek miatt), három éve az öreg Hunyady gróf menyé, a gyönyörű Gabriella, akibe egykor nagyon szerelmes volt, négy éve az apja, — minden évre esik egy-egy drága halott — öt éve ... Itt megállt, mert egy pillanatra megállt a szívverése is. Augusztus 29-én lesz öt esztendeje ... Este tizenegy óra ... Ürmény ...

Egész testében összerándult, kés és villa kiestek a kezéből, szeme üvegesen meredt ki mély üregéből, szája reszketni kezdett. Mintha az egész ember összezugorodott volna félelmében, egy hirtelen villámcsapás alatt. Arca megnyúlt, kezével a szájához kapkodott, hangosan mondogatott összefüggéstelen szavakat: Karolnia ... Rolly ... gyűrű ... december négy ...

Aztán megijedt a saját hangjától és átszaladt a könyvtárszobába. Ott beledobta magát egy antilopbőrrel bevont öblös angol karosszékbe és homlokát a kezére hajtotta. Lassanként össze tudta szedni a gondolatait. Augusztus 29-én lesz ,öt esztendeje, hogy Debrecenben este tizenegy órakor elvesztette Karolina gyűrűjét s szeptember hatodikán megtudta, hogy szegényke abban az órában meghalt. Amikor a halál-

hírt megkapta, úgy érezte, hogy Karolinával ő maga is elvesztette az élethez való minden jogát. Majdnem öngyilkossá lett. Miért nem tette? Gyávaságból. Gyáva volt élni és meghalni is egyaránt, rettenetesen gyáva. Pedig borzasztó rémképek gyötörték, hogy Karolina halálával ő és gyermekei és azok gyermekei, minden unokái és azok unokái bűnhődni fognak heted-ízigen; jobb lenne mind e szerencsétleneknek, ha valamennyien a titokzatos Kosmos ölében maradnak, örökkön-örökké, az idők végezetéig; a pisztolyai szinte kínálgatták magukat, szinte kidugták a csövéket tarsolyból, nyeregkápából, asztalfiókból, csak éppen a férfias, bátor kéz hiányzott, amely utánuk nyúl, homlokához vagy szívéhez tartja és meghúzza a ravaszt.

— E helyett egy kissé megtévelyodtam — fűzte hozzá valami önkínzó gyönyörűséggel, mintha ön-maga fölött törvényt ülne s a halálbüntetést átváltoztatná életfogytiglan tartó örületté.

Azóta egyetlen alkalmat sem mulasztott el, amikor megnézhetett valamely tébolydát, amely az útjába került. Charentonban, Bécsben órákat töltött a bolondok között s félnapot Bedlamben, az angolok híres örültekházában. És az öngyilkosság! . . . Ha az öngyilkosság nem volna égbekiáltó bűn, ő a régi stoikusok álláspontjára helyezkednék. Élni nem kötelesség, de becsületes és büszke embernek lenni, az kötelesség. Napóleon is jobban tette volna, ha a Waterlooi csata után főbelövi magát. De a császár akkor már elpuhult és kövér ember volt. Akárcsak ő, most. Napóleon, amíg sovány volt, egyetlen csatát sem vesztett el és meghódította az egész világot. Az oroszországi hadjárat alatt azonban már pocakos és puha, mint egy keleti kényúr és alig tudta megülni a lovat — nem csoda, hogy elvesztette a lipcsei és a Waterlooi csatát. . .

Észre sem vette, hogy gondolatai lassanként eltávolodnak Karolinától és átcsúsznak az örültségtől és a haláltól való rettegésbe. Rettenetes dolog volna megbolondulni. Ha egyszer rájön, hogy elméjében

baj mutatkozik, nyomban előveszi pisztolyait, amelyeket mindig magával hord. Eszébe jutott a szegény Castlereagh tragédiája. Castlereagh különc volt, de okos és becsületes ember, hasznos fia a hazájának és Ausztria igaz barátja. És micsoda nyomorult vége lett! Egyszer csak elkezdett félni a haláltól és félelmében beretvájával elvágta a torkát. Hát az is lehetséges, hogy az ember a halál elől éppen abba menekül, amitől reszket, vagyis a halálba?

Hogy kínzó gondolataitól megszabaduljon, keresett valamit, ami figyelmét lekösse. Valami könyvet vagy folyóiratot. Ekkor vette észre, hogy keze önkéntelenül a karosszék mellett levő asztalon dobolt és az Österreichischer Beobachter legújabb számát gyűrögette. Hitvány kis újságocska volt ez, csak udvari, társasági, egészségügyi és gazdasági híreket közölt, amelyek a monarchia rendjét és belső nyugalma nem veszélyeztették. Mégis kinyitotta és olvasgatni kezdte. Megtudta belőle, hogy Zichy Ferenc gróf államminiszter nagy ebédet adott, hogy Weber Károly zeneszerző Londonban meghalt és ugyanott egy Liszt Ferenc nevű tizenhároméves fiúcska hangversenyt adott. — Ez a Liszt Ferenc — jelentette a londoni tudósító — Ausztriából származik, ahol a híres Esterházy herceg birtokán gazdatiszt az apja s máris dicsőségére válik a német zenekultúrának. Aztán volt egy cikk a sévres-i porcellángyárról, egy léghajószerencsétlenségről, az amerikai Wright új barométeréről, valamint a dühöngő öngyilkossági járványról. A cikk keményen nekiment Goethének, Byronnak, Shelleynek, akik istentelen és pesszimista könyveikkel megmérgezték az emberek lelkét. Majd csodálatos példákat hozott fel az öngyilkosságok hajmeresztő furcsaságairól. Egy leány Bécsben varrótűket nyelt le egy mézeslepénybe rejtve, egy misztikus lelkű költő keresztrefeszítette magát, egy spleenes angol izzó kemencébe bújt. Napoleon rajongói a Vendome-oszlop tetejéről ugráltak le és egy meghibbant lelkű indiai asszony Rómában estélyt adott, amelyen ő maga gyertyákkal teletűzdelt ruhában jelent meg,

a dőzsölés kellős közepén aztán a gyertyákat meggyújtotta és mint égő fáklya vendégei szemeláttára tüzihalált halt. Stiglitz Sarolta, az ünnepest díva pedig megölte magát, hogy ezzel élményt szolgáltatson tehetségtelen férjének egy halhatatlan remekmű megírására.

Fel és alá járkált a könyvtárszobában és magában beszélve öklével valakit valamiért megfenyegetett. Aztán körülnézett és megenyhülve, elmosolyodott. A könyvei között mindig megbékélt önmagával és a világgal. Hét-nyolc esztendő óta gyűjtögette, rakosgatta s napról-napra gyönyörködött a barna, vörös és kék bőrbe kötött könyvek gyarapodásán. Nem tartozott azok közé, akik a könyvet mint valami műtárgyat, vagy ritkaságot gyűjtik, nem volt amatőr, aki a kötés, papír és nyomtatás szépségeit többre becsüli a mű tartalmánál. Azok közé sem tartozott, akik a könyvtárban szobaberendezést látnak s a falakat aranynyomású bordás bőrkötések tarkaságával kárpitozzák ki, — ő a könyvet azért vette, hogy elolvassa. Most azonban a világos habos kőrisfából készült, berakásokkal és finom, lapos faragásokkal ékített könyvespolc is gyönyörködtette, amely körülfut a szoba négy falán. Megbízható, nagy, néma barátait, vagy tiszteletreméltó ellenfeleit, álmatlan éjszakáin hűséges virrasztótársait, fegyveres őreit és útmutatóit látta maga körül. Jó titoktartók ezek a vaskos föliánsok, kecses elzevírek, lenge kis füzetek, röpke újságok és folyóiratok, nem gúnyolódnak fölöttes sohasem, nem rosszhiszemű, ravasz vitatkozók, kémek, árulkodók. Ezeknek a szélére mindent oda lehet írni, amiért a bécsi titkos rendőrség az embert a császárnál feljelentené. Ezekből a legtiltottabb tanokat csendben, tanuk nélkül meg lehet tudni. Ha ezekre néz, meglepődéssel gondol arra, hogy minden lángelme neki dolgozik és száz és száz tudós, költő, szakember, próféta, álmodozó és bölcselő végzi el helyette azt a roppant munkát, amely nélkül nem tudna a legegyszerűbb probléma megoldásához sem hozzáférközni; ez az ezer és ezer könyv pótolja nála az iskola és az egyetemi képzettség hiányát; van-e

nagyobb, jobb, gazdagabb egyetem, mint egy jól összeválogatott, szép, gazdag könyvtár?

Hét-nyolc év óta alig volt nap, hogy egyik vagy másik könyvét ne vette volna a kezébe. Utazás, vadászat, katonai szolgálat, társadalmi élet, szerelem és szeretkezés nem akadályozta, hogy naponta szenvedélyes, elmélyülő, szinte egzaltált és rajongó olvasási dührohamban négy-öt-hat órát a könyvei közt töltsön.

Nemrég rendezte könyvtárát egy fiatal tudós segítségével. Akkor látta csak, hogy milyen rengeteg könyvet olvasott össze. Ezt bizonyára nem hinnék el sem a főúri, sem a katonai körök Bécsben, nem sejtik magyar barátai sem, legfeljebb nővérei s néhány főúri dáma; csodálatosképpen mindig nyíltabb és őszintébb tudott lenni Esterházy Vincéné Liechtenstein Zsófiához, mint például Lichnovszky Eduárdhoz, aki pedig maga is valóságos könyvmoly lett a kongresszus óta. De a legtöbb emberrel hiába is kezdene könyvről beszélni. Úgy veszi észre, hogy az édesapja nemzedékével szemben, amely agyontömte magát a XVIII. század végének szellemiségével, most durva, műveletlen, sőt buta emberek korszakát éljük.

Sokszor eszébe jutott, hogy mit is akar volna képpen ezzel a roppant készülődéssel? Sokszor furdalja a lelkiismerete, hogy nem magáért a tudományért falja a könyveket, de nem is valami határozott, önzetlen és nemes cél szolgálatában, például a közért, a hazájáért vagy az emberiségért; csak homályosan jelentkező becsvágyból, hiúságból és feltűnni vágyásból. Hogy az asszonyokat meghódítsa és a férfiak előtt fölényét kimutathassa. Nem tudja elviselni azt a gondolatot, hogy valaki valamiben őt felülmúlja. Mindent jobban, vagy legalább is annyira akar tudni, mint más. Nagyobb költő akar lenni Byronnál, nagyobb politikus Metternichnél, nagyobb nemzetgazdász Bentham Jermiásnál és nagyobb természettudós Voltánál, vagy Aragonál. Ezért mindig minden érdeklí s ha valahol egy ismeretlen népet, ismeretlen verset, ismeretlen tudományos tételt, ismeretlen történelmi elvet vagy eseményt hall, elsáppad, elszégyeli magát, nem akarja

elárulni tájékoztatlanságát, hazarohan, könyvtárában kutat, új és új könyveket vásárol és titokban felfegyverkezik a legközelebbi összecsapásra. Hiúság. Becsvágy. Mindegy. Nem tud ellenállni a vágynak, hogy mindenhol ő legyen az első, a legkülönb, a verhetetlen. Hiúság. Sokszor belekábul, ájuldozik és az örület szakadéka fölé sodorja ez a beteg ambíció. Hiúság. De vájjon nem a hiúság egy ilyen furcsa fajtája vezeti-e az összes nagy embereket? Csak az a kérdés, ez a szörnyű kényszer, ez a belső nyomás mire lesz jó, micsoda tetteket fog sugalmazni ennek a túlterhelt agynak, micsoda termés lesz ezen az agyontrágyázott buja szántóföldön?

Most, ahogy tekintete átrepült a könyvek százai fölött, szinte megdöbrent, hogy mi mindent igyekezett ő rövid hét-nyolc év alatt a fejébe szedni. Szerencse, hogy a különböző fajtájú könyveket különböző színű bőrbe köttette. így egyetlen szempillantásra el tud igazodni. Tudja, hogy a vallási munkákat a kék, a szépirodalmi tárgyúakat a vörös, a történelmieket a barna, a közgazdaságiakat a zöld, a politikaiakat a fekete, a természettudományiakat a szürke és a bölcsesieteket a violaszínű kötések között lehet megtalálni. E mellett egymás mellett sorakoznak az angol-, francia-, olasz-, németnyelvű könyvek. Latin és magyar könyv — sajnos — kevés van. De legközelebb ezekből is megszerzi a legjobbakat Wesselényi Miklós tanácsai szerint.

Már-már belemerült egy új angol szemle, a Blackwoods Edinburgh Magazin legújabb füzetének olvasásába, amikor beosont a szobába Miklós komornyik és a torkát köszörülte.

— Mit akarsz?

— Három óra elmúlt, méltóságos gróf.

— És aztán?

— Öltözzünk fel. Megyünk íCárolyi grófhoz.

— Nem megyek — rivalt rá torkaszakadtából. — Hova tetted a lányt?

— Szükség van reá? — kérdezte a vén lakáj, aki ismerte gazdáját és tudta, hogy egyik parancsát öt

perc múlva egy ellenkező parancs követi s jaj, ha egyiket a kettő közül nem tudja teljesíteni.

— Remélem, nem küldted el?

— Nem. Beeresszem?

István gróf elszégyelte magát.

— Azt mondtam, hogy küldd el.

— Igenis, elküldtem.

— Akkor miért kérdezed, hogy behozhatod-e?

— Igenis, behozhatom.

— Hát ez hogy lehetséges? — Itt van, vagy nincs itt?

— Igenis, meg nem is. Jégre tettem a szomszéd-ban, a Hét választófejedelemhez címzett fogadóban.

A gróf elpirult és elszomorodott. Hát már ezt a derék, tisztalelkű, öreg szász parasztot is így meg-rontotta a szeszélyességével. Nem tudta, mit csodáljon inkább: azt az állati hűséget-e, amellyel a marcona katona kiszolgálja az ő hóbortjait, vagy azt a körmön-font ügyességet, amellyel a saját helyzetét védelmezi? Szeretett volna tőle bocsánatot kérni, szerette volna megragadni a kezét és megcsókolni, mint egykor, régen) kisfiú korában, amikor egy öreg béressel gorombásko-dott s boldogult apja — milyen nagy ember volt a szegény öreg! — megcsókolhatta vele a vén jobbágy kezét, mégpedig az egész cselédség előtt.

Nagynehezen visszanyerte szokott leereszkedő, nagyúri öntudatosságát és megveregette a vén ko-mornyik vállát.

— Nem kell a kislány. Utálom az ilyen disznó-ságot. Megyünk Károlyi grófhoz, öltöztess fel, öreg.

III.

Öltözködés közben eszébe jutott, hogy Károlyi György grófnál valakivel találkozni fog, akire most mindenkinél és mindennél nagyobb szüksége van. Wesselényi Miklós báró azalatt, amíg Köpcsényben dőzsölt, váratlanul megérkezett Bécsbe. Wesselényi Miklós! Öt esztendő óta majdnem mindennap átvillant agyán

ez a név s úgy érezte, hogy amióta ismeri, felfedezett egy egész kis világot. Ez a világ nem túlságosan szép, nem is az egyetlen; de egészen az övé. Eddig csak a maga lelkét hordozta magában, aminthogy csak a maga életét élte; de a legerősebb lélek is fél a magánosságtól. Wesselényi szereti az édesanyját, szereti a cselédeit, jobbágyait, erdélyi atyafiságát, népét, fajtáját, szereti a magyarokat, az élőket és a halottakat, akik kilencszáz esztendő óta a föld alatt pihennek s ebben a megsokszorozott és meghosszabbított életben Wesselényi milliók életét éli, — roppant vágyat érzett, hogy ő is milliók élete legyen.

Valahányszor a báróra gondolt, mindig feldobbant a szíve, de egyúttal furdalta is a lelkiismerete. Tulajdonképpen mindig nagyon rosszul bántam vele — gondolta magában. — Amikor feljött hozzám Bécsbe, nem adtam neki szállást a lakásomon s noha az ő öse nádorispán volt — még belőle is lehet! — én mégis úgy bántam vele, mint valami szegény rokonnal, vagy titkárfélével. Ha valamiben ellentmondott, durván leintettem, mint egy kotnyeles diákot. Sakkozni jobban tud, mint én, mégis ráförmedtem, ha egy húzásomat kifogásolta. Micsoda jogon? Mert gazdagabb vagyok, mert többet láttam a világból, mint ő? Pedig úgy szeretem és bámulom Miklóst.. . ezt ma meg is mondom neki. De azt azért mégis elismerheti, — vigasztalta magát — hogy alapjában véve megtettem a kötelességemet. Elvittem Franciaországba és Angliába. Nélkülem talán sohasem jutott volna oda. Természetesen ő az utazás alatt is különbül viselkedett, mint én. Kedvemért még a trappista kolostort is meglátogatta, ő, a nyakas kálomista. Milyen gyönyörűen viselkedett az én bigott ájtatoskodásaimmal szemben, amikor esténként térdenállva imádkoztam ... meg kell adni, finom, tapintatos lélek lakozik abban a gladiátor! testben. Párizsban természetesen magára hagytam. Perigord herceg feleségéhez például már nem vittem el, nem mutattam be Metternich Kelemen hercegnének és Viktor hercegnek, az attasénak sem. Brogly hercegnő, gróf Villéle és gróf Sebastiani körül csak magam legyes-

kedtem, Wesselényit csak a sévres-i porcellángyárral és a merinói juhokkal ismertettem meg. Angolországban Esterházy herceg nagykövet, lord Stewart, lord Holland és Wellington herceg estélyeke is nélküle mentem. Hitvány ember vagyok.

Ebben a pillanatban jelentették, hogy Wesselényi báró keresi a grófot.

— Hol van? Engedjétek be.

És ahogy Wesselényi báró vaskos alakja megjelent a hálószoza ajtajában, eléje ugrott és egyenesen a nyakába esett. Olyan jó volt ráborulni erre a medveerős, vastag, vörösarcú, villogószemű, roppant magyarra; úgy érezte, mintha ő is erősebb, bátrabb, daliásabb volna. Egyszerre elszállt leikéről minden beteg bizonytalanság és biztos talajt érzett a lába alatt. A becsületesség és hűség lehelletét érezte a homloka körül. Egyszerre vidám lett, sőt hetyke és kihívó.

— Hogy vagy cimborá? Ejnye, de megvastagodtál. Mi újság Erdélyben? Igaz, hogy eladtad a ménesedet? Mi? Ezentúl csak angol telivérekkel kísérletezel? Én meg éppen most határoztam el, hogy megpróbálkozom a magyar-arabs keresztezéssel. Bocsáss meg pajtás, hogy ilyen pongyolában vagyok. Te persze utálod ezt a férfiatlan selyemfehérneműt. Mi? Te még mindig kapcát viselsz harisnya helyett? De a szakállammal csak meg vagy elégedve? Zordon államférfiúi pofaszakáll, az arcomat bekeretezi, mint a csimpánzokét. — Collier Grec — hősies szakáll, a jövő szakálla, szabadságszakáll, akárcsak a tied.

Örömében össze-vissza fecsegett mindent s közben az öreg komornyik buzgón öltöztette. A báró, aki hat évvel volt fiatalabb nála, szinte apai elnézéssel mosolygott barátja bohókás modorán, István gróf pedig túlradó jókedvében hirtelen fordulattal oda-szólt a komornyikjához.

— Mit tudsz a grófnéről?

A vén kúrasszír becsukta az egyik szemét, a másikkal lopva a gazdája arcát leste,

— A kegyelmes grófné reggel tíz órakor misére ment Júlia és Felicia gróf kisasszonyokkal.

— És aztán?

— A Fráterban egy negyedórát sétakocsikázott. István gróf izgatott lett.

— Kivel találkozott?

— Brühl Frigyes gróf úr kísérte a hintót lovon.

— Ki mellett lovagolt a gróf?

A vén inas lehunyta a másik szemét is.

— A grófkisasszony mellett.

— Elég.

— Igenis. De ma éjszaka ne dorbézoljunk. Nem lesz okos dolog. Csomagolnunk kell. Holnapután indul a kocsink.

Miklós báró arca elkomolyodott. Még csak két napot töltött a császárvárosban, de István gróf legújabb szerelmi szeszélyéről már mindent tudott. Féltette Istvánt, mert tudta, hogy minden ilyen felálgolás alapos rombolást okoz kedélyállapotában és esetleg esztendőkre hasznavehetetlenné teszi minden szép és jó ügy számára. De féltette a grófnét is, akiről már úgy beszélnek Bécsben, mint a hírhedt nőcsábító legújabb áldozatáról. Végül pedig sértette, hogy a találkozás pillanatában, amely őt a szíve mélyéig meghatotta, István gróf a komornyikjával tárgyal s oly léha hangon, amely őt mindig felbőszítette. Legszívesebben sarkon fordult volna, hogy örökre hátat fordítson István grófnak; de nem akarta megalázni őt s nem akarta nevetségessé tenni saját magát. Arcvonásain azonban nem tudott uralkodni s ezt István is észrevette.

— Mi bajod van Miklós, talán megbántottalak? — riadt fel hirtelen és a bárót újra megölelte. — Hidd el, azért vagyok ilyen eszelős, mert nagyon örülök neked. Miklós, nlyan jókor jöttél — tette hozzá elérzékenyedett hangon és ez a bárót is zavarba hozta.

— István — kezdte mély gordonkahangján — mi megfogadtuk egymásnak, hogy nem titkolódzunk.

István gróf sejtette, hogy miről lesz szó. Olyan mozdulatot tett, mintha untatná a dolog, pedig titokban örült, hogy beszélhet Crescencéről.

— Nincs semmi titok — mondta erőltetett léhasággal — egész Bécs tudja.

— Annál rosszabb.

— Egyébként már az egész ügy a múlté.

— Igen — mordult fel a mély, rekedt basszus — a grófné nyugalma, családi békessége és a jóhírneve is már a múlté.

István gróf szíve megdobbant, de folytatta ügyetlen és zavart taktikáját, amellyel rosszabbnak akart feltűnni, mint amilyen a valóságban volt.

— Szóra sem érdemes az egész. Tetszett, megkívántam, nem sikerült, vége. Nem vesződöm vele.

— És ő?

— Azt hiszem, már el is felejtett.

— És ha nem?

István gróf, ahogy belenézett Miklós báró szeretettől csillogó, becsületes szemébe, hirtelen ellágyult. Ez az ember feltételezi, hogy Crescence grófnő szenved, ez a naiv, erdélyi barbár talán ösztönszerűleg megérzi az igazságot, amivel a kg édesebb bókot nyújtja át neki. . . Crescence talán csakugyan szenved, tehát előbb-utóbb, de mégis az övé lesz; Istenem, némely asszonynál ez még sem megy olyan egy-kettőre. Megragadta Miklós báró kezét és erősen megszorította.

— Üljünk le ide. Parancsolsz egy pohárával? Mi az, a te struccgyomrodnak ez sem elég erős? .. Miklós ... akarok neked mondani valamit. Miklós! A tévedés és igazság, ha eléggé szenvedélyes módon jelentkeznek, egyformán erős benyomást tesznek ránk — fordult Wesselényi felé.

— Mit akarsz ezzel mondani?

— Miklós! Nem jutott még neked eszedbe, hogy én, amilyen gyorsan és szenvedéllyel lettem a barátod, éppoly gyorsan el is foglak hagyni?

— Remélem, hogy nem — mordult fel a báró, de ebben az oroszlánmorgásban valóságos asszonyos ellágyulás rejlett.

— Magam sem tudom, hogy — ne vedd rossznéven ezt az emberevő hasonlatot, — hogy valódi, vagy hamis étvágy vonzott-e feléd.

— Nem értelek ...

Most István gróf kezdett elérzékenyülni.

— Miklós, én sokszor rossz voltam hozzád.

A báró homloka elsötétült, de a szája mosolyra húzódott.

— Nem vettem észre.

— De észrevetted. És éppen ezért akarlak most biztosítani, hogy barátom vagy s az maradsz rokonszenvből épp úgy, mint meggyőződésből. Most beszélhetünk másról.

A komornyik ezalatt István gróftól nagynehezen felöltöztette.

— Na, megnézhetjük magunkat a tükörben.

Löncsről lévén szó, a gróf csak neglizsé-kimenőt öltött magára. Ez a neglizsé rikítóan színpompás öltözék volt, a legújabb angol divat szerint, amelyet a bécsi szabó néhány Párizsból hozott ötlettel kissé puhábbra és negédesebbre szelídített. A gróf láb-szárain rövid pantalló feszült, amelynek látszólag durvaszövésű pettyezett kelméjét az előkelő szabás ellensúlyozta. A tubákszinű frakk, a halaványzöld, roppant kivágású bársonymellény aranygombokkal, a puhán vasalt »nagyapó fodros« fehér batiszt inggallér és a hosszú széles fekete nyakkendő, — Günckel Józsefnek, a Graben híres szabómesterének megállapítása szerint — valóban heroikus hatást tett a szemlélőre.

István gróf kiküldte a szobából a komornyikot, Miklós bárót maga mellé ültette a kanapéra és vallani kezdett.

— Belefáradtam . . .

Miklós báró szomorúan hajtotta le a fejét.

— Hát te nem tudod elképzelni, hogy egy asszony tisztességéből, vagy kötelességerzetből hűséges marad az urához?

— Miklós, én azt nem tudom elképzelni, hogy a mogorva, vörös Csicserlinek joga van Crescence grófnőtől hűséget követelni.

— Hát akkor vedd el feleségül — szólt Miklós báró egyszerű, természetes hangon.

István gróf meghökkent.

— A válás nálunk nem olyan egyszerű dolog, mint nálatok, reformátusoknál. És, ha őszinte akarok lenni, nem vagyok bizonyos, hogy hűségesen tudnám Crescencet szeretni. Ehhez én túlságosan komplikált vagyok, Creseence pedig túlságosan egyszerű lélek.

— Vagyis nem szereted — jelentette ki a báró szomorúan. — Csak a hiúságod és a kalandvágyad szeretne kielégülni.

István gróf félbeszakította.

— Szerelem, vagy kaland . . . csak akkor váiik el, hogy miről van szó, ha a vágy már beteljesedett. Az tagadhatatlan — folytatta kissé elgondolkodva — hogy vannak tünetek, amelyekből szerelemre lehetne következtetni. Ezzel az asszonnyal szemben például érthetetlenül gyáva vagyok. Jelenlétében bizonyos zavart érzek és teljesen cserbenhagy közmondásos bőbeszédűségem, frivolitásain és vakmerőségem. Ezt még sohasem éreztem . . . kivéve talán az egyetlen Karolinát ... de az mégis más volt. Creseence nem Karolina. Karolina magával ragadott, elsodort. Karolina testileg és lelkileg valósággal szédületes látvány volt, rendkívüli tulajdonságokkal, Creseence pedig olyan, mint egy enyhe illatú gyöngyvirág. Csendes, halk, szemérmes, bátortalan. A külseje is más. Szép, finom, szabályos és egyszerű, vagyis jelentéktelen. Karolinát egyetlen példányban mintázta meg az isteni művész; Creseence millió példányban van meg rézmetszetben és közepes festők ábrázolásában. Akarod tudni az igazat? Creseence már nem is tetszik nekem. Rájöttem, hogy nem nekem való. Már csak a hibáit látom, de azért nem tudok nem gondolni rá. Rögeszme.

Miklós báró kissé felmelegedett.

— Ha így beszélsz, akkor mégis azt kell hinnem . . .

— Ne higyj semmit, Miklós — szakította félbe — én sem hiszek semmit. Te vagy az egyetlen ember, akinek bevallom, hogy Creseence grófnővel már csaknem megértettük egymást. Már csaknem belehelyezkedtem a győzelmes szerető kényelmes, boldog szerepébe . . . talán csak órák választottak el a diadaltól. . .

amikor Brühl Frigyes, utálatos fickó, félkegyelmű udvari lakáj, egyszerre csak elébem toppant és azt mondja nekem: Zichy Károlyné grófné Öxellenciája megbízott, hogy egy kérését tolmácsoljam. — Parancsolj — mondtam elbizakodott fölénnyel, mert tudtam, hogy a gyulladtszemű albínó is pályázott a grófnő kegyeire. — Nos — folytatta Brühl — a grófnő kéret, hogy ne molesztáld őt a látogatásoddal. — A gróft legazembereztem, megverekedtünk s én Esterháziné Liechtenstein Zsófia hercegnőt megkértem, hogy Crescence grófnőtől tudakolja meg az igazságot.

— Nos? — mordult fel a báró s az arcán látszott, hogy ő is épp oly ijedt izgalommal várja a választ, mint annak idején maga István gróf.

— Zsófia hercegnő hírül hozta, hogy Crescence csakugyan nem akar látni.

— Nem értem — búgott a mély basszus.

— Az első pillanatban én sem tudtam megmagyarázni, de aztán eszembe jutott: talán csak nem éppen a nyomorult csipásszemű Brühl gróf az oka?

— Lehetséges volna?

— Zsófia hercegnő azt mondta, hogy nem. De hát mit tudja ő? . . . Egy asszony körül senki sem tudhatja az igazságot soha. Ebben van némi tapasztalásom. Bizonyos csak annyi, hogy Brühl gróf erősen csapta a szelet, éppen előbb hallhattad, hogy még most is kísérgeti a Praterban s bizonyos az is, hogy az asszonyok ízlése . . . pfuj . . . erről beszélni sem érdemes, pajtás. Én azonban harmincnégyéves férfiú létemre nem engedhetem meg, hogy életem kizárólagos programja a szerelem legyen. És . . . — folytatta elcsukló hangon — nem akarok boldogtalan szerelmes lenni. Miklós, nem akarok többé szenvedni, mert a szenvedés meggyalázó, aljas szerencsétlenség. És a szerencsétlen embertől mindenki undorodik... én is . . . — István gróf hangja nehéz, könnyes hörgőére vált. — Miklós! Te talán nehezteltél rám, hogy Angliában nem vittelek magammal mindenüvé. Hát hallgass ide. Egy londoni társaságban, ahol megtudták, hogy én vagyok az a Széchenyi Stéfferl, akit bol-

dogalt sógornőm révén rokonság fűzött a Clamwilliamekhez, a hölgyek felálltak mellőlem és a faképnél hagytak. Igen. Stefferl! Stefferlt a faképnél hagyták. Felálltak és a faképnél hagyták.

— Miért? — kérdezte hirtelen zavarral a báró.

— Mert már ott is tudják, hogy Karolina ...

— Rettenetes ..

— Nos, nem örülsz, hogy akkor nem voltál ott?

A báró arca elborult a fájdalomtól és szomorúságtól. Nem tudott szólni, csak keblére ölelte István grófot, mint egy gyermeket, akit meg akar óvni a külvilág bánalmaitól.

Ez volt egyike azoknak a pillanatoknak, amikor István gróf úgy érezte, hogy még sincsen egyedül. . . Megkönnyebbült és figyelmeztette barátját, hogy Károlyi György grófot máris jócskán megvárakoztatták. Aztán becsengette a vén komornyikot.

— Mehetünk.

— Hűvös van, jól tesszük, ha felöltőt is viszünk magunkkal — dörmögte a vén komornyik és ráadta gazdájára a legújabb divatú Crispin-köpenyeget, ropant bőszabásút, vattázott, levarrott selyembélésest. A köpenyre prémszerű selyemanyagból készült háromszoros gallér borult.

— Na, tetszünk magunknak? — kérdezte a komornyik bizalmaskodva.

István gróf egy pillanatig mosolyogva nézte magát a tükörben s aztán karonfogva a bárót, füttyörészve levezette őt a kocsijához.

Wesselényi Miklós megint ijedten nézett rá s magában azon tépelődött, vajjon ez az önmagával folyton ellentmondásban álló, titokzatos lélek már csakugyan elfelejtette-e lady Karolinát és Crescenee grófnőt, vagy pedig csak vele és a világgal akarja elfelejtetni?

Miklós báró úgy érezte, hogy erre éppúgy, mint az István gróf körül tornyosuló többi kérdésre nem fog soha választ kapni...

IV.

Károlyi György gróf egyike volt a monarchia leggőgösebb mágnásainak. Ez a góg, amelyet kövérré duzzasztott a körülötte hemzsegő léhűtők és hízelgők hódolata, csupa olyan forrásból táplálkozott, amelyet a boldogult Széchenyi Ferenc az Isten érdemtelenül osztogatott ajándékai közé sorozott. Huszonnégyesztendős volt, eszményien szép és daliás ifjú, az arisztokrácia egyik leggazdagabb tagja, családjá pedig abból a Kaplony-nemzetségből származott, amely a magyaroknak Európába való bejövetelekor szerezte birtokai legnagyobb részét. György gróf mindezekben tökéletesen ártatlan volt ugyan, de az effajta érdemekben a cseh, morva és osztrák mágnások is ártatlanok voltak; az udvar, a hadsereg és a főkancellári hivatal azonban a cseh, morva, osztrák hercegeket és grófokat mégis mérhetetlenül több előnyben és kitüntetésben részesítette, mint a honfoglaló Kaplony ivadékeit; erre csak gőggel és kuruckodással lehetett felelni s a Károlyiak gögje az egész magyarság nevében igyekezett megtorolni a bécsi körök igazságtalanságát. Széchenyi István gróf ezért bocsátotta meg neki hetyke és kihívó modorát.

György grófnak gyönyörű palotája volt a Kärntnerstrassen, a Johanniták templomához közel; a palotában fejedelmi udvartartás székelt; senki sem gondolta volna, hogy a ház egyetlen lakója egy huszonnégyéves huszárcapitány, aki éppoly kevés időt tölt az ezredénél és éppoly sokat utazik külföldön, mint Széchenyi István. Most Angliából jött s szerencsés megérkezésének örömeire ebédre híyta meg Bécsben időző barátait.

Délután öt óra volt már, amikor István gróf vadonatúj angol Tilbury-je megállt a Károlyi-palota kocsifeljáróján.

A meghívottak mind együtt voltak. A társaság legidősebb tagja, Pálffy Ferdinánd, keskenyarcú, szőke, ijesztően sovány és hórihorgas nagyúr, aki éppen ezekben a napokban örökölte a teanói herceg büszke

címét, leereszkedő göggel fogadta a szerencsekívánatokat. Az ő ötvenesztendő, kiélt és dekadens örökifjúsága mellett a negyvenéves Esterházy Mihály fekete körszakállával, sasorrával, szúrós tekintetével és lomha mozdulataival valóságos öregúrnak látszott. Volt ott még egy másik Esterházy gróf is: a kékszemű, mosolygós, sebhelyesarcú Vince, aki sógorával, Liechtenstein Vencel herceggel együtt a monarchia egyik legkedvesebb naplopója volt. A gróf barnaképű, szélesvállú, keményöklű magyar; a herceg lenhajú, koravén, harminc éves, ráncosképű, csenevész kis gnóm. Liechtenstein Zsófia hercegnőt mindketten egyformán bámulták erélyes jelleme, fürge észjárása és széleskörű műveltsége miatt; az egyik büszke volt, hogy ilyen okos és jó felesége van, a másik boldogan dicsekedett, hogy ez a kiváló asszony az ő testvérhúga.

István gróf nagyon lenézte a kis herceget, de annál jobban szerette a két Esterházyt. Majdnem állandóan Bécsben élnek, de jó magyarok, hazafiak, gondos gazdák és neki hűséges barátai. Vince gróf felesége talán az egyetlen női lény, akihez minden gáláns cél nélkül, igaz barátság fűzi.

Utolsónak érkezett a kövér, szeplős, puha Batthyány János gróf, aki eszébe juttatta a nápolyi udvart. Mindjárt el is újságolta neki:

— Emlékszel az angol régensherceg feleségére?

Károlyi György gróf fiatalos frissességgel István gróf vállára csapott.

— Hogy haladsz a kis Crescence kegyeiben, Stefferl?

A többiek felfigyeltek. Esterházy Vince gróf hiába akarta másra terelni a beszédet, Károlyi gróf túlkiáltotta.

— Meg kell adni, Stefferlnek jó ízlése van. Mindig ki tudja választani a legszebb lovat, a legszebb agarat és a legszebb asszonyt.

— Höhöhő, — nevetett Batthyány gróf — Nápolyban egy angol lady... hogy is hívták, Stefferl?

— Crescenceről beszélj — erőltette György gróf és madeirával, meg sherryve! kínálta a vendégeit.

István gróf bosszúsan legyintett s odament a szoba sarkába, ahol egy meggyszínű frakkba és szürke nadrágba öltözött feltűnően vörösarcú, vörös pofaszakállú és vöröshajú gentleman ült, — jobban mondva feküdt valami egzotikus bőrrel bevont öblös karosszékben úgy, hogy lábait (csodálatos szép vörös csizma volt a lábán) a szemközt álló kis asztalkára rakta. Ügy festett ott, a finom bécsi dandyk között, mint valami farsangi maskara; a bécsiek nem hiába hívták őt lord Pimpemickelnek, vagy aranyfácánnak.

— Hogy van Mylord? — kiáltott feléje István gróf harsányan, aki a vörös árnyalatokban lángoló süket Stewart Károly Vilmost, Castlereagh lord öccsét, az új bécsi angol nagykövetet nagyon szerette.

— Hogy van kedves gróf? — felelte a nagykövet, aki egyujjnyi vastag füzetben böngészett s egy pillanatra sem emelte fel a tekintetét. — Gyönyörű tavasz, igazi foxhunting számára való idő. Hogy vált be a huntsman, akit küldtem?

— Köszönöm. Mister Balgogh kitűnő ember. Mit olvas Mylord? — hajolt egészen közel a lord füzetéhez István.

— A Quarterly Review legújabb számát. Érdekes cikk van benne az ön hazájáról.

... A szomszéd terem ajtajának mind a két szárnya felpattant és selyemharisnyás, csattoscipős, beretvált arcú lakájok, meg kifent bajuszú, aranyzsinóros, sárgacsizmás huszárok sorfala között a vendégek asztalhoz mentek.

Kezdetét vette az ebéd, egyben pedig kinyílt a mellékszoba ajtaja s megjelent a küszöbön egy magas, vállas, barnaarcú, hollófekete hajú, tömött bajuszú öregedő legény, ezüstzsinóros világoskék atillában, gazdagon kihímzett feszes nadrágban, lakkcsizmában, mosolyogva, hajlongva, hegedűvel a hóna alatt, mint egy magyar huszárruhába öltözött barokk Orpheus.

— Ez aztán a meglepetés! — kurjantott Batthyány János gróf, aki odarohant a cigányhoz és összeölelgette.

— Ki ez? — kérdezte fanyarul István. — Dízbe

ötözött magyar mágnás, urasági huszár, vagy cigány-prímás?

Károlyi gróf sértődötten kapta fel a fejét.

— Nem ismered, Stefferl, Bihari Jánost?

István gróf a vállát vonogatta.

Ezalatt még négy, hasonlóan sötétbőrű, csillogószemű, mosolygós arcú legény surrant be a szobába és Bihari mögött félkörben letelepedett. A lakájok aranyzsinóros, vállbojtos frakkban, fehérkesztyűsen körülhordták az ételeket, borokat töltöttek a poharakba s a társaság ebédelni kezdett. Minden úgy ment, akár egy angol lord, vagy egy francia főnemes kastélyában. A társaság tagjai hol németül, hol franciául, hol angolul mondtak ki egy-egy félmondatot, a lakájoknak németül adták a parancsokat, francia ételek, francia pezsgő, rajnai borok és angol pálinka csiklandozták a vendégek ínyét; a falakat hollandus képek ékesítették, a mennyezetről velencei csillár lógott le, István grófnak Rasumovszky herceg ebédlője s az ott elköltött díszvacsorák jutottak eszébe. Egyáltalán nem csodálkozott volna, ha hirtelen belibben a szobába Bagration hercegasszony is, mint Pavlovics Konstantin nagyherceg estélyén.

Az ebéd rákkal körített rózsaszínű rajnai lazaccal kezdődött.

A házigazda István gróf felé fordult.

— Miért haragszol, Stefferl? Crescence grófnő miatt? Vagy nem ízlik a lazac? Jobb szereted remuládmártással?

István gróf odakoccintotta poharát a házigazdáéhoz.

Bihari János gyönyörűen játszott, a vendégek bőven ettek és ittak s közben két-két szomszéd vagy egymás közt, vagy a szemben ülővel élénken csevegett. Néhány hangos kötekedő kérdés minduntalan túlharsopta a cigányzenét, a tányérok és poharak csörömpölését és Batthyány gróf gyermekes kacagását.

— Stefferl, úgy hallom, latinul tanulsz!

— A Corpus Jurist könyv nélkül tudod?

— Táblabíró akarsz lenni Stefferl? Részt akarsz venni az új országgyűlésen?

— Igaz, Stefferl, hogy ki akarsz lépni a hadseregből?

Ezek a kérdések, mint a tűszúrások, úgy sebeztek István gróf szívét. Minden »Stefferl« szóra felkapta a fejét és hol a homlokát ráncolta, hol a száját tépte idegességében. Végre elhatározta, hogy végét szakítja az ingerkedésnek. Erősen a szeme közé nézett Pálffy Ferdinándnak.

— Én, kedves hercegem, nem értek sem a színházhoz, sem a politikához, hát inkább megmaradok lovaskapitánynak.

A herceg jobb szemüregébe nyomta monokliját.

— Minden magyar mágnás született államférfiú, csak éppen te nem értenél a politikához?

— Magyarországon nincs* politikai élet, én legalább nem láttam sehol — vágott vissza ingerülten István.

A társaság hahotára fakadt.

— Na, ezt eltaláltad. A magyar nemes egyebet sem tesz egész életében ... — szólalt meg Esterházy Vince, de István gróf fejezte be helyette a mondatot:

— ... Mint lármáz, fizet, sír, vagy árulkodik.

A herceg azután hirtelen Esterházy Mihály felé fordult.

— Régóta figyelem ezt a komikus angломániát, amely hatalmába kerítette a mai fiatalságot. Akik néhány futólagos utazást tettek Angliában és Shakespeare nyelvéből néhány szót megtanulnak, otthon mindenáron lordoknak és windsori vadászoknak akarnak látszani: lóversenyeket rendeznek, a Gyepkönyvet a Racing Calender és a Stud Book szerint szerkesztik, vadászlovakat, kopókat hozatnak és angol hunstmanekkel meghonosítják a fox-hunting divatját, amire felette büszkék a magyar szarvasok, rókák, grófok és jobbágyasszonyok, mert ez utóbbiak szoptatják az agárkölyköket, ha a szuka erre a feladatra nem érez magában hajlandóságot. Ez a Homard á la Parisienne azonban remek.

A cigány most valami tragikus melódiát játszott.

A zaj egyszerre elült, mindenki a fájdalmasan zokogó hangokat hallgatta.

— Mit játszol, Jancsi? — kérdezte Mihály gróf.

— A Bihari-kesergőt — felelt játék közben pathetikus göggel a primás. — Tavaly csináltam a fiam halálára,

A kesergő a cigányt magát is elérzékenyítette. Mélabús életuntsággal szorította álla alá a hegedűjét és vonója alatt néha egy egész Orchester harsogó crescendo-ja tombolt, majd lassanként halk fuvalommá halkult, amely mintha valami bársonyos mohát simogatna. Aztán megint akkordok, futamok, kettős és hármas hangok orkánja zuhogott fel s ezek a hangok az újjáéledt erő és férfiaság, büszkeség és sebezhetetlenség ujjongását vitték szét a hallgatók leikébe.

István gróf alig hallott valamit ebből a szívetrázó rapszodiából. Az a néhány ellenszenves és kicsinylő szó, amelyet Pálffy herceg mondott, először megdöbentette, aztán felbőszítette. Hogyan? Hát még ez a silány erkölcsű, testileg-lelkileg leromlott, anyagi zavarokban fuldokló, udvari körökből kitiltott vén kéjenc, kártyás és széltoló is ilyen hangon mer beszélni vele? És eszébe jutott, hogy széltében a leggonoszabb dolgokat rebesgetik. Legutóbb egy pozsonyi német gyapjúkereskedőt a Salzgriesgasse egyik rosszhírű házában holtan találták; a bécsi titkosrendőrség kinyomozta, hogy a szerencsétlen embert Pálffy Ferdinánd és két barátja ütötte le verekedés közben. Állítólag a császár maga is megtudta a dolgot; a holttestet exhumálták, de két orvos kiállított egy agyvérzésről szóló bizonyítványt, amely a három mágnásnak húsz-ezer forintjába került. Most, ahogy az újdonsült teanoi herceg gonosz arcát nézi, el tudja róla hinni ezt a mende-mondát. Ezt és a többit. Róla és több más magyar főnemesről. Undorító banda. Teanoi herceg .. Pálffy, Fekete, gróf Beleznay... gyermekszínház, feketemisék, orgiák, apagyilkosság. . . Nem jutott eszébe, hogy tegnap és tegnapelőtt ő is vele együtt evett és ivott és dorbézolt. E helyett csak az járt a fejében, hogy itt most néhány szellemes és gyilkos

szóra volna szükség, amely megtorolja a személyén esett sérelmet. Durvaság és egyenes támadás nem használna semmit; a herceg kora és öregesen pajtászkodó modora kizárja a lovagiaskodást; de egy finom és halálos döfés egyetlen rövid és csattanós mondatban . . . hej, de nagy szükség volna ilyenkor Talleyrand, vagy Metternich, vagy a boldogult Ligne herceg emberölő iróniájára ... De ő éppen a legkényesebb helyzetekben nem tud ura lenni nyelvének és esze járásának; ilyenkor elfogja valami bizonytalanság, félelem a sületlenségtől, agyát elönti a vér, a beleiben remegést érez, egyetlen lelki tehetsége sem működik hibátlanul. így járt a császárnál, amikor az az előléptetést megtagadta tőle; így járt Kutschera báró főhadsegédnél, amikor az a magyarokat szidta és így járt számtalanszor, amikor a legnagyobb szükség lett volna szellemének fürgeségére. Most is hiába kínlódik, hogy a helyzethez illő módon fölébe kerekedjék Pálffy hercegnek. Az ördögbe, hát azért olvasott össze könyvtárakat, azért járta be fél Európát, azért sanyargatta magát félőrültségre, félholtra az önelemzés és tökéletességre való törekvés rettenetes erőfeszítéseivel, hogy benne csak egy öreg, korhely szoknyavadász huszárcapitányt lásson a világ? . . .

Vadkacsa galantint és szarvasgombás libamájpástétomot hordtak körül a lakájok és valaki megjegyezte, hogy ez a legkedvesebb étele Metternichnek. Liechtenstein hercegnek erről eszébe jutott, hogy a kancellár felesége Párizsban meghalt.

— Szegény Kelemen herceg vigasztalhatatlan — jegyezte meg a házigazda. — Nincs, akit csaljon.

A kis Liechtenstein nem tűrte, hogy szerelmi dolgokban valaki másnak véleménye legyen.

— Való igaz, — magyarázta fontoskodva — hogy a szerelem kéjét nagymértékben izéli a csalás büntudata ... de a kancellár, hogy is mondjam csak, már rég túl volt ezen a.. . az ördögbe is, hogy kell ezt németül mondani... ezen a gyermekbetegségen. Ez az izé . . .

— Halljuk, halljuk Vencelt! Rajta! Csak bát-

ran! Éljen a szónok! — kiabáltak harsogó kacajjal az Esterházyak és a herceg belezavarodott, elpirult és kínjában egy pezsgőspoharat kettéharapott.

Ebben a pillanatban István gróf fülét megütötte Miklós báró mély, morajló hangja.

— Istenem, milyen szép hivatás volna a magyarságot, Európának ezt az árva, rokontalan mostoha-fiát ázsiai bölcsőjéből hozott sok gyönyörű és felséges tulajdonságával együtt megmenteni! . . .

Pálffy Ferdinánd herceg most hirtelen ünnepélyes arcot vágott és magas, éles hangján közbesüvített.

— Ezt bízza ránk, a magyar főnemességre.

Wesselényi báró elbődült.

— Herceg, ön nem tart engem éppen olyan magyar főnemesnek, mint sajátmagát? Mi? Herceg! Az én nádor-ősöm a vérpad lépcsőjén osztozott Zrínyivel és Frangepánnal a vértanúságon. Az ön nádor-ősei a trón lépcsőjén térdepelve Rákóczi birtokán osztoztak ... herceg, a magyar nemzet megmentését én nem bízom önre.

A vendégek ereiben meghűlt a vér. Ismerték Wesselényi báró féktelen indulatosságát és attól tartottak, hogy a rettenetes ember Pálffy herceget egyszerűen agyontapossa. Mindenki felugrált és ölelgetni kezdte a bárót. Stewart lord is abban hagyta egy pillanatra az evést, letette a' kést és villát és lángvörös arca széles mosolyra derült.

— Uraim, ne avatkozzunk a két tiszteletreméltó gentleman családi ügyébe!

István gróf hol a hercegre, hol a báróra nézett. Vájjon mi oka és célja lehet a hercegnek ezzel a kötekedéssel? Ez a puha és romlott ember nem fél a párbajtól, de tudnia kell, hogy Wesselényi Miklós kitűnő vívó s a monarchiának vitathatatlanul legjobb céllovója. Ha tehát Pálffy mindenáron kenyértörésre akarja vele vinni a dolgot, akkor valakit vagy valamit érez a háta mögött. Csak nem a titkosrendőrséget? Egyszer azt mondta neki valaki, hogy mind a két Pálffy a rendőrség kémje . . . rettenetes még elgondolni is, hogy magyar mágnás erre vetemedjék

De boldogult apja is figyelmeztette őt, hogy a magyarok közt vannak a magyarok legelszántabb ellenségei. István gróf megrázkódott az utálattól és a keserűségtől s a következő pillanatban már bizonyosságnak vette ezt a feltevést ... és egyszerre lelkiismeretfurdalás kezdte gyötörni, hogy tegnap és tegnapelőtt s azelőtt annyiszor, ő is éppúgy részt vett a Theatergraf ocsmány tivornyaiban, mint az itt jelenlevő társaság valamennyi tagja.

A házigazda rimánkodására Wesselényi leült és nagyokat fújva nézett a herceg szemébe. Pálffy Ferdinánd halálsápadt volt és megcsuklott a hangja.

— Féltreértett engem a báró! Én csak arra céloztam, hogy a báró nem magyarországi, hanem erdélyi főúr — nagyon sajnálom, hogy féltreértett.

A társaság éljenezni kezdett, néhány üveg Chateau Lafittet bontottak, a poharak összecsendültek, Liechtenstein herceg újból megevett egy poharat, Bihari tuszt húzott, majd egy tüzes verbunkosba kezdett. István gróf azonban valami ellenállhatatlan lelki kényszer hatása alatt felvette a Pálffy herceg által odadobott kesztyűt.

— Tehát te úgy véled, Frédy, hogy nem az erdélyi, hanem a magyar főuraknak kell megmenteniök a magyar nemzet felséges tulajdonságait? — kérdezte lány, szinte hízelgő hangon, de belsejében remegett az izgalomtól.

— Ez az én meggyőződésem — felelte barátságos, mentegetőző mosollyal a herceg.

— Vagyis annak a néhány főnemesnek, — folytatta István gróf most már maga is halkán, de egész rekedten a visszafojtott dühtől — aki a maga szent személyét valami jobb és nemesebb csontból származónak érzi, mint amilyenek az ország többi lakosai. Én pedig azt mondom, hogy egy ország sorsát intézni csak azoknak van joguk, akik lelkileg független és szabad emberek.

A vendégek egy része nem hallotta ezt, Esterházy Mihály azonban, aki a herceg mellett ült, átvette a szót.

— István, nem vagy igazságos. Ali főnemesek gyarló emberek vagyunk, de mégis megőriztük szabadságunkat és ősi alkotmányunkat.

István gróf ajka gúnyos mosolyra torzult.

— Igazad van, Afiska. A magyar földesúr csakugyan szabad s ha levelet és újságot kitilt a házából és izmos kapusa van, aki nem ereszt be senkit, életefogytáig abban az édes illúzióban ringathatja magát, hogy egy boldog planéta lakosa, amelyet külön az ő számára teremtett az Isten. De közszabadság? A közszabadság helyén valami sötét mélység tátong, amelynek fenekéből hullaszag gőzölög.

A teanói herceg éppen gyöngyszürke orsovai kaviárt csipegetett. Aztán felhörpintett egy pohár erős Saint-Julient, megigazította szemén a monoklit és finom fehér kezét felemelte.

— Uraim!

A társaság elcsendesült, a cigány abbahagyta a verbunkost és mindenki a herceg szavát leste.

— Uraim! Értsük meg egymást. Igaza van Miklós bárónak. A magyarságot, mint valami ereklyét meg kell hagyni ősi szépségében és vad harciasságában. Uraim, azt indítványozom, hogy alakítsuk meg az ifjú Alagyarország konzervatív pártját.

Bihari bandája tuszt húzott a herceg tiszteletére. A konzervatív szó szépen csengett ebben a házban, amelynek gazdája kilencszáz évre visszamenőleg név szerint meg tudja nevezni őseit, ahol nádor-ivadékok, egy osztrák herceg, egy angol konzervatív lord, aranygyapjas és -térdszalagrendes apák ivadékai dőzsölnek — csak István gróf szemöldöke rándult össze haragos indulattal. Ez a kártyahős és kéjenc mer beszélni harcias és vad erkölcsökről! Hát van ennek valami sejtelve harcról, vadságról, erkölsről egyáltalán? De aztán észrevette, hogy izgatottsága általános megdöbbenést keltett, összeszedte magát, engedékeny és baráti arccal fordult Pálffy herceg felé.

— Én nem akarok konzerválni semmit. Legkevésbé pedig a magyarok harcias vadságát, amely csak arra jó, hogy a parasztlegények ezreit a vágó-

hídra küldje, de eddig még egy önálló hadsereget sem tudott talpraállítani.

— A hadügy a korona szent és sérthetetlen jogai közé tartozik — szólt közbe Pálffy herceg, nyilván szándékosan használva a korona szót király helyett, amelyet nem akart és császár helyett, amelyet nem mert használni.

— Akkor a felségjogokat sem akarom konzerválni — szaladt ki István gróf száján, de abban a pillanatban eszébe jutott, hogy holnap ezt a titkosrendőrség feje, Sedlnitzky gróf s holnapután már a császár is tudja. Pillanatra elsápadt, de érezvén, hogy a teanói herceg csapdájába már úgylis belezuhant, annál féktelenebb őszinteséggel mondta ki minderről a véleményét. — A teanói herceg konzerválni akar. Szabad volna megkérdezni tőle, hogy melyek azok az ereklyék, amelyeket konzerválni akar? Mi? A Corpus Jurist vagy ..az aranybullát, amelyet annyira szeretünk az angolok magna chartájához hasonlítani? Hát én tiltakozom az ellen, hogy a magyar és angol alkotmányt összehasonlítsák. Először is Angliában huszonnégy millió polgárt véd az alkotmány, nálunk meg csak négyszázezer nemest, másodszor pedig ennek a négyszázezer embernek sincs köze sem a külügyi, ' sem a hadügyi, sem a gazdasági és közművelődési ügyek intézéséhez.

A társaság egyrésze szemmeláthatólag meguntta ezt a borongós, sokszor elcsépelte magyar siránkozást. Liechtenstein herceg az asztal végéről a komor és szívós odaadással táplálkozó lord felé mutogatott. És elmesélte, hogy a lord, aki híres volt durva és erőszakos galantériájáról, nemrég Metternich herceg estélyéről távozóban a lépcsőházi tolongásban oly szemérmetlenül csipkedett meg egy Erdődy grófnőt, hogy a tűzről pattant magyar mágnáshölgy erélyes pofonnal torolta meg a vakmerőséget; a nagykövet szeme szikrát hányt, de az ajka csodálkozó mosolyra szélesedett: — Grófnő, vagy béküljünk ki, vagy vállaljuk a felelőséget, hogy őfelsége az angol király megüzeni a háborút az osztrák császár őfelségének. — Mire a grófnő is elnevette magát.

— Mylord, nem engedem, hogy a vörös kakas — hallatlanul jó vicc: lord Pimpernickel, avagy vörös kakas . . . szóval, hogy is mondta csak a szép Nelly grófnő? Ahá, már tudom, azt mondta, hogy a vörös kakas rászálljon ... és Európa megint lángba boruljon ... ez volt a point, csak elfelejtettem, hogy a vörös kakas és Európa hogy került össze, egye meg az izé . . .

István gróf és Pálffy Ferdinánd vitája pedig ezalatt mind szenvedélyesebb hangon folytatódott. Pálffy azt állította, hogy Ausztria ipara és Magyarország mezőgazdasága pompásan kiegészítik egymás hiányait. István gróf felhorkant.

— Ahá, tehát a tenaói herceg ezt a gyönyöré' egyensúlyt akarja konzerválni. A gabona, az ökörhúí és a gyapjú egyensúlyát, amelyből neki százötven nekem hatvanezer forint jövedelmem van. Es konzerválni akarja a bécsi pénzembereket s marhakereskedőket, akikből magyar grófok és országnagyok lesznek. A Rotschildok, Friesek, Eskelesek és Harrucker bárók aranygyapját akarja a teanói herceg konzerválni. Hát én nem akarom konzerválni ezt a tragikus egyensúlyát az osztrák élelmességnek és magyar ostobaságnak.

A parfainál Liechtenstein herceg csökönnyösen viszsztatért a rögeszméjére.

— Vagyis a kis Crescence nem hagyja magát. Az én praxisomban is volt erre példa., Ez az ügynevezett, hogy is mondják csak ... mi ez, ma semmi sem akar eszembe jutni? ...

— Úgy van — bólíntott Vince gróf — Istvánnak pedig már nincs elég türelme, hogy tisztességes asszonyokat letérítsen az erény útjáról.

Liechtenstein herceg rosszalólag csóválta a fejét.

— Pedig ez az egyetlen, ami ér valamit. Nekem mindig az volt a vágyam, hogy én legyek az első . . ., hogy is mondják ... izé . . .

— Kétgyermekes anyáról, nem pedig érintetlen hajadonról van szó — nevetett Vince gróf.

A kis Liechtenstein sértődötten kapta hátra a fejét.

— Az asszony hűsége ugyanannyi, mint a leány

szüzessége. Sőt több. A leány, ha eldobja magát, nem csal meg ízét...

Batthyány János gróf, aki az előzményeket nem hallotta, csodálkozva csapta össze a kezét.

— Ejnye, mióta lettél ilyen erkölcsprédikátor?

— Türelem, Baptiste. Én nem a hűséget magasztalom, hanem azt a gyönyörűséget, amelyet a tisztességes asszony bukása okoz.

Liechtenstein herceg büszkén nézett szét maga körül, mint aki nagyon meg van elégedve a maga ékes-szólásával. Csak Wesselényi báró vette észre, hogy István gróf majdnem elájul az izgalomtól. Elérkezettnek látta az időt, hogy közbelépjen.

— István, azt hiszem, itt az ideje, hogy megízleléd ezt a remek aszút.

István gróf zavartan nevetett.

— Igazad van, egészen kiszáradt a torkom.

A cigány most régi kuruc dalok átíratait játszotta. A hangokat, mint valami mennyei forrásból felbuggyanó csöppeket, úgy itta be a vendégek füle. Még Liechtenstein herceg is extázisba jött.

Esterházy József szeme könnyben úszott.

— Nem tudom, érzitek-e, hogy ennek a zenének valami balzsamos illata van?

Wesselényi Miklós bólogatott.

— És vérző bánata ...

Csak István gróf volt érzéketlen ezekkel a szépségekkel szemben. Most már nem is tudta, hogy valaki hallgatja-e, mintha versenyre akart volna kelni Bihari mágikus erejű zenéjével, tovább sírta jeremiádjait, inkább saját magának, mint a szomszédjainak.

— Mit konzerváljunk? öt éve járom a magyar kúriákat, de még nem találtam olyan birtokost, akit tíz felől is nem húz, cibál és gyötör az osztályos atyafiak pere. Nem tudom, nevessek vagy sírjak-e ezen a tragikomikus magyar tradíción? Ott mindenki lót-fut, egymást üti, veri, szidja, vádolja és jön, megy, utazik, levelez, bírót, prókátort gyomroz, ajándékokkal duggat, azért, hogy magát elpusztítva, hat sing földet megnyerhessen szegény atyafián. Amikor aztán már sem-

mije sincsen, abrakos zsákot dob a szekere saroglyái közé, vagy megtömve koldustarisznyáját füstös perirataival, gyalogosan vág a nagyvilágnak s éhen, szomjan kullog kastélyból-kastélyba, hogy valahol prókátort találjon, aki visszaperli elvesztett pusztáit és uradalmait.

Esterházy Mihály gróf és Wesselényi báró keserűen nevetett, Pálffy herceg sértődötten nézett maga elé, a házigazda a cselédeket szidta, a süket lord nagy kanállal ette a parfait-t, a cigány pedig fáradhatatlanul játszott, mintha nem is az urakat, hanem önmagát akarná megrészegeteni.

István gróf pedig megrészegetett a maga szatírjától.

— Mit konzerváljunk? — kérdezte refrainszerűleg — talán a zugprókátorokat, akik, mint kavargó szelek szerteszét zúgnak az országban, hogy hol, kibe és kinek birtokába akaszthatnának horgot jogtudományukkal? Konzerváljuk azokat a paragrafushiénákat, akik feldőlják a temetőket is, hogy maguknak kiássanak egy kis perköltséget, salláriumot, részesedést, hivatalt vagy holtig tartó évjáradékot? Hát én nem akarok konzerválni ebből a dögvészből senkit és semmit.

E pillanatban felpattant az ebédlő szárnyas ajtaja, amely egyenesen a lépcsőházba nyílt. Aranyzsinóros, selyemnadrágos, csattoscipős lakájok mind a két szárnyát széttárták, mintha valamelyik főhercegnek nyitnának utat a legmagasabb spanyol etikett szabálya szerint. Az ajtón pedig bedugta okos, szép kis pofáját egy ló s remegő orrikaiból vastag párát fújva, idegesen rágta a zabláját. Aztán egy szökéssel az asztalhoz ugrott s két hátulsó lábára ágaskodva, első patáival a vendégek feje fölött kalimpált, mint egy kis kutya. A társaság tagjai felugrottak, csak Stewart lord maradt nyugodtan a helyén és evett.

— Well, most ezt leöntöm egy kis chartreuse-zel és all right, az ebéd miattam befejeződhetik — mondta rekedten.

A többiek ujjongó üvöltéssel fogadták a lovat, aki húszéves rózsás arcát széles mosolyra húzva, kalaplengetéssel köszöntötte a reggelizőket. Sándor Móric gróf

volt, a fiatal mágnásnemzedék egy kissé hóbortos, de lovasvirtusokban felülmúlhatatlan incroyable-ja, Károlyi György gróf kebelbarátja, aki ezzel a tréfával a másik lovasművészt, Wesselényi bárót akarta elkápráztatni. Most már az angol nagykövet is odapislantott a fél-szemével.

— Na, mit szól ehhez, Mylord? — trombitálta Stewart lord fülébe a házigazda.

— Puha a csüdje és bak patája van a kancának — dörmögött fitymálva a lord és vizes pohárral öntött magába valami méregeró's italt.

A kis Sándor Móric gróf felszisszent, hirtelen leugrott a lóról s elhalványodva odaállt a nagykövet elé.

— Miért nem mondja egy füst alatt Mylord, hogy szűkmellű, franciásan csámpás, hogy a lapockája rossz és a nyaka rosszul tűzött, miért nem mondja egyszerűen azt, hogy igásló, vén gebe, vágóhídra való, inaszakadt dög? Mi?

A nagykövet mindebből nem hallott egy szót sem. Felhajtott még három pohár aszút s akkor megszólalt.

— Well, mégis ez a legjobb.

Esterházy Vince gróf lement az asztal végére, ahol Liechtenstein herceg és Batthyány ezredes oly zabolátlan jókedvvel mulattak. Ahogy a két vidám és gondtalan cimbora között helyet foglalt, Batthyány ezredes, aki a Württemberg! király nevét viselő dragonyosezred parancsnoka volt és nemrég jött haza Kassáról, hirtelen komoly arcot vágott.

— Hallottad, hogy Amadé Serafin gróft felmentették?

Vince gróf az asztalra csapott.

— Hát ez is lehetséges?

Liechtenstein herceg nem ismerte Amadé gróf tragédiáját.

— Hát az úgy történt, hogy a gróf, aki ezredemben az első divízió parancsnoka, ennivaló, kedves cimbora, világszép férfiú, a bécsi kongresszus alatt titkos szertője Bagration hercegasszonynak, egyike a legjobb lovasoknak, kitűnő cél lövő, remek katona, húsz pár-baja volt . . .

— Elég, elég, — türelmetlenkedett Liechtenstein herceg — inkább azt mondd el, hogy mi volt Amadé gróf bűne?

— A feleségének kilötte a szemét.

— Véletlenségből?

— Nem, hanem mert tetten érte őt a kis Rédeyvel.

— Mindnyájunkkal megtörténhetik, — jegyezte meg röviden a herceg — folytasd az izét.

— Amadé gróf le akarta löni a kapitányt, de helyette az asszonyt találta.

— Tehát mégis véletlen izé. Nem előre tudtam? — nézett körül Vencel herceg diadalmasan. — És az asszony meghalt?

— Nem. De az egyik szemevilágát elvesztette.

— Gázság. Véres barbarizmus, undorító dolog — kiabált össze-vissza a két Esterházy, a herceg pedig csak akkor vigasztalódott meg, amikor Batthyány gróf elmondta, hogy a férj és a csábító megverekedtek és Rédey gróf az alezredesnek átlötte a karját.

Pálffy Ferdinand most felállt és István gróf vállára tette a kezét.

— Barátom, veled ma nem lehet beszélni. Te a saját vérségedtől kezdve, le a bocskoros nemesig, az egész nemzetet végiggyalázod. Csak azt nem tudom, hogy akkor mit tartasz a nemzet jövőjéről.

István gróf kissé meghökkent és elgondolkodott. Aztán lassan mosolyogva megszólalt.

— Azt, hogy nekünk magyaroknak nincs helyünk Európában.

A cigány vérpezsdítő ritmusú melódiát játszott.

István gróf elhallgatott. Ő is sokat ivott. Kábult volt a feje, úgy érezte, hogy ebben a hangulatban már nem szabad többé komolyan beszélni. Elkeseredetten ivott az ivókkal, hallgatta a cigányt és azon töprengett, hogy Crescence grófnő és Brühl Frigyes gróf . . . eh, Magyarország halott s halandó ember nem tudja fel-támasztani. Miklós báró is egyre-másra öntötte magába a bort, pezsgőt, pálinkát. Az arca már lángolt, a szeme villogott és ha elbődült, a terem ablakai megrecsegték.

Félelmetes volt, de senki sem törődött vele, mindenki elsüllyedt a maga rózsás, ködös, fájdalmas és gyönyörűséggel teljes mámorában. Csak Stewart lord, aki vörös színeiben a házigazda jobbán lángolt és világított, egyedül ez a furcsa szigetlakó — vagy talán Marslakó? — ivott komor méltósággal, süketen és verejtékezve. Vörös pecsenyéhez hasonló arcbőre fénylett s mélyen bennülő kis vörös malac-szemét elfutotta a könny. De olyan zord fenséggel végezte ezt is, mint egy hindu brahmin az ő szent szertartását.

A teremben vágni lehetett volna a füstöt, mindenki egyszerre beszélt és énekelt a maga nótáját abban a meggyőződésben, hogy a cigányok is ugyanazt játsszák. A mámor a tetőpontra hágott. A hangzavarból időnként kisüvített a kis Liechtenstein Vencel magas tenorja.

— Crescence grófnő egészségére!

A társaság tagjai fenéig üritették a pezsgős poharakat, a herceg pedig különös hódolata jeléül a magáét mindig összeroppantotta és darabokra rágta, Batthyány gróf mindenáron meg akarta a cigányt tanítani valami nótára, amelyet már maga is régen elfelejtett, végre Bihari megünne a gróffal való vesződséget és a maga gyönyörűségére rázendített egy furcsa, egzotikus, de édes melódiára. A dallam István gróf fülét is megütötte. Figyelt, szeme mindig tágabbra nyílt és arca ijesztően eltorzult.

— Micsoda nóta ez?

— Már olyan ez a világ, — énekelt tele torokka] Károlyi György gróf — kinek szoros, kinek tág.

— Kinek szoros, kinek tág... — ismételtette remegő ajakkal István gróf és eszébe jutott, hogy Debrecenben hallotta ezt a dalt aznap, amikor Karolina gyűrűjét elveszítette.

— Éljen Széchenyi István — kiáltotta most Esterházy. Vince és poharát nyújtotta. — No, Stefferl, eljössz az országgyűlésre?

István gróf rémülten nézett maga elé.

— Nem. Nem akarok tudni politikáról. Magyarország

öreg, Magyarország halott. Magyarországot nem lehet feltámasztani.

Károlyi György gróf asztalt bontott s a társaság kisietett a dohányzóba. Stewart lord, mielőtt a pipáját megtömté, István grófhhoz lépett és átadta neki a Quarterly Review legújabb számát.

— Kedves gróf, ebben a füzetben behajtottam az egyik lap sarkát. Ha meg akar tudni egyetmást Magyarországról, nyissa ki a könyvet ott, ahol begyűrtem a lapot.

Amikor a kártyára került a sor, István gróft hiába keresték. Párizsba való elutazása előtt már nem is látták többé bécsi barátai.

V.

Esős május este érkezett Párizsba István gróf, megszállt a Rue Richelieu közepén álló Hotel des Princesben, de a szállodába éppen csak felhordatta útipoggyászait, átöltözött és átüzent a Palais Royalban levő Véry-féle étterembe, hogy tartsanak fenn számára asztalt. Hány óra? Tíz óra öt perc. Éppen jó. Az étterem előkelő vendégei már megebédeltek és kiválasztották Moet et Chandon urak Epernay-ban készült pezsgői közül a legmegfelelőbbet, már kissé kábultak a bordeaux-i vörösboroktól és chartreuse-i barátok likőrjeitől, az asszonyok már merészebbek és vállalkozóbbak, éppen jó időben érkezik Véryhez. Hányadika van? Május tizenhat. Jó. Még három napig magánember gyanánt rójja Párizs utcáit, aztán jönnek a bemutatkozások, lakomák, estélyek, bálók, vagyis a hivatalos előkészületek a koronázásra.

%

Május tizenhatodikán este hét órakor a Hotel des Princes egyik pompásan berendezett szobájában egy törekeny testű, szőke, sápadt fiatalember hirtelen kiugrott az ágyból.

Kinyitotta szekrényét és sebbel-lobbal kikapkodott

abból néhány fekete és fehér ruhadarabot: Fekete bársonyfrakkot, fehér csipkekézelős inget, rövid, szűk fekete selyemnadrágot, fehér rnoiret mellényt, fekete cilindert, fehér nyaltkendőt, kesztyűt, nern is maradt a szekrényben semmi. Megnézte a feketéket s a fehéreket mind. No, megjárja, — bölintott s megborotválkozott, megmosakodott és fényesre súrolta a körmét. Közben észrevette, hogy a keze nagyon szép, hosszú, hegyesujjú, izmos, vékony s az arca érdekesen sápadt, lányosán finom, szőke, szabályos, mosolygós . . . eszébe jutott az édesanyja, most nagyon hasonlít az édesanyjához.

— Na csak semmi izgalom, — biztatta magát — nincs semmi baj, hidegvér, nyugalom, van még idő bőven. Semmit sem szabad elhamarkodni.

Bele is telt jó másfél óra, amíg elkészült a fehér és fekete ruhadarabokkal. Akkor tükörbe nézett.

— All right — mosolygott magára kicsit gúnyosan, kicsit biztatókéig. — Most félnyolc — állapította meg a toronyóráról, amelyre a szoba ablakából rá lehetett látni. Nem hiányzik semmi? — kérdezte hangosan, mintha egy láthatatlan komornyik, vagy inas sürögneforogna körülötte. Fehér orchidea is kellene ugyan a frakk gomblyukába, egy kis illatszer, vagy kölnivíz sem ártana, a teremtesít, két hónappal ezelőtt az ingmellén még igazgyöngy ragyogott, sebaj, az összbenyomás — fekete és fehér — azért elsőrangú, gyerünk.

Keze már az ajtókilincsen volt, amikor megtorpant s a homlokára csapott.

— Majdnem elfelejtettem. Mi ez? Elmebaj, vagy . . . vagy ... és az ajka elkezdett remegni, éppen úgy, mint kisgyermek korában — vagy az Isten ujjá?

Pillanatokig tartott csak ez az elérzékenyülés, megszűnt a remegés s gúnyos mosolyra torzult az arca. Odalépett a szomszédos szoba ajtajához, kicsit hallgatódzott, bölintott, majd visszaosont az ágyához, az éjjeliszekrényen heverő pisztolyt felemelte, megnézte, vizsgálgatta, nadrágja hátulsó zsebébe dugta és lerothant a Lépcsőn. Rohantában nekivágódott a málhás embernek, aki István gróf poggyászát cipelte a hátán.

— Barom! — kiáltotta torkaszakadtából, félreugrott s akkor összeütközött István gróffal, de észre sem vette, kirohant az ajtón és a Palais Royal felé futott.

— Journal des Debats! Rendkívüli kiadás! Quotidienne! Hírek a görög háborúból! National! Madame Bousier megölte a férjét. Rossini vezényel a Nagyoperában! — ordította a Rue de Richelieu-n a lapok rikkancsai, az utcán roppant néptömeg hullámozott, a falakon óriás falragaszok hirdették Malibran asszony fellépését, de ő nem hallott, nem látott semmit, rohant a Véry-féle étterem felé. Ott körülnézett, majd nyil egyenesen odament egy sarokasztalhoz s kérdőleg nézett a feléje iramló pincérekre. Azok megzavarodtak.

— Talán keresni kegyeskedik valakit? — kérdezte egyikük, egy diplomata arcú, kopasz, hosszú legény. — Ezt egy mongol herceg foglalta le. Igen? Bocsánatot kérek. Ahogy parancsolja, uram.

— Nos, mi van ma valami ehető? — kérdezte a hajlongó, kopasz diplomatát kedélyesen, de roppant magasból aláereszkedve.

Négy-öt percig tartott a tanácskozás. A kopasz diplomata kipirult arccal jegyzett. Látszott rajta bizonyos meghatottság és lelkesedés. Ez aztán az úr. Flensburgi osztriga ... de csak ha ma érkezett. . . esküszöm, kegyelmes uram, soupe printanière, turbót sauce Beaumarchais . . . poulard a la estragon, macedoine fruits, Caché blanc, Chablis ... ez aztán az ízlés!

Ő pedig körülnézett s végigsimította szép, tiszta-bőrű fehér homlokát. Észrevette, hogy sokan figyelik. Néhány nő is volt az étteremben. Színésznők, világjáró angol ladyk, amerikai milliomosnők lopva ránéztek s feléje villantva valami titokzatos és mégis nagyon érthető szerelmi sürgönyjelet, újra tányérjuk fölé hajoltak. ő maga is megpillantotta a saját szőkeségét egy kristálytükörben és tetszett magának. Finom, érdekes fejem van, úriember feje, olyan emberé, aki négyszáz évre visszamenőleg ki tudja mutatni, hogy apái is úri-

emberek voltak. És lesír róla a boldogtalanság és életunalom. René és Adolphe is megirigyelhetné.

De aztán kissé félrehúzódott a szája cs gyermekesen legörbült jobbról. Az ördögbe is, azért nem ártana, ha valami papírpénz volna a tárcámban. Vagy legalább néhány ezüstérem. Fogadok. — gondolta magában keserű humorral — hogy ebben a teremben én vagyok az egyetlen élőlény, akinek egy árva pénzdarabja sincs és nem is lesz és nem is lehet soha, hacsak az égből egyszerre Napoleon d'orok zápora nem ered meg, az Isten különös csodájából. Egyetlenegy sou-m sincs — a teremtésit, mindenkit és mindent mégsem lehet pisztjlygolyóval kifizetni — és a hátsó zsebét megtapogatta. Nna . . . Legalább ez megvan.

Éjfélkor már mindenki őt nézte. Külföldi pénzemberek, követek, heves államférfiak és névtelen, de gyönyörű asszonyok, gazdag kereskedők és szegény mágnások, öreg amerikai milliomos-özvegyek és fiatal kis táncosnők . . . minden szégyenkezés nélkül.

— Kik ezek?

A pincér titokzatosan hunyorgatott.

— Kegyeskedik azt a sarokasztalt látni? Egy hölgy, két úr. Mlle Cintio, a legújabb csillag, Malibrán asszony legveszedelmesebb vetélytársa. Húszezer frank a fizetése, száz aranyért lép fel egy este, ezerért pedig, pardon — ott is marad a házigazdánál. A mellette ülő úr a ragusai herceg, a másik Bertin úr, a Journal des Débats kiadója . . .

— Hát az a rosszfogú?

— Az Géricault úr. Ötezer frank.

— Annyiért lép fel?

— Pardon, Géricault úr festő.

— Viszont, aki mellette ül, az Delacroix úr, száz frankért is könnyen kapható.

— Az is a ragusai hercegnél alszik?

— Hihihí. . . Poulard — a Berry hercegnő baromfi-farmjából, omlós, fehér, mint a gesztenye, kegyelmes uram . . .

— És az a pirosképű, szomorú legény?

— M. Victor Marie Hugó, a sauce Beaumarchais szerzője, remek ember, nagyevő és gróf.

— Énekes?

— Nem tudom, kérem. Szabad felbontanom ezt a Johannisbergit? Metternich herceg pincéjéből való.

— Hát az a nagyhajú, halszemű madárijesztő?

— Ezer bocsánat, az Seribe úr, a színműíró, az idén hat színházban tizenhét darabját adják, tízezer frank havi jövedelem, a mellette ülő úr Lafitte, a bankár, tízezer frank napi jövedelem . . . parancsoljon, kegyelmes uram ... a hölgy Mars kisasszony, havonta ötvenezer frank ...

A diplomata arcú pincér elsuhant és végiglebegett az asztalok között. Itt is, ott is megszólították.

— Ki az az érdekes idegen úr?

— Inkognito, ezer bocsánat, inkognito, szigorú inkognito.

Pedig nem is volt rajta semmi különös bámulni való. Csak ült ott egyedül, egyik pohár pezsgót a másik után itta némán, szökén, fiatalosan, kicsit kesernyés mosollyal. Az étteremben magyar cigányzenekar játszott s a primhegedűs már az asztalánál állt és neki húzta. Ő minden darab után hálásan és előkelően megbiccentette a tejét.

— Ki ez?

— Bocsánat.

— Nem a mongol trónörökös?

A cigányok mind drága vörösborot ittak, pezsgővel keverve. A levegő tele volt a legfinomabb italok, legfinomabb ételek és legfinomabb hölgyek illatával. A férfiak féltékenykedni kezdtek, mert a nők ájuldoztak a kíváncsiságtól.

Ebben a pillanatban belépett a terembe István gróf s az asztala után kérdezősködött.

— Honnan rendelték az asztalt? — tudakozódott unott arccal a kopasz pincér.

— A Hotel des Princes-ből.

A pincér nagyot nézett.

— Ahá, ez a mongol herceg.

Bizonytalanul mutatott az asztalra, ahol a fiatal

szőke ismeretlen a cigánnyal mulatott. Titkos ösztöne azt súgta, hogy itt valahogy nincs rendjén a dolog. Ebből botrány lesz.

István gróf is csodálkozva nézett az asztala felé. Micsoda zene-bona ez? Ki ez a rózsás arcú, szőke, részeg fiú? Ismerősnek tűnt fel, de arcvonásai olyan dúltak voltak, hogy visszahökkent tőle. A fehérbe és feketébe öltözött fiú azonban boldogan ugrott föl.

— Kilenc óta várlak, kapitány uram.

István gróf elpirult. Összerántotta szemöldökét és bosszúsan dörmögött valamit. Aztán leült és ebédelni kezdett. Közben kicsit törte a fejét, hogy ki lehet ez a rokonszenves fiú, akivel mindenféle nyelven megpróbálkozott, de az angolul, franciául és németül egyformán olyan kétségbeejtő dadogást vitt véghez, hogy végül lemondott a beszélgetésről. Evett és ivott' közben kicsit mulatott is asztaltársa elkeseredett dözsölésén, maga is sokat fogyasztott a pezsgőből, amelyet kiváltképpen nagyon szeretett, a pezsgőt vörösborral keverte, sok kávéit ivott és közben azt mondta magában: mindegy, csak szeretném tudni, honnét ismerem. Rettenetes rossz az emlékezőtehetségem. Az ördög vigye el, attól félek, hogy ez az agylágyulás jele. Nem szabad elárulnom, hogy még most sem tudom, kivel van dolgom. Közben körülnézett, de nagyon közönségesnek találta a társaságot. ízléstelen, rút nők, ápolatlan, borzas férfiak.

A részeg fiú attól a pillanattól kezdve, hogy István gróf leült az asztalához, szemmel láthatólag kínos harcot vívott önmagával. Száját sokszor kinyitotta, mintha mondani akarna valamit, de aztán hosszú fehér ujjaival csapzott hajába markolt és a részeg emberek bárgyúságával, vállát vonogatva, lemondóan legyintett. Aztán zavartan nevetett, szemét törölgette, nagyokat sóhajtott, megint akart valamit mondani s megint elhallgatott. Egyszerre csak minden ok nélkül elkezdett kacagni és megszólalt magyarul.

— Debrecen . . . Wesselényi Miklós . . . olyan a hasa, mint egy ötakós hordó . . . vastag Wesselényi.

István gróf riadtan kapta fel a fejét. Ebben a pillanatban eszébe jutott a kis Rédey, gróf, aki apja

könyvtárát mázsánsként húsz forintért kínálta neki megvételre.

— Hogy kerülsz ide?

— Már két hónap óta itt élek. . . hiába . . . boldog dolog. . . éppen jó, hogy jöttél. . . akarok valamit mondani . . . parancsolsz, kapitány úr?

Reszkető kezével feldöntötte a pezsgős poharat. István gróf kínosan tekintgetett körül. Most vette észre, hogy a szomszéd asztalnál ismerősök ülnek. Angolok. Lord Holland, Mr. Stewart, a Northumberlandi herceg.

— Fiam, gyere, menjünk haza. Hol lakói?

— Sehol... hehehe ... éppenséggel sehol. Nem nevelés?

— Hát gyere az én szállásomra.

— Hova?

— A Hotel des Princes-be.

A fiatal Rédey majd hanyattesett a kacagástól.

— Oda éppen nem mehetek. Ott van az asszony.

— Megnősültél?

— Ugyan, hova gondolsz? — dadogott a szegény berűgött fiú és a szemét kimeresztette. — Csak nem ment el az eszem . . . Mire nőüljek? Mi?

— Kérlek . . . úgy értettem . . . asszonyról beszéltél.

— Hát asszony, az igen . . . asszony, az van . . . Két esztendő óta ... de kapitány úr, kérlek, teljes diszkréció. Becsületszavadra? . . . Köszönöm . . . Debrecenből áthelyeztek Temesvárra . . . ronda egy fészek, aztán Nagyszeben . . . unalmas németek . . . aztán Lemberg... no, itt aztán!.. . diszkréció, gyönyörű teremtés Amadé grófné . . . hopp, majdnem elárultam, öreg férj, fiatal menyecske, két gyerek, egy hároméves fiú, másfél éves kislány, kapitány úr, az Istenért... ígyunk.

A kis Rédey gróf homlokáról nagy izzadságcseppek potyogtak a pezsgős pohárba. István grófnak eszébe jutott Crescence grófnő . . . öreg férj . . . két kis gyerek . . .

— Borzasztóan szeretjük egymást, — folytatta a másik — kapitány úr, kérlek, mondd becsületszavadra, te is elítéled ezért Mária grófnőt? Nem? Köszönöm. Kis

ideig boldogan éltünk . . . aztán . . . leütött a mennydörgős menykő ... A vén barom már régen gyanakodott, egyszer megtörtént a baj . . . Bevallom, kedves kapitány úr, borzasztóan szeretem Máriát, de ezt még sem így gondoltam.

— Hogyan?

— Hát hogy kiderüljön.

Az étteremben lanyhulni kezdett az érdeklődés. A cigány visszavonult és az angol társaságnak játszott. A fiatal Rédey izzadó homlokát törölgette.

— Ez volt a baj, sohasem lett volna szabad kiderülnie. A teremtésit, másoknak is van viszonyuk férjes nőkkel, sokan az egész életüket így élik le ... Emlékszel az öreg Simonyi ezredesre? Minden évben más szeretője volt, de én ... én olyan szerencsétlen vagyok. A vén marha Amadé úgy felbőszült, hogy belelőtt a feleségébe, igen, kapitány úr, nyilván engem akart keresztül löni, de a golyó az asszonyt találta .. nem halt meg, de az egyik szemére megvakult s most ott vár engem a Hotel des Princes-ben.

A fiatal Rédey leborult az asztalra és sírt. Megint az egész terem odafordult és István gróf most már véget akart vetni a botránynak.

— Fiam ... — akart neki valamit mondani, de a szőke kis Rédey gróf felugrott, odavetette magát István gróf keblére, megcsókolta, sírvafakadt és bőgött, mint egy gyerek. Aztán, még mielőtt megakadályozhatta volna, kiszaladt az étteremből s egy pillanat múlva az előcsarnokból pisztoly dörrenés hangzott be az étterembe.

* * *

István gróf elrohant a prefektúrára, bejelentette, hogy az öngyilkos magyart saját halottjának tekinti és engedelmet kért, hogy eltemethesse. Aztán szaladt a szállodába, felkereste Amadé grófnét, közölte vele a rettenetes hírt, rábeszélte, hogy fogadjon el tőle útiköltséget s utazzék vissza hazájába a rokonaihoz. Az őrző asszony mellé egyúttal ápolónőt hozott, hogy vigyázzon rá és óvja meg az öngyilkosságtól.

Hajnalodott már, amikor végre a maga szobájába került. Nem mert lefeküdni. Fel és alá járkált a négy fal között.

— Hát ezért kellett nekem Párizsba jönnöm, hogy az első magyarban meglássam a magam torz tükörképét? Szegény kis Rédey! Nem érezte, hogy én a testvére vagyok?

Egyszerre jutott eszébe két név: Karolina és Crescence. Voltaképpen — gondolta magában — én sokkal hitványabb ember vagyok, mint ez a kis Rédey, aki becsületesen levonta a konzekvenciákat. Meghalt. Én pedig még élek. Mi ez? Rédeynek talán helyettem kellett főbelőni magát? A dolgoknak misztikus összefüggései vannak, amelyeket a legtöbb ember nem vesz észre . . . Én . . . Karolina . . . Rédey . . . Crescence . . . én. Tökéletes kör, amely velem indul és velem záródik be. Középpontjában ott fekszik egy hulla, kis piros sebbel a homlokán. Ha jól meggondolom, ő is egyike az én áldozataimnak.

István gróf félni kezdett. Elképzelte, hogy Crescence nem elég erős s az ostrom már tavaly, vagy az idén a farsang alatt sikerrel jár . . . de az istenfáját, hát miért is szakított velem tulajdonképpen? Brühl Frigyes miatt? Vagy az ura miatt? Mi? Kihez hu Crescence? Az urához, vagy a szeretőjéhez?

Odaállt az ablakhoz és kinézett a párizsi háztetők fölé. Már hajnalodott. Az ébredő város moraja felhatott hozzá . . . Bécs ilyenkor még alszik és Pest. .. ahogy homályosan emlékszik rá . . . déli harangszó idején is csendesebb és néptelenebb. Pest éjjel-nappal halott. Mint ahogy az egész ország halott. .. Párizs azonban él, mint ahogy él az egész francia nemzet. Egész Franciaország. Minden francia. A főnemestől le, az utolsó párizsi munkásig.

És eszébe jutott a nagy forradalom, a császár, a restauráció, a tegnap és a ma Párizsa, az erős, viharos, nagy élet Párizsa, — amelyben ötven év óta nem hanyta le a szemét a nemzeti lelkiismeret, nem aludt el a francia géniusz egyetlen pillanatra sem. Ha kellett, marcangolta magát, ölt és térdig gázolt a vér-

ben, a főnemesség gyönyörűen meg tudott halni a börtönökben vagy az emigrációban s a párizsi nép gyönyörűen meg tudott halni az utca barrikádjain, vagy a háborúban. Mit? Csak a párizsi? Amikor lenn járt Szerbiában, egy város határában óriási gúlát látott emberkoponyákból. Megkérdezte, hogy ezt a szörnyű hekatombát vajjon a törökök rakták föl? Nem. A koponyák a polgárháborúban elesett szerbek maradványai. Borzasztó látvány volt, de egyben lélekemelő. Milyen erősen élhetnek azok az emberek, akik a hazáért így rakásra tudják ölni embertársaikat. A magyarok pedig csak sírnak, fizetnek, árulkodnak, vagy imádkoznak. Micsoda gyávaság és közöny! Micsoda tengődés, milyen ázalag-élet, milyen rothadás a magyarok élete!

Szépen kivilágosodott. A mulató Párizs lefeküdt aludni, de felébredt a dolgozó Párizs. Micsoda munka, micsoda lázas polgári tevékenység, micsoda gazdagság!.. . Párizs magában véve egy óriási gyár, apokaliptikus nagyüzem, szédületes rohanás, Úristen, hova siet az emberiség ilyen lélegzetei éllító gyorsasággal?

István gróf fáradtan terelgette homlokáról a gondolkodás és izgalom verejtékét. Igen, a népek rohannak, az életük erős, mert vannak embereik, akik dolgoznak és rohannak és élnek érettük.

Nem tudta folytatni tovább. Eszébe jutott a kis Rédey gróf. . . a kör. . . Én... Karolina... Rédey... Crescence... én . . . és középen egy hulla. Ez a hulla most már Magyarország volt.

Egy szép férfias cselekedet . . . talán . . . még ezt a hullát is fel tudná támasztani. Tehát nekem végbe kell vinnem azt a férfias cselekedetet... De mit? Talán mindegy is, hogy mit. Valamit. Akármit. Felébreszteni a lelkeket és erős életre korbácsolni őket. Jó. De én egyedül? — kiáltotta bele a párizsi hajnalba, a háztetők felé. — Tegyük fel, hogy csakugyan hozzálátnék valami férfias munkához, Úristen, kit találnék az oldalam mellett? Hány ember van Magyarországon, aki velem jönne egy olyan útra, amelynek irányát és végét magam sem tudom? Nézzük csak, miféle

emberek vannak Magyarországon? Hát először, is olyanok, mint a Pálffy és Esterházy hercegek, akik mindent úgy találnak jónak, ahogy azt Metternich és a Szent Szövetség előírja. Nem hazaárulók és gonosztevők, csak egyszerűen középkori oligarchák, akik egy vagy két kis hercegségre való földdarabon kiskirályok módjára uralkodnak, vagy nem is uralkodnak, csak a jobbágyaik adóját behajtják és jövedelmüket a nagyvilág valamelyik kellemes pontján eltékozzolják. Ez az első kategória. A másik ugyancsak kiskirályoskodik, de az ehhez való módot a leggyalázatosabb áron vásárolja meg. Ezek a főnemesek, ezek az izék, ezek a hitvány szajhák és pénzes zsidók rabjai, ezek az elaljasodott úri lakájok és lakáj urak, ezek nem érdemelik meg, hogy megegyék a magyar búzából sült kenyeret, amely az éhhaláltól menti meg őket. A harmadik rend a középnemesség. Szirmay István, egy büszke és derék magyar úr végrendeletében meghagyta utódainak, hogy a család egy tagját mindig Tamásnak kereszteljék, hogy ne higgyen a németnek, egyet pedig Jónak, hogy el tudja viselni a csapásokat, amelyeket a német a magyarra mér. Ez a rend azt hiszi, hogy alkotmányát és a szép szabad Magyarországot csak úgy tudja megtartani, ha nem mond le ősi kiváltságairól s azokért feláldozza az európai kultúrát, a maga haladását és a nyolcmillió nem nemes égi és földi boldogságát. A városokban idegen polgárság él, akinek sem szabadság, sem magyar nyelv, sem kultúra nem kell, csak lomha békesség és hitvány garas, amelyen kövérré hizlalhatja magát. Ez a negyedik rend. Az ötödik, a vidéki bocskoros nemesség, amely paraszti életet él és választás idején a sárgaföldig lerészegedve, odaadja magát akár a kormányhatalomnak, akár egyes oligarcháknak, akár a demagógiának. A hatodik végül a paraszt. Igen. Hát a magyar paraszt, az még olyan, aminőre az Úristen megteremtette. Férfiasán lépdél, egyszerűen szól, utálja a handabandát s testi-lelki magatartása az úriember elkappanosodott lakájkodása fölött királyi magasságban áll. Ezek Magyarországon a társadalmi kategóriák.

István gróf megivott néhány pohárka erős likórt, — attól mindig gyorsan és mélyen el szokott aludni — levetkőzött és az ágyra dobta magát. Egy pillanatra csakugyan leragadt a szeme és elsüllyedt körülötte az eleven élet, de egyetlen mozdulatra, amellyel kényelmesebbé akarta tenni a feje-alját, felriadt s attól kezdve nem tudott aludni. Sokáig kínlódott így, már nappali világosság ömlött be a nyitott ablakon, ekkor megpillantotta az éjjeli szekrényen kirakott könyveit s azok közül úgy találomra kihúzta a Quarterly-Review-nek azt a füzetét, amelyet Stewart lordtól kapott és kinyitotta ott, ahol a sarka be volt gyűrve. Szemébe ötlött a cím: Egy ismeretlen ország Európa szívében s alatta apró betűkkel: M. Artur G. levelei Sir William Sidney Smith-hez, a Bengaliai Angol Társaság tagjához Magyarországból, Körösi Csorna Sándor hazájából.

Sir Sidney Smith! . . . Hm . . . Ismerős név — mondogatta magában elgondolkozva. Hamar eszébe jutott, hogy tíz évvel ezelőtt a bécsi kongresszuson látta ezt a félig diplomata, félig tengeri kalóz módjára viselkedő angolt, akinek két leánya volt. . . igen . . . az egyik . . . hogy is hívták csak? — nem tudott visszaemlékezni a keresztnevére . . . vagy tán nem is tudta soha? ... de egy pillanat alatt vissza tudta idézni emlékezetébe az egzotikusán szép és romlott kis bestia minden mozdulatát. Bécsi kongresszus .. . Sir Sidney Smith . . . rejtélyes ember . . . tengernagy, angol, aztán svéd, majd ismét angol szolgálatban. Harcolt a tengeren Napóleon ellen, aztán a portugál királyi családot Brazíliába vitte, a bécsi kongresszuson pedig a délamerikai rabszolgák érdekében próbált agitálni. . . bizonyára nagyon sok rabszolga terhelte a vén tengeri medve lelkiismeretét.

Hát ennek a tiszteletreméltó gentleman-nek írja leveleit a Quarterly Review tudósítója Magyarországból, Körösi Csorna Sándor hazájából.

Hm. Ki ez a Körösi úr? Soha még a nevét sem hallottam. Na mindegy. Lássuk csak, mit tudunk meg K. úr hazájáról.

Ajka gúnyosan elmosolyodott. Már is ellenszenves volt előtte az egész írás. Sir William Sidney, M. Anthony és Körösi úr . . . miféle társaság ez?

István gróf — akárcsak szerelemről, asszonyról, családi titokról vagy legbensőbb és leggyengébb személyes ügyéről volna szó — e pillanatban a cikk alcímében szereplők valamennyiére, de különösen Körösi Csorna Sándor úira öntudatlan féltékenységgel és gyanakvással gondolt.

VI.

.. . Tavaly május hó 2-án, amikor a Bengaliai Angol Társaság egy Mr. Körösi Csorna nevű gentleman számára kétszáz aranyrupiát szavazott meg, hogy a Himalája völgyeit beutazza és elkészítse a tibeti nyelv angol grammatikáját, — ön, dear Sir, azt a meglepő kérdést intézte tiszteletreméltó tagtársaihoz: És ez a tudós Mr. Körösi Csorna vajjon miféle ország szülötte? — A társaság titkára, Mr. Moorcraftt, azt felelte: Magyar. — Erre ön azt kérdezte: Szeretném tudni, hol keressenem a térképen Magyarországot? — Csak Mr. Princep Jakab, kalkuttai gentleman tudott a kérdésre feleletet adni, mondván: A kínai évkönyvek leírják a tatárjárást s ezekben a magyarokról ás említést tesznek, akik a Kárpátok alján laknak. Azóta azonban nem hallani semmit a magyarokról. — A közlés nagy izgatottságot keltett a B. A. T. tagjai között s ön, dear Sir, kijelentette: Társaságunk céljaihoz méltónak tartom, hogy amíg Mr. Körösi Csorna a tibeti buddha-zárdákat bújja és elkészíti az angol-tibeti szótárt, azalatt mi kutatót küldjünk a Kárpátok aljára, hogy a magyarok országát tanulmányozza és az angol-magyar szótárt összeállítsa. — És az indítványt a tagok mind nagyon helyeselték.

Mindenekelőtt elárulhatom, hogy Mr. Körösi Csornát, aki jelenleg oly szorgalmasan dolgozik a tibeti és szanszkrit szókinccs összeállításán, elsősorban hazafias érzése csalta a Himalája fensíkjaira. Tudta,

hogy még a tatárjárás előtt a XIII. század elején egy Julián nevű jámbor szerzetes rájuk is akadt a baskírok és a tatárok földjén. Ettől kapott kedvet Mr. Csorna, szegény katonacsalád gyermeke, hogy nekivágjon a nagy keleti útnak. Hogy e pillanatban hol van és mit művel, azt talán ön jobban tudja, mint én. Hanem, hát megtudhatja, ha fellapozza a Tibeti Társaság most megjelent évi jelentését.

Mr. Csorna — mint alapos utánjárással felderítetem — a magyarok egy erdélyi törzséből, az úgynevezett székelységből való. (Erdély úgy függ össze Magyarországgal, mint Wales Angliával.) Az a földterület pedig, amely magát Magyarországnak nevezi, a Kárpátoktól a Quarnero-öbölíg és a török határig terjed: kerék, tökéletes *egység, amelyet* minden oldalról természetes bástyák, vagy vizek vesznek körül. A magyarok, akik a kelet-sibériai síkság és az uráli erdővidék felől jöttek a Kárpátok alá, akkor vonták meg határait mai hazájuknak, amikor a mi jó Alfréd királyunk megépítette Anglia első tengeri flottáját... és pár évvel később, jó Alfréd királyunk ivadékának, Edmondnak fia a dán Kanut elől már a keresztény magyar király -udvarába menekültek. Ez az első érintkezés magyar és angol ember között. Becsületére válik Szent István gentlemanlike gondolkodásának.

Az emigráns királyfiak bizonyára rútnak találták az itt talált mongoloid népet. Nagy fejük, lapos homlokuk, napégette széles arcuk, a lovaséletben eltorzult görbe lábuk, hosszú felső testük, de egyébként apró termetük láttára bizonyára csodálkoztak, hogy ilyen barbár külső alatt mily fürge ész és előkelő jellem honol. De hát ilyen az igazi katonának való test és lélek. Avagy nem énekli-e a görög lírikusok atyja, a Páros-szigetéről való Archilochos, hogy: nem szeretem a hórihorgas, peckesen járó vitézt, aki dús hajfürtjeivel, vagy simára borotvált arcával hódít; az én katonám kicsiny legyen, löcslábú, olyan, aki jól megáll a talpán és a szíve erős. Nos, Master Archilochos ugyancsak gyönyörködött volna a honfoglaló magyarban, aki minden téren megállta a sarat; otthon és a nagyvilágban

egyaránt. Például az a Tyrker nevű kóborló magyar, aki a normannokkal Grönland körül cirkált s véletlenül Amerika földjére vetődött. Ötszáz évvel Kolumbus előtti Hallott erről, dear Sir? Benne van az izlandi Sága-gyűj töményben, ott, ahol a Vörös Erik fiáról, a derék Leifról van szó. Tyrker is kistermetű, csúnya, élesszemű és éleseszű bátor fickó volt, mint Európát keresztül-kasul száguldozó magyar testvérei. Azok a kitűnő lovasok és céllövők, rettenthetetlen és mulatós vitézek, pompaszerető úri kalandorok hol Elzászban és Lotharingiában, hol Tuscia és Róma környékén, hol északi Németországban jelentek meg fergeteges száguldozással, néhány országot, vagy várost kifosztottak, aztán visszanyargaltak a Duna-Tisza közé. Ez volt megismerkedésük a művelt Nyugattal; a litániákon német és francia szerzetesek akkor új sort iktattak a könyörgésekbe: a magyarok nyilaitól ments meg Uram, minket — száz év múlva pedig már Magyarország is tele van kolostorokkal s a párizsi egyetemen már négy magyar pap hallgatja a teológiát és bölcseletet. A XI. század végén országuk Európa legrendezettebb állama, valóságos nagyhatalom és uralkodóházuk, az Árpád-ház, az orosz, lengyel, francia, bizánci, aragoniai és angol udvarokkal van rokonságban. III. Béla a keresztény világ egyik leggazdagabb uralkodója, az angol-norman királyi ház iratainak tanúsága szerint Oroszlán-szívű Richárd ötvenezer kilogramm ezüstjével szemben negyvenötezer, Szent Lajos ötmillió aranyfrankjával szemben pedig nyolcmillió aranyfrank a magánjövedelme. Hát ez lett a keletsibériai jövevényekből kétszáz év alatt Európában.

A XV. század végén, vagyis VII. Henrik angol király korában, Magyarország területén ötmillió magyar ember élt, vagyis éppen kétszerannyi, mint amennyi angol a brit szigeteken. Ez az ötmillió magyar majdnem hetven százalékát tette a Korvin Mátyás korabeli Magyarország lakosságának. Csak egy-két százezer ember volt teljes jogú nemes, a többi zsoldos katona, városi kézműves, polgár, marhakereskedő és földművelő jobbágy. De a legszegényebb paraszt is felemelkedhe-

tett a legmagasabb arisztokrácia soraiba, mint jogtudós, várvitész, vagy pap. Hogy Matthias Corvinus — akinek fővárosában négy évvel előbb volt könyvnyomtatóműhely, mint Londonban — mily elbűvölő hatással volt a renaissance embereire, azt megismerhetjük a nagy firenzei platonista, Marsilius Ficinus leveleiből, melyek tele vannak Plató imádatával és a magyar király dicséretével. Ez a roppant ember egész új főnemességet kreált parasztfiúkból és káptalani tudós papokból. Dear Sir, ön bizonyára hallotta Janus Pannonius humanista költő, ama Galeotti Marzio barátjának nevét, akit Walter Scott is megírt a Quentin Durvand című regényében. Ez a Janus csodagyermek volt s a délvidéki magyar rengetegek rablólovag oligarchái, nehézkes, vérmes, írástudatlan várurak, — olyanok, mint aminők nálunk a piros és fehér rózsza mészárlásai között vadállati erkölcsökkel, rettenetes izmaikkal, borzasztó ordításokkal megfélemlítették és bámulatba ejtették a frank utasokat — ezek a szörnyű magyar medvék összeadják a pénzt, hogy a lángeszű gyermek külföldre utazhassék és elsajátíthassa az ismeretlen szépségeket kínáló antik műveltséget. Janus Pannoniust ismerik Angolországban, Dürer Albertét, a nagy festőművészt is, csak egyikről sem tudják, hogy magyar.

A nagy Hunyadi Mátyás emlékei szétszóródtak; holtteste nem tudjuk, hol nyugszik, pedig a múlt század végén még megvolt a sírhelye. Könyvtárának legszebb kéziratköteteit Rómában és Wolfenbüttelben találjuk; a németalföldi helytartók századokon át Mátyás missaléján, Attavante remek Corvin-kódexén tették le az esküt hazájuk alkotmányára. Csodálatos művű szárnyas oltára a Louv^e gyűjteményét díszíti. Békeserlege Bécsújhelyt van, diadalmas kardját pedig üveg alatt Bécsben mutogatják, abban a Bécsben, amelyet e kard meghódított volt. Budai ércszobra a Boszporusz fenekén hever, kőszobra egy lausitzi torony fülkéjében mereng. Királyi palotájának egyetlen szobra, képeinek egy vászonfoszlánya, kéziratának egyetlen magyar szava sem maradt meg Budán, Halála után harminchat

évvel pedig birodalmának nagyrésze a törökök kezébe került.

Ázsiai pusztá lett a Duna-Tisza-közéből s a letarolt tájak borzasztó és szomorú arca vádlólag tekintett az Égre. A paraguai Pampas, a muszka és lengyel sztep-
-Íék, vagy a hindu-lahore-i rónák ehhez képest árnyas igeiek. Az ország egyik része Szahara, a másik dögletes levegőt árasztó mocsár, ember számára majdnem mind a kettő lakhatatlan. Aki ott megfordult, megkapta a morbus hungaricust: a vérhast, a pestises, tifuszos, hagymázás lázat, amely elsorvasztotta, vagy megőriztette áldozatait. Menekült onnan mindenki, északra és nyugatra s aki ott maradt, paraszt és leron-
-gyolódott nemes, az megosztotta földjét a török elől menekülő félnomád, babonás, államalkotásra képtelen barbárokkal.

A törökök után a Habsburgok tették rá kezüket Magyarországra. Szegény Magyarország! Mátyás király ötmilliónyi magyarsága lecsökkent egymilliókét-százezerre. Égész országrészek néptelenek voltak, vagy a beszivárgott barbárok kezére kerültek. A Habsburgokra a világtörténelem legszebb feladata nézett: ezt a megkínzott földet és elgyötört népet talpraállítani s Mátyás király nagy dunamenti birodalmát újra megalapítani.

A törökök, akik elvadították a magyar tájat és négyötödét kipusztították a magyarságnak, nem bántották a megmaradtak lelkét: a nyelv és vallás szabadságát. A magyar a török uralom alatt koldusbotra jutott és számban megfogyatkozott; de aki megmaradt, magyar és ember maradt. Sőt magyarabb és emberebb, mint volt. Egyik kezében karddal, a másikban lanttal, rózsafűzérrel, vagy zsoltáTos könyvvel, heroikus verekedő lett, vagy heroikus mártír. Amíg Európa munka nélkül élt s az isteni kegyelem s más megoldhatatlan kérdések felett vitázott, a magyarok fedezték őt véres lánzsáikkal. Hogy Francia- és Németország leányai csendesesen fonhassák a kendert s a férfiak tovább kérődzhessenek a teológián, a magyarnak egész életében őrt kellett állnia, karddal a kezében, két lépésnyire a

barbároktól. Minden ember, aki akkor Magyarországon született, minden percben készen állott arra, hogy Isten előtt meg kell jelennie. Ez a hivatástudat a lelkeket bizonyos felsőbb szférákban tartotta. Nem is becsült a magyar soha életében mást, csak a szabadságot. Műveltség, fényűzés most is másodrendű dolgok; nyelv, vallás, kormányforma nem izgatja fel a kedélyeket. Az ősiség bizonyos törzsi-kommunizmust eredményezett, tehát a vagyonszerzés esélyei kicsinyek; nincs is nagy szükség rá. Enni-inni van bőven, fő, hogy a nemesi kiváltságok megmaradjanak. A parasztság a saját sorsa iránt közönyös; ha nyelvét és vallását nem bántják, fát lehet vágni a hátán.

A magyar nemzet a másfél százados harcokban rettetesen kifáradt. A Habsburgok azt teheték velük, amit akartak. I. Ferdinánd óta nem volt magyar király, aki a nemzet nyelvét megtanulta és hosszabb ideig Magyarországon tartózkodott volna, aki meg ne támadta volna az alkotmányt és a nemzeti nyelvet, aki szerette volna a magyarokat s akiben a magyarok megbíztak volna. Az elnéptelenedett területeket benépesítették s ezek a jövevények a király védelme alatt ellenségévé váltak a bennszülötteknek. A magyarok egyszer-más-szor fellázadtak, a császár leverte a nemzeti mozgalmakat s a szabadsághősök birtokait felosztotta osztrák tábornokok és magyar aulikusok között. Az arisztokrácia nagyrésze ilyen forrásokra vezetheti vissz a rangját és hatalmát. Később pénzzel lehetett vásárolni főnemességet, három-négyezer forintért grófságot, két-háromezerért báróságot. A Habsburgok néha egész országrészeket elkótyavetyéltek s akinek pénze volt, kocsmárosok, kalmárok, tímárok, grófok komornyikjai, udvari tiszték, szakácsok, birtokokat vásároltak és nemességet kaptak. Ez a magyarázata annak, hogy a főurak s nemesség egyrésze áruló és kém. Nem volna csoda, ha a Metternich-rendszer és a Szent Szövetség uralma alatt ez az egész ország szétrohadna és az egész nemzet elaljasodnék. A magyarok nem teszik meg ezt a szívességet a Habsburgoknak. E helyett megajándékozták a protestáns világot olyan államférfiakkal, mint Beth-

len Gábor és a római egyházat bíboros Cicerókkal, mint aminő Pázmány Péter volt; huszárezredek adtak XIV. Lajosnak és Nagy Frigyesnek, marsaitokat Franciaországnak és királyt Lengyelországnak. Magyar ember építi a Boszporus erődítményeit, a XVI. században London legnagyobb kórháza élén magyar ember áll, Jéna, Göttinga, Halié egyetemem, Norvégiában magyar csillagász, fiziológus, orvos prelegál. Napóleont először egy magyar mérnök sakkozógépe verte meg — szakemberek és dilettáns lángelmék, magyar urak ezek, akik ott ültek vadregényes vidéki környezetben, tornyos kastélyban, angol metszetek, német és francia remekírók művei, finom antik bútorok, muzsika, ének, rajzmappa, olajfestékek között elmélkednek az élet és az emberi lélek nagy problémáiról, akik szabadelvű beszédet mondanak a parlamentben és a megyegyűlésen, akik költőkkel, archeológusokkal és szónokokkal leveleznek, lírai verseket írnak — az egyik a napóleoni háborúk alatt, amikor ezrede (osztrák császári ezred) valamelyik város fosztogatására két órát kapott, bement egy házba, ott a könyvtárból kiemelte Montaigne Essais-it, — a mi Shakespeare-ünknek is kedves olvasmányát — fellapozta, olvasta s a fosztogatás! idő leteltével a könyveket visszatette a polcra és újra nyeregbe pattant. Ilyen a magyar úr — mi angolok is büszkék lehetnénk rá, amíg csak London hídja áll.

Dear Sir, most veszem észre, hogy magam is el-
 érzékenyülök. Ez a nemzet kilencszáz esztendő óta egye-
 dül van Európában. Egyedül... Ez nemcsak azt jelenti,
 hogy nincsen rokona, barátja, hűbérese, vagy párt-
 fogója ... a fényes elszigeteltség egyedülvalósága még
 nem tragédia. Hanem egyedül van úgy, hogy minden
 nép, amely körülveszi, ellenségesen érez iránta, csak
 lesi az alkalmat, hogy orvul megrohanja és húsából egy
 darabot kiharapjon. Dear Sir, azt mondom, a legszebb
 angol feladatok egyike volna, hogy itt a Duna-Tisza
 mentén rendet teremtsen s a magyarságot megmentse a
 keresztény európai civilizációnak. Ez bőven kárpótolná
 északamerikai veszteségeiért. Még mindig érdemes volna
 expedíciót szervezni a meghódításra, mint ahogy azt a

Keletindiai Társaság tette Clive és Warren Hastings vezérlete alatt. (Az austerlitz csata után maga Napóleon is szemet vetett rá és Napóleon nem volt buta ember). Ha mi angolok kezünkbe vennők a dunamenti országok kolonizálását, nézetem szerint Bajor- és Csehországot, valamint Besszarábiát is Magyarországhoz kellene csatolni. Dicső kormányunk azonban valami titokzatos okból egy idő óta félbolondokat szokott küldeni követekül Bécsbe, nem gondolván meg, hogy Oroszország ellen egyedül a magyar birodalom tudná a brit királyságot megvédelmezni.

Tárt karokkal várnak bennünket Magyarországon. Egy kitűnő tudós, nemzetgazdász és politikus, Berzeviczy Gergely nemcsak az angol parlamentarizmus átültetését ajánlja honfitársainak, hanem azt is, hogy szakadjanak el a Habsburgoktól és hívjanak meg Szent István trónjára egy angol királyi herceget.

Annyi bizonyos, hogy Magyarországon minden forr és a vajúdás állapotában van. Mindenki a nagy szabadítót, a reformert, a változtatót várja. Mindenki tele van a magyar Messiás eljövetelének reménységével. De vajjon ki lesz ez a nagy változtató? Senki sem tudja, de abban mindenki megegyezik, hogy csak olyan ember lehet, akinek lelke tele van rajongással Anglia erkölcsi és anyagi nagysága iránt. Magyar ember lesz, de Anglia felől jön — ebben senki sem kételkedik Magyarországon.

*

**

Be kellett vallania magának, hogy a levél olvasása alatt erősen szenvedett. Olyan hatást tett rá, mintha valaki túlságos nagy áradozással részleteznél előtte egy hölgy bájait — még a legeirejtettebbeket is — amelyekről azt hitte, hogy egyedül csak neki mutatta meg.

István gróf arca minden mondatnál megrándult s hol a gúny, hol a harag, hol a féltékenység groteszk fintozára torzult. Arcvonásairól szinte újra végig lehetett olvasni a cikk tartalmát. Gyakran hangosan felkacagott, aztán hirtelen ráncba borult a homloka és dühösen elkáromkodta magát.

— Hízeltő számár! Félbolond angol!

Néha csak egy elfojtott »ah!« kiáltás árulta el indulatait. Egyszer-kétszer kiugrott az ágyból és bort vagy pezsgőt ivott mohó szomjúsággal, miközben magában mormogott.

— Igen. így beszélnek ők is otthon, megyegyűléseken, vagy ebéd után, miközben egymást az asztal alá isszák. Extra Hungáriám non est vita... ez az égbe kiáltó butaság is csak magyar agyban születhetett meg. A falusi jegyzősegédek a papkisasszonyt, vagy a tanító leányát képzelik a földkerekség leggyönyörűbb természetének — ez érthető. Ok csakugyan még nem láttak szebbet. Nincs módjukban összehasonlítani. Adám bizonyára szépnek látta Évát, noha Éva minden valószínűség szerint nagyhasú, löcslábú, lúdtalpú és állatias arcú nőstény-szörnyeteg volt. A szerelmes embernek megbocsátom az ő neveltséges elfogultságát. Én is mennyei Madonnát, szeplőtlen fogantatást, élet-édeséget láttam Crescence-ben és kiderült róla, hogy ... mi derült ki róla? Az, hogy engem többé nem akar látni... István gróf kissé elrestelte magát, keserűen nevetett és tovább olvasott. Homlokán, arcán néha a felháborodás, néha az ellágyulás rántotta furcsa, apró ráncokba a bőrt.

— Oh! — kiáltott fel itt-ott — ez sok! Honnan tudja ezt ilyen pontosan? Nem igaz. Legfeljebb ilyenek látják, vagy ilyen volt, vagy talán ilyen lesz, ha egyszer ...

Meg kellett, hogy törölje az arcát, mert csak úgy szakadt róla a verejték.

— Ez igaz! Erre magam is sokszor gondoltam. Nemrég kaptam egy könyvet: Berzsenyi Dániel.. . Csokonai Mihály, vagy hogy is hívják őt? Neki fekszem a magyar nyelvnek és esküszöm, egy esztendő alatt olyan folyékonyan beszélek magyarul, akárcsak Nagy Pali, vagy Dessewffy Pepi.

Mindjobban és jobban elérzékenyedett. Körösi Csorna? Sohasem hallotta még a nevét sem. De vájjon hány ember ismeri őt Magyarországon?

Szívdobogást kapott és lihegni kezdett.

Valóságos szerelmi vallomás. Egy angol szerelmet vall Magyarországnak. Mindenkit szeret, csodál, magasztal, egyedül csak a főnemességben nem lát semmi dicsérni valót. . . . Ebben igaza van neki! Dicső eleink képtelenek voltak kivívni a nemzeti függetlenséget, minden magyar dolgok alfáját és ómegáját. Nemzeti függetlenség van Hollandiában, Dániában, Svédországban, még a kis német államokban is . . . Magyarországnak beszélni sem lehet ilyesmiről. Dicső eleink! . . . Magyar főurak! Ősök! Utálat! Kutyákat kellene temetni melléjük a családi mauzóleumokba!

Egész testét láz gyötörte és ide-oda dobálta magát az ágyban. Megint felugrott és felhajtott egy fél üveg erős champagne-i bort. Szeretett volna elaludni, hogy megszabaduljon szörnyű izgatottságától. Visszaesett az ágyba, a szája habzott és a fogait csikorgatta. Néha felordított.

— Rédey. . . Karolina. . . Crescence . . . halál. . . én . . . tökéletes kör . . . És Magyarország halott. . .

Egyszer csak lecsukódott a szeme, pár pillanatra mintha elnyomta volna az álom. De újra felriadt.

— Nem szabad aludni. Virrasztani kell a halott felett. Rédey . . . Karolina . . . Crescence és Magyarország . . .

Halkan és egyenletesen kezdett pihegni. Elnyomta az álom. Órákig feküdt, csaknem mozdulatlanul. Amikor felébredt, megnézte az órát. Háromnegyedkettő. Délben, vagy éjfélután?

Felkelt, kinézett az ablakon. Gyönyörűen sütött a nap Párizs felett. Csengetett. A szobaleány levelet hozott.

— Jó reggelt, Monsieur le Comte! Levél a nagykövetségről.

— Kérem a reggelit.

Aztán felbontotta a levelet. Esterházy Pál herceg néhány sor kíséretében apró, elefántcsontsárga, leragasztott, lepecsételt borítékot küld neki, amelyet a követség kurírja ma hozott Becsből, Széchenyi István gróf úrnak, saját kezébe. Szigorúan bizalmas és sürgős. Nem hivatalos írás. A betűk ismerősek. István gróf

szíve eszeveszetten ver. Reszket a keze. Az elefántcsontszínű papírlap sejtelmesen zizeg.

— Mi ez? Csak nem? De igen. Crescence írása.

». . . Nem bírom tovább, meg kell mondanom önnek az igazat. Nem szabad, hogy valaha még lássuk egymást. Lady Karolina miatt. . .«

Ennyi volt az egész.

István gróf a homlokához kapott. Most már mindent értett. Tehát Crescence grófnő megtudta a szörnyű tragédiát. Attól tudta meg, aki mint egy bosszúálló Tisiphone, az Erinysek egyike, a gyilkosság megbosszulója, egész életén keresztül üldözi fekete szárnyával, korbáccsal, kígyósziszegésével és mérges lehelletével. Ez a fúria mindenütt ott van, ahol neki ártani lehet. Ő az, aki minden évben augusztus 29-én, Karolina halála napján névtelenül, ájtatos hangú, vigasztaló, vagy feloldozó levelet küld neki, amely kegyetlenebb a temrehívásnál, vagy az orgyilkoságnál, ő az, aki a kancellária, a titkosrendőrség, a császár fülébe súgja minden lépését, honfitársaival váltott minden szavát. Még legtitkosabb gondolatait is. ő az, aki mindenkit elriaszt tőle, ő az, aki a Clamwilliam-eket a szörnyű titokról értesítette, ő küldötte Brühl gróftot Crescencehez, ő éleszti a féltékenységet Zichy Károly férfi-szívében, ő az a sötéten imbolygó árnyék, amely nyomon követi minden lépését... de hát kicsoda lehet ez a fantom, amely az örületbe vagy a halálba akarja kergetni őt? Kicsoda lehet és miért teszi azt?

— Miért? Miért? Miért?

Fel és alá járkált a szobában és a haját tépte fájdalmában. De egyszer csak megállt és hangosan beszélni kezdett.

— Nem. Nem kell meghalnom. Az egész dologban csak az a fontos, hogy nem Brühl gróf miatt szakított velem ... A többi az én dolgom. És én élni és dolgozni és szeretni akarok és én egyedül is egy egész világ vagyok. Minden erős ember önmagában is teljes és tökéletes világ.

Felöltözött, két-három fokot ugrált le a lép-

csőn és kiszaladt a Rue Richelieu-re, amelyen virágba-
borultan zöldeltek a gesztenyefák.

— Journal des Débats! Legújabb szám. Quoti-
dienne! Véres tragédia a Véry-étteremben. Egy magyar
gróf föbelőtte magát. Mademoiselle Cintio a Nagyoperá-
ban — ordította a rikkancsok és az emberek vidá-
man nevetgéltek. István grófnak eszébe jutott, hogy
még ma meglátogatja Bagration Petrovna Katarina
hercegasszonyt, akitől Bécsben levelet kapott, hogyha
Párizsba jön, látogassa meg. Igen, Petrovna Katarina
pompás orvosság lesz a Karolina, Crescence és Rédey-
féle mérgek ellen. Ellenméreg.

Levelet küldött Ncuillybe, hogy a hercegnő mikor
fogadhatja. A komornyik estefelé meghozta a választ.

»... Ma nyolc órakor egyedül leszek . . . <

VII.

Este nyolc órakor bekopogtatott Bagration her-
cegasszony kis palotájába, amely a Neuilly-úton volt,
piros rózsákkal és kék klematisszal befuttatott egy-
emeletes villák között. Rögtön bevezették a ház
úrnőjéhez. Petrovna Katarina nem volt egyedül; egy
tatárarcú, izzadthomlokú, villogó szemű és szenvedé-
lyes fiatal orosz búcsúzkodott tőle. A hercegnő
mosolyogva intett István grófnak, hogy foglaljon
helyet, a másik vendég felé pedig csicsergő hangon
ismételgette.

— A viszontlátásra, mon cher, a viszontlátásra.

Most, hogy ott feküdt előtte áttetsző fehér musz-
lin tunikában à la Borghese Paulina, amint őt Canova
megmintázta, az üvegcsiliár gyertyáinak imbolygó lán-
gocskái alatt, hátulról kapva a sugarakat, tehát a
lobogó dicsfényben is titokzatosan árnyékba borulva,
negyvenkét viharos esztendejéből legalább tizenötöt
elsikkasztva, István gróf agyát megint éppen úgy
megzavarta, mint tizenegy esztendővel ezelőtt Bécs-
ben, a kongresszus alatt, Konstantin nagyherceg vacso-
rája után. Most is éppen olyan szép kis meztelen

angyal volt, törekeny és kisleányos, habfehér és szemérmetlen, okos, mint maga Talleyrand és csábító, akárcsak Vignano asszony, a nagyopera első ballerinája. Most is úgy élt, mint egy fejedelemasszony, vagy a Chaussée d'Antin valamelyik milliomosnője, eszeveszett módon szórta a pénzt, amelyet — azt mondják — vakmerő és zseniális tőzsde játékokkal keresett, Rothschild James báró, a nagy párizsi bankár tanácsai szerint adva, vagy vásárolva a részvényeket.

Szobája tele volt rózsával, a falakat bíbor selyemkárpit borította, a bútorokon antik bronzok, sèvres-i porcellánok, a padlón régi perzsák, az ablakok között olasz renaissance képek, — István grófnak akaratlanul eszébe jutott, hogy innen néhány ezer kilométernyire, a bécsi Rennweg legszebb villájában van egy intim szoba, amelynek éppen ilyen selyemkárpitja van, éppen ilyen illatok úszkálnak benne s éppen ilyen képeket és szobrokat világít meg a selyemfüggönyök között beömlő napsugár. A Villa Metternichben.

A fiatal orosz megállt az ajtó küszöbén és ügyet sem vetve az újonnan érkezett vendégre, lángoló arcával visszafordult és a hercegnő felé lihegett:

— Tehát ön jobb szereti Európát, mint Oroszországot? Ez az utolsó szava?

A hercegnő anyáskodó hangon vigasztalta:

— Ne izgassa magát, Nikolajevics Pável, utazzék békével, Krisztus nevében. A viszontlátásra.

A fiatal orosz megfordult és egy lépéssel a hercegnő felé közeledett.

— Csak azt akarom még mondani, hogy undorodom ettől a Párizstól, amely most egy kiaszott lelkű, feszületrágó, aljas és kegyetlen divathóstit készül megkoronázni. Nem akarok tudni az önök ünnepélyeiről, amelyen az angoulême-i hercegnőt, azt a matrózkocsmába való, durva hangú, nyers és ízetlen amazont istennővé avatják. . . brr ... de imádom azt a földalatti Párizst, amely halkán dörmögve nyújtózkodik, de már nem messze az idő, hogy megmozduljon és szétrobbantsa a feudalista nagybirtokosok és a kapitalista zsidók, Sándor cár és Metternich herceg egész

hamis Potemkin-világát. Petrovna Katarina, ön természetesen nem néz ki a külvárosi nyom or tanyákra, ahol a munkások kutyahúst esznek, sem a bagnokba, ahol rablógyilkosok és politikai újságírók, prostituáltak és romantikus költők vasgolyókat cipelve a lábainkon, délamerikai szálfákat vonszolnak ki a hajók gyomrából, ön nem látja a vidéki nép rettenetes kínjait, a koldusoktól elborított országutakat, az elnéptelenedett falvakat, amelyekben ember és állat csontig lesóványodva vánszorog, míg éhen nem hal. . . Petrovna Katarina, mit tudja ön, mivé tette Európát Napoleon és Metternich, ez a két apokaliptikus gonosztevő, — az egyik a háborúval, a másik a békével? . . .

István gróf megdöbbenve nézte a tatárképű, szóloshomlokú fiatal orosz, akinek apró szeméből villámok lövöttek a szép hercegnő felé. A hercegnő lesütötte hosszú szempilláit és csendesen pihegett. Egyik vendégére sem mert ránézni. A fiatal orosz, akit vörösbárna frakkjában, párizsi eleganciájával, tarka mellényével szűk csipkekézeltőjével és ártatlan, kedves, naiv gyermekarcával világotjáró dandynak, vagy valamely keleti hatalom követség! titkárának nézhetett az ember, tajtékozott a dühtől és egy csepp figyelemre sem méltatva az újonnan érkező vendéget, sajátos hörgő hangján folytatta:

— Ön persze azt hiszi, Madame, hogy Metternich herceg mindent rendbe hozott Európában. Ostobaság! Európa most rosszabb helyzetben van, mint a huszonötéves háború alatt. A háborút különben is szeretem, Madame — jelentette ki meglepő fordulattal az orosz forradalmár.

— Miért? — kérdezte szemét összehúzza a hercegasszói. — Atyjaura, a derék Fedorovics Nikolaj talán szállítója volt az orosz hadseregnek?

A forradalmár megbotránkozva tiltakozott ez ellen a gyanúsítás ellen.

— A háborút azért szeretem, mert a vérfürdő jól tesz az emberiség idegzetének. Figyelje meg, Madame, minden háborúra valami nagy és merész fordulat jön a történelemben. A dögvész, a tífusz, a

kolera, az éhség, a patakokban ömlő vér mindennapi látványa megedzi az emberek lelkét. A halál elveszti ijesztő és titokzatos voltát. És a vérbaj felizgatja a fantáziát. Akik Napóleon háborúiból élve kikerültek, széthordták a vérbajt Madridtól Moszkváig. Egész néptörzsek halálra vannak ítélve, elrothadnak, megőrülnek és egy nyomorék nemzedéket hagynak maguk után, amely sem élni, sem meghalni nem tud. Csak ölni! És ezt nagyon helyeslem, Madame.

A hercegnő egyetlen arcizma sem rándult meg. Ügylátszik, nem először hallja ezeket a kétségbeesett panaszokat honfitársaitól. A fiatal orosz most már valamivel higgadtabban beszélt.

— Két egymás fölött álló Európa él ma a világon s ez a két Európa nem tud egymásról semmit. A történetírók csak a fejedelmek életét írják meg, a kongresszusokat, a hadjáratokat és a törvény hozás munkáját, amely kimerül a soha meg nem tartandó jámbor törvények gyártásában. Minek is írának egyebet? A könyveket úgyis elégetik, Metternich moslékkal hizlalja az emberiséget, mint a sertéseket. Ki merne írni Lombardia, vagy Nápoly szenvedéseiről, a kufsteini vagy spielbergi börtönökről, a velencei ólomkamrákról, a délamerikai gyarmatok felkeléséről, Lengyelország közös megrablásáról, a görög szabadságharcról, amelyet Európa tétlenül néz, mert többre becsüli a török szultán legitimitását, mint a homerosi hősök utódait... Petrovna Katarina, az Istenért, hagyja itt ezt a rothadt és elaggott európai civilizációt, amelyben gőzerő, az napról-napra több van, de teremtő erő, az nincsen már sehol. Higyje el, Petrovna Katarina, Európa megérett a halálra.

— De hova menjek? — kérdezte halkán a hercegnő. — Talán Oroszországba?

A fiatal orosz szeme tágra meredt.

— Isten ments, hogy oda betegye a lábát. Nálunk az egész egyéni és társadalmi élet valósággal cseppfolyós állapotban van; minden hullámszik, jön, megy, kóborol, mintha nyavalyatörősekből, vagy megszállottakból állana az egész nemzet; őserdők rengetegében

egész falvak élnek ismeretlenül, mint a cigányok, minden polgári vagy katonai igazgatás nélkül; a földnek nincs tulajdonosa, az emberek nomádok, a gyermekek azért születnek, hogy csecsemő korukban elpusztuljanak, a férfiak igavonó barmok, az asszonyok nőtény állatok, akiknek mindegy, hogy embereket, kutyákat, vagy rókákat szoptatnak-e, akik mindig részegek és vagy káromkodnak, vagy imádkoznak, vagy orgiákat rendeznek, vagy vezekelnek. Alávalóbbak a Fidzsi-szigetek lakóinál.

A hercegasszony szelíden közbeszólt:

— Sándor cár jó ember és boldogítani akarja népét, mint atya a gyermekeit.

Görcsös nevetés volt erre a válasz.

— Atyuska valóságos szent; de a katonai gyarmatokban tifusz, skorbut és vérhas dühöng, a terhes asszonyokat megvesszőzik és a parasztok vodkát csempésznek a lovak farka alatt, mert aki nem iszik, az megőrül, vagy öngyilkossá lesz. Atyuska pedig megesküdtött, hogy a katonai gyarmatokat fenn fogja tartani, ha az utat Pétervártól Csudováig holttestekkel kellene is kiköveztetni. Hát ez a kövezőmunka derekasan folyik.

A hercegnő halkán megjegyezte.

— Oroszország vajúzó állapotban van.

— De tudja-e Madame, — hörgött a fiatal orosz — hogy mi fog születni ebből a vajúzásból?

A hercegnő akart valamit mondani, de vendége túlkiabálta.

— A forradalom, a forradalom . . .

A hercegnő legyintett.

— Mi oroszok nem értünk ahhoz.

— Bízva csak ránk, Petrovna Katarina. Az egész országban megalakultak a Titkos Társaságok. Szabadkőművesség, szláv szövetség, liberálisok, filantrópok, haladók élnek az udvarban a cár testőrségében, a szent színódus tagjai között és egy adott jelre lángba borítják egész Oroszországot.

— Miért? — kérdezte a hercegnő közönyösen.

A fiatal orosz összehajtogatott papírlapot húzott ki a frakkja zsebéből és átadta a hercegasszonynak.

— Ezért!

— Mi ez?

— A forradalmárok *tizenkét* pontja. Tizenkét pont. Akarja, hogy felolvassam? Szabadság Isten nevében, a cenzúra eltörlése, a törvény előtt való egyenlőség, a jobbágyok felszabadítása ...

A hercegnő úntottan közbeszólt:

— Ne folytasd! Kívülről tudom. Nagy Péter óta ismerem ezt a litániát. Azt is tudom, hogy miképpen zajlik le a ti forradalmatok. Megöliték a cárt, kivégeztek egy csomó ártatlan embert s aztán odahajjtátok a fejeteket a következő zsarnok igájába. Ti csak gyilkolni tudtok, de megijedtek a vér szagától és boldogok vagytok, ha vezekelhettek.

A fiatal orosz szemei vérben forogtak.

— Ne gúnyolódjék velünk, hercegasszony. Most másképp csináljuk a dolgot. Az egész világ egyszerre mozdul meg, egész Európa alá van aknázva, Madame.

— .És a cár még nem ismeri ezt az aknamunkát?

— A cár? Mit gondol, Madame?

— Mit tudom én? — vonogatta vállát a hercegasszony. — A cár olyan, mint Oroszország. Nicsevo. Jöjjön, aminek jönni kell. Egész Oroszország vágyik a halálra.

— Nem igaz, nem igaz — tiltakozott a fiatal forradalmár. — Obolenszki herceg, Gáliéin herceg, Trubeckoj herceg, Ryjelev Fedorovits Kondratij, a Csernicsevek, Muravjevok, Nariskinek élni akarnak és fel akarják támasztani halottaiból Oroszországot.

A fiatal orosz anélkül, hogy egy pillantást vetett volna István grófra, eszelős sietséggel rohant ki a hercegnő szobájából. Az ajtóból még visszakiáltotta.

— Szabadság, Isten nevében!

István gróf sápadtan és dermedten nézte a hercegnőt.

— Ki volt ez Madame? Forradalmár?

A hercegnő intett István grófnak, hogy üljön le a nyugágy mellett lévő aranyozott hátú karosszékebe.

— Úgy-e nem haragszik? Szegény barátom, sajnálom, hogy ilyen sokáig kellett unatkoznia.

István gróf egész testében reszketett.

— Unalomról beszél Petrovna Katarina? Soha életemben semmi sem izgatott fel úgy, mint ennek a fanatikus forradalmárnak a vergődése.

— Nem forradalmár ez — mosolygott a hercegnő asszony.

— Hát elmebajos?

— Az sem. Derék orosz herceg, liberális nemes, szabadgondolkodó és jó hazafi, azonkívül hűséges híve a cárnak. Elfelejtettem őt bemutatni. Nikolajevics Pável Gáliéin herceg. Egy francia emigráns veje, az apósától tanulta, amit most nekünk előadott. Különbösen rettenetes gazdag. A bátyja a cár fő udvarmestere. Húszéves korában párbajban megölte egy ezredtársát. Emiatt a cár két esztendőre a Kaspi-tó mellé száműzte. Amikor visszatérhetett Pétervárra, a között habozott, hogy kolostorba vonuljon-e, vagy pedig népe felszabadításának szentelje életét. Kolostor vagy tizenkét pont. Kolostor, vagy jobbagyfelszabadítás. Ez is, az is a bűnbánat és vezeklés forrásából fakadt.

István grófnak megdobbant a szíve. Ezelőtt három esztendővel ő is azon a ponton volt, hogy kolostorba lépjen. A.ztán szerelemre gyúlt a nép és a szabadság iránt. Istenem, az emberek mindenütt egyformák. A hercegnő feléje nyújtotta a kezét.

— Jöjjön hozzám közelebb. Felejtse el szegény Nikolajevics Pávelt.

— De az a földalatti Európa! — suttogetta István gróf önkéntelenül.

A hercegnő legyintett.

— Nem veszedelmes. Metternich pontosan ismeri a földalatti Európát is. Minden carbonaro, demagóg, szocialista, liberális, reformer, szabadgondolkodó, utópista forradalmár neve benne van a jegyzőkönyvében. Az egész pontos névsor. És tudja a cár is.

— A cár is?

— Ötesztendő óta. Névszerint ismeri valamennyit.

Obolenszki, Trubeckoj, Ryjelev, Galicin... egyetlenegynek a neve sem maradt ki.

— És honnan tudja a cár?

— Metternich hercegtől.

— Metternich pedig?

A hercegnő szeme felvillant.

— Tőlem.

István gróf e pillanatban szerette volna torokragadni és megfojtani a szép meztelen angyalt.

Az asszony mosolygott.

— Nagyon megvet engem?

István gróf felállott, egész testét az undor rázta.

— Hercegnő, én megyek.

— Hova megy grófom?

— Megyek és felkeresem Galicin herceget és elmondom neki, hogy ön Metternich kémje és gyalázatosán visszaél honfitársai bizalmával. Megyek és figyelmeztetem őt, hogy ne menjen vissza Oroszországba.

A hercegnő felhúzta szemöldökét és csodálkozó arccal kérdezte.

— Mi az kedves grófom, hát ön is forradalmár?

István gróf magából kikelve üvöltött.

— Nem, csak becsületes ember vagyok, Madame.

A hercegnő szempillái leereszkedtek.

— Az ember vagy forradalmár, vagy ellensége a forradalomnak. Középut nincs. Vele, vagy ellene. A becsületes ember vagy a királyokat húzatja lámpavasra, vagy a jakobinusokat.

István gróf hosszú ideig levegő után kapkodott, de aztán megtalálta a választ.

— De ön, Madame azt mondta, hogy Galicin herceg nem forradalmár, hanem liberális nemes és patrióta.

A hercegnő vállatvont és kifelé fordította rózsás kis tenyereit.

— Hát akkor Galicin herceg álljon a cár mellé és vegyen részt az orosz nép boldogítását célzó munkájában.

— De hiszen ő is csak reformokat akar, éppen úgy, mint a cár.

— Nagy különbség van kedves barátom, hogy

valaki felülről, vagy alulról akarja-e a reformokat megvalósítani. Különben megsúgok még valamit önnek, kedves Stefferl. Gállien herceg jól tudja, hogy ki vagyok én s azt is jól tudja, hogy a névsor már régen Metternich jegyzőkönyvében van. .

István gróf szeme tágra meredt a csodálkozástól.

— Hát akkor, miért nem óvakodik öntől?

A hercegnő égre emelte nagy, zöldsínű szemét, amelyet a beléje csepegtetett atropin csillogóvá tett.

— Mert forradalmár, de úgy, hogy a cár is tudja, vétkezni és vezekelni akar egyszerre, eget és poklot hív segítségül, hogy ne legyen egyedül, mert semmitől sem fél olyan irtózatosan, mint sajátmagától. És végezetül mégis csak égen és poklon túl, minden földalatti és földfeletti hatalmasságokkal szemben egyetlen reménye Krisztusban és az ő helytartójában van, akit autokratornak, cárnak, atyuskának, jelenleg Pavlovics Sándornak hívnak. Ezért van annyi forradalmár, annyi liberális, annyi áruló, annyi szent és bectelen gazember Oroszországban. Minden népnek van egy bálványa s azért szívesen megöli magát, nyitott szemmel, boldogan és elárulva saját gyermekeit. Az ön népének mi a bálványa, kedves István gróf? Mi az, amit a királynál, sőt a hazájánál és önmagánál is többre becsül? On erről még nem gondolkodott? Nos, én egyszer azt hallottam, Metternich hercegtől, hogy ezt a bálványt a magyaroknál alkotmányoknak hívják.

István gróf arca megvonaglott és levegő után kapkodott izgatottságában. Hát mindenhol, még ennél a romlott kis bestiánál is minden szó, minden ember, minden mozdulat arra emlékezteti, ami öt esztendő óta kíséri, mint árnyék, amelytől nem akar megszabadulni: magyarok dolgára, hazára, népre, alkotmányra? ...

Néhány óra múlva fáradtan, rettenetes csömör és lelkiismeretfurdalás közepette elhagyta a hercegnő szobáját.

Párizs felé a Neuilly-úton olyan nagy volt a forgalom, mint fényes nappal. István grófnak egy csendes kis budai utca jutott az eszébe. Fenn a várhegy peremén a plébániatemplom és a kolostorból átalakított kis szín-

ház között van a magyar kama-elnökség háza s abban lakik most Zichy Karolyné Seilern Crescencia. Neki többé abba a házba nem szabad bekopogtatni, flát akkor egyáltalán érdemes-e visszamenni oda, ahol mindennap eszébe jutna a paradicsom, amelyet elvesztett, mielőtt elfoglalt volna?

Nyomorultabbnak érezte magát, mint Galicin herceg, aki most toronyirányt rohan vissza Oroszországba, hogy beleszaladjon a kozákok szuronyaiba.

VIII.

A koronázási ünnepek lezajlása után August Viktor Vincent gróf lovassági tábornok és felesége, Beüss Eleonóra hercegnő estélyt adott, amelyen Esterházy Pál herceget, az ausztriai császár rendkívüli követét búcsúztatja a párizsi diplomatavilág.

A Bue de Grenelle egész hosszát elleptek a pompás fogatok; a palota előtt gázlámpák égtek, az első gázlámpák Párizsban; negyvenkét ablakon keresztül áradt az utcára a csillárok és kandeláberek gyertyafénye, a kertben kínai lampionok és fáklyák vihígítottak. Az utca, a lépcüöliáz s a kert zugaiban sisakos rendőrök, zuávok, fegyveres lakájok, libériába bújtatott huszárok és csendőrök vigyáztak a királyi hercegek testi épségére? akik megjelentek az estély fényének emelésére, mert féltek, hogy a carbonarik, St.-Simonisták, anarchisták, republikánusok is eljönnek mérgezett tőreikkel, pisztolyaikkal és pokolgépeikkel, hogy az estélyt a maguk részéről is minél fényesebbé tegyék. Hercegek és grófok, marsaitok és nagykövetek tolongtak a fényes termekben; az utcákon is hatalmas tömegek tolongtak s a párizsi nép ilyenkor langyos őszi éjszakán két dologra hajlandó különösképpen: szerelemre és forradalmi merényletekre. Vincent gróf hölgyvendégei nem félnek a szerelmi merényletektől, de a pokolgépek dörrenéseit még a legedzettebb férfiak idegei sem bírják a Quartier St.-Germain finom környezetében.

A nagykövet estélyére csak olyanok voltak híva-

talosak, akik névre szóló helyet kaptak a rheimsi katedrális hajójában az új király koronázásán, tehát ez a kétszáz Isten kegyelméből való arisztokrata, akiknél; a nevét meg lehet találni a Gothaischer Genealogischer Hof kalenderben. A ház úrnője, Eleonóra hercegnő azonban csak egyetlen vendég iránt érdeklődött. Ez a vendég Széchenyi István gróf, akivel kétszer-háromszor már találkozott diplomáciai és udvari estélyeken.

A hercegnő, aki azóta megint öt esztendő fiatalodott s már éppenséggel nem látszik többnek harminc esztendősnél, fekete hajával sárga ruhájában olyan szép, mint egy kinyílt napraforgó, amely lángoló arcával mindig az újonnan felkelő nap felé fordul. István gróf vitézül állta ezt a bámulatot. Az a négy és fél hónap, amelyet Franciaországban töltött, rosszul kezdődött ugyan, de aztán egészen elfelejtette vele az utolsó évek lelki izgalmait. Oly sűrűn és gyorsan érték a benyomások, hogy nem is ért rá törődni sajátmagával s így kezdett kigyógyulni nemcsak tömördek képzelt bajából, hanem abból az egyetlen, de annál tragikusabban elhatalmasodott igazi betegségből is, amely már egész az üldözési mániáig fajult. A koronázási ünnepélyek alatt még unatkozott; visszatérve azonban Párizsba, belevetette magát a nagyvilági élet hullámaiba; a Northum berlandi hercegtől Rothschild James bankárig terjedő ismeretségi köre felizgatta és ki is elégítette fantáziáját; a Guiche és Elmarjon hercegnőkkel töltött napok valósággal álomba ringatták; olyan volt ez a négy és fél hónap, mint egy pásztorregény; szakadatlan örömezés, minden árnyék és csömör nélkül; enyhe mámor és szenvedély, szenvedés nélkül; gondtalan időtöltés, unalom nélkül. Volt többször Neuillyben, Orleans hercegenél, aki őt családjával is megismertette. István gróf úgy látta, hogy az orleansi herceg nagyon boldog ember; szép, fényes, körtealakú arca ragyog a derűtől és megelégedéstől; azok közül való, akik a sors mindenféle fordulatában megállják a helyüket pompás testi és lelki egészségük és nyárspolgáriás igénytelenségük fegyverzetében. A Napoleon-kornak alatt Reichenauban épp-

oly vidáman tanároskodott, mint amily kedves természetességgel ült bele a Palais Royal fényes termeibe; most is épp olyan ócska esernyővel sétál az utcán Párizsban, mint az emigráció alatt a német kisvárosban; gyermekei kettős rendben haladnak előtte, ha szünnapokon kiengedik őket a gimnáziumból, ahol együtt tanulnak a polgárok csemetéivel. István gróf egyébként nem maradt sokáig Párizsban; meg akarta ismerni a délfrancia Pyreneusokat, a Canal du Midit és a déli tengerpartot. Az utazás két hónapig tartott; akkor visszatért Párizsba és összeszedte úti emlékeit, hogy azokat elküldje Elmarjon hercegasszonynak. — Ennyivel csak tartozom neki — gondolta magában és még egyszer átnézte a karikatúrákat, amelyeket a magával vitt fiatal festő készített az utazás alatt; a rajzok kitűnőek voltak s habozott, hogy ne inkább Guiche hercegnőnek adja-e azokat, vagy esetleg a nagykövet feleségének, a búcsúlátogatáson. Végül aztán pompás bőrtokba téve, rövid, tapintatos, de gyengéd levél kíséretében átadta azokat az osztrák követség kurírjának, aki éppen elindult Bécsbe és elküldte gróf Zichy Károlyné Seilern Crescence grófnő őkegyelmességének. Őszintén megvallva, a pyreneusi utazás alatt nem sokat gondolt rá; csak reggelenként jutott az eszébe, amikor felébredt és esténként elalván előtt, napközben csak akkor, ha valami nagyon elragadta vagy lehangolta, ha unatkozott, vagy ha valami munkába nagyon belefeledkezett. Ezenkívül csak akkor jutott eszébe Crescence grófnő, amikor átúszta a Dordogne-t és félt, hogy belefúl a vízbe; a Pic du Midiről való lejövetelekor, amikor egyszerre rosszul lett, elszedült és kezükön hozták le a bennszülöttek; amikor a fenyvesben egy medvével találkozott; tengeri betegsége alatt Eaux Chaudes-ban; egy éjszaka, amelyet pásztorok között kunyhóban töltött és a kutyák rettenetesen ugattak; a Casa de Bronsetten egy csempészkozmában, piszokban és füstben, amikor éjjel egy szerencselovag le akarta szúrni; a zergevadászaton, amelyen zerge helyett egy jámbor tehenet puffantott le s nevetett rajta a környék minden orv-

vadásza; amikor istentelen zivatarban egy gyönyörű, barnaszemű, nyúlánk, de teltmellű fiatal asszonnyal találkozott a limoge-i erdei úton s a férj vasvillával majdnem agyonverte. Még talán egyéb alkalommal is gondolt Crescencere, de pontosan nem tudná megmondani, hol, mikor és miért. Most azonban olyan erővel kellett rágondolnia, hogy a karikatúrát nem adhatta más halandó asszonynak. Csak nem vagyok szerelmes Crescence grófnőbe? — kérdezte magától ijedten, amikor a csomagot a kurírnak átadta és olyan melegséget érzett a mellében, hogy szerette volna szívére ölelni egész . . . Párizst? . . . nem ... a világot? .. . neín, hanem Magyarországot. Csodálatos dolog, hogy neki Crescence és Magyarország — semmi közük pedig egymáshoz — mindig egyszerre bukkannak fel a képzeletébe.

Itt, a nagykövet estélyén e pillanatban egyikre sem gondolt. Sőt egyáltalán nem gondolt semmire. Egyszerűen csak vidám volt és boldogan sütkérezett a párizsi diplomatavilág napfényében. Ezt a világot az esze megvetette, de az mégis ellenállhatatlan erővel vonzotta magához, mint az éjjeli lepkét a fáklyák és kínai lampionok világossága. Az arisztokráciáról ő maga mondta, hogy olyan, mint a burgonya; az értékesebb része a föld alatt van s ami kilátszik belőle, — az ifjabb nemzedék — az csak haszontalan giz-gaz. Az ő eszményképe a lángész volt s lángésznek tartotta Napóleont, Byront, Pultont, Washington, Franklint, William Pittet, Gothét, Bolivárt és Mahomedet; Napóleon és Mahomed azonban, sajnos, nem jöttek el Eleonóra hercegnő estélyére, de ott volt Humboldt Sándor, aki semmiképpen sem nyerte meg tetszését és eszébe juttatta Landschulz professzort, keleti útjában görög tanárát és kísérijét. Humboldt is lompos és ápolatlan, s modora nem üti meg azt a mértéket, amelyet István gróf túlfinomult ízlése megkívánt; nem arisztokratikus és nem finom lélek. Darabos és ízetlen polgár és ő ezt az emberfaját nem szívelheti. Nem tehet róla, még a legderekből is elidegenedik, ha ízlését nem tudja kielégíteni. Még Wesse-

lényi Miklóssal szemben is elfogja néha ez a türelmetlenség. A magyar köznemesek parlagi szokásai felbőszítik. Író és művész már eleve gyanús a szemében. Nem tehet róla, bár elismeri, hogy ez kicsinyes és igazságtalan.

Itt elemében érezte magát a szenttelen és unalmas Esterházy Pál herceg oldalán, aki mint valami olympusi isten, jó és rossz tulajdonságok híján, a közönséges halandókkal mindig túlzott udvariassággal nyájaskodik. Tetszett neki a házigazda üres eleganciája és finom romlottsága, elbájolta a hercegnő misztikus érzékisége. Hozzá képest Crescence unalmas, sőt banális lélek. Csakhogy ez az unalmas teremtés minduntalan eszébe jut neki, — ez egy kissé nyugtalanítja. Különösen most, amikor távol van tőle . . . Még utóbb igazza lesz Wesselényinek, hogy mégis jobban érdekli, mintsem hogy . . . eh, érdekli, vagy nem, egyelőre az a fontos, hogy a szakítás nem Brühl gróf miatt történt. Igen, ez a fontos, sőt lehetséges, hogy más fontos dolog egyáltalán nincs is a világon.

Belesodródott a csillárok alatt nyüzsgő vendégseregbe. Egyformán örült régi ismerőseinek és az új emberekkel való megismerkedésnek, Granville követségnek, Guiche hercegnek és a lengyel Potocky grófnőnek, Noailles grófnőnek, gróf Houdonart Auguste-nak és de Lilliers márkinak és boldog volt, amikor közölték vele, hogy Eleonóra hercegnővel a quadrille d'honneur-t ő vezeti be.

Evett és ivott, táncolt, a kotillon alatt bókokat mondott a hölgyeknek, a galop général szédülete magával ragadta és elragadóknak találta az asszonyokat. Es cseppet sem bánta, hogy a háziasszonyt, a még mindig tökéletes alakú Eleonóra hercegnőt legalább ötven esztendősnak mondják cinikus angol barátai. Éjfél után két órakor már egyenesen kereste a vele való intim összebújást egy pálmalugasban s szeretne volna elmondani neki, hogy a szakítás nem Brühl miatt történt.

A hercegasszony is mintha csak ezt akarta volna. Máris ott ültek egy S alakú kicsiny kanapén, egy

raffináltan megépített kis causeuse-ön és összehajolva halkan sugdolóztak. Ez a kanapé olyan volt, hogy két ember egymás mellett és mégis egymással szemben foglalt helyet s ha megmozdult a karjuk, akarva, nem akarva, olyan helyzetbe kerültek, mintha ölelkeznének.

A hercegasszony úgy csicssergett, mint egy kis kanári madár; sárga atlaszcipőbe bujtatott lábacs-kája idegesen remegett.

— Hallom, hogy itthagyt bennünket, kedves gróf — kezdte a társalgást s kihívóan szemébe nézett a dús szemöldökű kapitánynak.

— Nehéz szívvel, Fenség — felelte az csupa udvariasságból. — A szabadságom letelt. — Slagében pedig hozzátette: Csak azt szeretném tudni, hogy mihez kezdek otthon? Crescence nem akar látni.

— Az semmi, — suttogott a hercegasszony — én kieszközlöm, hogy a szabadságát meghosszabbítsák. Ha akarja, még ma írok Metternichnek, Önt nagyon szereti Kelemen herceg s ő nekem jó barátom. Jobb, mint ön, kedves gróf, aki el akar hagyni tette hozzá forró kacérsággal.

Ebben a pillanatban megjelent közöttük Esterházy Pál és fanyar arcát lehetőleg mosolyra-rántva, néhány bókot mondott a hercegasszonynak.

A hercegnő azonban bosszúsan állt fel a helyéről. Ez a Pál herceg unalmas és nagyképű ember, — gondolta magában — ez most órák hosszat fog beszélni Angliáról vagy a korszellemről.

— A vizontlátásra — intett kedvesen a legyezőjével és eltipegett.

Esterházy herceg leült a helyére. A herceg unatkozott, mint mindig és mindenhol és remélte, hogy Széchenyi gróf, a nagy csevegő kissé elszórakoztatja.

Mindössze öt esztendő korszellemség választotta el őket, de a harminckilenc éves herceg már a monarchia londoni nagykövete volt, István gróf pedig most is csak huszárcapitány, a debreceni Merweldt-ezred kötelékében. Egyikük egy hegyóriás ormáról nézhetett szét maga körül és láthatta az óceánokat és az azokon túl

fekvő kontinensek roppant térségeit: az angol világbirodalomban sohasem nyugodott le a nap. A másik annyit ismert a világból, amennyit ide-oda jártában éles szemével hirtelen átpillantott; egyébként inkább könyvekből tanulta meg, amit a herceg, a London Bridgen állva, mint kézzelfogható valóságot szinte megtapinthatott és elemeire bontva görcsű alatt megvizsgálhatott. A herceg, koravén arcú, törékeny természetű, búskomorságra és cinizmusra hajló világfi, rettentő mélységben látta maga alatt minden embertársát s e miatt kétségbeejtő udvariaskodással igyekezett kitölteni a közte és a többi ember között lévő távolságot. Ez néha émelyítővé tette őt és István grófot felbőszítette.

— Nem volna kedved ellenére velem egy üveg pezsgőt elfogyasztani? — indult meg a szirupos csöpögés a hercegi ajkakon.

István grófnak ez nem volt kedve ellenére. Ivott és lelkesen dicsérte az italt.

— Hiába, a pezsgőgyártáshoz csak a franciák, a filozófiához és zenéhez csak a németek, a gépekhez és a politikához pedig csak az angolok értenek igazán.

A herceg mosolygott.

— No, az angolok inni is tudnak. Ebben is az elsők. Angliában iszik a király 0 felsége és isznak a miniszterek, a parlament vezérei, a polgári és katonai főméltóságok. Ha szabad úgy mondanom, egész Anglia folytonosan iszik.

István gróf közbevágott.

— Angliában nem olyan fontos, mint nálunk, hogy az uralkodó okos és jó ember legyen; Anglia alkotmánya olyan természetű, hogy a király a népének nem is tud ártani. Azért, hogy egy miniszter alkoholista, kártyás és tékozló ... egyébként pedig kedves hercegem, hol találsz még egy olyan férfiút, mint Wellington herceg?

Esterházy herceg a vállát vonogatta.

— Bocsánat, Wellington herceg teljesen képtelen a politikai élet bonyolultabb kérdéseinek megértésére.

— De Anglia mégis a reformok korát éli.

— Panaszkodik is eleget Wellington herceg, hogy ezek a reformok komolyan veszélyeztetik Anglia biztonságát.

István gróf nem hagyta magát.

— Hát éppen erről van szó. A törvényhozás Wellingtont isteníti, de ez az imádat nem gátolja abban, hogy Wellington kedve ellen való törvényeket hozzon; Wellington viszont, aki korlátlan ura a hadseregnek és bizalmasa a királynak, ezt a hatalmat nem használja fel, hogy a kedve ellen dolgozó parlamentnek ellene szegüljön.

A herceg elgondolkodott.

— Ezt helyesen méltóztatol látni.

István gróf tovább lelkendezett.

— Meggyőződésem, hogy a mi korunkat a szabadság eszméje mozgatja.

A herceg udvarias mosollyal felelt.

— Bocsánat, az én igénytelen véleményem szerint ma már túl vagyunk ezen. Ez a tegnapi világszemlélete. Ma más a korszellem.

— Mit tartasz a ma korszellemének? — kérdezte István gróf még mindig kipirultan.

— Ha megengeded, hogy egy percre untassalak véle, bátor leszek erre is felelni. De ott kell kezdenem a dolgot, hogy minden kornak megvan a maga mozgó eszméje. A középkorban a hódítási vágy a világeszme, majd a vallásháború, a reformáció, a művészetek kultusza a renaissance alatt, aztán a bölcsélet és a felvilágosultság. A mi korunk uralkodó eszméje az önérdék, a haszon. Ma mindenki csak a saját anyagi helyzetére gondol. A mai kor istene a pénz. Ezért van olyan nagy hatalma Franciaországban Viliéle pénzügyminiszternek. Innen van Rothschild James bankárnak oly nagy befolyása a kormányra és a parlamentre. Még annak is anyagi háttere van, hogy Anglia elismerte Mexikó, Brazília és Columbia függetlenségét. Ezekben az országokban oly nagy a vállalkozás haszna, hogy a világ minden részéről odaözönlik a pénz és a munkaerő. Ezekben a meseországokban olyan gyors az élet tempója, hogy kimeríthetetlen lehetőségek támadtak

— vegyük csak a brazíliai kölcsönt — és a mi fogalmaink szerint elképzelhetetlen összegek cserélnek máról-holnapra gazdát. Ahol mi verejtékes aggodalommal, fillérekben és garasokban számolunk, ott ők arany gumeákban spekulálnak. Erről van szó Szíves engedelmekkel, nem pedig szabadságról és tökéletességről.

A szomszédban egy kis arab-spanyol pavillon;— az Alhambra egy parányi részletének rekonstrukciója — búj meg a pálmák sűrűjében. Chateaubriand, a költő-diplomata beszélgetett ott Berry hercegnővel.

— Amerika irdatlan őserdejében botorkáltam a Niagara felé. Egy tisztáson félmeztelen indiánokat pillantottam meg. Megfagyott a vér az ereimben. Végre igazi embereket látok, az őstermészet primitív gyermekeit, akik az európai kultúrától való szüzi érintetlenségben az istenek, vagy az állatok boldog barbarizmusát élik ... És képzelje csak Fenség, mit kellett látnom. Az indiánok között egy vézna, ráncosképű, hajporos, muszlinkézelt francia táncmester hegedült és a vadak a quadrillet tanulták tőle lihegő buzgósággal.

A hercegnő édesen kacagott. Esterházy idegesen rángatta a vállát. István gróf pedig szenvedélyesen védte a maga igazát.

— Én sem úgy képelem a tökéletesedést, hercegem, mint a trappista barátok. Én nem a túlvilágra, hanem erre az életre akarom magamat és honfitársaimat tökéletesíteni. Én nem a mennyországot, hanem ezt a' siralomvölgyet akarom a magunk számára lakhatóvá tenni. Én Jeremiás Benthammal tartok és azt vallom, hogy a földi élet célja: a minél több ember minél nagyobb boldogsága. De ezt a boldogságot nem a hivatalnokok és nem a hadvezérek szerzik meg az emberiségnek, hanem a tudomány, a munka és a pénz emberei. Minden ember annyit ér, amennyit a köznek tud használni és a mi korunknak többet használnak a gőzgépek, a bányák, a Rothschildok, a tőzsdék s többet használtak az emberiségnek a tudomány, az ég mechanikája, a geológia, a történelem és a földrajz emberei, mint minden miniszter és hadvezér együttvéve. Ma hasznos emberekre van szükség, nem nagy emberekre.

Esterházy herceg elkomolyodott.

— Bocsánat Stefferl, ha nem tévedek, te nagy rajongó vagy. Bocsánatot kérek . . .

— Vannak országok, ahol csakugyan rajongás-számba megy, ha valaki a valóságot többre becsüli az illúzióknál.

— Melyikre gondolsz? — kérdezte a herceg kissé együgyűen.

István gróf kitérő feleletet adott.

— Vannak országok, ahol csak közigazgatnak, vagy csak a jogi paragrafusokon s törvénykönyveken nyargalnak.

— Bocsánatot kérek . . .

— Tavaly, amikor Nizzából Piemontba értem, a Szent Szövetség legfőbb büszkesége és köszikléje, amelyen az egész monarchia épül, a mi vakond bürokráciánk, elvette összes könyveimet és napokig szaladgálhattam Pontiusztól Pilátusig, amíg azokat nagy keservesen visszakaparintottam. Kedves hercegem, nagyon elkeseredtem, hogy ilyen korban élek és irigylem a jövő nemzedéket, amelyet tudása majd türelmesebbé, szabadabbá és szerencsésebbé tesz.

A herceg tiltakozva emelte fel ujját.

— Sajnálatos méltánytalanság volna részedről, ha elfelejtenéd, hogy nálunk békés nyugalom van. Ausztria a legkonszolidáltabb állam Európában.

— De az a sírkamrák és temetőkertek konszolidációja — vágott vissza István.

— Méltóztatnál visszakívánni a francia forradalmat?

— Mindent inkább, mint ezt a tespedést, ezt a baromi elmaradottságot s ezeket a rothadt hullákat, akikhez képest az óriáskigyók, a teknősbékák és a lajhárok ürge és izzgága forradalmárok.

Valamelyik teremben exotikus táncokat mutattak be. Ide hallatszott a tarantella és a quadrille hongroise tánczenéje. A herceg végigsimította túlságosan magas, redőtlen homlokát.

— Ne méltóztassál rossznéven venni, ha megállapítom, hogy jól kormányozni annyi, mint jól közigaz-

gatni. Te előbb rendkívül találóan szóltál a legtöbb ember legnagyobb boldogságáról. Én pedig a magam részéről hinni merem, hogy ennek nem a mindenáron való haladás erőltetése, nem a forgalom hajszája, a pénz után való őrjöngés, a gazdagodás! vágy, hanem a nyugalom, a belső rend és a békesség az igazi alapja. Szeretném, ha elhinnéd nekem, hogy a technikai vívmányok megbontják a társadalmi rendet. Egyébként úgy tudom, hogy tánc után rövid hangverseny lesz. Méltóztatsz szeretni Rossini zenéjét?

— Nem, — kiáltott István gróf gorombán — én Angliát szeretem.

A szomszéd pavillonban Chateaubriand már azzal mulattatta Berry hercegnőt, hogy az orléansi herceg apjának, Égalité Fülöpnek és Mme de Genlisnek, a hercegi gyerekek nevelőnőjének szerelméről beszélt el intim részleteket. — Az a vén sárkány volt a szeretője? — Akkor még fiatal volt és szép. — És most? — Most rút, öreg és gazdag, de húszéves ifjúval jár jegyben.

Esterházy herceg válla ismét megrándult.

— Ellenszenves hangja van a szép vicomtenak — jegyezte meg száraz tárgyilagossággal s aztán István grófnak adta meg a választ. — Te Angliáért méltóztatsz rajongani. Meg tudom érteni. Nagy ország, roppant hatalom, igazi érett, férfikorban lévő nagy nemzet. De méltóztass elhinni, hogy ott is sok a koldus.

István gróf nem hagyta magát.

— Hercegem, mindenhol van nyomor s ennek okát olykor magukban a nyomorgókban lehet megtalálni . . . De amit én láttam ... a Themse két partján Greenwichől kezdve Londonig csupa hajórakodóhely, hajógyár, Glasgowntól Manchesterig pedig csupa olvasztókemence, gőzgép, gyár, raktár, bánya, kéményfüst, egy apokaliptikus zűrzavar, amelyben a legnagyobb rend honol; oda ömlik az áru, a pénz, a nyereség Kínából, Indiából, Egyiptomból és Ausztráliából. A világ szája tátva marad ezen a látványon és Angliának naponta gazdagodnia kell gyártmányainak szabad kivitele, a nyersanyagok szabad bevitele, hajóinak szaporítása által s ez a politika maholnap az egész világot

átöleli és meghódítja. Erről van szó, herceg, s nem a koldusokról, akik végeredményben még mindig jobban élnek, mint a mi jobbágyaink. Arról van szó, hogy ott eleven, erős élet lüktet, a mi hazánk pedig valóságos Holt-tenger, amelynek partjain kiégett földek és omladozó sziklák barlangjában valami előregedett, halál-vágyó szekta lakik.

Esterházy herceg tagadólag rázta a fejét.

— Stefferl! Ne vedd önhietségnek, ha megállapítom, hogy Becs világváros, ipara és kereskedelme vetekedik Párizsével vagy Londonéval. A mi hazánk tökéletes egység gazdaságilag is, úgy, ahogy azt a te Fichted a maga autarchiás elméletével elgondolta.

István gróf gyanakodva nézett a hercegre.

— Mit nevezel te a mi hazánknak?

— A birodalmat.

A szomszéd szobában hegedűk és fuvolák hangfutamai jelezték, hogy a hangverseny nemsokára kezdetét veszi. István gróf szomorúan nézett maga elé.

— Vagy úgy? En Magyarországra gondoltam.

A herceg a vállát vonogatta.

— Voltaképpen mindegy. Konstatálni kívánom, hogy nekünk van egy tágabb értelemben vett hazánk és van szülőföldünk, amelyhez természetesen egész intim családi érzések kötnek. Nézetem szerint azonban nem lehet jó magyar hazafi, aki egyúttal nem hű fia a monarchiának. Rólam mindenki tudja Londonban, hogy származásomra nézve magyar vagyok, de természetesen találja, hogy szívvel-lélekkel azt a monarchiát képviselem, amelyben németek, csehek, magyarok, horvátok és szerbek, mint testvérek élnek közös fejedelem atyai fennhatósága alatt. Bocsánatot kérek, Londonban még senki sem csodálkozott az én díszmagyar ruhámon és senki sem csodálkozott azon, hogy nem tudok magyarul.

István gróf pirosragyúlt arccal közbevágott:

— Kedves hercegem, te se vedd rossznéven, — hiszen én sem sokkal többet tudok magyarul, mint te — de én ezt nem tartom olyan természetesnek. Wallumbrosa nem tud spanyolul, — ez lehetetlen,

Westminster hercege nem tud angolul, ez hazugság. Willéle, a francia miniszterelnök nem tud franciául, ez tréfának is rossz; herceg Esterházy vagy gróf Széchenyi nem tud magyarul, — ezen senki sem ütközik meg Angliában, sőt nem ütközik meg senki Magyarországon sem. Egyszer Konstantin orosz trónörökös a jelenlétben szinte őrjöngve szidta le az öreg Rasumovszkyt, hogy orosz főnemes létére oroszul csak törve beszél. Sohasem fogom elfelejteni életemben. A mi legnagyobb palotáinkban pedig a magyar nyelv idegen; ritkán fogadják szívesen s akkor is künn hagyják ácsorogni az előszobákban és istállókban, a cselédek között. Hunyady Pepi gróf megtiltotta a feleségének, hogy magyarul tanuljon. Amikor Inkeyéket meglátogattam, elszorult a szívem, hogy egy ilyen nemesi házban miféle népség lakik, miféle se-hús-se-hal emberek, akik valami zagyva nyelven beszélnek s maguk sem tudják megmondani, hogy voltaképpen melyik nemzethez tartoznak. Zichy Károly gróf a minap, beszélgetés közben »unsere deutsche Literatur«-ról fecsegett. El tudsz te ilyesmit képzelni Angolországban?

A herceg ezalatt a hangversenyre figyelt, amely a szomszéd teremben kezdetét vette. De azért tudta, hogy miről van szó.

— Igénytelen nézetem szerint nem ez a fontos. Bocsánat, az egész diplomáciai kar franciául beszél. Nem a nyelv teszi a nemzetet. Belgiumban franciául beszélnek és Belgium mégsem Franciaország, Hamburgtól Innsbruckig mindenki német nyelven beszél s mégis vagy negyven német uralkodó, negyven német nemzet és negyven német állam évszázadokon át kegyetlen háborúkat viselt egymás ellen. Catalani a világ legszebb asszonya és legkitűnőbb énekesnője. Abban pedig nem látok szerencsétlenséget, hogy Magyarországon latin a hivatalos nyelv, de sokkal észszerűbbnek tartanám, ha azt felváltaná a német. A műsor végén Catalani fog énekelni. Nem parancsolod meghallgatni? Német vagy latin. De a latin holt nyelv. Parancsolj kérlek.

A szomszédban Berry hercegnő arról panaszkodott, hogy a jótékonytárgyat kezdik túlzásba vinni Franciaországban. Nemsokára a koldusok meggazdagodnak s mi koldusbotra jutunk, — nem igaz, Vicomte? Es ezek a szemtelenek mégis minduntalan összecsősdülnek a Tuillériák ablakai alatt és torkuk szakadtából ordítanak: Le a miniszterelnökkel! Lámpavasra a jezsuitákat! Vive la presse! Rettenetes dolgok. És a drága jó király folyton gyónik, ahelyett, hogy közibe lövetne a csöcseléknek.

A hercegnek most már nemcsak a válla, de az arca is rángatózott.

— Én nem vagyok a latin nyelv híve. A latinhoz éppen az ősi alkotmány legmakacsabb védelmezői ragaszkodnak a legerősebben. Te csak nem akarsz magyarabb lenni a táblabíráknál? És egyáltalában, mit akarsz te, Stefferl? — kérdezte végül minden udvariasság és euphemismus nélkül és erősen a szeme közé nézett.

István gróf zavarba jött. Hirtelenében nem tudta, hogy mit feleljen erre a kegyetlen kérdésre. Többször egymásután kinyitotta keskeny, vértelen ajkait és ismét becsukta; elsápadt és szinte eszelősen nézett maga elé, összeráncolta homlokát és egész testében megvonaglott. Láthatólag szörnyű küzdelmet vívott magával s aztán egyszerre, mintha valami ellenállhatatlan kényszernek megadta volna magát, beszélni kezdett. Olyan szertartásos ünnepélyességgel, olyan remegő izgalommal, mintha trón vagy oltár előtt tenne valamást.

— Hogy én mit akarok, hogy én mit akarok? Hát megmondom. Én nem bánom, akár szépszerével, akár erőszakkal, de én lerombolom azt a düledező öreg templomot és harmadnapra felépítem azt! ..

A herceg ironikus mosollyal nézett a rajongó szemébe ..

— A népek most tele vannak Messiás-várással. Attól félek, hogy te nem a Messiás, hanem Sámson szerepét fogod eljátszani, Stefferl. De most bocsáss meg, Catalani száma következik. Parancsolsz, kérlek?

Ah, akkor szíves engedelmekkel. kérlek alássan ;; a viszontlátásra . . .

István gróf magára maradt. Mindenki Catalani asszonyt ment hallgatni. A félhomályos fülkébe hosszú ideig még véletlenül sem tévedt be senki. Volt ideje elgondolkozni azon, amit a beszélgetés végén a hercegnék mondott.

— Mi az, hát tisztára elmebajos vagyok? — kérdezte magában és kínosan feszengett a széken. — Hát csakugyan megszáll néha az ördög és eszeveszett badarságokat mondat velem? Miért mondtam én, hogy új Magyarországot akarok felépíteni a régi helyén? Hát volt nekem valaha szándékomban ez az örvöngő apostolkodás? Én, én, a vén huszárkapitány, aki még magyarul sem tudok, aki lovakon és asszonyokon kívül soha semmin próbára nem tettem képességeimet, én vállalkozom arra, hogy Messiása legyek egy nemzetnek, amely engem nem is ismer és amelynek én csak hibáit ismerem?

Halk ruhasuhogás hallatszott. István gróf ijedtében felnézett. Eleonóra hercegasszony suhant be a kis pálmalugasba és felhevült keblére szorítva kezét, ledobta magát a székre.

— Kedves grófom, elhatároztuk Esterházyval, hogy önt a diplomáciai pályára csábítjuk.

— Ah...

— Én már Holnap írok Metternichnek.

— Fenség ...

— Legalább katonai attasénak maradjon nálunk.

A hercegnő olyan közel hajolt István grófhhoz, hogy lehelletük egymás arcát perzselte.

— Fenség ...

— Nem, ne szabadkozzék, kedves grófom. Nem való önnek Magyarország. Mi keresnivalója van ott a barbár hunok és cigányok között? Nem érzi, hogy önnek itt a helye Párizsban, a diplomáciánál, nálunk . . . nálam ... mi? Széchenyi gróf nem akarja magát az én gondjaimra bízni? ... Mon cher, nem tudja ön, hogy a férfi karrierje az asszony kezében van a legjobb helyen?

István gróf feje zúgott és lihegve kapkodott levegő után. A hercegasszony azonban nem engedte, hogy szóhoz jusson.

— Mon cher, ön a szép Zichy Károlyné miatt akar visszamenni Magyarországba?

— De Fenség . . .

— Ne tagadja, én mindent tudok. Az én diplomáciai hírszolgálatom felülmúlhatatlan. Elöttem nincs titok, ön Zichy Károlyné miatt ki akar lépni a hadseregből, át akarja tenni lakását Budára. Ön a szép Crescence grófnő miatt bele akarja magát vetni a politikába, ön . . . ön . . . drága barátom . . .

István gróf nem bírta tovább.

— Fenség . . .

— Ne tagadja, — súgta szenvedélyes remegéssel a hercegasszony — én mindent tudok. Én azt is tudom, hogy Crescence önt nem szereti. Vigyázzon, Crescence grófnőt szemelte ki a sors arra, hogy megbosszulja a szegény kis lady Karolinát.

István gróf felhördült:

— Fenség, nem értem . . .

— ön nagyon is ért engem.

— Amit Fenséged mond . . .

— Az azt jelenti, hogy ön feláldozza magát a szerelemért és odadobja magát a magyaroknak, akiknek éppen úgy nem kell, mint Crescence grófnőnek . . . Ettől a két veszedelemtől akarom önt megoltalmazni. . . Én . . . én . . . nem megbosszulni, hanem megváltani jöttem. . . Mon cher, nem mondhatok többet. Bon soir, dormez bien, mon cher.

Odanyújtotta kékeres, habfehér kis kezét és István gróf szájához szorította. Aztán, úgy, ahogy jött, hal-
kan kisuhant a pálmalugasból.

István gróf mereven nézett utána. Sokáig ült ott, mintegy megbűvölve, mozdulatlanul és úgy érezte, hogy a tagjai megbénultak. — Mi történt itt velem? — kérdezte magától kétségbeesetten. — Micsoda, varázslat kerített a hatalmába? Mít akar velem ez a Putifárné? Crescence nem szeret? Nem kellek a magyaroknak? Vesztembe rohanok? Nos, igaza lehet.

De én a vesztembe akarok rohanni... én gyűlölöm a szerelmet és a magyar politikát, de Crescence és a magyarok nélkül nem tudok élni.

Másnap elhagyta Párizst.

IX.

Metternich Kelemen herceg, a csalhatatlan és finom ízlésű műértő, aki a műrecek között mégis az asszonyokhoz értett legjobban, amikor először meglátta, így kiáltott föl:

— Nem tudom, milyen lehet belül, de a külsejének van egy nagy hibája. Túlságosan szép.

Ez a paradoxon a régi jó világban, amikor a szépség volt a legnagyobb földi hatalmasság, egy-kettőre Európa leghíresebb asszonyává tette volna Seilern Crescence grófnőt. A régi jó világra azonban már csak azok emlékeznek, akik végigtáncolták a bécsi kongresszus báljait és látták a hat világszép asszonyt, akik között Sándor cár, a Névaparti Apollo, hatfelé osztotta fenséges szívét. Ám azóta tíz esztendő eltelt s az emberek a háborúk heroikus erényei és bűnei után visszavonultak a magánélet egyszerű és olcsó örömei mögé. Ami a háború alatt tüntető nyíltsággal, harsonák között, életre-halálra szóló szenvedélyességgel folyt, mint egy színelőadás, amelyhez trónok összeomlása, Napóleon ágyúgolyói és halálhörgés szolgáltatták a vérfagyasztó zenekíséretet, most titokban, zajtalanul, alattomosan bujkálva lapult meg a hálófülkék, cselédszobák és mellékutcák sötétségében. A szerelmi erkölcstelenség lappangó ragályát nem vették komolyan; ahol a tünetek elmérgesedtek, ráimádkozással és szenteltvízzel gyógyígtatta néhány redemptorista szerzetes; s ha ennek nem lett fogatja, akkor ünnepélyesen letagadták. A férfiak tagadták, hogy előttük nincs biztonságban szüzi ártatlanság és hitvesi hűség; az asszonyok tagadták, hogy erényeik veszélyben forognak. De azzal, hogy az asszonyok erényszövetséget kötöttek — hat-nyolc szép fiatal hölgy

egy-egy idős és rút matróna vezérlete alatt — még csak gyanúsabbá tették Liechtenstein Jeanne, Grassalkovich Leopoldina, Spiegel bárónő, O'Donnel Titin, Esterházy Zsófia, Esterházy Therese s Metternich hercegné ártatlanságát, hogy csak azokat a grófnőket és hercegasszonyokat soroljuk fel, akiket Széchenyi István gróf huszárcapitány ez alatt a cím alatt írt Össze: »La liste des femmes aimables.« Gyanús volt, hogy csak úgy bíznak magukban, ha testületileg összeállanak és egymás ellenőrzése alá helyezkednek.

Crescence grófnő azonban nem szorult erényszövevényre. Crescence grófnő soha, egy pillanatra sem veszítette el mennyei tudatlanságát* a saját szépsége és a férfiak vágyai felől. Volt, aki erre azt mondta: korlátoltság; volt, aki elszégyelte magát ekkora szépség és ekkora ártatlanság láttán; Metternich herceg ellenszenvesnek találta, István gróf ráfogta, hogy ez a szépség már egyenlő a jelentéktelenséggel. Csak olyan nem volt, aki tagadni merészelt volna.

Kelemen herceg paradoxonjában volt egy szemernyi az igazságból is. Rá lehetett fogni Crescence grófnőre, hogy arcának és termetének minden részlete túlságosan szép; a milói Vénusz minden méretét lemásolta a természet, amikor őt alkotta; termetén az egyes részek aránya, a tartás, az komzát, a rendkívül finom és vékony csontokra rakódott hús- és zsírréteg, a bőr színe és tapintása, a nyak, derék, csípő kerülete, a karok gömbölydedsége, a lábszárak plasztikája tizedestörtekig menő pontossággal egyezett Leonardo da Vinci számításával. Matematikai tökéletességgel kirajzolt alakja volt a grófnőnek, azzal a túlzással, amellyel a természet játékos szeszélye néha elárasztja egy-egy kedvencét. Minden idők ízlése gyönyörködik például a formás keblekben, a hosszú és jól párnázott végtagokban, a karcsú bokákban, a vékony és hegyes ujjakban — neki azonban magasabb keble, karcsúbb bokája és keskenyebb ujjai voltak, mint aminőket a rokokó festők kieszeltek. Az arca ovális, szemközt nézve kissé téglányalakú, friss, üde, fehérben és rózsaszínben ragyogó, hamvas, hibátlan, tiszta bőrű, lágy és szenttelen arc.

Valóban könnyen unalmassá válhatott volna, ha profíja a maga elragadó pizseségével, apró, hegyes kis orrának egyenes vonalával, gyengéden hátradomborodó, felhőtlen homlokával, a rendesnél húsosabb és íveltebb rajzú, érzéki szájával és állának kerek, formás gyermekességével összehasonlíthatatlanul egyénivé és bájossá nem teszi. Alsó és felső fogsora mintha a kelleténél kissé előbbre ugrott volna, ezáltal piros szájaszéle kiduzzadt és mindig nyitva volt, hol durcásan, hol mosolyogva, hol pedig önfeledt ábrándozással, mint amikor egy gyermek elmerülve a maga képzeletszötte világában, szájacskáját egy kissé nyitva felejtí. Sötétbarna haja dús és fényes és gondosan fodorított csigákban omlik le kissé húsos és leereszkedő vállaira. Szeme bársonyos barnán csillog sűrű szemöldöke és hosszú szempillái alól. Élőiről nézve ez az arc kissé mélabús, komoly és ünnepélyes; oldalról gyermekes, vidám, kacér, gúnyolódó és hegyes kis orrával mintha mindig szimatolna valamit. Mozdulatai kissé hanyagok, lusták, puhák, mint a nemes ragadozóké, de megszelídítve és gyengédre hangolva. Az orgánuma lágy mezzószoprán, amellyel a szavakat szinte csak elsuttogja. Hangjának zengése olyan, mint az arca szembenézve: ünnepélyes, megható, érzelmes, a beszédmodora azonban kissé lihegő, a szavakat gyorsan ejti ki s azokból az r betűt egyszerűen elsikkasztja. Ezáltal német és francia szavak úgy folynak ajkáról, mint az édes és illatos akácméz. Ez a kontraszt is elbűvölő bájít adott neki.

A természet remeke volt. Közönséges ízlésű és erősen férfias férfiak a gyengéd nőibájt, a banális tökéletességet, a festményekhez és szobrokhoz hasonló élettelenséget bámulták meg benne. A finom műértőket elragadta az a néhány kontraszt, amely ezt a klasszikus szobrot oly elevenné és egyénivé tette; tehát mindenki megállt mellette, megcsodálta és megkívánta. Az a lágy, harmattiszta eszményiség, amely lényéből áradt, felcsigázta romlott és romlatlan, fiatal és öreg, okos és ostoba férfiak fantáziáját. Nem lett volna csoda, ha ez az állandó ünneplés és testi szépségének hangsúlyozása, mely mellett sohasem jött szóba az, hogy ennek

a remek bálványképnek lelke is, szíve is, esze is, jelleme is van, magát a bálványt is rabjául ejtette volna az önimádatnak s az ezzel együtt járó érzékiségnek. Egyéniségében az volt a legnagyobb kontraszt, hogy ez a tökéletes nőnemű lény mintha nem ismerte volna a nemek között való különbséget. Férfival és nővel, gyermekkel és aggastyánnal ugyanazon a halk és természetes hangon beszélt, ugyanazzal a mennyei ártatlansággal és gyermekded lágyssággal ejtve ki a szavakat, amelyekből az r-ek hiányoztak, mint ahogy lényéből hiányzott minden démoniség, vagy frappáns szellemesség.

Ilyen volt Seilern Crescenc grófnő, Seilern Károly gróf és Ottingen Mária hercegnő húszéves leánya, amikor őt az ifjabb Zichy Károly gróf, a magyar királyi udvari kamara alelnöke feleségül kérte. A Zichyek a monarchia főnemességének ahhoz a legfelsőbb rétegéhez tartoztak, amely közel áll az udvarhoz, sőt magához a császár személyéhez. Maguk is valóságos dinasztia, a dinasztia árnyékában. Jóllehet a XVII. század elején még köznemesek s csak a végén grófok, de aztán egyszerre előzönlük a legmagasabb közéleti . pozíciókat. Két testvér, János és István tizenöt gyermeket hagynak maguk után; a következő generációban negyven unoka és tizenhárom dédunoka viseli a Zichy grófi nevet; aligha van a földkerekségén olyan család, amely ilyen gyorsan szaporodott volna. A fiatalabb testvér egy Stubenberg grófnőt vett feleségül, aki nagy vagyont és ősi nyugati vért hozott a házhoz. Károly nevű fiúk Khevenhüller Anna hercegnőt tette hitvesévé s már akkor legbensőbb bizalmasa volt Ferenc császárnak, amikor Metternich nevét még senki sem ismerte. A napóleoni háborúk végén ez a Zichy Károly vezette a bécsi kormányt a császár nevében. Az öreg Zichy Károlynak elsőszülött fia a híres Ferraris Mollyt vette feleségül; attól kezdve felvette a Zichy-Ferraris nevet.

A Zichyek roppant hatalma, gazdagsága mellett Crescence családjá szerény helyet foglalt el a bécsi főnemesek közt. A Seilern-grófok nem szerepeltek a köz-

életben. Crescence apja előkelő és finom magánember, csendesen éldegélt a bécsi Ferenc-kapu fölött lévő palotában, amelyet azelőtt török-háznak hívtak; Mária hercegnőnek sem volt más becsvágya, mint hogy hűséges feleség és gondos anya legyen, de szellemi tekintetben magasan fölötte állott nemcsak az urának, hanem kora legtöbb arisztokrata asszonyának, pedig akkor nemcsak a szépséget, hanem az ést is ők képviselték Becs előkelő családjaiban. Leányuk Crescence grófnő nem volt még húsz éves, amikor a kétszer olyan idős Zichy Károly gróf, a nagyhatalmú miniszter fia, hét gyermek apja, a koránál is tíz évvel idősebbnek látszó, vöröshajú, torzonborz szakállú magyar kormányférfiú megkérte a kezét. Crescence grófnő nem tudta, hogy mi a szerelem, de szülei annál jobban tudták, hogy mit jelenthet a miniszter fiával való házasság. Seilern Károly gróf a család fényének emelését tartotta szem előtt, Mária hercegnő pedig a maga tapasztalatai és ragyogó esze sugallatára úgy vélte, hogy minden házasság között a legtöbb veszély fenyegeti a szerelmi házasságokat. Meg is mondta miért. Tisztelem a szerelmi szenvedélyt mindenkiben. A szerelem nagy és gyönyörű dolog. Legerősebb mozgató rúgója minden földi dolgoknak, de alapjában véve közelebb áll az ideig-óráig tartó elmezavar állapotához, mint a józansághoz és meggondoláshoz. A szerelem nagy dolgokra képesít nőt és férfiút egyformán, de ha elmúlik, mindent romba dönt, amit alkotott s az áldásból átok, a boldogságból kétségbeesés, a napfényből sötét éjszaka, földindulás és végítélet lesz. Ritkán láttam még boldog szerelmi házasságot. Zichy Károly gróf biztos menedék, törhetetlenül erényes férfiú, meggondolt, higgadt jellem, hem túlságosan nagy ész, de nem is buta s ez is csak javára válik a férjnek. A lángeszű és az ostoba férfiak rendszeren egyformán gyalázatos férjek. Leányom tehát nem tehet okosabbat, mintha a feléje nyújtott erős és előkelő kezet elfogadja.

Crescencenek természetesen semmiféle véleménye sem volt. Kissé megijedt, kissé elálmélkodott, kissé durcáskodott, hebegett valamit, lihegve kapkodta a

szavakat s aztán odaadta kezét Zichy Károlynak. A legidősebb mostohafia csak két évvel volt fiatalabb mint ő, Júlia és Felícia grófkisasszonyok a barátnői lehetek volna, de rajtuk kívül még négy, egészen gyermekorban lévő kis Zichy grófot talált a házban. Bécsben mindenki álmélkodott az odaadásnak azon a természetes és bájos egyszerűségén, amellyel ez a tündöklően szép, fiatal leány az új helyzetbe beleilleszkedett. Egy évre az esküvő után megszülte első gyermekét, a kis Karolinát, a második évben fiú, a kis Alfréd pillantotta meg a napvilágot, a harmadik esztendőben a kis Máriával gyarapodott meg a Zichy-család. Ekkor, mintha elapadt volna a gyermekáldás, három év óta Crescence grófnő nem néz anyai örömök elé. A fiatal anya valamivel teltebb lett s valamivel komolyabban és energikusabban hordozta szép, álmatag fejét évről-évre rohamosabban öregedő férje, hét mostoha és három édes gyermeke között a palotában.

Zichy Károly grófot nemrég a magyar udvari kamara elnökévé nevezték ki s a család Bécsből Budára költözött. Crescence grófnő ezt a változást is egykedvűen és azzal a szelíd bájjal fogadta, amellyel hitvesi és anyai kötelességeinek szentelte magát.

Bár tisztában volt azzal, hogy férje — ha törve beszéli is hazája nyelvét — mégis csak ahhoz a fajhoz tartozik, amelyről az osztrák és cseh nemesség a legnagyobb megvetéssel beszélt, csak Budán érezte először, hogy ehhez a magyarsághoz neki is van, vagy lesz valami köze. Nem ismerte ugyan sem a hazafiság, sem a fajszeretet érzéseit, azt a közösséget sem ismerte, amellyel a vér és származás urat és parasztot, grófot és jobbágyot együvé forraszt, — hisz ő csak bécsi utcai csöcseléket és oroszvári cselédséget látott — Budán és férjének magyarországi birtokain mégis megérezte, hogy itt külön, zárt, sajátos világ van s ő inkább ehhez tartozik, mint a régihez, amelyből férjhezmenésével kikapcsolódott. Ebben a világban egy árva, üldözött nép roskadozik a terhei alatt, egy szomorú, dacos és megalázott úri társadalom ténfereg meddő tétlenségben vagy erőlködésben, sőt még félje rokonai és magyar

barátai is olyan tragikus arccal járnak-kelnek, mint a Burgtheater deszkáin a drámai hősök. Bécsben sohasem hallott jogokról, alkotmányról, szabadságról, kiváltságokról és sérelmekről, ott csak a császári házhoz való hűségről s legfeljebb arról volt szó, hogy valaki Károly főherceg, Metternich, vagy Kolowrat gróf klikkjéhez tartozik-e s hogy milyen kegyben áll Kutschera főhadsegédnél, vagy Schwarzenberg tábornagnál. Itt, a magyar urak égő gyűlölettel emlegetik Bécset, Budán és Pesten kezdenek fekete huszáros egyenruhában járni az emberek, akik, úgy veszi észre, őt kémnek, az urát pedig fossz, vagy legalább is lanyha és hitehagyott magyarnak tartják. Ez néha elszomorította. Ebéd alatt, ha tíz-húsz magyar úr volt hivatalos az asztalukhoz, a harmadik pohár után rendszeren labanc és kuruc, aulikus és rebellis, konzervatív és radikális párt alakult ki az egyébként rokoni kötelékben álló, vagy régi barátság által egybekapcsolt főnemesekből. Azt is észrevette, hogy itt, a császár magyar tartományában vannak ugyan valóságos nábobok, kiskirályok, maharadzsa, de az élet általános színvonala mégis alacsony, közönséges és nyomorúságos. Nincs egy valamirevaló város, nincsenek szép paloták, nincs üzleti élet, nincs egyetlen szép és pompás templom, színház, táncterem, lovarda, labdaház, kaszinó, sétatér, fürdő — néha fel is tette magában, hogy az urától alaposan megtudakolja, mi az oka a magyarok elmaradottságának és elégedetlenségének? Látta azonban, hogy Károly gróf mindig ingerült lesz, ha magyar dolgokról kell nyilatkoznia, sógornője, Adél grófnő egyszerűen megtagadja, hogy valami köze volna a magyarokhoz, sógora Keglevich János gróf pedig a fogait csikorgatja, ha rebellis hírben álló magyar kerül a szeme elé.

Crescence grófnő elhatározta, hogy távol tartja magát minden közéleti kellemetlenségtől. Anyai gondjai amúgy is fölötte elfoglalták, éppen elég fáradságot okozott a sok ebéd, vacsora, estély, fogadás, tea, amelyen férje mellett nyájaskodni és reprezentálnia kellett Budán, Oroszvárt és most itt, Pozsonyban, ahol az országgyűlés idejére, a Fő-téren lévő úgynevezett Consilium-

ház második emeletén helyezkedtek el. Eléggé kényelmetlen és szüle lakás a nagyszámú család részére.

Azáltal, hogy Pozsonyban tartották az országgyűléseket, ez az öreg, minden ízében német kisváros mint Magyarország fővárosa szerepelt a bécsiek képzetében. Crescence grófnő most látta először. Kicsinek és sokkal szegényesebbnek találta, mint például Budát, vagy Pestet, amelyet — ezen sokat kellett mosolyognia — férjének honfitársai gyakran, mint a magyar Londont emlegetik. Buda szebb és Pest jóval nagyobb, de az ő számára Pozsonynak mégis nagy előnye, hogy közel fekszik Bécshez, az emberek németül beszélnek, bécsi dialektusban.

A Fötér kis bajor vagy szász városkához hasonlított ódon épületeivel, két részből álló városházával. Közepén régi csatornakút fölött lovagszobor állott. Az évszázados templomok, szűk és hűvös utcák, az impozáns primási palota, a téli és nyári színház, a sétatér, szálloda és kávéház, a mozgalmas utcai élet meghitt és barátságos atmoszférát lehelt magából. Ha kilépett a házból, a Ventur-utcában meglátta a régi országházat s mellette azt a Mátyás-korabeli ódon palotát, amelyben a nádor rendeztetett be magának és családjának lakást. A Ventur-utcából a Zöldszoba utcába, majd a primási palotába lehetett eljutni, amelyet most lázas sietséggel rendeztek be a császár és családja számára.

Az ő lakásából, amelynek ablakai a főváltára nyíltak, rá lehetett látni egy sárgára meszelt, kétemeletes, négyablakos házra, amelynek második emeletén lakik az a fiatal gróf, aki egy esztendő óta mint az árnyék követi és feltűnő érdeklődésével nyugtalanítja. Ez a fiatal magyar eleinte nagyon rokonszenves volt, de aztán tolakodó, végül fenyegető lett. Május végén szerencsére elutazott s most már négy hónapja nem tud róla semmit. A nyugalom, a csend és várakozás négy hosszú hónapja alatt azonban nem tudta őt egészen elfelejteni, örült, hogy nincs a közelében, de nem volt nap, hogy rá ne gondolt volna. Egyszer írt is neki, ami — belátja — távolról sem volt rendjén

való dolog, de nem tehet róla. Olyan látszatba keveredett, hogy nem hagyhatta magát tisztázatlanul. Nem engedhette meg, hogy valaki őt Brühl Frigyes gróffal gyanúsítsa.

Most azonban sokkal nagyobb baj van. Az országgyűlés megnyitására ő is megjelent Pozsonyban és véletlenül — vagy nem véletlenül? — éppen az ő lakásával szemben telepedett meg. Néhány napja pedig hivatalos látogatást tett náluk rokoni és törvényhozói minőségben. És ekkor csodálkozva látta, hogy tetőtől-talpig, csontja velejéig megváltozott ember jött vissza Párizsból.

Először megörült ennek a változásnak, de csakhamar be kellett vallania, hogy ez az új ember a régiénél hasonlíthatatlanul veszedelmesebb. Sokban hasonlít ahhoz a regényesen finom, előkelő eszményképhez, amelyről leánykorában, a Seilern-ház fojtott levegőjű termeiben, könyvei és hangjegyfüzetei, hárfája és hímezőrámája mellett ábrándozott. Mert neki is meg voltak a maga álmai és álmainak megvolt a hőse. Az elképzelt és napról-napra élesebb körvonalakban kirajzolt álomlovag természetesen gazdag, előkelő, művelt, bátor, büszke, szép ifjú, a kard és a könyv hőse, költő és katona, de valóságos tudós és államférfiú is, nagy ember, lángész ... igen . . . egy személyben Wellington herceg, Byron, Metternich és . . . kár, hogy nem ismer egyetlen tudóst sem Humboldt Sándoron kívül, de ahhoz nem akarja, hogy hasonlítson. Lángész legyen s amellet jó ember, fenkölt lélek, szeresse a szegényeket, de a császárt is, ha kell, ki tudjon állni elveiért a vérpadra, mint a nagy francia forradalom arisztokratái, az igazság embere legyen, apostol, próféta, de azért tudjon remekül táncolni, első díjat nyerjen a díjlovaglásban és párviadal előtt tízszer egymás után löjje át a levegőbe feldobott talért. Legyen szíve és a nők rajongjanak érte, de ő vesse meg őket, őrizze meg tisztaságát annak a számára, akit szíve választani fog s neki tartogasson minden gyengédséget és odaadást..

A régi Széchenyi Stefferl messze volt ettől az esz-

ményképtől. Amióta azonban Párizsból visszajött, csendesebb, jobb, tisztább és erényesebb embernek látszott. Jó tulajdonságai, amelyeket bizarr modora és léha életmódja azelőtt elhomályosítottak, most egyszerre éles körvonalakban rajzolódtak ki. Egész lénye megnőtt, megszépült és egyéniségének hatása alól még a kedély télén, gyanakvó és cinikus Károly sem tudja magát egészen függetleníteni. Károly most sem tudja elpalástolni féltékenységét, de azért sokkal sűrűbben hívja magához, mint ahányszor elkerülhetetlenül szükséges volna. Vannak emberek, akiket olthatatlan szerelem fűz egy asszonyhoz, de ez a szerelem folytonos gyűlölködésben és párviadalban nyilatkozik meg. Férfiak között gyakran az ellenkezőt látja. Férfiember gyűlölhet egy másikat, de azért valami, akár az ellentét, akár a genialitás előtt való hódolat, akár a vele való kibékülés vágya mégis feléje vonzza. A családban különben csak az egyetlen Keglevich Jánosáé, Zichy Adél grófnő gyűlöli őt, őszintén és olthatatlanul. Apja finom megértéssel és öreges leereszkedéssel kezeli, testvérei, Seilern József gróf, aki Istvánnál két évvel ifjabb, néha képes volna a tűzbe menni érte. Mostoha lányai, az egyik tizenhat, a másik tizenhét éves, mint két kis titkosrendőr figyeli őt, aki fiatal mostohaanyjuknak oly feltűnő módon, már-már a botrány határán tette a szépet. Az az ember azonban, az a drága lélek, aki neki a legkedvesebb és leginkább mértékadó az Isten minden teremtménye között, vagyis az édesanyja, még nem ismeri Széchenyi kapitányt; Pedig egyedül az ő véleménye volna mértékadó.

Valahányszor Crescence grófnő mindezt' végig-gondolta, mindig feltornyosodott lelkében az a félelmetes és izgató kérdés: Hát én? Hát én mit érzek István gróf iránt?

* Őszintén és egyenesen erre még sohasem adta-meg magának a választ. Az már eszébe jutott, hogy ini volna akkor, ha.. . ő például. . . még független volna. Az is eszébe jutott, hogy mi történnék, ha egyszer Károly jogos férji felháborodásában kenyér-

törésre vinné a dolgot. . . Az is eszébe jutott, hogy micsoda áldozatokra volna hajlandó, ha István gróf egyszer követelőleg lépne fel s valami tragikus dilemma elé állítaná . . . Néha így, néha úgy felelt magának ezekre a kérdésekre. De arra a kérdésre, hogy szereti-e őt, hogy szerelmes-e bele, hogy fel tudná-e borítani a maga és gyermekei boldogságát érte, hogy bele tudna-e menni valami kalandba, vagy tragédiába? — erre a kérdésre még nem mert felelni soha. Ezt a kérdést rendesen azzal utasítja el magától, hogy feleletre úgy sem kerül a sor.

X.

A szűk Consilium-házban Crescence grófnő egész magánlakosztálya egyetlen mély és keskeny szobából állott, amelyet dús fehér függöny két részre osztott: hátul hálófülke fehér csipkemennyezetes ágygal, elől öltöző és nappali, egyetlen ablakkal, amelyből rá lehetett látni a szemben álló Jeszenák-féle házra.

Másfél hónap óta gyakran ül e mögött az ablak mögött s időnként egy-egy félénk pillantást vet az átellenben levő második emeleti ablakokra, amelyek egyikében vagy másikában meg-meg jelenik István gróf jellegzetes feje. Néha a tekintetük összetalálkozik s ilyenkor a sápadt, olaj barna arc elpirul és felragyog; a fő megbiccen és tiszteletteljesen köszön; az ajkak mosolyognak, vagy fájdalmasan egymásra préselődnek; a szemek sóvárgó . tekintete elfátyolosodik. Erre ő gyorsan elkapja a tekintetét, visszahúzódik és zavartan tesz-vesz a szobában, vagy átsiet a gyermekek lakosztályába.

A másodemeleti ablakok azonban két nap óta konokul lefüggönyözve, mintha becsukták volna a szemüket a rájuk tűző napsütés elől.

István gróf néhány barátjával Cenkre, a birtokára utazott, ahol most vidáman kergeti a vadat. Hogy lehet éppen most kedve falkavadászatra? — kérdezte magában szinte méltatlankodva — éppen most, amikor a főrendek ülésén volna a helye? Aztán maga is

elmosolyodott. Törődik is ő a magyar főrendek üléseivel! Nem. Csak éppen eszébe jut, hogy másfél hónap alatt, a léha huszárcapitányból milyen szorgalmas törvényhozó lett. Ezt a változást is Párizsból hozta magával. Azelőtt agarakról, lovakról, színházról és Briegnonli kisasszonyról, az Opera táncosnőjéről beszélt (Úristen, mi lehet közte és e romlott kis bestia között?), most királyi leiratról, adminisztrátorokról, -magyar nyelvről és nemzeti sérelmekről... és róla, is csak ilyen dolgokkal kapcsolatban beszélnek a bal paré-kon, sétakocsikázásokon és a színházban, felvonások között. A hónap elején például Károlyi György gróffal együtt kibérelte a Sétatéren levő Erdődy házat, több szobát berendeztetett bútorokkal, asztali és ezüstművel, pipákkal, biliárdokkal, mert angolos klubéletre akarja csábítani honfitársait. Férje hozta erről a hírt és az első nap csak annyit mondott rá: — Anglomania. Versenyló és falka után klub. Majd jön a kakásviadal is. — Később megjegyezte: — Gyanús összejövetelek. Valamiféle politikai akciót sejtek. — A következő nap elmondta, hogy a Széchenyi—Károlyi-féle kaszinóba notórius rebellesek járnak: Illésházy, Esterházy Mihály, Perényi Zsigmond, az ifjú Haller. — Miért rebellesek ezek? — Magyarul akarnak felszólalni a főrendek között. — Hiszen magyarok! — szaladt ki Crescence grófnő száján, amire a férje indulatba jött. — Maga nem ért ehhez. A magyar alkotmányos élet nyelve a latin. De ezeknek az éretlen tacsókóknak elment az eszük. Sőt Esterházy Károly gróf már túl is akarja licitálni Széchenyit s tegnap jobbágyfelszabadításról, egyenlő teherviselésről s egyéb ilyen szemenszedett ostobaságokról fecsegett a klubban. — Honnan tudja? Maga is ott volt? — Mit gondol, elment az eszem? A titkos rendőrség már minden lépésüket szemmel tartja.

Crescence megijedt a titkos rendőrségtől s égy pillanatig gondolkodóba esett, vajjon nem kellene-e erről a szerencsétlen Széchenyi kapitányt értesíteni. De aztán arcát elfutotta a vér s erős büntudatot érzett. Nem lehet, hogy férje ellenében pártját fogja a rebel-

liseknek. Ez valóságos hűtlenség volna. Ezenfelül úgy vette észre, hogy a fiatal mágnások maguk is tudják, hogy miféle megfigyelés alatt áll az ő klubjuk. És sem István grófon, sem a többiekén nem látszik, mintha megijedtek volna. Az udvar sem veszi nagyon tragikusan. A királynő koronázási ebédjén Illésházy főasztalnokmester mellett Széchenyi, Esterházy József és Wesselényi Miklós báró voltak a kiszolgálók. A koronázási bálon István gróf sokai táncolt Zsófia főhercegnővel és a bálkirálynővel, gróf Festetich Matilddal. (Túlságosan sokat, ami már csak azért is feltűnt, mert Matild grófnő a leggazdagabb eladóleány Magyarországon; — csak nem... házasságról van szó?) Metternich hercegnél viszont a kis Zichy-Ferraris Melanie grófkisasszonnyal foglalkozott. Az nem is kétséges, hogy Melanie anyja, Molly grófnő — egyik legnagyobb hatalom a monarchiában — szívesen látná vejéül a gazdag Széchenyit. Meg kell adni, szép pár lenne belőlük, de hogy boldogok is lennének egymással, az már valószínűtlen. Mind a kettő fékezhetetlen és tüzes, minden pillanatban robbanásra kész, veszedelmes temperamentum; és két nagyon is egyfajta ember nem szokott megférni egymással. De hát mit bántja őt ez? A nádor bal paré-ján István gróf rendezte a nagy kotillont viharos sikerrel; a nádor felesége nagyon is kitüntette; nem így bánnak & forradalmárokkal és nem így viselkednek a jakobinusok. István gróf vele is táncolt, kevesebbet, mint ahogy ő szerette volna. Oly feltűnően tartózkodó és komoly volt vele szemben, hogy az már nagyon hasonlított a közönyhöz. Csak az vigasztalta, hogy ha tekintetével megkereste, mindig rátalált az égő, barna, sóvár szempárra, amely elbűvölve, lobogva kísérté minden mozdulatát.

Aztán hirtelen eszébe jutott, hogy István gróf a főrendek ülésén felszólalt, még pedig magyarul. Maga sem tudja, hogy miért, de neki valami titkos helyeslés és öröm gyűlt ki a szívében ... a férje azonban csillapíthatatlanul dühöngött miatta; azt mondta, hogy ostoba,, nyegle, tüntető, feltűnni vágyó hetykeség volt az egész

és ami a legrosszabb, nyomban divatot is csinált. Ezek az éretlen, izgága ficsúrok folyton majmolják egymást. Széchenyi után ugyancsak magyarul szólalt fel a fiatal Haller Imre és Esterházy Károly gróf is, de azok annyira sem tudnak magyarul, mint ő és csúnyául belesültek a beszédjükbe. Másnap ebéd volt náluk, ott volt Széchenyi gróf is és az öregebb mágnások keményen odamondogattak neki. Az öreg Cziráky Antal kifejtette, hogy a magyart a főrendek csak egy kis töredéke érti s ha a latin nyelvet kiküszöböljük, menthetetlenül német lesz a tanácskozás nyelve. Crescence grófnő megkérdezte: hát magyarul beszélni olyan nehéz? Az egyik Wenckheim gróf azt felelte, hogy kérdezze meg Széchenyi kapitányt, csak úgy hullott a verejték a homlokáról, amíg a néhány betanult magyar szót kinyögte. De a latinnal még annyira sem bír megbirkózni, azért csinált a szükségből erényt. A szép kis Meade Selina férje (úgy hallja, hogy Selma annak idején István grófot kikosarazta), Clam-Martinitz őrnagy néhány nap múlva már hírül hozta, hogy maga a császár is felháborodott Széchenyi kapitány vakmerőségén.

Crescence grófnő végre nem állhatta meg, hogy ezt a gróf előtt is szóba ne hozza. A kapitány meghökent és nagyon szomorúan megkérdezte: A grófné sem helyesli, amit cselekedtem? — Én nem a magyar felszólaláson csodálkozom, hanem azon a megütközésen, amit az a magyar mágnások körében keltett — felelte ő és a grófnak kiderült az arca és csak annyit mondott: Köszönöm grófné, most már tudom, hogy mi a kötelességem.

Olyan mMy megindultsággal mondta ezt s olyan szép és imponáló volt abban a pillanatban Széchenyi kapitány, hogy alig ismert rá. Ez az ember már nem a bécsi szalonok Stefferlje, ez egy új államférfiú, akit komolyan kell venni. De ha komolyan kell venni, akkor félni is kell tőle. Ameddig egy férfiú a nyegle séducteur szerepében tetszeleg magának, addig ellene könnyű védekezni. Ameddig csak kalandvagy lobogott István gróf szemében, addig nem félt tőle. De ha egy

ember imponálni kezd és ez az imponáló ember komoly és mély szerelemnek adja tanujelét ...

Azóta a beszélgetés óta István gróf egyre szertartásosabb komolysággal közeledik hozzá. A társalgásban kerül minden frivol célzást, megválogatja szavait és ha négy szemközt találja, csak a legkomolyabb dolgokat hozza szóba. Valamelyik nap azt mondta: A grófné már eddig is jobb emberré tett. Bárcsak egyszer már valami szép férfias cselekedettel tudnám kiérdekelni a grófnő megalégedését. — Annyira fontos ez Önnek? — kérdezte tőle s csak később vette észre, hogy ebben a kérdésben mennyi akaratlan kacérság rejtett. — István gróf azonban ezt nem vette észre, vagy nem akarta, de az arca egészen átszellemült. — Semmi sincs fontosabb — felelte s a hangja remegett, őt pedig szíven szorította valami megmagyarázhatatlan félelemérzés és elszaladt tőle. A, kis Selina is észrevette, hogy milyen változáson ment át a gróf s ezt ő egy Párizsban tanult új trükknek nevezi, amellyel a férfiakat félrevezetni, az asszonyokat pedig hálójába akarja csalni. Ilyen trükköt csak a legelszántabb szerelmi szélhámos tud kieszelni. Crescence grófnő azóta mindig zavarba jön és alig tudja rémületét elpalástolni.

Most azonban István gróf a barátaival elment, agarászni. .. s ablakai lefüggönyözve merednek a nap-sütötte térre. Ki hitte volna, hogy ennyire hiányzik majd neki? Mindössze harmadnapja nincs itt s azóta Pozsony összezsugorodott, kis, piszkos faluvá törpült s ő, aki mindezideig sohasem unatkozott a legunalmasabb magánosságban sem, most óráról-órára jobban gyötrődik az unalomtól. Vájjon ezt mind a becsukott és lefüggönyözött ablakok teszik?

Az első nap otthon maradt a gyermekeivel. De délután meglátogatta őt Lady Selina és Széchenyi kapitányról kezdett beszélni. Azt mondta, hogy közönséges komédiás, aki most, mint nagy patrióta akarja magára hívni a figyelmet. Este Metternich hercegnél voltak teán s ott Selina férje — Clam-Martinitz gróf — azt állította, hogy Széchenyi grófnak, ha sikerült volna őrnaggyá való előléptetését kielőszobáznai, sohasem jut

eszébe, hogy az országgyűlésen magyarul handabandázzon. Annál jobban örült, amikor végre Metternich herceg is nyilatkozott. — Én azt hiszem, hogy a gróf a legjobb úton halad, — jelentette ki a kancellár. — Túl-ságos hirtelenséggel pótolta ugyan ismereteinek hézagait, de ez nem baj, mert villámgyors felfogása van, emellett reális fő és keménykezű ember; ha meg nem szédül a magyar szólamoktól s inkább én rám hallgat, mint a sovinszta táblabírákra, nagy államférfiút kap benne a birodalom.

A második nap még keservesebben telt el. Egyéb program hiányában bejárták a várost. Micsoda szomorú kis fészek! Jórészt hegyen fekszik, hepehupás, ferde és görbe, itt-ott kikövezve, de nagyon nyomorúságosán; egész északkeleti része ^puszta és kihalt. Csak a Duna felé élénk s ott egy széles utcát, csinos sétahelyet s néhány finom házat látni. Egész kellemesen telt volna el a délután, csak azok az ablakok a főtéri Jeszenák-házban ne volnának olyan szorosan lefüggönyözve ...

Crescence grófnőnek unalmában az az ötlete támadt, hogy nézzenek be a nyári színházba. Alig, hogy letelepedtek, már meg is bánta. Soha életében nem látott olyan nyomorúságos és vigasztalan erőlködést, mint aminőt ott egy huszadrangú bécsi társulat véghezvitt, hogy a néhány garas belépődíjat megszolgálja. A zenekar néhány béna sípból, egy kis és egy nyomorult nagydobból állott. A darab címe: Kasper öröksége; lovagokkal, apródokkal, nemes szüzekkel, varázslókkal, óriásokkal, kísértetekkel, véres gyilkosságokkal és minden egyébvel, ami egy pokoli elégikus tragikomédiához még hozzá tartozhatik. A nők egyike csodaszép volt, de, mint a többiek, csapnivalóan játszott, aminthogy silány, csetlő-botló, csepürágó fickók voltak a lovagok is, akik kegyeiért epedtek. Egyikük azonban mégsem látszott egészen közönséges komédiásnak. Hosszú lábaival oly hatalmasan és rátartóan lépegetett, mintha legalább is a bécsi Nationaltheater közönsége ülne előtte; így becsülte meg önmagát és tizkrajcáros nóbelparterristáit mély komolyságával a bolond játék-

ban. Crescence grófnőnek azonban a kis Selt juttatta eszébe, aki Széchenyi kapitányról azt állította, hogy csak komédiázik. Vájjon le vannak-e még függönyözve a Jeszenák-ház második emeleti ablakai? — buggyant fel szívéből a türelmetlenség és felugrott; mostoha-germekeit otthagya a színházban s ő maga kisietett a parti sétányra, hogy friss levegőt szívjon.

Egyszer csak puskalövések ütötték meg a fülét. Az apró dunai szigetek egyikén, úgy látszik, szalonkára és vadkacsára vadásznak. Vadászat. István gróf most agarakkal kergeti a rókát. Hiába, minden csak őrá emlékezteti. De annál rosszabb. A Jeszenák-ház második emeletén az ablakok lefüggönyözöttén fehérlenek bele az októbertvégi est sötétjébe.

Magasan a város fölött állt a vár, tiszteletreméltó emléke a múltnak, amelyben valamikor nem egy király lakott, most azonban láthatólag megadja magát kikerülhetetlen sorsának, a lassú enyészetnek. Nemrég nagyobb társaságban, amelyben Széchenyi kapitány is ott volt, maga is megnézte a várat. Amilyen omladozó, sivár a külseje, belülről is olyan. Amit képekben, fegyverekben, töröld trofeumokban és a régi idők más emlékeiben a vár azelőtt őrzött, azt mind Budára, az ottani várba szállították át. Valaki megjegyezte, hogy ez a pozsonyiakat eléggé el is keserítette. István grófnak azonban az volt a véleménye, hogy ez így van jól s ha rajta állana, ő minden elmozdítható magyar műkincset, ereklyét Budára és Pestre szállítana. Miért? — kérdezte az egyik Esterházy. — Azért, felelte István gróf — mert ha a két várost egyesítenék és oda hordanák az ország gazdagságát, akkor a mágnások ott palotákat építtetnének, a gazdag polgárok utcákat, tereket, templomokat, szobrokat, kutakat állítanának fel és akkor (István gróf szeme vadul csillogott és verejték gyöngyözött a homlokán) akkor, Buda-pest (István gróf így egybeolvasva mondta ki a két város nevét) szebb lehetne, mint Prága vagy Bécs. — Károlyi gróf meg jegyezte, hogy ezt akarja József nádor is és már nagyon sok történt Pest szépítésére. — Semmi sem történt — kiáltott fel István gróf lázas lelkendezéssel —

és nem is történhetik addig senimi, amíg a két várost nem egyesítik. — Az egyik Esterházy elnevette magát:

— Hogyan gondolod ezt az egyesítést? A Dunát ki akarod szárítani, vagy össze akarod tolni a két partját?

— Mindenki nevetett, István gróf pedig magánkívül kiabálni kezdett. — Hát másképpen nem tudjátok elképzelni? Nem tudtok elképzelni például egy állandó hidat, olyanfélét, mint a London-Bridge a Themse fölött? Sőt! Most már acélból készült lánchidakat is építenek ... igen, állandó híd nélkül nem történhetik semmi, ezt én már tíz évvel ezelőtt megmondtam Brudern Józsefnek és ha most valaki felépíttetné, én egy esztendei jövedelmemmel járulnék hozzá a költségekhez ... István gróf szeme szikrázott, ... én megijedtem tőle és mégis abban a pillanatban meg tudtam volna csókolni elragadtatásomban. Az Esterházyak azonban nevettek és »éljen Lord Széchenyi«-kiáltások közben seelyemszörű merev kalapjukat feldobálták a levegőbe, mint az angolok szokták. István gróf arca egy pillanatra rettenetes dühvei eltorzult, de aztán bocsánatkérőleg rám nézett és minden átmenet nélkül hirtelen elmosolyodott.

Crescence grófnő egész testét hideg bizsergés futotta át, ahogy most ezt a jelenetet végiggondolta. Ez az István gróf kezd félelmetes lenni a maga fenséges komolyságával és szenvedélyével. Tehát nem szabad többé vele foglalkoznia. Csak tudná, hogy ezt hogy lehet feltűnés nélkül keresztülvinni!...

Leült egy kőpadra és átnézett a Dunán, a büszke folyamra és a távoli hegyekre és azokon túl messzire, messzire... egészen Morvaországig, valamint addig, ahol Bécs öreg Szent István-tornyának csúcsát sejtette.

Crescence grófnő szeretett volna postakocsira ülni és elvágatni arrafelé, toronyiránt, ahol az öreg Stephanskirche áll. Ez még nem történt meg vele, amióta Zichy Károly gróf felesége. Még nem volt boldogtalan soha, csak most... Stephanskirche! Igen, most odavágyott, egy okos, finom matrónához, akinek a keblére szerette volna hajtani a fejét. És szerette volna neki megvallani: Mami, a Jeszenák-féle ház ablakai le vannak függönyözve és én olyan boldogtalan vagyok!

XI.

Reggel nyolc órakor István gróf kiugrott az ágyból és az ablakhoz szaladt. Átpillantott a szemben levő Consílium-házra s mosolyogva látta, hogy a második emelet ablakai már tárva-nyitva vannak. Zichyék-nél korán kezdődik a nap — gondolta magában — Crescence grófnő már a reggelinél ül s hallgatja az ura dohogását.

Gyönyörűen kezdődik ez a november. Amióta élek, nem emlékszem ilyen szép őszre; ez a legszebb novemberi nap az életemben. . . nini, az ott nem Crescence édes, kis durcás feje, a második ablakban? ... Ez az első boldog novemberem... jó reggelt Crescence ... ah, ez nem ő, hanem a kis Júlia grófnő . . mindegy, jó reggelt, itthon vagyok, megjöttem, csak azt szeretném tudni, hogy hiányoztam-e neked egy kicsit? ... Én egyetlen pillanatra sem tudtalak kiverni a fejből s kétszer is leültem, hogy verset írjak hozzád... egy szép kis szonettet, mint Petrarca Laurához...

— Miklós!

Az öreg kūrasszir, mint egy fehérhajú, lilaarcú gzatir, patkós csizmájával bedobbant a szobába, és bajuszát ráncigálva feszes állásban várta a parancsot

— Hány éves vagy öreg?

— Miklós napján leszek hatvanhét.

— Láttál-e már ilyen szép novemberi napot?

— Parancsára, nem.

— Én sem. Mi újság Pozsonyban? Jól vigyáztál az ittmaradottakra?

A komornyik kezdte felsorolni az elmúlt napok eseményeit. Amikor odaért, hogy »tegnap este színházban voltunk«, István gróf arca ráncokba borult.

— Ki volt a grófnővel?

— Csak a nevelőnő és a kisasszonyok.

— Jól van, öltöztess fel, a kerületi gyűlésre megyünk.

Öltözködés közben mindinkább elborult az arca. Itt van Pozsonyban az országgyűlésen és még nem

tett semmit. Mindössze annyit sikerült eddig elhatároznia, hogy mit nem fog cselekedni. Nem vándorol ki Magyarországból, nem adja el a birtokait, nem marad a katonaságnál, nem házasodik meg és nem mond le Crescenceről soha. Most azonban érzi, hogy valamit már cselekedni kell. A lelke nem fér meg a teste szűk börtönében. A sas ki fog röppenni a ketrecéből. Megkeresi az életkeretet, amelyben igazi énje boldog kielégüléssel elhelyezkedhetik. Nem fogja tehát tagadni, hogy a szíve tele van szerelemmel. Egyszerre két szerelemmel; az egyik egy asszony, a másik egy nép, egy nemzet, egy ország iránt. Imádja Crescencet és Magyarországot. Nem tehet róla, lehet, hogy mind a kettő végzetes csalódást és halálos szenvedést jelent a számára, de mind egy. Ameddig szeret, addig boldog. Crescence férjes asszony, nem lehet az övé. Magyarország halott és nem lehet feltámasztani. Crescence, ha nem is szereti az urát, de hűséges akar maradni, tehát csak gyötrődni fog és gyötörni fogja őt. Magyarország — éppen ellenkezőleg — a legcédább feleség, a legmostohább anya. De abban igaza van a Quarterly Review tudósítójának, hogy elesettségében is megható, szép és imádni való. Az egyiknek erényei, a másiknak bűnei teszik őt szerencsétlenné, mind a kettő elől menekülnie kellene s eddig nem is tett egyebet, mint bujkált és menekült előlük s igyekezett magát letagadni, ha azok jelentkeztek, — most már ennek vége. Többé semmi sem akadályozhatja, hogy át ne adja magát nekik testestül-lelkestül, egész földi és mennyei üdvösségével. Nem mártírvágyból, heroikos önfeláldozásból, nem becsvágyból, nem hiúságból, hanem azért, mert másképp nem tud élni. A lelke nem fér a testébe. Röpülni akar. Nem azért, hogy a nap, mint Ikarus Szárnyait, megperzselje. Nem azért, hogy a bércek ormáról gögösen nézzen le a porban csúszómászó állatokra. Egyszerűen azért, mert végre szép életet akar. Boldog akar lenni. Rájött, hogy az embert nem az boldogítja, ha nyakló nélkül odadobja magát bűnös gerjedelmeinek, lomhaságának; vagy környezete ostoba szórakozásainak és

babonáinak. Szakítani fog azzal a hazug, mesterkéltséggel, amellyel letagadta legszebb ereit, csak bűneivel és gyengeségeivel kérkedett, egy eszelős sátán hiúságával. Hiába minden erőlködés, őt csak egy asszony és egy nemzet tudja boldogítani, tehát ő, legengesztelhetlenebb két ellensége, Crescence és a magyarság boldogságáért akar küzdeni, hogy saját maga is boldog legyen. Boldog Crescence, boldog Magyarország, boldog Széchenyi István. Gáli-éin herceg a cár-atyuska és Oroszország-anyuska boldogságáért akár a máglyára menne. Neki egy kis nővérkéje van: Crescence és Magyarország az ő édesanyja.

Most Esterházy Mihályt és Wesselényi Miklóst várja, hogy együtt menjenek a régi országháza. Tegnap is ott voltak, mert a magyar nyelv ügyét tárgyalják s őt ez a kérdés — nem is tudja miért — de a lelke mélyéig felizgatta. Még most is hatása alatt áll az ott hallott szónoklatoknak. Elhatározta, hogy először is alaposan nekilát és megtanul magyarul. Aztán rendszeresen résztvesz az országgyűlés tanácskozásaiban.

Úgy érezte, hogy ezzel valami rendet teremt eddigi zűrzavaros és kusza életében. Az emberek már-már félbolondnak nézték, — ez volt a kisebbik baj. De ez a jó és rossz között való hánykolódás csakugyan idegbajossá és csaknem félbolonddá tette, — ettől már maga is kezdett megijedni.

Mindent összevéve ezentúl nyíltan és büszkén Crescence emberének, a haza emberének, a szép férfias, erényes élet emberének vallja magát. Miért kergetljen? Az erény emberének. Sokrates és Franklin Benjámín is büszkén vallotta magát az erény emberének. Ez a szó: erény, kissé naiv és szentimentális, puha és síma, légies és banális, gyermekes és mesterkéltséggel hangzású; de honfitársai is mindig büszkék voltak a magyar virtusra, harcban, becsületben, hazaszeretben legférfiasabb tulajdonságukra. Ha az erényt virtusnak mondjuk... virtus ... akkor ez a szó mindjárt súlyosan, erőteljesen és mélységesen kondul s tele van gazdag tartalommal.

Ebben a pillanatban léptek be hozzá Esterházy Mihály gróf és Wesselényi báró és hárman együtt elindultak a régi országház felé. Egyszer csak István gróf megállt s mintha csak hangosan gondolkoznék, beszélni kezdett.

— Az emberek többségét a szükség kényszere, a nyomor vagy a keserves munka, a saját kis egzisztenciájának kétségbeesett védelme sodorja a jó vagy rossz útra. Egy darab kenyér sokszor csinált már az emberből hőst, vagy aljas férget. A legtöbb ember a saját nyomorúságának martaléka. Mi gazdagok és függetlenek vagyunk, mi csak vérmérsékletünknek, öröklött betegségeinknek, az unalomnak vagy a szennyes alkalmaknak válhatunk a martalékává: mi, ha megszabadultunk eredendő rossz hajlamainktól, azt tehetjük, amit a legjobbknak látunk. A nyomor mellett a legnagyobb hatalom az ostobaság. Az emberek legnagyobb része önmagától képtelen egyetlen okos és szép eszmét elgondolni és képtelen egyetlen szép tettet végbevinni. Most különösen dühöng a butaság; rettentő sok gyáva és ostoba birka sorakozik egy-egy impozáns, vakmerő és hetyke szamár köré. És ez a szamár gögös, rettenthetetlen zsarnok; néha nem is rossz hazafi, mint például: ez az Illésházy; a fiatalabb Zichy Károlyról sem teszem föl, hogy ne szeretné jobban magyar véreit, mint cseh és német mágnástársait. De szeretni és jól szeretni, az két különböző dolog. Ha a nyomor és a butaság összefognak, velük szemben talán maga az Ég is tehetetlen. Az ész és az anyagi függetlenség azonban lelkileg is függetlenné tesz s a lelki függetlenség visszaszerezheti, amit a butaság s a nyomor elrabolt tőlünk: a szép, gazdag és művelt Magyarországot.

— István, mi történt veled? — kérdezte Esterházy gróf elámulva barátja izgatott szavain és nyugtalanító viselkedésén.

— Egész éjjel ezen gondolkodtam. Valami szamárságot mondtam? Bocsássatok meg.

Wesselényi báró szenvedélyesen közbeszólt:

— István, ne szegyeid azt, ami benned a legszebb. Mondd, mi a terved?

— Nincsen semmi tervem. Csak nagyon tele van a szívem.

Mély csönd követte István gróf szavait. Csak a csizmájuk sarka kopogott a rossz kövezeten. Aztán Wesselényi báró elmondta, hogy még egészen fiatal suhanó korában megtetszett neki az uradalmi bognár leánykája és a vérében levő erőszakossággal őt anyává tette. A fiatal anya azonban nagyobb hatással volt rá, mint ahogy maga is gondolta volna. A kalandból szerelem lett és a leányka másodszor is lebetegedett. (Miklós báró mélytüzű, saskeselyű szeme tele lett könnyel, amikor törvénytelen gyermekeiről, a két kis Derzsényi lánykáról beszélt.)

— Hát most mit kell tennem? — kérdezte egészen összeomolva a vallomás súlya alatt Wesselényi báró.

A két gróf zavarba jött. Az erkölcs törvényei azt parancsolnák, hogy a gyermekek anyját Miklós báró vegye feleségül. De Istenem, akkor ők ... az ő szerelmeskedésben eltöltött fiatalságuk . . . szerencsére a báró azt is hozzátette, hogy a kisleányok anyja már férjhez ment és megkérdezte, vajjon szabad-e őt ebben megháborítani? Mind a két gróf azt felelte: nem. De a gyermekek ...

— Az egyik nyolcéves, a másik hét. Amint hazamegyek Zsibóra, mind a kettőt a házamba veszem és és édesanyám gondjaira bízom. Cserey Heléna pedig, ahogy őt ismerem, úgy fogja nevelni őket, mint az édes unokáit.

István gróf lelke csordultig megtelt. És anélkül, hogy tudta volna miért, kiejtette Crescence nevét.

— Nem tehetek róla, szeretem és nem tudok róla lemondani. Né ítéltetek el, de ha úgy gondoljátok, hogy ez bűn, én levonom a konzekvenciákat. Megölöm magamat.

Wesselényi rátette nagy, nehéz öklét István gróf vállára és megnyugtatta.

— Én is tudom, hogy a szerelem több, mint az

élet és erősebb, mint az ember. De egyet meg kell ígérned, István. A szerelmed mindig olyan lesz, aminőnek a grófnő szeretné látni. Nem ostromlód, megelégszel azzal, amit kapsz és tisztán égi szerelemmel imádod őt, mint a mennybéli szüzet. Megérdemli.

István gróf szava elcsuklott, amikor kérdezte:

— És ha úgy fordulna, hogy maga a grófnő szálana le égi magasságából és a földi szerelmet maga kínálná?

— Az más — szaladt ki Esterházy Mihály gróf száján. — Akkor nem vagy bűnös ...

Wesselényi Miklós dühösen félbeszakította:

— Nem igaz. Ez az erkölcstelenség logikája. Neked Crescence grófnőt még a saját gyengesége ellen is meg kell védelmezned. Vagy — vagy. Itt nincs kibúvó, nincs mentőkörülmény, nincs szerelem-joga és más efféle erkölcstelen rabulisztika. Az Isten logikája szerint van hűségese feleség és van házasságtörő asszony. Isten szemében csak becsületes és becstelen férfi van. Fehér vagy fekete. Isten szeme nem akar szürke, csak fehér vagy fekete bárányt látni. Isten csak hideg vagy forró áldozatot fogad el. A langymeleget kiköpi szájából.

Amíg odaértek a régi országház kapujához, mind a hármuk lelke lecsillapodott és valami tiszta gyermekes örömben égett.

— Holnap írok az édesanyámnak — mondta Wesselényi báró.

— Ha megengeded, én is írok neki — tette hozzá István gróf — mégpedig magyarul írok neki.

— Csak meg tudja érteni! — szólt tréfásan Esterházy gróf.

— összeszedem minden tudományomat. Azt akarom, hogy az első magyar levelem szent kezekbe jusson.

— Köszönöm — felelt Miklós báró s meghatottan szorongatta István gróf kezét.

— Ma a kerületi ülésen éppen a nemzeti nevelésről lesz szó — szólalt meg Esterházy Mihály,

— Kíváncsi vagyok, lesz-e valakinek bátorsága, hogy tanulási nyelvül a magyart követelje — mordult

fel a báró és keze hirtelen ökölbeszorult. — Mégis csak gyalázat, hogy Magyarországon a fiúkat latinul, a leányokat pedig németül tanítják.

— Ameddig a törvényeink nyelve latin ... — kezdett valami ellenvetést tenni Mihály gróf, de István közbevágott.

— Hát ne legyen latin! Végre is a világnak már minden népe a saját nemzeti nyelvén szövegezi meg törvényeit... A nemzet akkor születik, amikor a saját nyelvén beszél.

Esterházy gróf a fejét csóválta.

— Nagyon nehéz dolog. Előbb magyar nyelvet kellene teremteni hozzá.

— Arravalók az írók és tudósok — vetette oda István gróf.

Wesselényi báró arca megint kigyúlt.

— Ok meg is tennék a kötelességüket, ha Metternich úr el nem venné tőlük a levegőt.

— A levegőt semmiféle kancellár sem tudja kiszivattyúzni egyetlen ország területéről sem — ellenkezett István gróf vállvonogatva. — Nem kell mindenért a herceget okozni...

— De igenis, Metternich az oka, — hördült fel a báró — Metternich légüres térben akar uralkodni. Az irodalom és a tudomány levegője a szabadság. Ahol szabadság nincs, ott nincs nyelv, ott nincs sajtó, ott nincs irodalom és Magyarországon csak egyetlenegy nyomda van és három könyvkereskedés, két újság, két nyavalyás, szennyes kis papírlap a bécsi cenzúra kegyelméből, egy hosszú esztendőben mindössze százötven nyomtatvány lát napvilágot, nagyrészt ponyva és kalendárium, üdvözlő vagy dicsőítő vers, ocsmány hízelkedés.

István gróf elpirult.

— Éppen most kezdtem el tanulmányozni a magyar irodalmat. És fogadom, hogy...

A báró engesztelőleg simogatta István gróf karját.

— Tudom István, tudom, félév múlva valamennyiünkénél jobban ismered Kazinczyt, Csokonait, Berzsenyi Dánielt, Kisfaludy Károlyt és Vörösmarty

Mihályt. De ezek az írók most csak úgy tudják a műveiket megjelentetni, ha maguk gyűjtik az előfizetőket s a listán akkor is csak szegény kispapok, diákok, jurátusok, néhány pesti polgár, református lelkész és hét-szilvafás nemes nevét olvashatod. Mágnsét soha.

Beléptek a kerületi gyűlés termébe, amely ma különösen tele volt hallgatósággal. Ember-ember hátán szorongott a szobában, a gyűlés tagjai zöld asztalnál ültek, a hallgatók, még a főrendek is csak az oldalak mentében s a terem szélein, a falak mellett állva foglalhattak helyet. Az asztalfőn Máriássy István és Szegedy Ferenc követték elnököltek. Mellettük Bartal György, Dessewffy József gróf, Perényi Zsigmond báró és Platthy Mihály, a soros jegyző ültek.

István gróf maga elé meredve lázas izgalommal, egyik lábáról a másikra nehezedve, türelmetlenül hallgatta a beszédeket. Egész testében remegett. Úgy érezte, hogy ma történnie kell valaminek. Még nem tudta, hogy minek és nem tudta, hogyan. De már Takách Gáspár pozsonyi követ beszéde alatt, amely egy magyar nyelvművelő társaság felállításáról szólt, majdnem engedélyt kért, hogy beszélhessen. Körül' inézett. Jóformán senkit sem ismert és őt sem ismerte senki. De huszárezredének díszruhájában, kardosán, Összes rendjeleivel, vastag szemöldökével, ráncba bérűit homlokával, ideges meg-megrándulásával feltűnt a kis főúri csoportban, amely tüzesen helyeselt s ezzel megadta a hangot a jelenlévő jurátusoknak, akik kardjukat csörtették és megpendítették a sarkantyú jókat, valahányszor lábdobbanásukkal nyomatékot akartak adni helyeslésüknek. István gróf arra gondolt, hogy boldogult jó apja mennyivel különb ember és különb magyar volt mind a három fiánál, akik már az emlékét is elfelejtették. Hol vannak most Lajos és Pál, az Ő testvérei? Lajos Zsófia főhercegnő előszobájában, Pál valahol vadászaton, vagy kártyaasztalnál még tegnap estétől fogva . . . áldott jó édesanyja pedig a jnászvüágon tipeg kegyelmes.jó férjeura után. Majdnem íhindenki halott, akít igazán a szíve mélyéből szeretett. .. Karolina ... oh, ha most Karolina élne! ...

Ezalatt felső-büki Nagy Pál hatalmas filippikát dörgött az elnémetesedés ellen, megtámadott, kigúnyolt a főrendektől, a városi burgerekig mindenkit, aki nyelvében nem akar magyar és szívében nem akar hazafi lenni . . . Felső-büki Nagy Pál most a francia akadémiáról beszél és István grófnak eszébe jutott, Galicin herceg, aki Bagration herceggasszony szobájában Krisztus nevében szabadságot követelt az orosz népnek és eszébe jutott a Quarterly Review cikke Magyarországról... érezte, hogy most nem tud uralkodni magán, kell valamit cselekednie . . . valami vagy Valaki megszálta a lelkét, elborította, magához ölelte, áttüzesítette ... mintha tüvel szurkálnák az arcát, a hátgerincén bizsergés fut végig s e pillanatban Nagy Pál szavait úgy hallja, mint valami túlvilág! hangot: egy magyar nemzeti akadémiát kell felállítani, itt már nem elegendő felírni, kérni, tanácskozni, üzeneteket váltani, itt nem elég a megyegyűlési lelkendezés, díszszónoklat, — itt cselekedni kell, amire nézve elsősorban a gazdag főuraktól várja a kezdeményezést. . . István grófnak majdnem a szíve ugrott ki lelkesedésében, elkapta valami forgószerű, zúgott a füle s ezen a zúgáson keresztül, amelyet mintha az Isten keze kavart volna fel, csak Nagy Pál harsogó szavait hallotta ... Magyar nemzeti akadémia, gazdag főurak, itt már nem elég a szó, itt tetteknek kell következniök, a tettnek pedig itt a neve: pénz, pénz és pénz ...

Már nem bírta tovább. A tanácsterem öreg állóórája éppen ütni kezdett. István gróf, aki Nagy Páltól két lépésnyire állt a fal mellett szelíd méltósággal, fojtott indulattal, egész testében verejtékezve, engedelmet kért a kerületi ülés elnökétől, hogy szólhasson.

Máriássy István intett, hogy beszélhet. Halálos csend támadt. Minden szem a kapitányra meredt. Talán nem is vette észre senki, hogy mialatt a szónok reszketve, csendesen beszélni kezd, az óra is reszkető hárfahangon egymásután egyet, kettőt, nyolcat, tizet pendül, hogy kiüsse a delet. Mindenki az elhangzott halk szavakra figyelt:

— Nekem ezen a helyen szavam ugyan nincs, de

ha oly intézetet állítanak fel, amely nyelvünket tökéletesíti s azáltal előmozdítja nemzetünk magyarrá tételét, birtokaim egy esztendei jövedelmét ajánlom fel arra . . .

Az utolsó szónál kondult meg a tizenkettedik óra-ütés ... egy pillanatnyi csend s aztán újjongó diadalkiáltás rázta meg a viharvert vén országház falait.

A templomokban meghúzták a harangokat... az egész világon megszólalt a déli harangszó, — azóta szól, mióta a magyarok Nándorfehérvárnál II. Mohamed ellenében megmentették a keresztény Európa civilizációját — most a pozsonyi harangok mintha elébe harangoztak volna az új Magyarország megszületésének.

MÁSODIK RÉSZ.

I.

Életének első felében az ember ostobaságot ostobaságra halmoz, a másodikat avval tölti el, hogy azokat jóvátegye, vagy levezekelje. Hat évvel ezelőtt mondta ezt István gróf egy forró augusztusi éjszakán, keserves és duhaj tivornya után Debrecenben. Most harmincöt esztendő, tehát a Széchenyiek jól megépített és szívós testi szervezetével, emberi számítás szerint az élet delelőjén áll. Háta mögött egy fél élet tapasztalata, előtte egy fél élet titokzatos perspektívája. Ereje teljességében az ember önmagát halhatatlannak hiszi. Úgy érzi, hogyha összeomlik is az egész Univerzum, lába alatt megmarad egy talpalatnyi föld, amelyen új életet kezdhet.

István gróf szívében a szent szerelem rajongása lüktetett, soha ilyen egészséges nem volt, rátalált a maga igazi énjére, elbűvölte kortársait, híres ember, tisztelet és csodálat tárgya lett, egy ugrással feljutott a csúcsra.

Legjobb barátja, Wesselényi báró, azt írta haza Erdélybe: »Anyám, tegnap volt az országgyűlés legszebb napja, az én Széchenyim napja, leírhatatlan elékezényedés és lelkes felbuzdulás támadt körülötte, a szemekben örömkönnyek csillogtak, — oh ez a nap!... ilyen több nem volt és aligha lesz Magyarország történetében.«

István gróf maga is érezte, hogy ez volt a legszebb napja életének s ennél szebb talán nem is lesz soha.

Két napig alig mozdult ki a szobájából, leste a szemben levő ház második emeleti második ablakát s abban kétszer, vagy háromszor megpillantott egy szép, rózsás, gyermekded, durcás kis arcot. Pillantásuk összetalálkozott. A durcás kis arc kiderült, a bársonybarna szemek kerekre nyíltak és elfogulatlanul, tisztán, bátran állták az ő tekintetét.

Hármadnap hivatalos volt Zichy Ferenc gróf államminiszterhez, aki ebédet adott Metternich tiszteletére. Kissé korán érkezett, de már ott találta Zichy Károly grófot és a feleségét. Kezet csókolt neki s a grófnő alig hallhatóan suttozta:

— Szép, férfias cselekedet volt.

István gróf nem tudott felelni. Csak még egyszer megsókolta a kezét, ami általános feltűnést keltett a vendégek között.

Később érkezett Metternich. A kancellár kissé fáradtan és unottan fogadta a hódolat és hízelgés nyilvánulásait. Körbe járt, mint valami fejedelem és mindenkihez volt nyájas szava. A férfiak ájudoztak a lojalitástól, a nők ájudoztak az elragadtatástól. István gróf ezalatt csak Crescencet bámulta s alig vette észre, amikor a kancellár megszólította:

— Ah, örülök, hogy látom. Ma sokat akarok Önnel beszélgetni. Amit tett, az elragadó volt.

István gróf összeütötte a sarkantyúját és alig tudta magát türtőztetni, hogy meg ne ölelje a kancellárt, a házigazdát, még Crescence grófnőt is. De még csak szóhoz sem jutott s mire túlízásra hevült agyában valami feleletet megfogalmazott, a herceg már Esterházy Mihály és Károlyi György grófokkal beszélgetett. István gróf tehát tekintetével újra megkereste Crescencet, aki még mindig rózsás arccal, gyengéden és elragadtatással mosolygott reá.

Asztalhoz ültek s ekkor egy kis csalódás érte. Maga sem tudja, hogy milyen jogon, de elvárta volna, hogy Crescence grófnő mellett jelöljék ki helyét. De nem így történt. Az asztalfőn a háziasszony ült, mellette jobbról Metternich herceg, aztán Crescence grófnő,

majd Pálffy Ferdinánd, az új teanói herceg. Az ültetésnek ezt a rendjét a szereplők rangja és a családhoz való hozzátartozandósága szerint máskor ő is a legtermészetesebbnek találta volna, de most egy pillanatra elkésérítette. Később megvígasztalódott, hogy így legalább feltűnés nélkül figyelheti Crescence grófnőt, akit Metternich herceg feltűnő készséggel szórakoztatott. Ideges nyugtalansággal állapította meg, hogy az ötvenkétéves kancellár még mindig fiatalos, daliás, hódító férfiú. Hullámos haja most kezd szürkülni s ez még csak érdekesebbé teszi. Finom, nemes hajlású sasorra, tökéletesen ívelt szája, boltozatos homloka, sűrű, de keskenyen megrajzolt szemöldöke, asszonyosan csillogó kék szeme, egész előkelő és klasszikus profilja még a férfiakat is elbűvöli. Legszebb azonban rajta az az örök mosoly, amelynek finom árnyalatokban jelentkező sokféle változata értelmi és érzelmi életének egész hullámzását elárulja. István gróf szerint a mosoly tiszta és vidám kedélyt, egyetemes és mély értelmet, őszinteséget, közvetlenséget, jószívet és gyengédséget jelent, ellentétben azzal a merev, fontoskodó és buta fenséggel, amely például Windischgraetz Alfréd arcát oly ellenszenvenné, sőt felbőszítővé teszi. A mosolygó ember egyszerre közel férközött a szívéhez és lefegyverezte, a merev arcú pedáns pedig felingerelte és kihívóvá tette. Metternich mosolya azonban ezen az ebéden kissé kiábrándította. Észrevette, hogy ez a mosoly néha túlságosan leereszkedő, fejedelmi módon kegyes, máskor kapacitáló és fölényes, olykor álszent és hamis, vagy szatirikus. Ez különösen feltűnővé vált, ha a mosoly hangot is adott és nevetéssé erősbödött. Ilyenkor a kancellár szép szája kerekre nyílt, egyik szemöldöke felszaladt a homlokára és arcán mephistophelesi gúny és gonoszság villant át.

Ebéd után a férfiak bementek a dohányzóba. István gróf egyszerre csak Metternich herceg és a másik miniszter, Zichy-Ferraris Ferenc gróf között találta magát. Hiúsága ismét felujjongott. Íme, a két nagyúr egyszerre emeli magához, úgy bánik vele, mint tekintélyes, erős államférfiúval, akit ezentúl nem lehet

kihagyni a számításból, ha Magyarország vagy a monarchia sorsáról van szó.

Metternich herceg tüstént rátért a tárgyra. Egekig magasztalta István gróf nemes áldozatkészségét és azt a mély államférfíui bölcsességet, amellyel megtalálta, hogy annak az impozáns (mondhatná: történelmi nevezetességű) pénzáldozatnak milyen célt kell szolgálnia. Tudomány, akadémia, nyelvművelő társaság, — kitűnő! . . .

— Nálam senki sem tiszteli őszintébben a tudományt és annak hőseit. Rennwegi nyaralóban — boldog leszek, ha önnek, kedves Cousin, egyszer megmutathatom — valóságos kis múzeumot rendeztem be, igaz, hogy gyatrát, szegényest és dilettáns módon válogatlant, de nekem úgy is jó. Arago, Ranke, Volta a legjobb barátaim s legnagyobb kitüntetés számomra, hogy a Bécsi Szépművészeti s a Berlieni Orvosi és Természettudományi Akadémia a tagjai közé választott. Gratulálok önnek, kedves gróf. A monarchia keleti felének is éppoly joga van a művelődés áldásaira, mint a nyugatinak. Sajnos, én egyetlen szót sem tudok magyarul — a mosoly itt egy kissé szarkasztikus lett — de boldog leszek, ha nagy magyar költők és tudósok sikereiről hallok s ezt, kedves gróf, az ön javára fogom elkönyvelni. A magyaroknak csak az alkotmányát és a zenéjét ismerem. Mind a kettő remek. Gratulálok, grófom — fejezte be lelkes tirádáját olyan mosollyal és olyan kézzszorítással, mintha a magyar alkotmány és a magyar zene is Széchenyi István gróf érdeme volna. Aztán hirtelen a főúri ifjak kaszinója felől kérdezősködött.

István gróf elmondta, hogy a barátai ott pipázgatás, billiárdozás és olvasgatás közben az ország dolgairól, a magyar alkotmányról, a kormányzatról és a szükséges reformokról is sokat beszélgetnek.

A kancellár mosolyogva hallgatta s aztán hirtelen felhúzta az egyik szemöldökét, mint amikor az asszonyok kacérkodni szoktak.

— És ön, kedves Cousin, mit tart a magyar alkotmány lényegének?

István grófot ugyan meglepte ez a hirtelen átmenet, de azért minden zavar nélkül, határozott, erős hangon felelt. (A sok bók és magasztalás alatt ismét megtalálta magát.)

— A szabad királyválasztáson és az aranybullán kívül abban van a magyar alkotmány legfőbb biztósítéka, hogy Magyarországot csak a saját törvényei szerint lehet kormányozni, valamint, hogy újoncot és adót az országgyűlés hozzájárulása nélkül nem szabad szedni.

A herceg megértően és megbocsátóan mosolygott.

— Ez a két utóbbi pont nekem szól, ugy-e?

De mielőtt még István gróf válaszolhatott volna, a kancellár Párizsról kezdett kérdezősködni.

— Hallom, hogy önt Eleonóra hercegnő öfensége és Esterházy Pál a diplomáciai pályára akarták csábítani.

A herceg jelentőségteljesen nézett István gróf szemébe. István gróf észrevette ezt a titkos üzenetet és tiszteletteljes, de elhárító mozdulatot tett. A herceg vállat vont.

— Egyébként az egész párizsi nagykövetséget átszervezem. Vincent gróf nagykövetet fel akarom menteni terhes állása alól. Apponyi Antal grófot jelöltem ki párizsi nagykövetünkké. — Ismeri grófom Apponyi Antalt? Igen? És a feleségét? Nogarola Teréz grófnő ragyogó dáma.

István gróf még mindig nem mutatott kedvet a diplomáciai pályára.

A herceg azután könnyedén megkérdezte, hogy csakugyan gyűlnek-e az aláírások egy Pesten létesítendő főúri kaszinó alapítására?

— Már szépen haladnak az előmunkálatok, — felelte István gróf gyanútlanul — csakhogy nem főúri, hanem inkább demokratikus kaszinóról van szó.

— Úgy? — csillant fel a kancellár szeme. — Talán polgárokat is bevesznek a kaszinó tagjai közé?

— Ha már a magyar alkotmány annyira anti-liberális, legalább a társadalmi életben szeretnék főurat,

köznevest, polgárt, minden művelt és korrekt gentleman egy táborba csalni.

A herceg, aki egymásra rakva selyemharisnyás lábait, félig feküdt, félig ült egy bíborselyem, öblös karosszékbén, fáradhatatlanul mosolygott és kezével megsimította apró csigákba szedett őszülő haját.

— ön a párizsi klubokat is meglátogatta? — kérdezte hirtelen és ezzel akaratlanul is elárulta gondolatait. István gróf nyomban megértette.

— Az egyikben — bölintott most már ő is mosolyogva — együtt láttam Orléans hercegét, Léon grófot, Napóleon törvénytelen fiát, Rotschild James bárót, a zsidó bankárt, Bertin urat, a párizsi legnagyobb lap kiadóját, néhány gyárost, író, tudóst és tábornokot.

A herceg mintha oda sem hallgatott volna, felállt és kezét nyújtotta.

— A kaszinótól kissé félek, kedves grófom, de az Akadémia, az pompás ötlet volt. Szívből gratulálok. Adieu. Azaz, hogy még egyet. Milyen egészségben találta ön Petrovna Katarinát, a mi elragadó közös barátnőnket?

István gróf hirtelen alig értette meg, hogy itt Bagration hercegasszonyról van szó. Amikor pedig válaszolni akart volna, a kancellár már a szomszéd teremben a hölgyeknek tette a szépet. István gróf féltékenyen nézte, hogy a század legnagyobb nőhódítója, a mindenható kancellár megint feltűnő sokáig és melegen beszélget Crescence grófnővel.

Akaratlanul is utána ment, mint valami médium, aki behúnyt szemmel is követi a hipnotizőrt. Alig vette észre, hogy Clam-Martinitz gróf felesége, lady Selma, az ő egykori kis menyasszonya, Karolina húga legyezőjével a vállára ütött

— Már meg sem ismeri az embert.

— Oh, grófnő ... — hebegett István gróf és zavarában elvörösödött.

— Hűtlen, csalfa ember maga, István. Ezért nem is tudnak az asszonyok hinni magának. Maga csak megszenveteti őket s aztán a faképnél hagyja.

Selina grófnő, aki apró, de tökéletesen arányos

termetével, ragyogó nagy kék szemével és sötét hajával napról-napra elbűvölőbb lett, ezt oly fölényes hangon mondta, mintha neki magának sohasem lett volna semmi oka István gróf miatt szenvedni. A kis Selre rá sem lehetett ismerni. Szép volt, kissé gonosz, energikus és egy kevéssé kezdett hasonlítani Karolinához, de egyben Lichnovszky hercegasszonyhoz is, a nagynéniéhez. István gróf hol őt, hol Crescencet nézte.

— Szegény kis Crescence-ünk fejét egészen megzavarta — folytatta a kelleténél kissé hangosabban Selina grófné. — Szégyelje magát! Mikor fog már egyszer megjavulni?

István gróf ijedten nézett körül.

— Grófnő, a legjobb úton vagyok.

Selina grófné mintha kissé elsápadt volna.

— Kedves gróf, az a legnagyobb baj, hogy már senki sem hisz önnek. Crescence is attól fél, hogy maga, a nagy Byron-imádó, a szerelemben is Byron erkölceit akarja utánozni. Megsúghatom, hogy Crescence nem hisz az ön szerelmében. Crescence úgy érzi, hogy maga csak komédiázik. Szegény gyermek, oda van a nyugtalanságtól. .

. István gróf gyanakodva kémlelte a grófné arcát. Vájjon mit akar ez a kedves, fiatal, romlott kis méregkeverő? össze akarja őket boronálni, vagy ki akarja őket egymásból ábrándítani?

* * *

Másnap Crescence grófnőnél volt ebéden. Mindenki István gróf körül tolongott s a kerületi ülésről beszélt. Ott volt Dessewffy József gróf, művelt, felvilágosodott főúr, erősen sovíniszta haZafi, Kazinczy Ferenc legjobb barátja, maga is afféle literary-gentleman, aki most — mint ahogy sajátmaga dicsekedett vele — ismét leakasztotta a szegről rég hallgató lantját és hosszú verset írt fiatal barátja, Széchenyi István gróf dicsőítésére.

István grófnak hízelgett a dicsőség, különösen, mert Crescence grófnő előtt játszódtott le az ünnepel-

tetés. Amikor a grófnóval egy pillanatra magára maradt, a fülébe súgta:

— Ez a kitüntetés önt illeti, grófnó.

— Miért?

— Grófnó, ha a magyar nép megújhodik, önnek köszönheti.

Crescence grófnő elpirult.

— Ne beszéljen így.

István gróf arca elborult.

— Terhére vagyok?

— Vigyázzon, itt jön az uram.

Ebéd alatt megint az asztal végére került a házigazda mellé, aki kelletlenül és mogorván beszélgetett vele. Láthatólag féltékeny és szórakozott volt s folyton azt figyelte, hogy mikor és hogyan villan össze a felesége és István gróf szeme. Annál szívesebb volt hozzá jobb szomszédja, Zichy Ferraris Ferenc húszéves leánya, a kerekarcú, fekete szemű, pirosszajú Melanie grófnő, aki magyaros szókimondásával, szelességével és kacérságával nagyon hasonlított az ő Zsófi nővéréhez. Ebéd után félrehívta őt a szoba sarkába és politikáról kezdett beszélgetni. István gróf nem tudta, hogy szabad-e komolyan vennie ezt a rakoncátlan kislányt, de csakhamar őt is magával ragadta Melanie grófnő lobogó temperamentuma.

— Nem is képzeli, hogy milyen nagy benyomást tett maga tegnap a kancellárra. A herceg nagyon érdeklődik az ön politikai nézetei iránt. Tudja-e, hogy ön sok mindenben hasonlít Kelemen herceghez?

— Ezzel melyikünket akar bántani, kedves Melanie? — kérdezte nevetve a gróf,

— Miért? Kelemen herceg ...

— A legszebb férfiú Európában, én pedig egy csúf krampusz vagyok ... De azért nem cserélnék vele ..

Melanie grófnő lesütött szempillái alól egy merész villanással majdnem zavarba hozta a nap hőst.

— Van, akinek a krampusz jobban tetszik, — mondta kacéran, majd hirtelen hozzátette — önnek talán Kelemen herceg nem rokonszenves?

— Bizonyos tekintetben mindig eszményképem volt.

— Hát akkor semmi akadálya sincs annak, hogy összehajoljon.

— Hogy gondolja ezt?

— Hát úgy, hogy egyszerűen kihallgatásra jelentkezik nála és megmond neki nyíltan és őszintén mindent, ami a szívében nyomja. Hígyje el, négy szemközt többet *ét* el nála, mint a tisztelt karok és rendek az ő dörgedelmes szónoklataikkal.

István gróf szívében megcsapta a hiúság szele. Ez a húszesztendős szeleburdi kislány bizonyára nem a maga kezdeményezéséből igyekszik őt rábeszélni a Metternich-chel való közvetlen érintkezésre. Mégis, hogy egész biztos legyen a dolgában, megkérdezte:

— Honnan tudja, kedves Melanie, hogy Metternich szóba állana velem?

A kis grófnő a vállát vonogatta:

— Tudom.

— Maga olyan jó viszonyban van a kancellárral?

— Én nem, de az édesapám igen.

Aztán hirtelen, minden átmenet nélkül rámutatott a háziasszonyra.

— Nézze, milyen szép.

— Elragadó — riadt fel tépelődéséből István gróf, aki ekkor már eldöntötte, hogy kihallgatásra jelentkezik a kancellárnál.

* * *

Majdnem utolsónak távozott a Consilium-házból. Mikor búcsúzásul megcsókolta a háziasszony puha kis kezét, halkán odasúgta:

— Levelet írtam önnek, szabad elküldeném?

— Nem, — tiltakozott ijedten a grófnő — ne tegyen boldogtalanná.

— Szeretem önt, grófnő — lihegte anélkül, hogy számot tudott volna adni arról, hogyan szánta rá magát erre a vakmerőségre.

— Isten önnel — mondta a grófnő oly erélyesen, hogy az majdnem egyenlő volt a kiutasítással.

István grófnak hazafelé menet ismét Selma jutott az eszébe.

— Igaza van a kis fúriának. Crescence fél tőlem, Crescence ismét fél tőlem, — ismételte elkeseredve — tehát valaki megint megijesztette. Úgy látom, hogy mindig előlről kell kezdenem ezt a kétségbeesett küzdelmet. Vájjon meddig bírom?

II.

István gróf elutazott Bécsbe, hogy Metternich előtt megjelenjék.

Olyan egyszerűnek látta az egészet. Lehetetlen, hogy meg ne tudja egymást érteni két világoseszű, jóakarátú és önzetlen ember: Metternich herceg és Széchenyi gróf. Végre is mind a ketten felette állanak minden kicsinyességnek. Egyiküket sem tartja vasmarkában a nyomor és a butaság szörnyű hatalmassága. Ha van a világon két lelkileg független ember, akkor ők azok. Az angolok azt mondják, hogy ha két gentleman leül egymással tárgyalni, nincs az a nehéz és kínos ügy, amelyet el ne tudnának intézni két klub-karosszékben. Eddig az volt a baj, hogy a magyar alkotmányról sohasem beszélt király és nemzet, kormány és ellenzék, osztrák és magyar, független mágnás és bürokrata államférfiú nyíltan, higgadtan és kölcsönös jóakarattal. Nincs semmi szükség erőszakosságra, késhegyig menő harcokra, ellenzékiiségre, pártokra, passzív ellenállásra, bunkós botokra, összeesküvésekre, forradalmakra. Csak két okos és tisztalelkű emberre van szükség, akik leülnek egymással szemben ...

Tele volt a lelke bizakodással és lelkendezéssel. Metternichnek semmi oka sincs, hogy gyűlölje a magyarokat. És ha ő minden tartózkodás nélkül elmondhatja neki véleményét a király és a nemzet között való bizalmatlanság okairól s a magyar alkotmány hiányairól... Mert miről is van szó?

Nos, ami ezt a viszonyt illeti, ilyen aztán nincs még — talán csak Oroszországban. Én például

nagy kegynek vehetem, ha őfelsége fel nem akasztat. El kell ismernem, hogy Isten után neki köszönhetem az életemet. Igaz, hogy az isteni és emberi törvényekhez alkalmazom életemet; de mit használ az, ha minden leheltem csak kegyelemből van? Nem a mindenható Isten, hanem a mindenható császár kegyelméből. Ily viszonyok mellett senkinek sincs kedve, hogy kiélje a maga ösztöneit s oly pályát válasszon, amely megfelel az egyéniségének. Csupa extravagáns ember, csupa pályatévészlett existencia teng-leng Magyarországon. Az utóbbi esztendők erős csapást mértek a magyar alkotmányra, amelynek már régen elveszett a szüzessége. Sok civódás lesz még. Kicsinyes támadás, kicsinyes védelem. A kormány azt akarja, hogy a magyar nemes épp úgy viseljen minden közterhet, akár a paraszt. A magyar nemes azonban nem akar fizetni, de mivel szégyeii, hogy nagy birtokai mellett semmit se adjon, tehát álarcot vesz fel s lármát csap, gorombáskodik, hogy önzését a hazafisággal, az alkotmány és szabadság szeretetével takargassa. És a legszomorúbb ebben a tragikomédiában, hogy mind a két fél csökönyösen hisz a maga igazságában. Lipót császár például abban a szent hitben lehelte ki lelkét, hogy az alkotmányt sértetlenül hagyta utódjára; a kősziklának fogalma sincs arról, hogy súlyával hány millió élőlényt pusztít el. De annál inkább érezzük ezt mi, akikre ránehezedik. Nos, ha én belátom a magyar alkotmány nevetséges anomáliáit, a hatalom is beláthatja a maga bűneit, amelyekkel a magyarságot visszalökte kétszáz esztendőre. Ennyi az egész.

István gróf egyszerűnek és világosnak látta a problémát. A király és nemzet érdeke egy: szép, nagy, gazdag, boldog Magyarország ... A többi mind ebből folyik. Metternich és Széchenyi érdeke is dgy szolgálatot tenni és használni a dinasztianak és a birodalom minden népének, tehát a magyaroknak is. És ehhez csak két okos ember, két klubkarosszék és egy vagy két félórácska kell. És rendbe jön minden.

Este már Bécsben volt és másnap reggel tíz órakor már ott állott a kancellár előtt a jólismert

vörös selyemtapétás szobában. A brokátfüggönyök közt a nap ferde sugarai aranyos zuhatagban törtek be a rózsailatos, mükincsekkel teli, puha fészekbe. Nem tehetett róla, most megint eszébe jutott Bagation hercegasszony fogadószobája.

A herceg feltűnő nyájasan fogadta, leültette egy piros selyem taburettre és hogyléte felől kezdett kérdezősködni. Mentegetőzött, hogy kissé megváratta. Panaszkodott, hogy rengeteg dolga van, öregszik, fáradtságot érez. Nem alszik csak két-három órát éjszakánként, felkelni lusta és irigyli Széchenyi István gróf fiatalságát, temperamentumát és a nők között való mesés szerencséjét.

István gróf megadással tűrte a bókot, dicsekvést, gyengédséget és iróniát egyaránt és az örök mosolyt tanulmányozta, amely a kancellár ajka körül vibrált. Mégis szeretetreméltó Mephistopheles ez. A társasági mosoly azonban egyszerre csak hivatalos mosollyá fanyarodott.

— Nem úgy akarok önnel beszélni, mint a kancellár a huszárkapitánnyal, (hajh, hajh, ha én még huszárkapitány lehetnék, szívesen átengedném önnek a kancellári széket! . . . — tette hozzá a világ legkacérabb mosolygásával) csak eszmecseréről, baráti eszmecseréről van szó, kedves gróf . . . mert egyikünk sincs megelégedve a viszonyokkal. Velem nyíltan lehet beszélni, én nem vagyok olyan retrográd múmia, mint amilyenek az a Grillparzer fest le — ismeri Grillparzert? — tehetséges költő, de jobban tenné, ha nem politizálna. Goethe is tehetséges költő volt, megírta a Faustot, de nem politizált. Mi azonban nem vagyunk költők, nekünk szabad.

A kancellár mosolya megint nyílt és őszinte volt, István gróf tehát nem kérte magát.

— Bizonyos dolgokra szeretném felhívni figyelmét Hercegségednek, amelyeket arról a magas helyről, amelyet elfoglal, nem láthat oly tisztán, mint én, aki szinte a kezemmel tudom azokat megtapintani.

A mosolygó ember itt közbevágtott:

— Engedje meg grófom, hogy már is ellentmond-

jak. Akinek jó szeme van, az annál többet lát, minél szélesebb a látóköre. A magasabb állásnak éppen az az előnye, hogy fölébe kerülhet a tömeg előítéleteinek. Amivel természetesen nem akarom eleve kétségbevonni az ön éleslátását.

István gróf udvariasan meghajolt, de nem engedte magát a kerékvágásból kizökkenteni.

— Hercegséged látta, hogy a magyar rendek a kormány iránt bizalmatlanok. De nyilván nem is lehet szó bizalomról akkor, ha az egyik részről az ígéreteket vajmi ritkán tartják meg, ha a törvényt mindig a nemzet érdeke ellen magyarázzák és mintha attól sem idegenkednének, hogy az egész alkotmányt halomra döntsék.

A herceg összehúzott szeme hirtelen kitágult és mosolya atyaivá vált.

— Bizalom és bizalmatlanság sokszor nem jelent egyebet, mint egyes emberek, vagy pártok mesterkedését. Az alkotmányt csak II. József alatt fenyegette veszély, azóta, soha. Ne felejtse el, kedves barátom, hogy huszonhat háborús esztendő alatt hatszor tartottunk országgyűlést.

István gróf feltette magában, hogy nem enged semmiféle rabulisztikának. Ennélfogva egyenesen a tárgyra tért.

— A királyi leiratot azonban alig lehet másképp magyarázni, mint a diktatúra kihirdetését.

A herceg megértően mosolygott.

— Kedves gróf, ámbár alaposan ki tudnám mutatni, hogy ön rémeket lát, mégis megengedem, hogy a leirat egyes szavai alkalmasak a félreértésre. Megnyugtatom, hogy éppen e miatt már egy második van készülóban.

A kancellár mosolya diadalmassá lett, István gróf pedig igyekezett meghatott kifejezést adni arcvonásainak.

— Ezért a magyar nemzet hálás lesz Főméltóságodnak. De azt hiszem, senki sem veheti rossznéven a magyar rendektől, ha igyekeznek maguknak megnyugvást szerezni a kormányzat céljai felől.

A herceg kissé merev lett, sőt még a mosoly is lefoszlott szép, finom ajkairól.

— A kormány szándékai nyíltak és őszinték, tehát felesleges minden aggodalom s minden gyanúsítás. E helyett a karok és rendek jobban tennék, ha hozzáfognának a törvény javaslatok tárgyalásához. Azt hiszem, van teendő bőven.

István gróf észrevette, hogy a herceg meg akarja félemlíteni. Ő is határozottabb hangot vett fel.

— Főméltósággal ebben mindenki egy véleményen van. Rengeteg teendő volna, hogy a múltak mulasztásait pótoljuk. De senkitől sem követelhetjük, hogy a háza bensejének nagyobb kényelméről s a bútorok elrendezéséről gondoskodják akkor, amikor attól kell félnie, hogy a feje fölött maga a ház minden pillanatban összedőlhet.

A herceg udvariasan magáévá tette ezt a hasonlatot, csak hozzátette:

— De egy nyolcszázéesztendő sziklavár nem egykönnyen dől a fejünkre, grófom. Az ember ne engedje át magát a félelemnek, mielőtt alaposan meg nem győződött annak jogosultságáról. Elhiheti nekem, hogy a diktatúra egyszerűen falra festett ördög. A magyar alkotmány épségben tartása az államhatalomnak szent kötelessége, sőt határozott parancsa az igazságnak és okos számításnak is. Nekem egész politikai pályámat meg kellene tagadnom, ha az ellenkező felfogást még csak meghallgatásra is érdemesíteném. Nem, kedves gróf, a magyarok ne féltsék tőlem nyolcszázéesztendő alkotmányukat. Én nagyon jól tudom, hogy a király és nemzet boldogságának ez a fundamentuma. Vegye tudomásul és adja hírül honfitársainak, hogy az én hitvallásom ez: a magyar alkotmányt igazságos és okos uralkodó sohasem támadhatja meg. És mégis — tette hozzá titokzatos mosollyal — igen, én is aláírom, hogy a nyolcszázéesztendő épületet bizony veszély fenyegeti.

István gróf egészen megzavarodott. Ez a szép, ravasz és hiú udvaronc úgy beszél a magyar alkot-

mányról, mint egy magyar táblabíró. Ez gyanús! Itt valami baj van! De a herceg hirtelen folytatta:

— A veszedelem azonban nem Bécs felől, hanem egészen más oldalról jön. Nem az uralkodó és kormány önkénye, hanem a forradalmi újítások rákfenéje, a radikalizmus döngeti az ősi magyar alkotmány kapuit. Ez a baj, kedves gróf. Az alkotmányt azok fenyegetik, akik a tapasztalat és a tradíciók helyébe ki nem próbált vagy idegenből importált vakmerő elméleteket állítanak.

István gróf kezdte a kancellárt megérteni. Metternich a magyar alkotmány védelmezője! Metternich szíve vérzik a magyar alkotmányért, Metternich a magyar táblabírák pártján! Metternich a reformoktól fél! Ah, most már érti. Tehát Metternich is észrevette azt, hogy a Corpus Juris pompás fedezék, amely mögül a magyar nyelv, a magyar gazdasági élet fellendülése s a magyar állami függetlenség ellen büntetlenül lehet lövöldözni. Haragjában hirtelen kicsúszott a száján:

— A mi magyar alkotmányunk oly drága ékszer, hogy azt idegen kezekről illetlen, magunknak kell, mint egy szentséget megőriznünk.

A herceg helyeslőleg bólintott.

— Így már megértjük egymást.

István gróf tudta, hogy sohasem voltak távolabb az egymás megértésétől, mint most, de udvarias maradt.

— Nem volna nehéz a rendeket őfelsége jogainak minden sérelme nélkül megnyugtítani.

Metternich herceg kissé gyanús mosollyal folytatta az enyelgést.

— Jót állhatok érte, hogy ez a szép óhajítás hamarosan teljesülni fog.

István gróf azt hitte, hogy most sarokba szorítja.

— Jó hatást tenne, ha a legközelebbi resolúcióban őfelsége nyílt kifejezést adna alkotmányos érzületének.

Az ágyúgolyó azonban puha falba süppedt. A kancellár felállt és szinte áhítatos mosollyal kijelentette:

— Nem, ezt én nem tartom elegendőnek, őfelsége

tovább megy és azt, ami tévedés, tévedésnek fogja elismerni.

István gróf egy pillanatra elérzékenyedett. Ő is felugrott és meghatottan nézett a kancellár szemébe.

— Meglátja hercegséged, hogy nem vagyunk méltatlan alattvalói öfelségének és bizalmát teljesen megérdemeljük.

— Tudtam, — suttogta a kancellár István gróf arcába — hogy mi megértjük egymást. Szeretném, ha ezt az egyetértést soha, semmi sem zavarná meg. Dehát. . . hajh, hajh ... itt is (mutatott a Burg és belügyminisztérium felé) és ott is . . . (mutatott keletre, a Lajtán túl fekvő Magyarország felé) sok a kicsinyes, izgága, értetlen fajankó, aki a zavarosban szeret halásztatni... — a kancellár nyújtózkodott és hosszan ásított, mintha ezzel az intimitás legbensőbb fokát akarná jelezni — higgye el, kedves gróf, torkig vagyok már az állámügyekkel. Nem, ne rázza a fejét, jnegúntam, nem kell. Az emberek kiábrándítottak. (Fájdalmas mosoly.) Egyetlenegyre vágyom: a pihe-
nésre, a magánélet örömeire, johannisbergi szőlőker-
temre, rennwegi virágaim, képeim, metszeteim és régi
könyveim közé, — úgy hallom, önnek is szép könyv-
tára van — hát Széchenyi Ferenc gróf fiának ne lenne?
— kedves gróf, édes atyjaura nekem atyai barátom, a
monarchia egyik legkiválóbb fia, ő is megundorodott
a politikától, csodálom, hogy önt ez a hálátlan démon
— aljas, kacér és hűtlen néember, szeretőnek drága,
feleségnek rossz — hogy önt ez a pokoli fantom . . .
de hisz»! ön katona, szép karrier előtt áll, a király
embere . . . (a mosoly itt kissé titokzatos és fenyegető
lett). Tudja, én egész életemben katona szerettem volna
lenni s ha már a diplomáciai pályára sodródtam . . .
mint katona könnyebben viselném, mert katona és
diplomata együtt, az a legszebb élet a magunkfajta*
ember számára, ezt ajánlom önnek is, kedves Cousin,
ha már semmiképpen sem lehet önt meggyőzni a ma-
gánélet felülmúlhatatlan szépségeiről...

István gróf szinte szédelegve tántorgott ki a kancellár ajtaján.

A zűrzavaros benyomásból, amelyet a fogadás formáságai és a beszélgetés anyaga tettek a lelkére, mindössze két biztos megállapítást hozott el magával a kancellár szobájából. Az egyik, hogy ezt az embert immár az életben soha senki sem tudja rábírní nézeteinek helyesbítésére. Az ötvenkétéves világfi konokul mosolyog és konokul megy a maga útján. A másik benyomás pedig nem a kancellárra, hanem sajátmagára vonatkozott. Én pedig — állította magát Metternichel szembe — az az ember vagyok, aki szavakkal soha az életben nem tud semmit elintézni. íme, most is eljöttem anélkül, hogy egyetlen pozitív javaslatot tudtam volna tenni, hogy valamiben makacsul meg tudtam volna merevedni, hogy valamit ki tudtam volna ívni akár az erélyesség, akár a furfang fegyverével.

István gróf maga sem tudta, hogy jutott ki a Ballhaus oszlopos kapuján. Csak akkor tért magához, amikor a kocsija előtt Esterházy József gróffal találkozott.

— Hol voltál, Stefferl? — kérdezte gúnyosan a gróf.

— A kancellárnál — vetette oda István gróf, akit most ez a nyegle Stefferl megszólítás különösképpen kihozott a sodrából. Eszébe jutott, hogy a kancellár is Stefferl néven szokta emlegetni s most ez valósággal dühbe hozta őt. Metternich és Széchenyi Stefferl — igen, így ültek Ők egymással szemben a bíborkárpitos, rózsáulatos teremben és Stefferl a rövidebbet húzta. Esterházy gróf a kancellár veje, de azért neki nincs joga őt lestefferlezni. Legszívesebb*! odaordította volna ezt a gróf fülébe, de idejekorán észrevette, hogy ezzel nevetségessé tenné magát.

— És felvilágosítottad Őt a világ összes dolgairól?

István észrevette, hogy a gróf, mint vő kezdi magát a herceggel nagyképűen azonosítani, tehát folytatta a tréfát.

— A herceg eljátszotta nekem legjobb bohózatát s megkért, hogy adjak neki címet. Meg is találtam a legtalálóbbat. A darab címe; ő beszél egyedül,

Pepi gróf felszisszent.

— Elég vaskos tréfa — hebegett zavartan. — Mi «kar ez lenni?

István grófnak is arcába szökken a vér.

— Az olyan ostoba fő, mint te, nem is értheti. Nincs több mondanivalóm. Tudomásul vetted?

— Ezért felelni fogsz — fújta magából kikelve Pepi gróf és felfutott a palota lépcsőjén.

* * *

— No, holnap verekszünk, — nevetett keserűen István gróf — legalább valami pozitív eredménye is lesz a kihallgatásnak.

Aztán beült a kocsijába és hazahajtatott. Nem ebédelt, elfeledkezett az időről, föl és alá járkált a könyvtárszobában és tépelődött. Csúf kudarcot vallott. Naiv volt és pórul járt. Úgy látszik mégsem elég az, hogy két okos és becsületes ember egyformán szeresse a hazát és az uralkodót. Ha ez elég volna, sokkal kevesebb vér ömlött volna szét a diktátorok, vagy a néptribúnok, a fejedelmi önkényuralom, vagy a forradalmak által felállított verpadokon. Szeretni és jól szeretni, két különböző dolog. A legnagyobb zsarnokok abban a szent hitben mérsárolják alattvalóikat, hogy azok égi és földi boldogságát szolgálják ezzel és a francia forradalmárok is a haza üdvéért és a francia nép boldogságáért irtották ki a főnemesség felét. A politikában minden becsületes embernek ugyanaz a célja, de ott nem a »ki« és a »mi« fontos, hanem a »mikor« és a »hogyan«. Metternich a magánember talán meg is tudná érteni a magyar álláspontot, mert felvilágosult, sőt felszabadult lélek, sok van benne a Josephinizmus hagyományaiból, a francia aufkláristák és Voltaire szelleméből. De ő sem szabad ember. Rabszolgája a maga rendszerének. A rendszerek erősebbek, mint az emberek, akik azokat felállították. A rendszerből babona, a babonából vallás lesz és. azt is kötelezi, aki a vallást alapította. A múlt, a környezet, a következetességhez való ragaszkodás, a félelem olyan elvekhez köti le néha az embert, amelyekben már maga sem hisz

többé. Metternich lehet a világ legnagyobb lángelméje, de még sem tud a sajátmaga által ásott veremből kievickélni. Más dolog volna, ha Angliában élne. Anglia alkotmányos ország, szabad ország, Ausztria ellenben monarchikus tákolmány, amelyet a szolgaság és az erőszak tart össze. Rettenetes csapás ez a magyarságra. Ilyen országban majdnem lehetetlen élni. Alkotmányos országban az ember saját házában, saját költségén ebédel, nálunk az ember a király asztalánál eszik, mint vendég s ha nem lakik jól, vagy rosszul szolgálják ki, ha fogcsikorgatva is, de el kell tűrnie.

Rettenetes nehéz itt igazságot tenni. Hiába, nem elég, hogy két okos ember karosszékben ... Úgy látszik a politikában mégis csak az akarat és a hatalom dönt.

* * *

Másnap Lichnovszky Eduard és Windischgraetz hercegek provokálták Esterházy József gróf megbízásából. A segédek mindenáron békés úton akarták elintézni az elmérgesedett tréfálkozást. István grófnak azonban eszébe jutott, hogy Esterházy Pepi a kancellár veje s dühe első rohamában bizonyára elmondta neki az ő ironikus tréfáját a herceg »0 egyedül beszél« című szindarabjáról. Hát akkor nem szabad sajnálkozással, vagy bocsánatkéréssel magát megaláznia. Ha kitör a háború, ám harcoljuk végig.

A felek megverekedtek. Esterházy gróf mély sebet kapott az arcán. István gróf a párbaj alatt Crescence nevét mondogatta magában, mint valami imát. A felek kibékültek.

4.

Ezalatt pedig Metternich herceg megtette jelentését a császárnak Széchenyi István gróf huszárkapitány, magyar főrend kihallgatásáról. »Széchenyi gróf egyéniségével és ötleteivel érdeklődést kelt az emberben, de azt is elárulja, hogy a dolgok mélyébe nem hatol bele. Azok közé az emberek közé tartozik, akik

csak télig megvilágítva is puszta fantaszták, ha nem tényleges bolondok. Széchenyi gróf fejében van egy-két gondolat, van benne jóra való felbuzdulás is, de magasságra és mélységre való minden képesség nélkül. Az effajta emberek szívesen szavalnak a hordó tetejéről, együtt ordítanak a csőcselékkel s ha kikaptak, annál bátrabbnak tartják magukat. Sajnos, nem lehet rajtuk segíteni, mert maguk sem tudják, hogy mit cselekszenek. Isten előtt tiszták, de az emberek szemében elkárhoznak. Nem fogom a grófot szem elől téveszteni, már csak azért sem, mert ő az a hőmérő, amelyről a környezet hőfokát le lehet olvasni.«

* * *

István gróf még néhány napig Bécsben maradt. Barátaival megbeszélte a tavaszi lóversenyek programját, esténként együtt volt barátnőjével Briegnotli Emmával, az opera táncosnőjével, részt vett a Jockey-club alapítási munkálataiban s Mr. Balgogh-ot Angliába küldte, hogy néhány telivért vásároljon. Vagy húsz könyvet is vett, leginkább nemzetgazdasági munkákat, mert úgy érezte, hogy nincs mit vesződnie alkotmányjogi kérdésekkel, ezzel Magyarországon semmire sem megy, ezen a téren a Metternich-féle emberekkel úgy sem boldogul, de néhány üdvös gazdasági és pénzügyi reformot talán mégis el tud fogadtatni úgy a bécsi kormánnyal, mint a pozsonyi országgyűléssel. Aztán járt egy építőművésznél és a cenki kastély átalakításáról beszélgetett vele. Végigjárta a régiségboltokat és műkereskedőket, mert a cenki kastélyt az angol főúri házak mintájára akarja berendezni. Magához rendelte jószágigazgatóját, Liebenberg urat és megkérdezte tőle, mit szólna egy nagyobb kölcsön felvételéhez. Pénzre van szüksége. Mire? Ki akar utazni Amerikába.

Nyolc nap múlva észrevette, hogy a legellentétebb intézkedéseket tette, a legellentétebb tervek szötte és dolgozta ki, s mindent abban hagyott, minden úgy maradt, ahogy volt, s most megzavarodva azt sem tudja, hogy mihez kezdjen.

Végül megállapította, hogy a dolgok nem oly egyszerűek, mint ahogy az ember gondolná. Az ember nem tesz soha semmit, az emberrel mindig csak történik valami. December harmadikán ő volt a legünnepelebb, a legnagyobb és legboldogabb ember Magyarországon s most ki akar vándorolni Amerikába. Az ember élete nem oly egyenes pálya, mint egy vasút, amely az egyik partról átnyúl a másikra. Nem a legrövidebb út két pont között, hanem önmagába visszatérő körök egymásutánja, spirális vonal a végtelenség felé. Lemondás és kétségbeesés, dicsőség és diadal... ez a csavarvonal reggeltől estéig, tavasztól télig, születéstől a halálig minduntalan kibomlik, visszakanyarodik, forog a maga tekervényes útján és mindig előlről kezdődik.

III.

A téli hónapokban kitűnt, hogy Pozsonyban lehet ugyan szép szónoklatokat tartani, törvényeket is lehet hozni, amelyek közül egyet-kettőt talán még meg is tartanak, kártyacsatákat is lehet rendezni, amelyeken uradalmak úsznak el és évi jövedelmek cserélnek gazdát, roppant ivásokat is lehet rendezni úri tivornyákon, amelyekről az asszonyok számúzve vannak, minden erényt és bűnt el lehet követni Pozsonyban, amelyekkel a magyarok kilencszáz év alatt tönkre akarták magukat tenni — még sem lehetett a bécsi, párizsi és londoni élethez szokott főurakat néhány hónapnál tovább ott tartani. Néhány estély és bál elegendő volt ahhoz, hogy a férfiak rájöjjenek arra, kitől keil félteni asszonyaikat, hogy az asszonyok bizonyítékokat szerezzenek férjük hűtlenségéről, hogy a szerelmesek meggyűlöljék a kicsiny körben összezsúfolt, százszoros ellenőrzés alatt megmerevedő kisvárosi élet unalmát. Ezért az előkelő családok nagyrésze elmenekült Bécsbe.

Zichy Károly gróf és felesége, akik félévet Budán, félévet Pozsonyban unatkoztak át, szintén Bécsbe kényszerültek, hogy résztvegyenek a császárváros farsangi

multságain. Az utazás előtt azonban Crescence grófnő meghült és tüdőgyulladást kapott. A Zichy-család Pozsonyban maradt.

A kaszinó elnéptelenedett. Wesselényi Miklós hazautazott Erdélybe, Károlyi György gróf Párizsban, Esterházy Mihály Nizzában, az Esterházy hercegek Londonban töltötték a telet. Mindenkinek feltűnt, hogy Széchenyi gróf nem mozdult ki a Jeszenák-házban levő lakásáról. Csend volt a második emeleten, akárcsak szemben a Consilium-házban, ahol lábujjhegyen jártak ki-be az orvosok. Egyik ablakban sem jelent meg senki, hogy a szemben levő házra átpillantson. Mind a két ház tele volt izgalommal és kétségbeeséssel. Az öreg Miklós komornyik minden órában átszoszogott a Consilium-házba, amelynek földszintjén hátul az udvarban egy veterán kúrasszírőrmester lakott, az öreg Skrobanek Vencel, Miklós fegyvertársa egyazon svadronból, szakaszából, a régi jó időkből. Skrobanek úr most házmester volt és boldogan éledegelt a Consilium-házban, megivott esténként két messzely bort, amelyet a nála lakó kosztos diákok, mint napos ügyeletesek felváltva hoztak neki a váralján levő kocsmák egyikéből. Mielőtt megkapta a házmesterséget, a Torna-utcában, Ballics tanácsos házában lakott s albérlőket tartott. Az egyik albérlőjével különösen meleg barátságba jutott, mert az is kiszolgált katona, daliás, rozsdavörös hajú, derék úrfi volt, csak nagyon szegény és roppant mulatós. Kisfaludy Károlynak hívták és szerelmes volt Skrobanek úr legkisebb leányába, Fruzsinába. A vén kúrasszír már arról ábrándozott, hogy a főhadnagy úr, amilyen költői hajlamú, ábrándos, önfejű és szenvedélyes fickó, feleségül veszi a szép kis Fruzsínát, de Kisfaludy úr egyszer csak eltűnt Pozsonyból és az idillnek végeszakadt. Fruzsina egy évig várta, aztán elszegődött Zichy Károly gróf házába, az új feleség mellé komornának.

István gróf egész nap leste a híreket. Közbe bújta a könyveket, leveleket, naplót, verseket írt, latinul és magyarul tanult, jogászok, követek, tudósok, írók jártak hozzá s a gróf vad szenvedéllyel gyakorolta magát

a magyar nyelvben. Hangosan olvasott az újonnan beszerzett magyar könyvekből. Kívülről megtanulta Vörösmarty Mihály Zalán futása című époszának néhány száz sorát, Berzsenyi Dánielnek féltucat versét, Kisfaludy Károly Mohácsról írt elégiáját és epigrammáit. Legjobban tetszett neki Berzsenyi verse, amely ezekkel a szavakkal kezdődik: Romlásnak indult hajdan erős magyar! Ezt a verset le is fordította németre. Megrendítették Vörösmarty szavai: Oh, hon, meghallgatsz-e engem s nagyratörő, tehetős fiaid hallgatnak-e szómra? Ezt mintha csak ő írta volna. És elábrándozott ezeken a sorokon: A fiatalságnak szép napjai, a gyönyörű kor hirtelen illan, mint felhők sebes szárnya tavasszal. . . Közben az öreg Miklós pontosan jelentgette, hogy mit mutat a hőmérő Crescence hóna alatt. Nyolc nap múlva kapta az első jó hírt.

— Az orvosok azt mondják, hogy a grófnő ökegyelmessége állapota jobbra fordult.

— Nem hazudsz, Miklós?

— Esküszöm.

— Leütlek, gazember, ha hazudsz.

— Méltóságos gróf, én még szeretek élni.

István gróf megölelte az öreg szolgát, aki még szeretne élni. Mély szégyenérzet fogta el, hogy szüntelen a halálra gondol. Elővette naplóját és elolvasta a legutóbbi napok bejegyzését.

. . . Érzem á szerencsétlen szerelem egész fájdalmát. Vagy megőrülök, vagy kivándorlok Amerikába. — Olyan szerencsétlen vagyok, amilyen csak ember lehet. — Állandóan agóniában élek. Nem illek be kortársaim közé. Ha majd meghalok, akkor tudják csak meg, hogy kicsoda voltam. — Halálfélelmet érzek. Lehet-e így élni? — Hogyan regeneráljak egy elzüllött országot, ha magamat is képtelen vagyok regenerálni? . . . Amióta élek, egyetlen napom sem volt, hogy valamely szerencsétlen szenvedély meg ne mérgezte volna életemet. Nem játszottam soha komédiát, hiszen mindent tízszeresen végigéreztem. Senki sem ért meg. Még Crescence sem. Akár hallgatag voltam, akár jót

tettem, akár igaz voltam, akár gyalázat, akár dicsőség intett felém, minden hiába, ő nem hisz nekem. Sokan bolondnak, sokan ostobának, sokan gonosznak tartanak, de ez nekem mindegy, csak ő gyógyuljon meg. . . . Ha az ő bezárt ablakára nézek, amely többé talán sohasem nyílik ki, akkor a halál kínját érzem. . . . Ma Crescence láza emelkedett. Megölöm magam, ha . . . Istenem, bocsásd meg, hogy ily szörnyűséget még el is tudok gondolni. Istenem, légy vele 1 Mentsd meg őt! Isten, ne engedd! . . . Isten ... Isten ... ha vagy, ha igazán jó és mindenható vagy, akkor Crescence holnaptól jobban lesz és túl minden veszélyen . . . Istenem, te nem tartottad meg az ígéretedet!... Istenem, adj erőt, hogy meg tudjam magamat ölni. Egész napi izgalmaim után álmatlan éjszakák jönnek. Ilyenkor mindig eszembe jut, hogy vagy beleőrülök a szenvedésekbe, vagy megfutok előlük. A megfutamodásnak pedig csak egyetlen útja van: a halál. . . . Az éjszakát megint átvirrasztottam. Eszembe jutott Karolina és félni kezdtem tőle. Remegve gondoltam arra, hogy vájjon Karolina megbocsátott-e már a túlvilágon? És megbocsátja-e nekem Crescencet, a szerelmet, azt a pár órányi boldogságot, amelyet a Crescence-el való beszélgetés, Crescence látása és Crescence néhány meleg pillantása okozott? Néha úgy érzem, hogy ott, a túlvilágon, ahol az ember megszabadul minden földi szenvedélytől, Karolina nyilván megért és megbocsátja, hogy megint boldog akarok lenni. Karolina talán megbocsátja Crescencet. De vájjon Crescence megbocsátja-e Karolinát? Crescence sohasem tudja megbocsátani Karolinát. Nem is bocsáthatja meg, mert ez a bűn nem évül el soha. Ez tovább él, mint ő.

István gróf kezéből kiesett a napló. Miféle holdkoros, férfiatlan jajveszékélés ez? Ki írta ezeket az émelygős sorokat? Megdöbbsent. Ha ezt valaki olvasná. ... Szerencsére az emberek semmit sem tudnak erről a ... erről az . . . időleges meghibbantságáról . . . igen ... ez irtózatos, ez nem lehet más, mint valami súlyos idegbetegség ... — gondolta magában és most már

csak azért olvasta tovább a naplót, hogy magát tanulmányozza.

. . . Crescence jobban van. Itt van az édesanyja.; ma délben a templomban találkoztam vele. Bizonyos, hogy még nem volt két ember a világon, aki olyan erővel ostromolta volna az Eget, mint mi ketten. Mi ketten ... — milyen jó ezt kimondani! Az anyja éa én . . . Templomból kijövet, üdvözöltem, a hercegnő kedves volt hozzám; látom, hogy semmi harag sincs a szívében ellenem. Róla beszélgettünk. Szép öregasszony. Crescence is ilyen lesz. Nem bánom, ha száz évig is kell reá várnom, csak gyógyuljon meg és tőrje, hogy szeressem. A hercegnő azt mondta, hogy megsegít az Isten. Az első ember, aki megért engem. Ez mindenért kárpótol. Élني akarok! A vad szenvedély, amely azelőtt a szívemben tombolt, már kiégett és úgy szeretem őt, mint a Madonnát. Úgy szeretek élني.

Becsapta a könyvet s ránézett az öreg komornyikra. Az is szeret élني. Megveregette a vén katona vállát. Legszívesebben a nyakába borult volna, hogy összecsókolja a lilaszínű, ráncos parasztarcöt. Most tisztán érezte az élő emberek nagy, erős szolidaritását: az élet édességében való bizodalját.

Ez újra visszaadta erős, férfias fellépését és megfogadta, hogy ellágyulását és halálos pesszimizmusát egész életén át el fogja titkolni az emberek előtt.

* * *

Február 8-án volt a király születésnapja. Az országgyűlés küldöttségileg fejezte ki szerencsekívánatait és a küldöttségbe István grófot is beválasztották.

István gróf gyakran látta már életében Ferenc császár hosszú, keskeny, ólomfehér arcát, rengeteg csúcsos homlokát, rövid állát, lefittyent húsos ajkait és csillogó kis szemét s meg volt felőle a véleménye, amelyet veszedelmes lett volna Szedlniczky gróf titkosrendőrsége előtt hangoztatni.

Ferenc császár ötvennyolc esztendő volt és éppen

akkor kezdte el a császári mesterség gyakorlását, amikor István gróf született. Kevés ember ment keresztül annyi ijedtségen, mint ő. Akkor dühöngött legrettegetesebben a francia forradalom, amikor elfoglalta trónját — szép kis mézeshetek ... Aztán jött Ausztria süllyedése: Marengo, Austerlitz, a pozsonyi béke; a birodalmat körülnyirbálták, úgyhogy alig maradt belőle más, mint Bécs, Prága és Pest, Más ember az ő helyén a balsorsnak ilyen kegyetlen üldözése közben bizonyára elragadtatta volna magát valami hősiecs vagy valami aljas cselekedetre; neki legnagyobb érdeme, hogy azalatt nem tett semmit, csak házasodott és utódairól gondoskodott. Meg kell adni, pompás sikerrel. Ezalatt három feleséget, a gyengéd Erzsébetet, a szép és élvhaj hászó Mária Teréziát, valamint a jó és beteges Mária Ludovikát tette le a kapucinusok sírboltjába — valóságos hárem a kriptában — de a közepső nem kevesebb, mint tizenhárom gyermeket hagyott maga után. Most a negyedik feleség, Karolina Augusta aranyozza meg hajlott korának napjait. Napoleon bukása után Ausztria majdnem mindent visszakapott, amit a franciák elvettek tőle, Ausztria újból elsőrangú világhatalom lett — csoda-e, hogy népe Ferenc császárt már életében legendák hőségévé tette és felmagasztalta? Meg kell adni, a császárt szerette mindenki, akinek szerencséje volt, hogy közelebbi ismeretségbe ne kerüljön vele. Ha kíséret nélkül, rozoga kocsián vagy gyalogosan, mint egy aktatáskás főhivatalnok megjelent a Burgbastei lépcsőin, a Hofgarten sétányain, a Prater lombjai alatt, Schönbrunnban vagy Bécs valamely külvárosában, köréje tolongott a nép és bálványozta. Ha azonban valakinek valami dolga akadt vele, az menten kiábrándult és elszomorodott. Nem szerették őt sem a testvérei, sem a gyermekei, sem a miniszterei, nem szerették a diplomaták és az uralkodók és nem szerette Bécsen kívül senki. Pedig nem volt sem buta, sem gonosz ember, még humora is volt és sokat adott az igazságosságra. Erkölcsös úr volt, a más feleségét soha meg nem kívánta és általában véve megtartotta a tízparancsolatot. Szerette a virágokat és szépen he-

gedült; havonként egyszer vagy kétszer kamarazenét rendezett s ez volt talán az egyetlen alkalom, amikor Metternich, Schwarzenberg és néhány zeneértő főúr társaságában ő játszotta az első hegedűt; a kormányzati és hadügyekben soha.

Kettőtől félt rettenetesen: a forradalomtól és a felvilágosultságtól, amelyet az előbbi szülőanyjának tartott. Emiatt gyűlölte a szabadságot is, mert volt annyi esze, hogy a szabadságban meglássa a talajt, amelyből a felvilágosodottság és a forradalom eszméi kicsírázhatnak. Ennélfogva utálta a könyveket, még a történelem olvasását is megtiltotta, mert a világtörténelem nem egyéb, mint rossz példák gyűjteménye. Gyűlölte az alkotmányt, mert kevés, de jó törvény és azoknak szigorú betartása többet ér minden alkotmánynál. Nem is kormányozott, csak ügyiratokat intézett el és rendőrkémeivel figyeltette a négy égitájat, hogy nem fenyeget-e a forradalom réme. Egyébként közönyös volt mindenkivel és mindennel szemben. Csak Mária Lujza, Napoleon szerencsétlen özvegye, valamint két kedvenc unokája, a kis reichstadti herceg és Eerenc József iránt tudott felmelegedni. Szent meggyőződése volt, hogy a birodalomhoz tartozó országokat Isten az ő kedvéért teremtette és hitbizomány gyanánt adta neki és családjának. Ég, föld, folyó és hegy, város és falu, fű és fa, ember és állat a birodalom határain belül az ő magántulajdona s fölöttük korlátlan hatalma van, de ezt a hatalmat patriarkális jóindulattal illik gyakorolni. A népeknek pedig ne legyen akarata, a népek nyugodjanak bele sorsukba és örüljenek, hogy örökdik fölöttük egy jó családapa, földesúrj fejedelem, Isten helytartója és helyettese s békésen dolgozzanak és imádkozzanak. -

- István' gróf tudta, hogy az egykedvű és hüvös-kedélyű császár csak akkor jön ki a sodrából, ha alattvalói alkotmányról, újításokról, vagy szabadságról kezdenek fecsegni. Ezen a ponton hajlíthatatlan és makacs. Osztrák vagyok születésemmél fogva, — szokta mondogatni — de cseh koponyám van. Az én birodalmam. szüette, — omladozó ház. Ha Valaki hozzányúl

s abból csak egy követ akar kihúzni, az egész összeomlik. István grófnak eszébe jutott Gallein herceg, aki világhírességgel fenyegetődött Bagration hercegasszony szalonjában, — egy pillanatra hajlandó volt mindent megbocsájtani a megtört, öreg, nyavalyás Ferencnek.

A császár a kisebbik trónteremben fogadta a küldöttséget, amelyet — mint Szedlnitzky gróf titkos jelentéseiből már tudta — a nádor véletlenül vagy készakarva jórészt az ellenzék tagjaiból állított össze.

A hivatalos tisztelgés lezajlása után a császár cerclet tartott. István gróf mosolyogva nézte a koránál is öregebbnek látszó uralkodót és a koránál is fiatalosabb Metternichet, aki, mint valami színházi főrendező, szemmel láthatólag maga is örült az utolsó felvonás tragikomikus jeleneteinek. Az urak félkaréjban álltak sorba egymás mellé. Az uralkodónak majdnem mindegyikhez volt egy-egy atyai dorgáló szava, gyalázatos lerchenfeldi dialektusban, vagy gyalázatos latin konyhanyelven, tegeződve; csak úgy áradt belőle a szeretettel párosult szigor.

István gróf némi izgalommal várta, hogy a császár lassan feléje közeledik. Csak három-négy főúr volt még hátra s akkor rákerül a sor. A császár Schmidegg grófot szólította meg.

— Nem dolgoztok semmit, csak szépen szavaltok. Elfecsérlitek a drága időt. Pedig bízhatnátok bennem, hiszen a megnyitáskor kijelentettem, hogy jóakarattal vagyok irántatok.

Schmidegg gróf nem ájult el a feddő szavak hallatára.

— Felség, a bizalomnak felülről kellene kiindulnia.

Az uralkodó homloka elborult.

— Nagyon is jó vagyok irántatok, az a legnagyobb baj. — Látom, hogy keményebbnek kellene lennem.

A gróf a sarkára állott.

— Felséges úr, az alkotmány egyformán kötelez királyt és jobbágyot. Jogaink forrása az alkotmányban van.

A küldöttség tagjai összenéztek. Ez aztán az ember! István gróf érezte, hogy szíve hevesebben dobog. Irigyelte Schmeidegg gróf bátorságát és dialektikai készségét, de nem helyeselte a hang keménységét és bárdolatlanságát. Így nem sokra *megyünk a király* és a nemzet között való bizalom helyreállításában — gondolta magában és elkedvetlenedett.

Úgy látszik az uralkodó is zavarba jött s hirtelen kifakadt.

— Ha ezen az úton haladtok, magatok ássátok meg az alkotmány sírját.

A küldöttség megdöbbsent. Mi ez? Abszolutizmussal való fenyegetőzés? Mindenki szorongó arccal leste Schmeidegg gróf szavait, öh, ha most a gróf eltalálná a megfelelő hangot!.... A gróf azonban indulatba jött és visszavágott.

— Felség! Alkotmány és trón csak közösen pusztulhatnak el.

A küldöttség tagjai megmozdultak, az arcokra ijedség és harag kifejezése ült ki, István gróf lelke mélyéből felháborodott — a király pedig kardjára csapott.

— Az alkotmány elveszhet, de én megmaradok — rikácsolta rekedten s tovább lépve, Illésházy grófot vonta kérdőre.

— Én minden lehetőt megtettem érted s mégis azt hallom rólad, hogy nádor akarsz leimi!

István gróf egyik ámulatból a másikba esett. Tekintete véletlenül összetalálkozott a király háta mögött álló kancelláréval. A herceg egyik szemöldöke felhúzódott, szeme szikrázott s a mosolya most kárörvendő, diadalmas és ördögi volt. Illésházy gróf mentegetődzött.

— Én már öreg ember vagyok Felség. A kezeim tiszták.

— Úgy tudom, nem tiszták! — rivalt rá gorombán a király és Vay Ábrahámhoz lépett.

— Nem engedem meg, hogy a kálvinisták a külföldi egyetemeket látogassák. Nem tűröm, hogy katolikus gyerekeknek kálvinista tanítójuk legyen.

Adóleszállításról pedig beszélni sem lehet, mert az sem elegendő, amit eddig fizettetek.

A császár ekkor körülnézett és látta, hogy még csak István gróf s az alsó tábla négy vagy öt tagja van hátra. Bizonytalanul visszanézett Mettemichre, majd összeütötte a sarkantyúját és néhány semmit mondó frázis után visszavonult magánlakosztályába.

A küldöttség tagjai zavartan néztek egymásra. Kifelé menet Esterházy Mihály elborult arccal súgta István gróf fülébe.

— Ennek is Metternich az oka.

István grófit idegesítette ez a Mettemich-gyűlés.

— Ugyan Miska, szánjatok már le erről a vessző-paripáról.

— Én pedig azt csodálom, hogy te olyan csökönyösen bízol a hercegben.

— Bízom, vagy nem bízom, nem ez a fontos. Nekünk arra kellene törekednünk, hogy Mettemichet meghódítsuk a magunk számára.

Aztán erővel összeszorította a fogait, mert nem akart vitába bocsátkozni olyan dologban, amelyről — ha jól meggondolja — mind a kettőjüknek egy a véleménye.

* * *

István gróf, ahogy visszaérkezett Pozsonyba, megállapította, hogy megint elveszett egy illúziója. Metternich lehozta a megígért új királyi leiratot s azt odadobta a rendeknek, mint kutyáknak a koncot. Hadd marakodjanak. Játék az alkotmánnyal. Az angolok nem játszanak vele. Cromwell, amikor látta, hogy az öreg salabakterek már nem érnek semmit, sutba vágta a *régi* alkotmányleveleket. Angliában vannak emberi jogok, de nem csak jogai, hanem kötelességei is vannak ott mindenkinek. Mindenki adózik, nincs jobbágy, mindenki maga dolgozik, számol, kereskedik. Magyarországon nincs társadalom, nincs városi és polgári elem, a haza az előjogokkal bíró nemesek érdekszövetsége, amely minden jogot felad, csak a vármegyét, az ősiséget, a robotot, a nemesi bírásko-

dást hagyják meg neki. Még a nyelvével is csak néhány költő, szónok, könyvolvasó különc és kuruc-rebellis táblabíró gondol. Nincs faji érzés, nincs közvélemény, nincs nemzeti szellem. Ez a legnagyobb baj.

Eszébe jutott, hogy Angliában lord Holland vendége volt. A kényelmes, egészséges, fényűzéssel berendezett vidéki kastély halijában a kandalló fölött Napóleon arcképe lógott. Anglia legnagyobb ellenségéé. Micsoda szabadság! Lord Holland öccse, az egyik legnagyobb szállítványozó cég tulajdonosa, aki a hétköznapokat Londonban, az irodája négy fala között tölti, hajókat építtet, amelyek a világot járnak, biztosítási üzleteket köt, ad-vesz, házhelyekkel spekulál, saját bankja van és éjjel tizenkét óráig klubjában a világ legnagyobb lapjait és legjobb könyveit olvasgatja, hét végén pedig kiutazik bátyja birtokára s ott a kastély halijában, a kandalló előtt a világpolitikáról beszélget vele. Micsoda erő, micsoda munka, micsoda gazdag, tevékeny élet, micsoda látókör! Ott találkozott Lamb Karolinával, Byron barátnőjével s a lord családja vendégül látta Stanhope Leicestert, Byron életíróját. Felolvasták a Childe Karold és a Cain néhány részletét s a lord, valamint öccse, a hajóépítő fuvaros, Lamb kisasszony és az író óráig vitatkoztak az angol nyelv egyes kifejezésein. Micsoda szellemi élet, micsoda irodalom! És amikor felolvasták Byron örökszép nosztalgiját a haza földje után, amelyről száműzték, a társaság hölgytagjainak, lady Hollandnak és lady Melbourne-nak könnyek csillogtak a szemében. — Micsoda hazaszeretet és milyen fenséges elfogultság minden iránt, ami angol!

Itt?

Hát most már látja, hogy itt élőiről kell kezdeni mindent. Teremteni kell nyelvet, faji és nemzeti szellemet, hazafiúi erkölcsöket, lakható házakat, virágzó mezőket, produktív munkát, pénzszerző jövedelmet, — be kell vetni a nagy magyar parlagot, hogy legyen mit aratni. Az országgyűlés szóáradatában nem lehet életre hívni egyetlen okos reformot sem, mert vagy a kormány, vagy az ellenzék körében talál visszautasí-

tásra. Metternichnél nem lehet elérni semmit, mert Ő mindentől a rendszert, a királyi hatalmat és — nagy ravaszul — az alkotmányt félti. Tehát egy, a józan és művelt emberek számára való külön kis parlamentet kell csinálni, amelyben a hagyományos magyar vesszőparipákat sarokba hajítva, meg lehet kezdeni a nemzet nevelését. A magyarokat össze kell csődíteni lóversenyeken, kaszinóban, hogy a független elemek megismerjék egymást és közös célokra szövetkezzenek. Egyesületeket és társulatokat kell alapítani a közművelődés, mezőgazdaság, az ipari élet, a pénzügyek és a közlekedés javítására, igen, ezt a nemzetet ázsiai kisgyermekből fel kell nevelni európai férfivá.

Nem sokat törődött többé az országgyűléssel. Ha elment a felső tábla egy-egy ülésére, rendszerint az ellenzékkel szavazott, mert ott mégis több józan ész, európaibb ízlést és több lelki függetlenséget talált. Hogy emiatt a titkosrendőrség minden lépését számon tartja, Metternich bizalmatlanul nézi működését s az uralkodó egészen megvonja tőle kegyeit, ez csak még jobban megerősítette őt abban a meggyőződésben, hogy a helyes úton jár.

Pozsonyban unatkozni kezdtek a főúri asszonyok, a fiatalság egy része elszéledt, a követek közül sokat hazaszólitott a gond, vagy a bírtok. Több, mint egy éve zuhogott a szó s István gróf alig várta, hogy Pestre költözzék s valami dologba fogjon. Ha Crescence grófnő nem lett volna Pozsonyban, már ő is rég megszökött volna. De az a második emeleti második ablak, ott szemben a Jeszenák-házzal, nem engedte el. Minél ritkábban látta Crescence édes, durcás arcát az ablakban, annál kevésbé tudta elhagyni Pozsonyt. Annál nagyobb izgalommal és elszántabb önfeláldozással várta, hogy az alkalom összehozza vele. Az alkalom most nem jelentkezett oly sűrűn, mint a megnyitás, a koronázás és a hivatalos ünnepélyek alatt. Esterházy Vmcéné Zsófia hercegnő is visszánőni

Bécsbe, Zichy Károly gróf pedig egy idő óta nem hívta ebédre.

Végre egy szép tavaszi napon a Vár alatt, a dunaparti sétányon találkoztak. István gróf elhatározta, hogy úgy tesz, mintha soha semmi nem zavarta volna meg barátságukat. Eszébe jutott a Crescence betegsége alatt írt napló és megundorodott attól az embertől, aki oldalakat nyafogott tele hisztériás rémlátásaival. Végre is, — gondolta magában — nem akarok versenyre kelni a nyári színház huszadrendű hősszerelmesével s nem utáltatom meg magamat az ifjú Werther keserveivel. Most elegendő erőt is érzett magában, hogy a közönyös világfi szerepét játssza.

— Jó reggelt, grófnő — köszöntötte a bécsi úrfiak nyegleségével, akik reggel nyolc órakor jó éjszakát, este nyolckor pedig jó reggelt kívántak, anélkül, hogy meg tudták volna mondani, miért.

Crescence grófnő szíve nagyot dobbant.

— Hogy van kedves gróf — csurgott le ajkáról a hymettusi méz, (amint Metternich szokta mondani) csak a magánhangzókat ejtve ki a kemény német szavakból.

A grófnővel volt két mostohaleánya, Zichy Felicia és Juliette, egyik fia, a pajkos és csúf Alfréd, valamint a kis gróf nevelője.

Felelet helyett István összecsapta kezét.

— Istenemre mondom, ha Paris volnék s az Ida hegyén három ilyen gyönyörű istennő azt kívánná, hogy a legszebbnek adjam az almát, nagy zavarba jönnék.

Felicia grófnő gúnyosan megjegyezte.

— Mi ketten nem akarunk Crescence mamival versenyezni.

— Ohó, ez nem maguktól függ...

Crescence grófnőt bántotta ez a frivol hang. Hogy komolyabb színt adjon a beszélgetésnek s elvegye a Páris almájára való célzás élet, mostohaleányai felé fordulva anyáskodó hangon magyarázta.

— A gróf nagy utazást tett Görögországban s azóta szereti a klasszikus allúziókat. A gróf Ida-

hegyén Homeroszt tanulmányozta. Frédy, tudod, ki volt Homeros?

A kis Frédy a vállát rángatta, a kislányok előre szaladtak. István gróf ekkor hirtelen a grófnőhöz fordult.

— Ida hegyén láttam egy görög lányt... Homeros istennői sem lehettek szebbek... Ender, a festőművész, akit magammal vittem, lefestette, s a kép azóta mindig az ágyam fölött lóg. Ehhez az egyetlen szerelmemhez voltam hű egész életemben.

Crescence grófnő bársonyos tekintete elborult. Csodálkozva nézett végig István grófon s aztán lesütötte szemét. Vájjon miért vette fel egyszerre ezt a frivol hangot? Komédiázik? Vagy így akarja tudtára adni, hogy kiábrándult? Nem is tudta türtőztetni magát.

— Mondja, kedves gróf, miért akarja maga az embert mindenáron megdöbbeníteni a cinizmusával?

István gróf úgy tett, mintha a kérdésben rejülő fájdalmas őszinteséget nem vette volna észre. Fontoskodva felelt.

— Grófnő, a politikai pályán működő embernek szüksége van arra, hogy féljenek tőle. Egyébként nekem egyénileg is örömet okoz, ha az emberek gonosznak és romlottnak tartanak.

— Különös élvezet.

— De megérthető. Engem sokan gyűlölnék és gyanúsítanak. Hiú, haszonleső fickónak, nyegle komédiásnak és cinikus élvhajásznak tartanak — ezzel szemben én megvetem és kigúnyolom őket. Tudom, hogy nem tudok nagyobb bosszúságot okozni nekik, mintha olyannak mutatom magamat, aminőnek ők lefestenek. Sőt! Hadd lássák, hogy a fantáziájuk fel sem ér a romlottság oly magas fokára, mint ahol én állok — mondja, kedves grófnő, van-e alkalmasabb módja kimutatnom az irántuk való megvetésemet?

Crescence grófnő elpirult.

— Dehát előttem miért komédiázik? — kérdezte naiv őszinteséggel.

István grófot meghatotta ez a szent és gyermekes

ártatlanság, ez az akaratlan vallomás, de megkeményítette magát és konvencionális hangon mentegetődni kezdett.

— Grófnő, az Istenre kérem, ne hozzon zavarba. Csak nem tételezi fel rólam ezt a döreséget? . . .

— Kedves gróf, maga vagy a leggonoszabb, vagy a legtökéletesebb ember a világon.

Aztán, mielőtt válaszolhatott volna, Felicia ég Júlia grófnők nevét kiáltotta.

— Gyerekek, ne siessetek.

István gróf most eszmélt rá arra, hogy a wertheri szentimentalizmustól való félelmében a hetyke cinizmusnak milyen túlzására ragadtatta magát. És megdöbbenve kérdezte magától: vájjon ez is hozzátartozik a betegségemhez?

IV.

Híre járt, hogy az országgyűlést nemsokára be-rekesztik. Metternich eljött Pozsonyba és megjelent a főrendek között. Koháry herceg ebédet adott a tiszteletére. István gróf itt találkozott a kancellárral, akit a nevezetes beszélgetés óta nem látott. A herceg barátságosan üdvözölte őt s aztán egy sarokba vonva, szemrehányásokat tett neki ellenzéki magatartása miatt. A mosoly, amely szavait kísérte, fanyar és fenyegető volt.

— Brutus, én reszketek érted — kezdte, mintha valami klasszikus műből mondana idézetet.

István gróf komolyan felelt,

— Herceg, én egy cseppet sem reszketek. Én mindent nyíltan és a lelkiismeretem szerint cselekszem.

A herceg elismerően mosolygott.

— Ez szép öntől. De nem veszi észre, hogy mindig ferdebb és ferdebb lesz a helyzete felfelé és lefelé egyaránt?

— Nem értem, herceg.

— Ófelsége a minap azt mondta nekem: Látja, az ön Stefferljét semmivel sem lehet kielégíteni. A

második resolutio sem tetszett neki, pedig azzal még a Nagy Pali is meg volt elégedve.

István gróf zavartan mosolygott, mondani akart valamit, de a herceg nem engedte szóhoz.

— Az sem tetszett Ófelségének, hogy ön megvált a katonaságtól. Mire való ez? Igaz, hogy eddig nem sok szerencséje volt, de a felség éppen most vette tervbe őrnaggyá való kinevezését.

— Oh . . .

— De most neheztel önre . . .

István gróf nem tudta, mit feleljen erre. A hercegi mosolyt tanulmányozta és ki akarta abból olvasni, vajjon Esterházy József elmondta-e neki párbaját, amely az »0 beszél egyedül« című darab miatt történt. A mosoly azonban nem árulta el.

— Ön mindent elérhetne, amit csak akar.

— Mély hálával. . .

— Semmi hála. . . még nem történt semmi. De Önnek meg kell változtatnia magatartását. Önnek okos, előrelátó ember módjára kell viselkednie.

— Herceg, én nem nézem a saját érdekemet.

A kancellár ajka körül most megint az apa szigorú mosolya vibrált.

— Azt rosszul teszi. Ha ön boldogul és eléri célját, a hazájának is többet használhat.

István gróf végre nyílt színvallásra akarta bírni a herceget.

— Mi volna tehát Főméltóságod szerint a kötelességem?

A kancellár pillanatra visszahökkent, hallgatott, majd megkerülte a kérdést.

— Önöknél nagyon nagy az ellenzéki szellem.

— Oh...

— Sok a gyűjtogató.

— Remélem, nem tart hercegséged engem is gyűjtogatónak?

— Önnek ott kell hagyni a gyűjtogatókat.

István gróf kiegyenesedett.

— Én nem tartozom egyetlen párthoz sem. Én mindig csak a magam feje és szíve ezerint...

A herceg közbevágott.

— Éppen ez a baj. Gondolkozzék a mi fejünkkel s akkor . . .

István gróf nem engedte a mondatot befejezni.

— Hercegem, én felnőtt és szabad ember vagyok.

István grófot a kancellár szó nélkül faképnél hagyta és egy szép asszonyhoz lépett, akit mostanában a herceggel kapcsolatban sokat emlegettek.

István gróf megdöbbenve ismételtette magában a közöttük lefolyt párbeszédet. Megint attól félttem, hogy ellágyulok s megint túlságosan érdes és kellemetlen voltam. Rettenetesen messze vagyok még attól, hogy magamat fegyelmezni tudjam — kínozza a lelkiismeretfurdalás és összehasonlította magát a kancellárral. óh, mennyire bámulja és irigyli őt. Micsoda erő, micsoda nyugalom, micsoda fenség! Mint az olympusi istenek, olyan elfogulatlan egykedvűséggel megy a maga útján. Ezelőtt három éve meghalt a felesége, Kaunitz hercegnő, aki — akárhogy vesszük is — Kelemen herceg legnagyobb, talán egyetlen jótévője volt; ő járta ki neki a párizsi követséget. Metternich hálás volt neki és szerette őt; de sem a hála, sem a szeretet nem tette rabszolgává és nem gátolta abban, hogy egyéni örömeit másutt keresse. Független ember maradt s nem törődött azzal, hogy ezt a függetlenséget sokan — a császártól kezdve Lichnovszky hercegasszonyig — egyszerűen erkölcstelenységnek minősítették. Amikor a felesége meghalt, szép szavakban elparentálta s mint legjobb barátjai egyikét illendően meggyászolta. Két év múlva aztán meglepte a világot azzal, hogy a nála harminchárom esztendővel fiatalabb Leykam Antonie bárónőt feleségül vette. A nagyvilág szemé-szája elállt. Metternich kancellár osztrák herceg, a szicíliai Portella hercege, elsőosztályú spanyol grand, a fejedelmi családok után első helyen a góthai Hofkalenderben; a menyasszony apja, Leykam Ambrus, alsórangú kancelláriai hivatalnok, a dédapja még kocsis Wetzlarban, az anyja pedig énekesnő volt Nápolyban, s tíz vagy húsz röpke viszonya után a nápolyi király szerelmé-

ben kötött ki, mielőtt hajótörést szenvedett volna. Leykam Ambrus egy alkalommal nagyon alkalmatlan pillanatban nyitott be a feleségéhez, de ebből nem lett tragédia, hanem csak baleset, aminek emlékét a jámbor és lojális férfiú egész életén át megadással hordozta magán. A férj ugyanis tapintatosan vissza akart vonulni a hálószobából, de sietségében megbotlott, elesett és eltörte a lábát. Sántaságáért a nápolyi király bárói címmel kárpótolta. Leykam úgy vélte, hogy egy sánta és felszarvazott báró mégis csak több, mint egy akármilyen egyeneslábú nyárspolgár és a királyi szerelem rokkant ja büszkén kezelte tovább a kancellária irattárát. Ebből a családból házasodott tehát Portella hercege, Metternich kancellár, akit a bécsi társaság nyomban el is nevezett Herzog von Bordellának. Kelemen herceg egyébként a fia, a huszonnégyéves tüdőbeteg Victor herceg révén ismerkedett meg a légies termetű, madonnaarcú kis Antonieval. Victor herceg tüdőbaját Nápolyban gyógyíttatta és ott belészeretett a sánta Ambrus báró leánykájába. Mindenáron el akarta venni feleségül és mint menyasszonyát mutatta be apjának, az ötvennégyéves kancellárnak. Az apa nem egyezett bele a házasságba — a kis Antonie bárónőt elvette maga.

Metternich herceg egyébként minden pompa és feltűnés nélkül ülte meg esküvőjét Hötzendorfban, Ferenc császár udvariasan gratulált az ifjú párnak és a szép kis Antoniet kinevezte Beilstein grófnőjévé. Metternich herceg apósa különben nem volt közönséges irattárnok; pompásan festett és művészileg játszott hegedűn; anyósa, Pedrella Antónia visszavonult a szerelmi élettől és családi hangversenyeken gyönyörködtette a kancellári szalon vendégeit szárnyaló pacsirtahangjával; a kis Antónia pedig csendes és gyengéd bámuló ja, tanítványa és őrangyala lett a hercege riek s az esküvő után nyomban áldott állapotba került. Van-e ennél szebb családi idill a német romantikus költészet berkeiben?

István gróf nem az idillt irigyelte Kelemen hercegtől, hanem azt az isteni nyugalmat, amellyel ezt az

idillt megteremtette. És összehasonlította azzal a maga kínlódását Crescence iránt érzett szerelmében.

Megdöbbsent. Látta maga körül az életet s úgy találta, hogy az emberek néha kicsit nyugtalankodnak, néha harcolnak egy keveset, van, aki győz, van, aki térdre bukik, de a legtöbb kiegyezik a sorssal, békét köt és csendesen rezignál. Olyan embert azonban nem látott egyet sem, aki, mint ő, éveken át gyötrődik egy makacs és soha ki nem elégíthető szenvedélyben. Mi ez? A század betegsége vagy az ő egyéni tragédiája? Karolina, Crescence ... az egyik a túlvilágon, a másik itt a földön elérhetetlen. Hogy lehet így élni? Petrarca, plátói szerelem és a teste forrón vágyik örömök után, néha foga vacog az érzékiségtől, minden női szépség felizgatja a fantáziáját — micsoda őrtítő paradoxon ez? Romantika vagy ideggyengeség? Együgyűség vagy értelmi és érzelmi túlfejllettség? Hol van Ő az ember rek között? Az átlagon alul vagy fölül?

* * *

Windischgraetz Alfréd herceggel, aki már tábornok és dandárparancsnok volt, a párbaj óta nem találkozott. Sohasem szerette, de az utóbbi években valósággal meggyűlölte ezt a nevetségesen ostoba és merev katonatisztet, aki — tudja Isten, miért — ha szerét tehette, szívesen játszott vele szemben az atyai barát és protektor szerepét. Már a fülsértő, rideg orrhangja, az a fennhéjázó tenor is idegesítette, amely ha végigtrombitált a lovasbrigád fölött, a lovakat is megvadította. A tábornok most a szokottnál is szertartásosabb és fenségesebb volt.

— Stefferl, — szólalt meg a torkában rejlő harásny szárnykürt — örülök, hogy látlak.

— Most már jobb szeretem, ha Stephannak vagy Istvánnak szólítanak.

— Ah, ah, aoh ... — recsegett a tábornoki tenor — azt hittem, hogy mi gyermekkori barátok vagyunk.

— Tartom megtiszteltetésnek, — iparkodott jóvá tenni István gróf az előbbi fanyar hangot — Frédy, úgy-e, szent a béke?

— Szervusz.

— Hogy mulatsz Pozsonyban?

— Ah, oah .— ásított a herceg alig várom, hogy vége legyen . . . hála Isten, néhány nap múlva . . . te, Stefferl, pardon, én már csak a bajtársat látom benned, ne vedd rossznéven . . . Szeretnék valamit meg-súgni neked.

István gróf megengedte.

— Arról van szó, aoh, — recsegett & herceg — hogy a dolgok elmérgesedtek.

— Milyen dolgok?

— Azaz, hogy kezdenek elmérgesedni. A császár neheztel.

— Vagy úgy. Nem csodálom. A császár soha-sem szerette, ha alattvalói a saját fejükkal akartak gondolkozni.

— Aoh ... ez erős. Remélem, hogy ezzel nem akartad helyeselni a rebellisek ugrádozását?

— Egyben-másban nem, de egyben-másban igen.

A herceg odavolt a csodálkozástól.

— Te csakugyan jakobinus lettél — célzott István grófnak tíz esztendővel ezelőtt lefolyt szabad-elvű és Napoleon-istenítő nyilatkozataira. — No, no, csak tréfálok. De amit itt az ellenzék művel, az nem tréfadolog. Nem csodálnám, ha a császárnak egyszer csak elfogyna a béketűrése.

István gróf villámló szemmel nézte végig a herceget.

— Nos és ha elfogy? Akkor mi történik?

— Aoh, ah, a császár az alkotmányt felfüggesztheti.

— Ehhez az egy Atyaúristenen kívül senkinek sincs joga — kiáltott István gróf felháborodva.

A herceg arca gonosz és alattomos kifejezést öltött.

— Aoh, nem jogról, hanem hatalomról van szó. A hatalom pedig a császár kezében van.

— Ezt eltaláltad.

— És mit tesz a magyarság, ha a császár az izé... ah, aoh... az alkotmányt mégis eltörölné?

István gróf merőn szeme közé nézett a tábornoknak.

— Beszéljünk őszintén. A magyarok ellenállnának, a császár pedig csapatokat küldene ellenük.

— Pardon, oah! . . . a rebellisek ellen.

— Ellenünk! — hangsúlyozta István gróf keményen. — Abban a pillanatban minden magyar egy táborban van.

A herceg vállat vont.

— Aoh ... hát akkor ellenetek. Ehhez is joga van. Pardon, hatalma van.

— Természetesen — bólintott István gróf elgondolkodva. — Nemcsak te, hanem mindegyik tábornok megtenné.

— És akkor ti még mindig ellenállnátok?

István gróf arca a szomorúságtól elsötétedett.

— Megkísérelnek. És ha leveretnének, a császár elé állnánk és azt mondanánk: Felség, ön erősebb, de ön esküszegő, zsarnok, mi pedig elnyomottak vagyunk, de tisztességesek.

— Aoh, ah, ah! *— horkant fel Windischgraetz és levegő után kapkodott. — Ez valósággal felségsértés. Igen, kedves gróf Széchenyi, ez felségsértés. Ah, aoh, oah... ezt nem hittem volna. Adieu.

— Adieu! — köszönt vissza zordonan István gróf és magára maradva, zsebkendőjével a homlokát törölgette és ajka remegett. Ez a fickó boldogan vezetné be a csapatokat Magyarországba. Ki tudja, nem hallott-e máris valamit, amiről nekünk még sejtelmünk sincsen.

És most már gyűlölettel, sőt undorral és megvetéssel ismételtette.

— Windischgraetz ... bevonul... és eltörli a magyar alkotmányt... pfuj, micsoda aljas komédia...

* * *

István gróf engedélyt kapott, hogy a Consiliumházban látogatást tegyen, öt hónap óta nem volt négy szemközt Crescence grófnővel. Ezalatt kiolvasott négy-

ven-ötven könyvet, Pozsonyban lóversenyt rendezett, járt-kelt a mágnások között, hogy aláírásokat gyűjt-
sön a pesti kaszinóra, vagy harmincszor felszólalt a
főrendi táblán, megírt egy pár levelet és egy kis köny-
vet a lótenyésztésről, nyomban rá tanulmányt kez-
dett el írni az alkotmányról, azt abbahagyta, írt egy
drámatervezetet, kiadta az eddig rendezett lóversenyek-
ről való beszámolót, lefordította Byron Cain-jának egy
részletét és Alcides Wahl cím alatt egy allegóriás
elbeszélést írt, sokat járt Pestre, helyet keresett
a kaszinónak, vadászott, Cenken felülvizsgálta a bir-
tokai kezelését, a cenki kastély újjáépítésére és beren-
dezésére terveket készített, meglátogatta barátait,
mulatott, résztvett tivornyákban és átesett egy
tucat apró szerelmi kalandon, de soha, soha, egy
pillanatra sem érezte a szellemi vagy érzéki kielégü-
lés nyugalmit és gyönyörűségét. Most, hogy Crescence
grófnőtől egy félórát kapott, úgy érezte, minden
ezért a félóráért történt. Ot hónap óta most először
édes, boldog életérzés áradt szét minden tagjában.
— Ahá, — gondolta magában — a léleknek is van
nemi élete. íme, most, hogy itt vagyok vele, töké-
letesen kielégít ez a lelki összeolvadás. Nincs szük-
ségem semmire, csak halljam a hangját, amely mint
egy lány fuvola, a szavaknak csak magánhangzóit
ejti ki, mintha Homeros. nyelvén beszélne. Ez az
ógörögök hétágú sípja. Ezzel a lány, altató, zsidbasztó
fuvolaszóval gyűjthette maga köré Orpheus a vad-
állatokat. Ilyen lehetett Sappho lány, epedő éneke...
nem, az ő lihegő, édes beszédét semmivel sem lehet
összehasonlítani.

Crescence grófnő pedig nyugtalan volt. Még
jobban kapkodta a szavakat, még halkabban s gyor-
sabbban pergett ajkáról a szó, »r« betűk és lélekzet nélkül,
úgy, hogy közbe-közbe kifulladt és ilyenkor még ^Ira-
gadóbb volt.

S aztán megindult a párbeszéd. Egy nyugodt,
boldog, síma bariton s egy remegő, izgatott szoprán,
mint egy viola di gamba és egy fuvola koncertációja.

— Miért tiltotta meg, hogy közeledjem?

- Miért akarja feldúlni a nyugalmaomat?
- Nekem csak az ön közelében ér az életem valamit.
- Mit csinált azóta?
- Semmit.
- Hallottam, hogy túlon túl sokat. Vigyázsoi az egészségére.
- Ha önt látom, akkor egészséges vagyok.
- Az ön életére millióknak van szüksége.
- Hogy halad a magyar nyelvben, grófnő?
- Rettenetesen birkódom vele. Szörnyű nehéz nyelv. De a Miatyánkat el tudom mondani magyarul.
- Ez szép.
- ön azonban, úgy hallom, már tökéletesen ír és beszél a hazája nyelvén.
- A grófnő érdeme.
- önt a honfitársai máris istenítik.
- Ezt is önnek köszönhetem.
- De sok az ellensége is.
- Grófnő, ígérje meg, hogy nem hallgat el előttem semmit.
- ígérem.
- Alit beszélnek rólam?
- Liechtenstein Jánosné nem tartja következetesnek.
- Én sem tartom magamat annak.
- Gróf Zichy-Ferraris Molly haragszik magára.
- Mert a lányát nem vagyok hajlandó feleségül venni.
- Melanie pedig számít önre.
- Én csak egy nőt tudok szeretni egyszerre.
- De egymás után sokat.
- Esküszöm ...
- Az Isten nevét ne vegye hiába. Gróf Andrassy Istvánná óva inti fiát, Györgyöt a maga társaságától.
- És Etelka grófnő?
- Ki az?
- Gróf Andrassy Károlyné, Szapáry Etelka.
- Ah, ne beszéljen róla.

- Etelka grófnő nem óvja tőlem a barátját?
 — Ki az?
 — Valami kis ügyvéd. A nevét elfelejtettem.
 — Szörnyű nyelve van önnek, kedves István gróf
 — Akárcsak az ön barátnőinek.
 — No, de tudja-e, hogy ki az ön legmegátalkodottabb ellensége?
 — Clam-Martinitz gróf.
 — Nem! A felesége. Lady Selina.
 — Ah, ezt megértem. De erről ne beszéljünk.
 — Ez nekem fáj.
 — Ne kínozzon, az ég szerelmére.
 — Magamat akarom kínozni.
 — Hát nincs egy lélek sem, aki jót mond rólam?
 — Én.
 — Grófnő!
 — Ámbár nekem is van néhány kifogásom.
 — Mondja el, az Isten szerelmére!
 — Hát hallgasson ide. Én azt hiszem, hogy maga egy kissé iliú, egy kissé sok az ambíciója, egy kissé perfid, egy kissé gúnyos és egy kissé hamis.
 — Elismerem. Ezért nem akar szeretni?
 — Pszt! Ne szegje meg az ígétét! Szerelemről nem beszélünk.
 — Bocsásson meg . . .
 — De azért ne haragudjék.
 — Grófnő, mikor mennek Budára vissza?
 — A jövő hónapban.
 — Én állandóan Pesten fogok lakni.
 — Ez katasztrófa — szaladt ki Crescence grófnő száján az ijedtség felkiáltása s ez az ijedtség olyan boldoggá tette István grófot, hogy nem tudott felelni.
 Szótlanul ültek egymással szemben s mind a ketten arra gondoltak, amit megfogadtak, hogy szerelemről nem beszélnek egymással soha. De hát akkor miről beszéljenek?
 Hallgattak.
 Aztán István gróf felállt, megcsókolta Crescence grófnő kezét és kifelé indult. Crescence grófnő utánanézett és halkán megszólalt.

— A viszontlátásra, Budán!
 István gróf megállt, visszafordult és csak annyit tudott a torkán kipréselni.
 — Pesten ...

V.

Bágyadt, szép, nyájas szeptember. A nappalok forrók, az éjszakák hűvös lehellete megvacogtatja a fogakat, ősz.. . Olyan, mint egy öregedő asszony szíve: a legforróbb indulatok s a leghidegebb közöny végletei közt hanykolódik.

István gróf Wesselényi Miklós báróval hajón utazott Pestre.

— Miklós, hiába tagadnám, nagyon szerelmes vagyok.

— Irigyellek, István.

— Ha most a középkorban élnénk, hadsereget szerveznék és egy kis országot hódítanék neki.

— Kár, hogy nem vagy Nagy Péter; felépíthetnéd neki... Szent Istvánvárat... Szentistvánvár ... Stephansburg ... nem is hangzik rosszul.

Nevettek.

— Maradjunk csak a Budapest névnel. A név maradjon a régi, de a város legyen új. Hogy a grófnő szeresse és boldog legyen benne. Ne ne vess, Miklós. Nem kell ahhoz orosz cár ... csak néhány erős, szívós, arravaló ember, egy okos, szorgalmas polgári társadalom élén. Csak szabadság, demokrácia és polgári erények kelljenek hozzá és a csoda magától kinő a földből. Nem hiszed? Miklós, mondd, most négy szemközt vagyunk, van valami hatalmasabb, szebb, lenyűgözőbb érzés a szerelemnél?

— Nézz oda! — dörmögött a báró és vastag ujjával egy házaspárra mutatott a fedélzeten.

Bécsiek voltak. Kicsiny, kényelmes, kövérkés úr, barna kabátban, amelyet éppen e pillanatban vetett le magáról. Hájjas nyakán telehold arc, amelyből többnyire félig lehunyt szempár kukucskált elő. Az emberre azt a hatást tette, hogy e vastag nyárspolgál-

ban a telítettség és elernyedtség zsírja maga alá temett minden életérzést s a társaság felé legföljebb a szánakozás egy-egy pillantását küldi, mint aki e zsírréteg alatt teljesen boldog. Felesége, hosszúlábú, merev teremtés, széles arcvonásokkal, húsos ajkakkal, amelyek állandóan félig nyitva vannak. Igen fesztelenül viselkedett, mélyen kivágott pongyolában szellőzködött a hőségben, a legfurább helyzetekben hevert, bár minden kacérság vagy romlottság nélkül. E boldog házaspár többnyire a fedélzeten töltötte az időt és a gyámoltalan kövérségnek sok vesződésébe került, míg a letelepedéshez szükséges párnákat mind ilócipelte. Aztán megindult a becézgetés, csókolódzás, oly ellenszenvesen, hogy a nézők gyomra felémelyedett. Az övék nem. Váltakozva ettek vagy ittak; minden félórában kalács vagy sültcsirke jelent meg ujjai között s egymásnak adogatták a borosüveget. Évés-ivás után a férj asszonya ölébe hajtotta a fejét és horkolni kezdett. Ha felébredtek, félórákig nézték egymást végtelen gyöngéd szemekkel s végül egymás ajkára nyomták a hitvesi szerelem csókját.

— Az emberek — tört ki István grófból a csömör — megútáltatják velünk a családi boldogságot is.

Miklós báró a vállát vonogatta.

— Csak a magunk szerelme szép; a másoké ocsmány karikatúra. A családi boldogság pedig nem való mindenkinek. Én például — akármilyen vad és zabolátlan legénynek is látszom — még csak el tudnám szenvedni. Te azonban, akármennyire is ég most benned az utána való nosztalgia, sohasem tudnál beletörödni. Nem neked való ...

István gróf nem felelt. A hajó utasait nézegette. Fiatalok és öregek csendesen lakmároztak, vagy kérődztek az emésztés gyönyörűségében; kézművesek, katonák, vándorlegények lustán heverésztek, majd egy kicsit segítettek az evezősöknek. A fő kormányos, derék, komoly tekintetű Herkules, értett a jóízű tréfához, az ugrathatok ugratásához, de e mellett mindig szíves volt és szolgálatkész. Jóindulatú s vidám fickó volt a Dániel nevű hajóslegény is, vele volt legtöbb

dolguk az utasoknak, mert ő kezelte a csapra ütött söröshordókat. Az utasok közt volt egy polihisztor: vagyis olyan ember, aki a saját vakondtúrásán önmaga bálványimádója lett; nagy politikus és nem kicsiny tudósa az orvostudománynak sem, háború és béke minden dolgaiban egyaránt jártas. Sorba beszédbe elegyedett mindenkivel, de végül is csak bosszankodni lehetett rajta, úgy, hogy fura bölcseségével egyedül maradt.

Esztergomnál nagy társaság szállt fel a hajóra. Hat-nyolc középkorú úr magyaros ruhában, majd mindegyik á la Greque-szakállal, — szép nemes arcélük, finom és méltóságteljes mozdulataik, parancsoláshoz szokott erélyes hangjuk, keresetlen eleganciájuk első szempillantásra megtetszett neki. Az urakat azonban egy öt-hat tagú cigánybanda kísérte — ez már kissé kiábrándította.

— Látod, ez a balkáni tempó teszi ellenszenvenné a magyarokat.

A báró vállat vont.

— Nem lehetetlen, hogy szüreti mulatságból jönnek hazafelé.

— Ismered őket?

— Nem mindegyiket. í)e úgy látom, hogy nagyobbára íróemberek s olyanok, akik együtt gondolkoznak s együtt éreznek velük. Némelyiknek van még egy kis földje, amely megtenni neki a kenyeret, hogy éhen ne haljon, vagy kis hivatala, amely a hónap elsején pár forintot hoz, hogy házbérét és fűszerszámláját kifizesse. Kurtanemesek, szegény magyarok. Polgári erkölcsök alatt azonban lángész, vagy mártír lelke rejtőzik. Nem világfiak, nem is világpolgárok, de világszellemek és a világosság gyermekei. Szívükben hordják azt a Magyarországot, amelyet te újjá akarsz teremteni Crescence kedvére és mulattatására. Bocsás-meg István, ezt nem azért mondom, hogy a jószándékaidat és azok forrását lekicsinyeljem. Ha szerelmes az ember, mindent az imádott lény lábaihoz rakna; minden szép és nagy szándékát befogja Aphrodité és

Erős szekerébe ... és életed művét neki ajánlod, mint ahogy a költő egy imádott nőnek ajánlja a könyvét.

Zavarában a gróf halkán füttyörészett, hogy el ne érzékenyedjék. A báró pedig ismét odamutatott az új utasokra.

— Az egyiket, azt a kicsiny, mokány, mozgékony urat Fáy Andrásnak hívják, vagyonos földbirtokos, képzett fő, közigazdász, éppen neked való ember. Mellette az a vézna, áttetsző bőrű aszkéta, viseltes szürke prémes kabátban, keserű vonással a szája körül, borotvált arccal, egyik szemén fekete kötés . . . !

— Kísérteties ...

— De annál elevenebben villog a másik szeme . . .

— Ki ez?

— Az Kölcsey Ferenc. Szatmármegyei ügyvéd, költő, szónok...

— És az a robusztus magyar?

— Az a te Berzsényi Dánieled ...

István gróf valósággal izgalomba jött.

— Ezzel az emberrel szívesen megismerkednék.

— Várj csak. Azt a fekete szlávós kinézésűt Vitkovicsnak hívják. Délvidéki szerb pap fia, jómódú pesti polgár, irodalmi szalont tart és a maga szűk méretei között macenáskodik. De várj csak. Látod ott azt a széles vállú, daliás, vörös pofaszakállú embert?

— Civilbe öltözött katonatisztnek nézné az ember.

Aminthogy az is volt az Esterházy herceg gyalogezredében. Kisfaludy Károly. Meg akarsz ismerkedni velük? Várj csak . . . Jobb lesz, ha előbb titokban kikémleljük őket.

Az utasok elhelyezkedtek, boros üvegeiket előszedték és falatozni, meg inni kezdtek. Hátuk mögött a Cigánybanda félkaréjban fősorakozott. Valaki az öreg Kazinczy Ferencet emlegette.

— Éljen Kazinczy! — kiáltott Horváth István és a poharak összecsendültek.

— Éljen a két kis Kazinczy-leány! — harsant fel Berzsényi hangja.

A cigány tuszt húzott.

— Miért vagy oly hallgatag, Kölcsey? — kérdezte

a félszemű, finom arcú szatmári vendéget egy ismeretlen.

Kisfaludy Károly tréfásan felelt Kölcsey helyett.

— Kölcsey nyilván most is szonettokon töri a fejét.

Kölcsey bágyadtan mosolygott. Vitkovics pedig felemelte öblös poharát.

— Kölcsey egészségére!

— Éljen az új szonett — tréfált Kisfaludy Károly.

A cigány tuszt húzott a szonettek tiszteletére is. István gróf magában eltűnődött azon, hogy ezek a nagy gyerekek, milyen naivul tudnak mulatni és lelkesedni és milyen áhitattal emlegetik az öreg Kazinczy leányait és Kölcsey szonettjait. Aztán feltűnt neki a mulatozók között egy magas, szép nagy darab ember, aki a legújabb bécsi divat szerint öltözve, inkább angol vagy német arisztokratának látszott, mint magyar táblabírónak.

A báró kicsinylőleg mosolygott.

— Pesti polgárember.

— Ugyan?

^x — Sörfőző mester. Bajor eredetű. A leggazdagabb emberek egyike Pesten. Becsülöm vagy kétmillióra. Azaz, mondjuk negyvenezer fontra. És már megkapta a magyar nemességet a királytól és a táblabíróságot Szatmár vármegyétől.

István gróf diadalmasan felkiáltott.

— Magyar-germán keresztezés. Félvér! Pompás! Magyar és német vérkeveredés: ebből pompás emberfajtát lehet kitenyészteni. Az ázsiai honfoglaló magyar olyan, mint az erdélyi mokány ló, a kicsiny, melegvérű, gyors lábú ázsiai vadlovak utóda; az ősmagyar, mongol-szittyá ló a nyugati kalandozásokban rabolt germán hidegvérűekkel keveredett, az olasz és spanyol fajtával, az arab és turkomán anyaggal — hiszen te jobban tudod, mint én — a legjobb erdélyi ménesek a török hódoltság korából valók. Nahát, ebbe az ázsiai származású tenyésztésbe oltjuk most be az angol teli vér anyagot. A mongol, hun, finn-ugor és török vér keveredésű magyarból is úgy lesz jó városi polgár, ha vére idegenekével keveredik.

Wesselényi báró haragosan vonta össze a szemöldökét.

— Én pedig a magyar vidéki nemességben bízom. Ügyvédek, papok, vármegyei emberek, írók, tudósok, tanárok, a paraszti kunyhókban napvilágot látott primitív lángelmék, őstalentumok, csodaemberek, ezermesterek, kik ma épp úgy értenek a matematikához, csillagászathoz, vagy a gépszerkesztéshez, mint őéaik a lovagláshoz és a nyíllal való lövöldözéshez, — ezek az én embereim István.

Ezalatt a magyar társaság szenvedélyesen huzattá a eigányokkal. Közben sokat ittak, a legerősebb borokból is fenékgig ürítve a poharakat. A társaság minden tagján látszott, hogy a szíve tele van mámorral, de az a mámor nem az alkoholból, hanem a cigány játékból táplálkozik. Minél emelkedettebb lett a hangulat, annál csendesebb a társaság, minél vígabb toborzókat játszott a cigány, annál több könny potyogott ki a szemekből.

István gróf különösen a hullámos, szőkehajú, ötvenéves délceg gentlemant figyelte, akiről Wesselényi Miklós azt mondta, hogy Pest leggazdagabb polgára, bajorból lett magyar, söröslegényből táblabíróvá, emelkedett polgár. Újra szóba hozza.

— Mit tudsz arról a Mayerffyról, Miklós?

A báró kedvetlenül dörmögött.

— Egy egész dinasztia feje. Pesten alig van olyan utca vagy tér, amelyben a Mayerffyak keze nyomát ne mutatná egy-egy intézmény, üzlet és iparvállalat., vagy legalább egy fa, amelyet a pesti szépítési egyesület szellemében valamelyik Mayerffy ültetett. A Dunán Mayerffy-hajók járnak, a kocsmákban Mayerffy-féle bort és sört árulnak, a fuvarosok valamelyik Mayerffytől vásárolják nagycsonté erős, kövér lovaikat, a mészárszékekben az ő pusztáikról, vagy bérleteikről való hizott marha húsát vágják, angol kereskedők a Mayerffy-féle juhászat számadóitól vásárolnak gyapjat, a házakat Mayerffy Károly kemencéiből szállított téglákkal rakják fel, de Károly úr kovácsműhelyt és kocsigyárat is berendezett, először a család

rengeteg kocsija és lova miatt, aztán pedig idegenek számára eladásra is. A malmok Mayerffy-féle búzát örölnék, a kofaasszonyok a közeli Mayerffy-kertekből való gyümölcsöt és zöldséget árulnak és a pesti polgári céllövő céh lelke szintén Mayerffy Ferenc . . .

István gróf lelkesedni kezdett.

— Miklós, ezeket a Mayerffyakat meg kell ismer-nem. Ezek remek emberek, ezek, meglátod, nem fcg-ják a megyegyűlésen a latin nyelv jogát hirdetni, ezek nem rántanak kardot az adómentesség, ösiség és a kiváltságok mellett, ezek sokkal előbb megmagya-rosodnak, mint a Zichyek, Pálffyak, vagy a bécsi udvar egyéb grófi lakájai. Hány Mayerffyt ismersz?

— Ezt, aki ott mulat a magyar urak között és öccsét, akit Józsefnek hívnak. A két testvér között egyébként nagy különbség van. Ez a Ferenc, a család feje olyan, mint egy fejedelem, aki csak uralkodik, de országa kormányzatát átadta öccsének, vagy minisz-teriumának. Meg kell adni, a fejedelem szépen és dicsőségesen uralkodik, nagy tisztséget szerez a Mayerffy névnek, előkelő nemesi körökben épp oly népszerű, mint a polgárság előtt, — de az a Mayerffy József is derekasan végzi a maga dolgát. Az ő kezében minden arannyá válik, amihez hozzányúl. Jól vigyá-zott a családi vagyonra, s e mellett a maga sza-kállára külön vállalkozásokba fogott, amelyek csak úgy ontják a pénzt. Egész nap dolgozik, ló-t-fut, szá-mol, szenvedéllyel gyűjti a pénzt, egymásután vásárolja a házakat és a pusztákat és fogához veri a garast.

István gróf szeme felcsillant.

— Ez a József még jobban tetszik nekem. Erről, beszélj Miklós.

— József komoly és egyszerű polgár, aki irtózik minden fényűzéstől és tékozlástól, aki nem azért szereti a pénzt, hogy azt elköltse, hanem, hogy fel-halmozza és gyümölcsöztesse. József még sohasem volt a német színházban és egész életében nem olvasott el egyetlen regényt.

— Meghiszem azt — lelkendezett István gróf — ez a második fiú lesz a dinasztia igazi megalapítója.

Miklós báró pedig tovább morgott.

— Voltaképpen már nem is tudja földjeinek, házainak, gyárainak, lovainak, ökreinek, juhainak, gazdasági gépeinek, drágaságainak szerit és számát. Nincsen se. éjjele, se nappala, a feje mindig gondokban fő, az élete nagyobb részét hinton, vagy szekéren tölti és ide-oda nyargal, egyik pusztáról a másikra, a sörgyárból a kocsigyárba, a szőlőkből a komlóskertekbe, Budáról Pestre és Bécsbe, vagy az ország valamelyik nagyobb vidéki városába, ahol országos vásár van, vagy ahol sörgyárat, kocsmát, malmot, vagy raktárt lehet felépíteni és berendezni.

István gróf izgalomba jött.

— Ez aztán az ember.

— Pesten úgy beszélnek róla, mint aki fukarságával és puritán elveivel egész családjá életét mérgezi.

— A magyar ember természetesen jobb szereti azt, aki két kézzel szórja a pénzt.

— De ez a Mayerffy József, akinek egymagának több pénze, kincse, ingósága és ingatlana van, mint anyjának és testvéreinek, az összes Mayerffynak együttvéve, csakugyan furcsa csodabogár. Két fiát és leányát a saját mesterségére akarja szoktatni, az egyikből söröst, a másiktól gazdát, a lányból pedig gazdasszonyt nevel, de ezt a nevelést olyan zord elvek szerint irányítja, mintha nem is Mayerffy gyerekekről, hanem a Tabán legnyomorúságosabb lakóinak csemetéiről volna szó. Az egyik valósággal béres a gödi uradalomban, a másik söröslegény a budai céhben, a leány olyan munkát végez, mint egy közönséges cseléd.

István gróf halkan megjegyezte.

— Ez, magam is azt hiszem, túlzott puritanizmus. De sokkal jobb szeretem ezt a túlzást, mint a mi magyar uraink túlzott pompaszeretetét és tékozlását. Ha a vagyon nem gyarapszik, akkor csökken. Aki nem gyűjt, az a meglevőt sem tudja megtartani. Aki nem dolgozik, az két kézzel szórja a pénzt. A naplopó, az egyúttal tékozló és erkölcstelen is. Nézd például

a Grassalkovichokat. A család fényének megalapítója milliókat harácsolts össze, de dolgozott is mint egy igavonó barom és olyan takarékos volt, hogy új csizmát is csak akkor csináltatott, ha a régi darabokban foszlott le a lábáról. Fiában, aki már hercegi címmel kérkedhetett s a monarchia egyik leggazdagabb főura volt, hiányzott az apja vagyongyűjtő ereje és takarékosága; az már állandóan Bécsben élt és fogalma sem volt a munkáról, amellyel apja a vagyont szerezte. Már nem is tudta megmérni, hogy mennyit költhetmar fogalma sem volt a jövedelméről, már nem is gazdálkodott, birtokait rábízta idegenekre. Fényűzése és tékozlása már kezdett az örülettel határos lenni, elszakadt hazájától és népétől, a telet már nem tölti Gödöllőn, hiába építtette olyan fényesre a kastélyt az apja, mintha csak utódait ezzel is a földhöz akarta volna kötni. A fiút már nem tudja kielégíteni a gránátosok pompás egyenruhája, az orangéria, a színház, vagy a lovarda, nem volt elég a Mária Teréziától atyjának ajándékozott palota, vásárolt hozzá még kettőt, mindegyikben olyan eszeveszett pompát akart kifejtetni, mint egy Esterházy, vagy Rasumovszky, egymásután csinálta az adósságokat és úgy halt meg, hogy vagyonának már legalább a felét eltékozte. Még nagyobb lett a baj, amikor az unoka vette kezébe a Grassalkovich-vagyont. Neki már Bécs sem elég, Párizsban és Londonban szórja a pénzt, mint egy indiai nábob. Mi lesz a vége? Zárgondnokság és gyámság és a Grassalkovich-vagyon rohamos megsemmisülése.

— Ebben igazad van — mordult fel Miklós báró és homlokát összeráncolva elmélyedt a gondolataiba. Szinte megriadt, amikor István gróf újra megszólalt.

— Mit játszik a cigány?

— A szövege nagyon mulatságos. így kezdődik: Országunkban futkározó ebadta németje . . .

István gróf mosolyogva nézte, hogy a magyar urak arca kigyúl és tekintetük elfátyolosodik. István gróf már jól ismerte ezt a magyar sírvavigadást, ezt az édes, borongós, szomorú ellágyulást, amelyben egyformán nagy a fájdalom és a gyönyör. A magyarok

évszázadok óta így keseregnek a hazájuk sorsán. Ámde csodálkozva vette észre, hogy ezekkel a magyar írókkal és kisnemesekkel Mayerffy Ferenc úr is együtt búsul, habár az itt uralkodó állapotok neki csak szerencsét hoztak, roppant gazdagságot, megbecsülést, hatalmat, sőt ha nem volna itt annyi búsulnivalójuk a magyaroknak, akkor ő távolról sem vihette volna annyira, mint amennyire vitte. Ő éppen a magyarok hibáiból lett gazdag, neki áldania kellene azt az országunkban futkározó ebadta németjét, azt az osztrák rendszert, amely a magyar nemest elriasztotta minden polgári munkától — és ő mégis éppen úgy szenved, belőle mégis éppen olyan sírvavigadó magyar lett, mint azokból a szittyia táblabírákból. Tragikus ország ez és minden lakója *egy-egy* tragikai hős.

Aztán hirtelen odafordult Miklós báróhoz.

— Meglátod, ez a Mayerffy Ferenc éppúgy sem mire sem viszi, mint mulató bús magyar barátai. De József, az más. Ferenc túlságos hirtelen asszimilálódott. A magyaroknak az a tragédiájuk, hogy a közējük telepedő idegeneknek polgári erényeit nem veszik át, sőt azoknak is átadják a maguk hibáját < a polgári munkától való irtózást és az uraskodás henye szellemét. Én nem mondom, hogy mindenki olyan verejtékes és munkában görnyedő életet éljen, mint ez. a Mayerffy József. Én megértem Ferencet is, aki a tudomány embereit többre becsüli, mint a kereskedőket, aki a könyveket és képeket jobban szereti, mint a tehénistállót vagy a trágyásszekeret. Amikor Angliában jártam, magam is láttam, hogy az előkelő családok legöregebb fia azt tartja hivatásának, hogy címere és rangja fényességét lehető legmagasabb fokra emelje, hogy magát a közéleti és kulturális életben kitüntesse, vagy résztvegyen a törvényhozásban és az udvari életben. De csak az elsőszülött fiú. Jó volna ezt a rendszert meghonosítani nálunk, magyaroknál is. Ha én rajtam állna, olyan törvényt hoznék, amely csak az elsőszülött fiúnak adja meg a cím és rang fényét. A többi dolgozzék.

A többi legyen iparos vagy kereskedő, a többi járja a világot és gyűjtse a pénzt, a többi legyen polgár és életét munkában élje le, mert a nemesi címer hamar elkopik és azt újra csak a polgári munka és takarékoság tudja megaranyozni.

Miidós báró valamit felelni akart, de a gróf hirtelen megérintette barátja herkulesi vállát.

— Gyere, mutatkozzunk be Mayerffy úrnak és a barátainak . . .

VI.

István gróf a Dunára néző ablakban állott, do az előtte kirajzolódó tájképből semmit sem látott. Nem látta sem a Dunán veszteglő nagykerékű vízimalmokat, sem az apró hajókat, meg dereglyéket, amelyeket a parton bukdácsoló lovak vontattak.

E pillanatban tökéletesen egyedül volt a gondolataival és érzéseivel. Úgy érezte, hogy még a teste is nehéz, felesleges és gyűlöletes burkolata a maga árva lelkének. Öltözködés közben, ahogy a tükörbe nézett, ijesztően sovány, sárga, szomorú idegen ember nézett reá vissza. Pár év előtt még attól félt, hogy elhízik és megkopaszodik. A haja megmaradt, a zsírpárna azonban, amely a csípője köré rakódott, leolvadt és a bőre megráncosodott; de izmai szerencsére nem petyhüdtek el. Legutóbb megint sokat fájt a foga és szájdaganatai megint kiújultak; néha heves szívdobogások nyugtalanították, gyakran gyötörte álmatlanság, a nyakán tavaly furunkulus támadt, amelyet felvágtak, de aztán a hóna alatt megint csak kiújult. Ezek a dolgok felbőszítették; útálatosnak találta, hogy a nyomorult test minduntalan felhívja magára a lélek figyelmét, nemcsak fájdalommal, de vágyakkal is és a kielégületlen érzékiség nyugtalan-ságával. Rájött, hogy nemcsak a lélek, de a test is tud unatkozni. Az például, hogy annyira imádja Crescencet, egyáltalában nem szabadította fel az érzékiség bilincseiből. Mit kell ilyenkor cselekednie? Metternich bizonyára jót nevetne azon, hogy ebből

problémát csinál. Wesselényi Miklós csakugyan ki is nevette, egy alkalommal, amikor gyerekesen megtorpant egy úri muri ocsmány fináléja előtt. De Metternich cinikus és romlott, Miklós báró pedig primitív és barbár; egyikük sem tudja megérteni őt.

Aztán eszébe jutott, hogy Esterházy Zsófia hercegnő a maga elfogulatlan és férfiasán nyílt modorában célzást tett arra, hogy Crescence maga is erősen érzéki lény, Zichy Károly pedig — ki hinné arról a szakállas, pedáns, dörmögő vörös medvéről? — valóságos szatír. Az asszonyok manapság egész konyvedén beszélnek erről, ő pedig napokig nem tudott e miatt aludni. Borzasztó elképzelései voltak arról, hogy mialatt ő égő testtel, káromkodva fetreng az ágyban s kiszáradt toroka hörög, mint egy veszett kutyáé, azalatt Crescence ... kiugrott az ágyból és a jéghideg zuhany alá állott.

Volt azonban mégis valami, amin nem segített semmiféle zuhany. Crescence áldott állapotban van és Zsófia hercegnő szerint áprilisra várja lebetegedését. Nos, mit szólna ehhez Stefferl? Mi? Talán Petrarccal vigasztalod magad, hogy Petrarca vagy tizenkétszer látta az ő Lauráját másállapotban és Petrarca mindannyiszor emelkedett hangú szonettel ünnepelte meg a magasztos eseményt? Szonettek és egy tucat gyerek! . . . Napnál világosabb, hogy vagy félkegyelmű barom volt ez a versfaragó vagy képmutató hazug, s a családi eseményt nem az avignoni olaj ütőmester, hanem a szonettek okozták.

István grófnak eszébe jutott, hogy az asszonyok — még Zsófia hercegnő is, aki valamennyiük között a legszemérmesebb — gúnyos, szánakozó vagy gyanakvó szemmel néznek rá. Rettenetes, hogy ilyenkor mit gondolhatnak. Ő pedig nem tudja, hogy sírjon vagy nevéssen a maga groteszk és bárgyú helyzetén. Sokszor kedve lett volna egy kétértelmű szóval sejtetni velük, hogy nincs nevetni és szánakozni való az ő helyzetén, hiszen ... De ez undorító hazugság és merénylet lett volna Crescence ellen s ezt a szent-ségtörést sohasem tudná elkövetni.

Zsófia hercegnő tiszta lélek és igaz jó barát, ő talán meg tudja érteni, de a többinek mit mondjon? Mit mondjon azoknak, akik vagy az ő férfiúi büszkeségében és józan eszében, vagy Crescence ártatlanságában kételkednek?

Eh, még ez is mind tűrhető volna, ha a maga boldog öntudata ezt a nevetséges helyzetet saját legbensőbb énje számára elfogadhatóvá tudná tenni. Csakhogy nem tudja. Pillanatra sem. Gyötrődik a féltékenység és a szégyen kínpadján. Útálja magát. Szeretne nekirohanni a szoba falának és a koponyáját darabokra zúzni. Szeretne leugrani az ablakból s ha nem zúzza magát agyon a kövezeten, belerohanni a Duna habjaiba s a víz alá nyomni a fejét, amíg meg nem fullad.

Sokszor volt azon a ponton, hogy egy pisztolydurranással vet véget ennek a tépelődésnek. Eszébe jutott, hogy Shakespeare ezt kifejejtette a lenni vagy nem lenni-monológjából: a nem viszonzott és megvetett szerelemnél van még egy nagyobb kín: az a szerelem, amelyet az ember sajátmaga is megvet és útál. Dehát mit tegyen? Szereti, tehát élni kell. Ha egyszer meglátja durcás kis arcát, barnabársony szemét és meghallja a mézédés beszédét csupa magánhangzóval, elfelejti Zichy Károly grófot, a főúri asszonyok aljas suttogásait — és elhiszi, hogy a szeplőtlen fogantatás megisméltődött.

Megrázta magát és kiegyenesedett.

Nem tehetek okosabbat, mint hogy belenyugszom. Nyomorult dolog az élet, de a halál még az életnél is nyomorultabb. Tavaly április elején jött a hír Pozsonyba, hogy a szegény Beethoven úr, a zeneszerző meghalt. Három napig hevert a holtteste, amíg észrevették. Ezalatt a világnak eszébe sem jutott, vájjon Beethoven Lajos most a tizedik szimfónián dolgozik-e, vagy esetleg már a teste feloszlóban van egy piszkos, rendetlen hálószobában. Milyen egyedül volt ez a Beethoven úr. Akárcsak Sándor cár, aki már két éve halott — úgy halt meg, mint öreg komornyikom, Miklós, a kiszolgált kü-

rasszír, aki a télen meghült, ágynak esett, forró lett a teste, nehezen és szaporán zihált, egy éjszakán át borzalmasan hörgött s aztán azt mondta nekem, hogy vigyázzunk az égő gyertyára, mért egy kis léghuzam kioltja a lángot. .. Úristen, micsoda gyertyára gondolt a vén Miklós, akinek sejtelve sem volt a metaforákról? Nemkülönbén Anglia miniszterelnöke, Canning is meghalt, aki remek ember volt, a szabadság és az erő embere, Liverpoolban azonban gutaütés érte, a lámpása egyet lobbant és a két örökkévalóság között imbolygó kis mécs kialudt s a szoba sötétben maradt, ő pedig a kaszinót rendezgeti a Dorottya-utcai Vogel-házban. Koháry herceg . már nem teheti be oda a lábát, a lámpása kialudt; a császáré is halványan pislákol, Esterházy Pepi megjósolta, hogy még ebben az évben leviszik a kapucinusok sírboltjába a háremébe.

Mindegy. Menjünk a magunk útján. Tavaly egész évben a Tudós Társaság szervezési ügyei foglalták te; e mellett írt egy kis munkát a lótenyésztésről és versenyekről. A füzetnek »Lovakról« a címe. A kaszinó több dolgot ad, mint gondolta; fiatal radikális arisztokraták ellenkaszinót létesítettek, a kereskedők és iparosok pedig polgári kaszinót. Kár. Neki az lett volna a célja, hogy minden tisztességes és hasznos embert egy táborba csalogasson. Mindazonáltal három kaszinó is jobb, mintha egy sem volna. Kinézte a pesti lóversenyek helyét is az Üllői-út végén levő Rákos terén. A hely kiszemelésében legnagyobb segítségére az a Mayerffy Ferenc volt, akit a bécsi hajón látott. Ezt a Mayerffy urat nemrég meglátogatta. Szép kis palotája van neki a Piarista utca és a Dunapart sarkán. A vaskosaras ablakok, a faragva nyos zöldrefestett kapu, fölötte a félköralakban húzódó kőerkélyt tartó szakállas titánok, akiugró timpanon Bagration hercegasszonyinak a Neuilly-úton levő kis barokk-kastélyát juttatta eszébe. Az oromzat csúcsán nagy virágkosár körül játszadozó amorettek pedig eszébe juttatták Grassalkovich herceg bécsi palotáját. Ilyen volt a leggazdagabb pesti polgár, az új magyar

gentleman háza. Ilyen volt a ház ura, Mayerffy úr is. Modora, ízlése, választékos külseje és előkelő lelki berendezése, mint az angol gentry, a the lower nobility egy tagjánál, aki gyáros, de egyben helye van a parlamentben is. Amióta Pesten van, István gróf többször meglátogatta; szeretett a házába járni, amely olyan, mint egy múzeum, képekkel és szobrokkal tele, furcsa faragott bútorok bronzveretekkel, tengerentúlról való csillogó felületű politúros fából, domborművű vagy berakott figurákkal. Az egyik szobája a padlótól a mennyezetig tele van könyvvel, a másikban billiárdasztal és pipatórium és mindegyikben temérdek régi erdélyi perzsa, nehéz selyemfüggöny, brokátterítők és hímzések, fából vagy bronzból való kandaláberek és mint egy sekrestyében, régi miseruhák hevernek a székek támláján és komódokon túlyastag aranyhímzéssel, drágakövekkel és gyöngyökkel, — így lakik a Mayerffy-ház feje műkincsek, templomi kegyszerek, oltárterítők, álló gyertyatartók, szüette faszobrok között, színes templomüvegablakokon átszűrődő félhomályban, ilyen kolostori csendben és szomorúságban. A barátai is furcsa emberek. írók és művészek, akik folyton könyvekről, színházról és képekről beszélnek, akiknek mindig nagy terveik vannak és várják a Messiást, aki a szegény üldözött magyar népet kivezeti az osztrák rabszolgaságból. Magát Ferenc urat is megszerette, mert tetszett neki magabazárkózott mogorva agglegénysége, sok mindenféle úri szenvedélye: fényűzés, lófuttatás, színház, pompás palota a Belvárosban, ragyogó fogatok, angol hátaslovak, akárcsak az Orczy báróknak vagy Sándor Móric grófnak.

Megismerkedett a másik Mayerffyval, József úrral is, aki Óbudán lakik az ősi családi házában, amelyet még apjuk, a vagyonszerző Franz Mayér építtetett. Na, ott minden másképp fest, mint Ferenc belvárosi palotájában. Az óbudai ház egyszerű, az ablakokon csak úgy özönlik be a szobába a napfény, a falak szép, világossárga vagy rózsaszín kárpittal bevonva, a bútorok kényelmesek, sírnak, egyszerűek és fehér csipketerítő

vei leterítve. Az ablakokon is fehér tüll és csipkefüggönyök. A ház tele gyermekszereggel — két fiú és három leány, mint az orgonasípok — s az egész fölött egy bájos, finom, budai patrícius asszony uralkodik, aki még mindig fiatal és szép.

Mind a két Mayerffy felszólította, hogy lépjenek be a kaszinóba. Felszólítaná az összes gazdag pesti polgárokat, akik még nem tudnak ugyan magyarul, de már el tudnak érzékenyedni a kuruc dalokon és Bihari verbunkosain. A kaszinó majd a magyar nyelvre is megtaníttja őket. Magyar nagyiparos, gazdag, műveit magyar kereskedő nincs, — csak volt valamikor régen, százévekkel előbb és — lesz, ha Isten is úgy akarja, mint ő. Wesselényi Miklós, aki pompásan ismeri a magyar történelmet, ő beszélt egyszer, hogy a középkorban a magyarok még szívesen foglalkoztak iparral és kereskedéssel, gabonával, lóval, szarvasmarhával és birkával való tőzsérkedéssel. A legnagyobb tőzsér Mathias Corvinus volt, a renaissance fejedelem. A török uralom után németek, török és görög kereskedők özönlötték el az országot. Különösen nagy szerű emberek voltak a görögök. Nem valami szolid kereskedők, de fáradhatatlan és nagyratörő nép, "kicsinyben kezdték el az adás-vevést, lóháton és nyikorgós szekéren járták be az úttalan utakat, süttették magukat a perzselő nappal, dideregtek a csikorgó szélben, spekuláltak, törték az eszüket, megtanulták az új haza nyelvét, családot alapítottak és meggyökeredeztek. Nem egy család magasra vitte, meggazdagodott, bárói vagy grófi rangot kapott s ma valósággal fejedelmi fénnel veszi magát körül. A görögökön kívül, akik inkább kereskednek, a németek vitték sokra Magyarországon, ahol az ipar és a vállalkozás majdnem egészen az Ő kezükben van. Németek az építőmesterek, nyomdászok, cukrászok, keramikusok, tímárok, mészárosok, sörfőzők és Pest városának majd minden gazdag embere német származású. De még így is csak Oroszországban és a Balkánon van kevesebb iparos és üzletember, mint itt Magyarországon. A gabona-, gyapjú- és bőrkereskedés teljesen zsidó kézen

van. Azok most az utóbbi időben hirtelen meggazdagodtak. Ő a zsidók közül is szívesen látna. néhányat a kaszinóban, de a többség még idegenkedik ettől a gondolattól. Majd megjön az eszük.

A polgárokat tehát be kell édesgetni a kaszinóba. A kaszinó mindenesetre jó nevelője lesz ennek a magasba kúszó kategóriának. írókat és hivatalnokokat is felszólít, hogy lépjenek be a kaszinóba. Az írókat egyébként már felkereste, beszélgetett velük és meghallgatta őket. Sok közöttük a tehetséges ember, de még messze vannak attól, hogy Byront juttassák az ember eszébe. Nem csoda. Az egész irodalom ifiég csecsemőkorát éli, akárcsak a nyelv. Kazinczy, Kisfaludy, Vörösmarty, Szemere, Fáy, Bajza, Berzsenyi urak olyanok, mint az első konkvisztádorok, akik Amerika partjain kikötöttek. Kicsiny ország kicsiny szempontjai szerint nézik a világot; némelyikük csak annyit lát belőle, amennyit a kávéház vagy a vármegyeház ablakából át lehet tekinteni. De azért egyetlenegynek a hajaszálát sem adná oda például Pálffy Ferdinánd hercegért vagy az öreg Zichy Károlyért, akiről Gentz Frigyes, a kongresszus titkára egyszer azt mondta neki: »Én Zichyről nem mondok semmi rosszat, mert az effélettől lelkem visszaborzad; de az a beotiai ostobaság, az a víz-izzony, az a kutyaveszetség egy bekötött könyv irányában, az a rettegése mindennemű kultúrának, az mégis minden emberi fogalmat meghalad.« — Vigye el az ördög az öreg Csicserlit, de fia, a vörös Zichy Károly, mégis csak az ura Crescence grófnőnek és Crescence mégis csak anyai örömök előtt áll.

Dühösen dobbantott.

— De hát Úristen, mit tegyek? Üljek le az utcán egy mérföldjelző köre és sírjak, vagy menjek be a legközelebbi csárdába és igyam le magamat?

Aztán összeszedte magát.

Kezdem észrevenni, hogy ebben az életben minden rosszul van úgy, a hogy van.

Ez a város, ez az ország, ez az egész világ nem nekem való. Nekem egy új világot kell teremtenem a

magam képére és hasonlatosságára, hogy abban helyemet találjam.

István gróf mostanig nem sokat járt Pesten, inkább csak átutazóban, amikor vagy a Szemináriumutcai régi Széchenyi-házban, vagy pedig valamelyik szállodában töltött néhány napot. Ez a néhány nap úgy telt el, mint ahogy eltelt a többi magyar főúr számára, akik Becsbe menet vagy onnan jövet, kénytelen-kelletlen útba ejtették Budát és Pestet. Mint azoknak, neki sem jelentett Pest semmit, Buda pedig legfeljebb annyit, hogy ott lakott a nádor, aki egyszerűs mind az uralkodóház tagja is és nála tisztelni illett. Még azt sem vette észre, hogy amióta a császár testvére, József főherceg lakik ott fenn a budai várban, a város fejlődni kezdett. A nádor meg nagyon is patriarkális életet élt s székhelyének primitív és szegényes volta fel sem tűnt neki. A nádor jó gazda, szerető férj és talpig becsületes úriember volt, családi élete mintaképül szolgálhatott a polgároknak; nem volt sem lelkes magyar, sem lelkes maecenás, egyáltalán nem lehetett ráfogni, mintha Medici Lorenzot, Nagy Frigyeszt, vagy Napóleont akarta volna utánozni, mint városépítőt; nem volt túlságosan kimagasló szellem, szerette a jó pipadohányt és balatonfüredi nyaralójában úgy élt, mint igénytelen nemes a vidéki kúrián; derék hivatalnok volt, kitűnően beszélt latinul, jártas volt a Tripartitumban — de Budán lakott, tehát megszerette a lakóhelyét, hatalmas úr volt, tehát rávette a polgárokat, hogy törődjenek valamit a város csinosításával. Szépészeti egyesületet alapított, tervet készített a fejlődő város számára és ha tehette, rábeszélte a főurakat, hogy építsenek és lakjanak néha az ő székhelyén is. Nagyobbszabású városfejlesztésre már csak azért sem gondolt, mert agyában nagyobb szabású gondolatok nem igen születtek s ha valaki esetleg ilyenekkel meg is termékenyíti, nem volt bátorsága, hogy vetélytársat teremtsen Bécsnek.

A Széchenyiek pedig általában véve nem szerették Pestet. Az öreg Ferenc gróf 1804-ben a budai vár-

ban vásárolt házat, de azt a bécsi kongresszus alatt már el is adta és Pesten a Szeminárium-utcában vett két kisebb házat, a kettőből építtetett egyet s abban hat vagy hét esztendeig tartott fenn háztartást a család s a rokonság számára. Egyszercsak azonban eszébe jutott, hogy a pesti háztartás fölösleges pénzkidobást jelent, a bútorokat tehát elvitette Bécsbe és Cenkre, a házat bérbeadta és csak néhány földszinti szobát tartott meg szállásul az átutazó Széchenyieknek. István gróf eleinte arra gondolt, hogy berendezi magának a Szeminárium-utcai Széchenyi-házat, de aztán elment a kedve a nagy munkától s inkább az akkor épülő börzeház mellett, az úgynevezett Dianafürdő épületében bérelt lakást. Ez az új és monumentális épület — a pestiek büszkesége — rejtette ugyanis magában az új Dianafürdőt, amelybe egy Apolló- és Minerva-szobrokkal díszes virágos udvaron keresztül lehetett bejutni. Az udvar közepén szökőkút hűsítette a levegőt, köröskörül nádkarosszékek sorakoztak a vendégek kényelmére s a pestiek módfelett büszkék voltak erre a világvárosi attrakcióra.

Ennek az épületnek elsőemeleti saroklakásában rendezett be magának kényelmes, szép, úri otthont István gróf s ablakából az új kereskedelmi palota jóni oszlopait, alatta a vásárosok, fuvarosok, ögyelgő vidékiek, hajósok, rakodómunkások tarka tömegét, vagyis azt az ötven lépés széles, lejtős, vízmosta partot lehetett látni, amelyhez hajók, csónakok, kompok imbolyogva cölöpökhöz verve. Nyomorúságos egy látvány volt ez, amely még a vadság költészetét is nélkülözte. A Dunapart maga volt az országút, amelyen kocsik vándorogtak, farakások, hordók, deszkákból összetákolt pálinkás csapszékek, gerendák, állványok, búzás zsákok, tehén- és juhbőrből felrakott halmok közepette. De ezen keresztül át lehetett látni a budai oldal gyönyörű panorámájára, föl a Várba, a királyi palotába, Sándor Móric grófnak a hegytető szélén épült új házára s amögött .el lehetett képzelni azt az Úri-utcai egyemeletes, széles, alacsony, idonítalan épületet, amelyben a budai

udvari kamara elnöke, Zichy Károly gróf és felesége lakik.

Buda és Pest között pedig szürkén, álmosan, de méltóságosan hömpölygött a jó öreg Duna, amelyen hajók úsztak fel és alá s néha órákig vesztegeltek a hid előtt, amely a két partot összekötötte. Ez a rút és rozoga tákolmány, ahogy végighasalt a Duna hullámain, eszébe juttatta a Tower-Bridget, amelyet kétoldalt üzleti bazársor szegélyez s rajta naponként a kocsik százai R a nyüzsgő embertömegek ezrei haladnak át. A pest-budai hajóhídon csak imitt-amott lézengtek emberek, akik megállották a hid közepén levő Nepomuki Szent János fából faragott szobra előtt és elbáméskodtak a Gellérthegyen, a Margitszigeten, a pesti part házsorain, a Tabán szanaszét szórt apró vityillóin vagy a királyi vár szép barokk építkezésén, kertjein, bástyáin és sétányain. Ha a hidat megnyitották az áthaladó hajók előtt, az a néhány ember is kénytelen órákig várakozni. Télen pedig egyáltalán nincs híd, hiszen a jég elvinné, tehát akkor csónakon kelnek át az emberek a Dunán, ami jégzajláskor valóságos istenkísértés.

Sokszor megtette azt az utat István gróf, amikor fölment a Várba a nádor főherceghez vagy a kamaraelnökhöz látogatóba. De sohasem látta a Krisztinaváros kertek, mezők, szőlők közé bujtatott apró, földszintes házait, kövezetlen utcáit s a rajta végighúzó szeméttel teli Ördögárkot. Nem volt a Tabánban sem s aligha csónakázott át a szőlőivel és gyümölcseivel, gyepes térségeivel, virágágyaival és százados fáival díszes, idillikus Palatínus-szigetre. Pesten is csak a Váci-utcában járt, ahol dél idején vidáman korzóztak a legújabb bécsi divat szerint öltözött arszlánok és dámák. Észrevette, hogy Pest és Buda utcáinak neve már magyarul is fel van írva a sarkokon, de azért még mindig csak német szót lehet hallani boltokban, fogadóknak, vendéglőkben, kávéházakban. Egyébként kávéházban még nem is volt soha életében. Csak hallomásból tudta, hogy két pompás kávéháza is van Pestnek. Az egyik az »Angol Királynő« házában van, amelyet a régi Rondella helyén épített egy Kern-

nitzer nevű meggazdagodott tímár. Ez volt a Kemnitzer-kávéház, nagy biliárdteremmel, két vagy három társalgószobával és díszes kávéházzal, amelyben roppant nagy a demokrácia; parókakészítő és kofasszony éppúgy eljár oda kávézni, mint a kamarai tisztviselő vagy a dandy likőrözni. A másik kávéház a »Hét választó fejedelem« szálloda épületében volt s télen ott tartották a legfényesebb bálkat sokszáz viaszgyertya fényében, a német színház zenekarának muzsikája mellett.

István gróf eddig nem ismerte a várost, nem ismerte a polgárságot s nem ismerte azt az életet sem, amely itt a Duna jobb- és balpartján lüktet nyolcszáz év óta. Az ő számára eddig közömbös, sőt idegen volt ez a hely. Lelketlen hársorok, egy város lélek nélkül. Sokszor gondolt arra, hogyha nérói hatalma volna, nem sajnálná felgyújtani. Ha Mátyás király erejével és kincsével bírna, lebontaná a felét és a magyarokkal újra felépítené, ő is, mint a nagy Corvin Mátyás, hirdetményt ragasztatna a falakra: »Jó reggelt, polgárok! Ha nem vagytok hajlandók az én terveim szerint Budapestet újraépíteni, leütem a fejeteket.«

Eddig úgy nézte Pest és Budát, mint egy gyermek a kartonból és fából épített játék-városkáját, vagy mint egy imperator a székvárosát, amely a lelkében lappangó teremtő geniust felébreszti. Isteneknek való játék. Most már szeretni is kezdi ezt a várost, mert már van a városnak lelke és ez a lélek rokon az övével.

Állt az ablakmélyedésben és átnézett Budára. Retentő távolságban van a királyi vár és az udvari kamara nagy, sárga háza, amelyben az elnök lakása van. Amelyben Crescence grófnő lakik. Ez a piszkosan hőmpölygő folyam itt folyik közöttük és jobban elválasztja őket, mint két világrészt az óceánok végtelensége. Európából Amerikába végre is az esztendő minden szakában át lehet jutni, csak egy jó vitorlás és néhány kemény kezű, tisztafejű tengerész kell hozzá. Itt pedig télvíz idején gyakran teljes lehetetlenség a közlekedés. Buda télen sokkal közelebb van Bécshez, mint FestLez. Mi lesz, ha Crescence grófnőt egyszerre

csak elfogja az unalom és itthagya ezt a barbár Budát?

Átnézett a Dunán — és Isten tudja, hogy már hányadszor — megint eszébe jutott, hogy hidat ver a folyón. Kő- vagy acélhidat, még nem tudja, ehhez nincs is elég műszaki tudása, de hidat épít, amelyen Crescence fogata átroboghat és ő is felkeresheti Crescence grófnőt. Csekély feladat ez ahhoz az égbekiáltó vágyakozáshoz képest, amit Crescence után érez. Ha arról van szó, hogy a várhegyet elhordja, vagy a Dunát kanállal kimeregebbe, azt is megpróbálná. Holnap tehát lemegy a Dunaparra, a vásártérre, vagy a Szerviták temploma elé és beszédet intéz a néphez: Polgárok! Crescence gróf nő nem tud átjönni Pestre, Építsünk hidat, hogy átjöhessen. — De aztán keserűen elnevette magát. Mi lesz akkor, ha az egyik polgár esetleg visszavág: Gróf úr! Crescence grófnő áldott állapotban van és nemsokára gyermeket szül Zichy Károly grófnak!

VII.

Kemény volt a tél. A Dorottya-utcában levő Kaszinót csak szánkón lehetett megközelíteni. Egy téli estén, amikor méter magasságban borította az utcákat a hó s a kémények kürtőin vad süvöltéssel fűtyült be a szél, nem volt a Kaszinóban senki, csak István gróf, Esterházy Mihály és Wesselényi. A báró, aki a Sporting Magazinét lapozgatta, egyszer csak földhöz vágta a füzetet és erősen kikelt a hajtó-vadászatok ellen,

— Utálok ezt a barbarizmust — dörmögött felháborodva.

— Miért félted annyira a nyulakat, Miklós? — évődött István gróf és néhány hasáb fát dobott a kandallóba.

A báró azonban komolyan folytatta.

— Az ember nem arra való, hogy a vadászkuttyákat helyettesítse.

A két gróf összenézett. Hát ezt mi lelte? A báró azonban nem tágitott.

— Megsérteni az emberi méltóságot azért, hogy időnként vígan tölthessük, nem hozzánk, nem hazafiakhoz és nem humánus férfiakhoz méltó.

István gróf hátát a kandalló tűzénél melegítve, percről-percre fokozódó türelmetlenséggel hallgatta Miklós báró kifakadását.

A báró pedig nagy tűzzel beszélt. A hajtóvadászattal kapcsolatban felemlgette a középkort, a feudalizmust, a lovagvárapot, a Gessler-kalapot, a cukortelepeket, a délkarolinai rabszolgákat, a török bazárokat, a néger kínzásokat s mindezt ártatlan gyermekjátéknak minősítette ahhoz képest, hogy a hajtóvadászaton paraszttal verik fel a vadat.

István gróf nem állhatta tovább.

— Hát te komolyan oly nagy aljasságnak tartod a hajtóvadászatot?

— Égbekiáltó aljasságnak — mennydörgött a báró.

István gróf arcán ezer ránc jelent meg s a szemöldöke felszaladt egész a haja tövéhez.

— Én pedig úgy látom, hogy a hajtóvadászatokra mindig boldogan jelentkezik egy *sereg* gyerek és suhanc, aztán hajrá, ide-oda lőt-fut, nevet, ordít, zajt üt és a végén tele eszi-issza a hasát.

— Merénylet az emberiség ellen — dörmögött a báró.

Erre már István grófot is elragadta a hév.

— Ördög vigye a te emberiségedet — horkant fel vérvörös arccal. — Ami az emberiséget illeti, nem sokkal becülöm többre, mint a vadat, amelyet a hajtóvadászaton üzőbe veszünk.

István gróf szíve, amelyet a sors, Crescence állapota, a társaság gyengédtelen tréfái, a sorozatos mellőzések, az Akadémia és a Kaszinó körül felmerült nehézségek, az ellenkaszinó, amelyet ő csárdának nevezett, a mindenünnen jelentkező értetlenség, gáncs, kritika, ellenségeskedés a végsőkig elkeserített, most kicsordult és csak úgy ömlött belőle a gyűlölet és embermegvetés.

Kijelentette, hogy ő az embert általában véve elvből és ösztönösen megveti és gyalázatos féregnek tartja.

A báró is heveskedett.

— Ügy beszélsz, István, mintha egyedül volnál a világon.

— Mintha egyedül volnék? . . . Hát egyedül is vagyok, a teremtésit, de én szeretem ezt a magánosságot.

— Belőled a dac beszél most — jegyezte meg Esterházy Mihály, de István gróf úgy vélte, hogy ezzel Crescence grófnő állapotára céloz a gróf.

— Dacoskodni gyerekek és asszonyok szokása^ De azt bevallom nektek, hogy én minden embertől irtózom addig, ameddig meg nem győződtem arról, hogy különb a csordánál... Eh, mit kerteljek? Én csak néhány nagyon kipróbált embert becsülök annyira, hogy elismerjem felebarátomnak.

— Ez nem humanizmus — hördült fel a báró.

István grófnak még jobban recsegett a hangja.

— Humanizmus ide, humanizmus oda, én úgy vettem észre, hogy az emberek egy része komolykodó, zordarcú, merev számár, a másik része vidám és mulatságos bohóc, a harmadik álszent és hazug erénycsősz, a negyedik hitvány haszonleső, erkölcstelen bérenc. Az egyikük ilyen, a íaásikuk olyan, de abban meg-egyeznek, hogy pénzes,vagy nagyhatalmú embertársukat Isten gyanánt imádják s feláldozzák neki gyermekeiket, feleségüket, szüzlányaikat és a maguk üdvösségét. Közülük a legjobb is eladja magát harmincezer, az Úr Jézus Krisztust pedig harminc ezüst pénzért. Megvetem őket üres, kongó frázisaikkal, együgyü babonáikkal és titkos kis aljasságaikkal. A testük csupa szenny, de selyem-aranyhímes díszruhával takarják el fekélyeiket. Ha kólikát kapnak, a legnagyobbak is úgy jajveszékelnék, mint a rühes macska. És száz ember közül jó, ha egynek van emberhez való értelme, ízlése és szíve. A legtöbb ostoba, eszelős, félkegyelmű, vagy éppenséggel hülye. Mit szeressek rajtuk? A hazugságaikat, vagy a komizságukat? Az erkölcstelenségüket, vagy a butaságukat? Ha az állat a maga félel-

meben, dühében, vagy éhségében ordít, harap, rúg és szétmarcangolja ellenfelét, ez néha sajnálkozásra bír és majdnem meghat; ha az ember ugyanazt csinálja nyomorúságában vagy elkeseredésében, ezt megértem és megbocsátom; de az emberek nagyrésze megcsinálja mindezt pusztán azért, hogy neki szebb ruhája, több kitüntetése, nagyobb darab földje, vagy zsírosabb hivatala legyen, mint a szomszédjának. Az emberek nagyrésze alábbvaló féreg a tetveknél és a hullóknél, mert ezeknek a természet nem adott más fegyvert a létért való küzdelemben, mint az alattomos élősködést a nemesebb szervezeteken.

Miklós báró haragja ezalatt egészen elmúlt.

— Ugyan, István, nem érdemes, hogy ennyire — felizgasd magad.

István gróffal azonban nem lehetett bírni.

— Utálom és lenézem őket — folytatta tájékozó szájjal. — Nem kellene nekem és a magam egyedülvalóságában elmegyek mellettük szájalom és rokonszenv nélkül. Nekem ők nem testvéreim, legalább is nem azok mostan való aljasságukban és ocsmány-ságukban. Dolgozom és szenvedek értük, de éppen azért, hogy ne legyenek olyanok, mint amilyeneknek most mutatkoznak és egy új generáció rehabilitálja őket az Isten előtt. Ez az én emberszeretetem és felebaráti szolidaritásom.

István gróf elrohant a Kaszinóból, a báró pedig szomorúan nézett Esterházy grófra és gordonka-hangja felbúgott:

— Sajnálom Istvánt. Ez a sötét embergyűlölet nemsokára életgyűlöletté fajul.

A gróf legyintett.

— A kis Crescence grófné majd lebabázik és István lassanként megbocsájt az emberiségnek.

A Kaszinó előtt oroszos szán állott, amelybe három ló volt fogva s a bakján bundás szörmekucsmás kocsis. István gróf beledobta magát a szán kosarába és oda kiáltott a kocsisának:

— Hajts!

A szán nagy csilingelőssel megindult a simára

fagyott és behavazott utcán. Az emberek utána bámultak és suttogva adták szájról-szájra a hírt, hogy valami orosz herceg jár a Kaszinóba.

A Hatvani-utcába kanyarodva, István gróf a Ferenciek-terén megállította a szánkót. Megdobbant a szíve. Meglátta az egyetem épületét, amelyben az édesapja által alapított múzeum és könyvtár talált helyet. Kicsit habozott, aztán kiugrott a szánból és bement a kapun s a lépcsőházon át a hatalmas, márványpadlós, húszablakos könyvtárterembe.

Ahogy belépett, szemben a falon egyszerre megpillantotta őt. Szegény, drága, jó kegyelmes atyja-urát. Ott állt az aranygyapjasrend díszruhájában, komolyan, szerényen, finom előkelőséggel. Homlokán a gond és kételkedés felhője borongott. Az öregebbik Ender egyik legszebb műve volt az az arckép.

István gróf letérdelt volna előtte, mint egy szentkép előtt. De csak meggömyedt és áhitatos félelemmel nézett föl a képre. A fiú és apa, mintha egymáson felejtették volna tekintetüket. Mintha beszélgettek volna. Ūristen, ki tudja, mennyi mondanivalója volna a fiához öreg Széchenyi Ferenc grófnak a túlvilágról?

István gróf pedig jobbkezét a szívéhez nyomta. Körülbelül oda, ahol egy kis, finom bőrtáskában édesapja utolsó intelmeit őrizgette. Ez a levél éjjel és nappal, mindig a nyakán lógott, kis aranyláncocskán. Ha a test párologása megviselte, vagy a verejték átjárta és bepiszkította, a drága ereklye új tárcát kapott, de egy pillanatra sem került le onnan. István gróf megtapogatta és boldog volt, hogy ott van. Aztán félhangosan mondta szemben álló kegyelmes, nagy jó apj aurának:

— Mon temps, mes talents, ma fortune sont á ma patrie.

A kép mintha megmozdult, a rendjelek mintha megcsörrentek, a szem mintha könnyezett és a száj kinyílt volna. Az öreg gróf a túlvilágról helyeslően bólintott az embergyűlölő fiú fogadalmára.

István gróf elhagyta az egyetem épületét és visszafelé hajtatott a lakása felé. A Váci-utcán át eljutott

a tágas Theatrum piacra, ahol a városi német színház, a Magyar Király fogadó és az idomtalan és dísztelen Harmincad épület (Dreysigstamt) áll. Eszébe jutott, hogy az egész Széchenyi-család jelen volt a városi színház megnyitásán a büszke, fényes épületben, amely szép szobrokkal díszített homlokzatával, tágas előcsarnokával, széles lépcsőivel bámulatba ejtette a pesti polgárokat.

A színház előtt megállt a szánkó. A grófnak azonban kedve jött, hogy megnézze a Leopoldvárost, mely csak most kezdett épülni. Mint új városrésznek tágasak és egyenesek az utcái, a nagy házaknak szép udvarai, kényelmes, világos lépcsői s új divatú nagy ablakai vannak. A legszebb ház itt is a Mayerffy-családé volt. A ház az Új piac sarkán állott, egy nagy szabad téren, amely nincs kövezve és valóságos homokpuszta. Északon a II. József császár által épített óriási Neugebaude zárja be ezt a városrészt. István gróf elhatározta, hogy itt maga is építkezni fog.

Dermesztő hideg volt. István gróf hazahajtatott. A szán csilingelve siklott az utcán, a hó ezüstösen porzott fel a lovak patái alatt. Az útvonal néptelen volt, csendes és a lassan leereszkedő est fátyolfüggönnyt vont a sivár városkép elé. István gróf pedig tervezgetett. Rengeteg teendő volna. Itt mindenekelőtt egészséges, kellemes, nyugati értelemben vett úri életet kellene teremteni, ami magában véve idevonzza majd az ország finomizlésű, nagyigényű gazdag lakosait; másodsor széppé tenni, valóságos látványossággá, hogy ne csak a testi kényelmi igényeit, de a lélek esztétikai szomjúságát is kielégítse. Észrevette, hogy az új házakat félig-meddig empire stílusban építették s ez a klasszikuskodó olaszos építésmodor úgy hatott rá, mintha a magyar génusz minden eredetiségét 3 élete poézisát már rég kilehelte volna. Pest épületei szégyenük a faj és származás keleti zománcát s a helyett, hogy Pestnek valami Magyarországhoz való ábrázatot adnának, a legsilányabb és legolcsóbb olaszt másolhatják. Hol van a régi város, a scytha császárok egykori palotásháza, Mátyás udvara, vagy legalább is

romemléke a régi magyar dicsőségnek? Nem látja sehol. Ha pedig nem tudunk a saját fantáziánkból egy új magyar stílust teremteni, akkor legalább azt utánozzuk, amelyik a mi karakterünkhöz és éghajlati viszonyainkhoz a legjobban illik. Magyarország éghajlati viszonyai, durva, erős, zord épületeket kívánnak. Olyan anyagokból, amelyeket tűz nem ront, levegő nem emészt, szél nem tud megrongálni, víz nem hord el, — tehát nem a délolasz, hanem az északeurópai stílust kellene valahogy megmagyarosítva ide átültetni. Anglia építőihesterei ezt régtől fogva tudják. Ok már elhagyták a latin stílusokat s a gót stílust hozzáformálva nemzeti sajátágaikhoz és éghajlati viszonyaikhoz, csodálatos remekműveket építettek. .

István gróf száguldó fantáziája már beépítette a két Dunapartot vörös téglá, szürke homokkő, komorsötét vakolatú, angol stílú, tornyos, pilléres, oszlopos házóriásokkal, mint aminők a Themzét szegélyezik. Már látta a fákkal beültetett széles útvonalakat, a magyar Hyde-parkot, látta a Dunán hemzsegő hajókat és csónakokat s a Pest környékén füstölgő gyárkémények százait. Fát és kőszent álmódott a por és sár helyébe; fa és kőszent voltak az ő szemében a városfejlesztés legmagasabb szimbólumai. Kőszent ég a kemencékben és fűtőházakban, a kályhákban és a mozdonyok kazánjai alatt, a hajók belsejében s a fának meghagyják a maga rendeltetését, amelyet nem lángok közt való elhamvadásban, hanem az örökkévalóság számára állított épületekben, hajóbordákban, hidakban, az embereknek életét megszépítő lombos árnyékban s oxigént fejlesztő lehelletében jelölt ki a világ nagy építőművésze.

És István gróf képelete tovább száguldott. Pest-ről most már felszállt az egész ország fölé isteni röpködésében. Lecsapolta a vizenyős lápokot, a szomorú és meztelen ingoványokból vízcsatornákat hasított ki, beültette a kiszáritott területeket s a farkasoklakta vadonokból ligeteket, az emberek által nem járható rengetegekből remek kerteket varázsolt, amelyeket felséges utak szelnek keresztül és idillikus csalitok, tisztások,

mitológiai szent berkek, árkádiai és elíziumi mezők tarkítanak. A Balatonból csatornát vezetett a Dunába, amelyen tucatnyi gőzhajó jár, néhányezer kisebb vitorlás, csónak, dereglye, briggs és naszád kíséretében.

Egyszerre csak hangosan felkiáltott.

— Kár, hogy nem élek száz évig. Ha száz évig élnék, az élő Istenre esküszöm, ezer, meg ezer kies /villa, kastély, szálloda, penzió szegélyezné a Balaton felé vezető utat, fák, virágbokrok s fürdőházak között, mint egy virágos végtelen házszalag s a Balaton és Duna tükrében nézegetné magát az egész boldog Magyarország.

Aztán elmosolyodott. Ha ezt Wesselényi Miklós báró hallaná, kinevetné. Félórával ezelőtt még tajtékzott a szája az embergyűlölettől, most pedig . . . eh, csak én tudom, hogy ebben nincs semmi ellentmondás»

* * *

Ezalatt Wesselényi és Esterházy Mihály gróf tovább beszélgetett a Kaszinóban a kandalló mellett.

— Láttad, hogy mennyire eltorzult az arca? — kérdezte a báró.

— Szegény István, jól tenné, ha elmenne külföldre és rendbehozná az idegeit.

— Ellenben . . .

— Nos? — riadt fel a gróf, aki a tűz mellett kissé elbóbiskolt.

— Csak azt akarom mondani, hogy István gróf szavaiban, amelyeket a pillanat hangulata csalt az ajkaira, volt egy szemernyi őszinte vallomás is. István gróf voltaképpen nem szereti az embereket.

— Az ő joga — riadt fel a gróf. .

— Nem vonom kétségbe. Annál kevésbbé, mert én Istvánt lángésznek tartom. A lángész pedig csak önmagát s azokat szereti, akik felszívódnak az ő legbensőbb énjébe.

— Szóval boldogtalan ember — fejezte be a beszélgetést Esterházy Mihály gróf és csendesen elszundikált a kandalló mellett.

Másnap reggel megint találkoztak a kaszinóban. István gróf már vidám volt és erőből duzzadó, a báró ellenben alig bírt magával. Dúlt fült és káromkodott.

— Mi bajod van, Miklós, — kérdezte István gróf — mi történt veled?

— Faképnél hagyott a gazember — lihegett a báró.

— Kicsoda?

— Hát a vadászom, az az akasztófára való becs-telen dög.

István gróf ingerkedésre fogta a dolgot.

— Pedig olyan jóképű fiú volt.

— Mamlasz, ostoba, gyámoltalan barom volt, nem jóképű fiú.

— Ugyan?

— Zsibón felejtette a fehér mellényeimet.

A többiek harsány kacagásba törtek ki, István gróf pedig gúnyosan vigasztalta.

— Talán hazaszaladt értük Zsibóra.

— A fenét, — hörögte a báró — megszőkött a fattyú, mert olyan pofont adtam neki, hegy három foga kitört.

István gróf arca hirtelen kiderült és szinte gyermekes ujjongással rikoltott.

— Nos, akkor én a legelső tavaszi napon hajtóvadászatot rendezek Cenken.

A báró megértette. Elszégyelte magát és zavartan nevetett.

— Vagyis nekem, aki pofozom a cselédeimet, nincs jogom beszélni humanitásról és emberméltóságról?

A rengeteg vastag, félelmes és vérmes gladiátor olyan szegyenlős és gyámoltalan arcot vágott, hogy István gróf megsajnálta.

— Nono, nem akartalak megbántani, Miklós.

— Csak azt akartad úgy-e mondani, hogy aki olyan nagyon szereti az emberiséget, az rendszerint nem szereti az embertársait.. .

István gróf megsimogatta a báró herkulesi karját.

— Ne félj. Holnap visszajön a fickó és bocsánatot

kér. Éljen az emberiség! Fiam! — szólt a közében
 ögyelgő komornyiknak — bontass fel egy üveg pezsgőt.

* * *

Április végén Esterházy Zsófia hercegnő megsúgta neki, hogy már csak napok kérdése . . . De az a baj, hogy beteg. Ma délután négy órakor harmincyolc volt a hőmérséklete.

István gróf becsomagoltatott, befogatott és ellátta magát pénzzel, hogy néhány hónapra külföldre utazzék. Pozsonyból azonban visszatért. Eszébe jutott, hogy Crescencenek harmincyolc volt a hőmérséklete.

Otthon azt hallotta, hogy Crescence állapota romlott. Nyomban fel akart menni Budára, áthajtatott a hajóhídon, de a Vár alatt visszafordult, nem tudta elhatározni, hogy mitévő legyen.

A grófnő komornája, Skrobanek Fruzsina kisasszony aznap este levélben értesítette őt úrnője állapotáról. Az orvos, Almási Balogh Pál, akit hírekért ostromolt, semmitmondó szavakkal megnyugtatni igyekezett őt, a részletekről azonban, hivatkozva az orvosi titoktartás kötelezettségére, megtagadott minden felvilágosítást. Esterházy Zsófia hercegnő pedig már nem volt Budán ...

Közben levelet kapott Bécsből Briegnonli kisasszonytól, az udvari Opera táncosnőjétől. A kisasszony szemrehányást tett, hogy hónapok óta nem kapott tőle pénzt. Bécsben roppant drágaság van s ő, ha nem csalódik, anyai örömöknek néz elébe. Jöjjön azonnal, mert rettenetesen egyedül van. István grófnak felforrt a vére. Hát Briegnonli kisasszony egyedül van a gondjaival, a piszkos múltjával és a kétségbeejtő jövedelmével. A férgek is egyedül vannak. Amit az anyai örömökről írt, azt nem hitte el, mert ismerte már a zsarolásnak ezt az elcsépelte fogását. Rendesen csak néhány száz forintot jelent az eset és az illető hölgy már nem is néz ilyenfajta örömök elé. De most, éppen most, nagyon rosszkor érné ez a frivol analógia. Crescence minden pillanatban lebetegedhetik és Bécsben

egy kis táncosnő hasonlóval fenyegetődzik. Karrikatúra. Szentségtörés. Igen ám, de hátha mégis igaz? Ez még ugyan nem jelenti azt, hogy ő az oka Briegnonlli kisasszony balesetének, de azt sem állíthatja, hogy nem ő. A kisasszonynak mindenesetre megvan a joga, hogy őt gyanúsítsa. Tragikomédia. Elhatározta, hogy küld neki ötszáz, vagy ezer forintot, hogy ezzel megvesztegesse a Bárkákat, Zeus leányait, akik az emberi lét, születés és halál fölött uralkodnak.

Tanácsstalanságában felkereste a ferencrendi szerzetes hitszónokot, Aalbach Szaniszló atyát, akivel már Bécsben összebarátkozott. Őszintén meggyónt neki mindent.

Páter Stanislaus jól megtermett, de halvány és bágyadt arcú férfiú volt, a harminc és negyven év között. Egész Pest és Buda rajongott érte. Ha vasárnaponként a szószékre lép, tömve van a templom paraszttal, polgárral, mágnásasszonnyal, magasrangú katonatiszttel; maga a nádor is eljön serdülő leánykájával s megjelenik ott a hercegprímás, a kalocsai érsek, Pyrker egri érsek, Szepessy báró pécsi püspök, az egyetemi professzorok, katolikus, református és zsidó előkelőségek. A páter fellép a katedrara karing nélkül; barna csuhával, kötél cingulummal és veres zsebkendőjével letörli a szószék karfáját. Egy másikkal arcáról szárítgatja le a verejtéket. Szelíd, nem túlerős, de ércesen csengő hangja van. Nem színészkedik, mint Werner Zakariás, nem átkozódik és nem fest buja, trágár, yérforraló erkölcsképeket, mint annakidején a híres Ábrahám a Santa dara Bécsben. Nem is sokat teológizál, nem magyarázza, ami megérthetetlen, nem ölti magára a nagy bölcselők és tanítók ünnepi tógáját. — Szaniszló atya kér, könyörög, vigasztal, buzdít, lelkesít és játszik az emberek szívén, mint egy isteni hegedűs. Költő és pap. Néha egyszerűségében olyan megrázó, hogy hallgatói sírva fakadnak.

A szerzetes és István gróf kölcsönösen bámulták egymás nagy tudását és mély, tiszta, minden babona vagy felekezetieskedés nélkül való vallásosságát. A páter ösztönből és gyóntatószékből fenéki ismerte az

életet és az emberi lelket. Mint Assisi Szent Ferenc, gyermeked, tiszta és vidám kedély volt és optimista. Most is égi derűvel vigasztalta Istvánt.

— Gróf úr, szeresse az Istent és az ő teremtményeit...

— De az emberek tömérdek fájdalmat okoznak nekem. Egyetlen egy az erényeivel, a többi a bűneivel.

— Szegény halandó emberek — ez volt a páter válasza.

— Mit kell tennem? — ostromolta István.

— Nem mondhatok mást. Én is szeretem az embereket. Nem tehetek róla, szeretem.

— De mit kezdjek az emberekkel, atyám?

— Semmit se követeljen senkitől, gróf úr. — Ha boldog akar lenni, csak adjon nekik.

— Mit? — kérdezte és akarva nem akarva Crescence grófnőre és Briegnonlli kisasszonyra gondolt.

— Az egyiknek bocsánatot, a másiknak pénzt — felelte a páter mintha kitalálta volna a gondolatait.

István gróf elképedt. Hogy lehet Crescence grófnőt és azt a kis bécsi kurtizánt együtt emlegetni ... A szerzetes megértette ezt a felháborodást és csendesen felelt.

— Mind a ketten Isten teremtményei. És mi is azok vagyunk. Ön is, meg én is. — Aztán nyájas, derült arccal hozzátette. — A jó Isten szereti a komoly és erkölcsös üzleteket.

— Mit tegyek?

— Fogadja meg, hogy ha a grófnő szerencsésen megszüli gyermekét, ön végkielégítést küld a bécsi táncosnőnek és szakít vele. Így mindenki jól jár. Az Isten is, ön is és ő is. Valamennyien.

István gróf elhatározta, hogy Crescence grófnő szerencsés felgyógyulása esetén tízezer forint végkielégítést küld a bécsi táncosnőnek.

VIII.

A waterloo-i csata után tíz-tizenkét évvel az emberek csodálatosképpen kezdték visszasírni a háborút. t/z öreg Dessewffy József gróf, egyike a legderekbab

magyar mágnásoknak, de rossz gazda és rövidlátó ember, egyszer azt mondta neki:

— Még kívül, hogy Napóleon volt a mi legnagyobb jötevőnk; a háború valóságos aranykort varázsolt Magyarországra. Amikor a franciák császára először szállta meg Bécsset, játszva kaptam kölcsönt egy szőlő megvételére. A szőlőn annyi bor termett és a bornak olyan ára volt, hogy egyetlen év jövedelméből vissza tudtam fizetni a kölcsönt s a szőlő ingyen maradt. Most veszteséggel termelek s nem tudok ezer váltóforintnyi hitelt felhajszolni. Micsoda világ ez? Hát érdemes itt élni, ahol a békesség, egyet jelent az éhenhalással, ahol vérontást és világháborút kell kívánnunk, hogy meg tudjunk élni? Vénségemre rájöttem, hogy nem érdemes bevetni a földet.

— Nekem huszonnyolc százalékra kínáltak pénzt — panaszkodott István gróf és szidta az uzsorásokat.

— Mikor?

— Tavalý.

— Próbáld meg most, Ígérj akár száz százalékot. Kíváncsi vagyok, adnak-e csak egy lyukas garast? — dohogott az öreg Dessewffy.

István gróf nem hitte el ezt a képtelenséget, ő, a gazdag cenki földesúr, ő ne kapna hitelt? Jóságigazgatója éppen most állította össze a vagyoni helyzetéről szóló kimutatást. Eszerint a cenki, pölöskei, szentgyörgyvári és csokonyai uradalomból száznegyvennégyezer forint volt a jövedelme ebben az évben. Hozzászámítva a bécsi ház eladási árát, a családi kasszából kapott kamatokat és az eladott angol lovak árát, többet vett be kétszázezernél. Ha ebből levonja az új gazdasági épületekre fordított tizenkétezer forintot, a ménesmester és a házi udvarmester ugyanennyire rúgó költségeit, az adósságok negyvenezer forintra rúgó kamatait, akkor is kétezeröttszáz forint áll havonta rendelkezésére. ő ne kapna kölcsönt a Rothschildoktól, vagy akármelyik gazdag bankártól?

A kérdésre hamar választ kapott. Amikor Briegnolli kisasszonynak ki akarta fizetni a tízezer forintnyi végkielégítést, elutazott Bécsbe és beállított az Arn-

síein és Eskeles-bankház irodájába. Mind a két bankár régi ismerőse volt. A bécsi kongresszus alatt Arnstein asszony szalonjában ismerte meg Humboldt Vilmost, a híres Vamhagen Rachelt, Pereira asszonyt, a Schlegel testvéreket s a legelőkelőbb tudósok és művészek valóságos plátói akadémiaját. Medici Lorenzo szerepét most a bankház másik tulajdonosa, Eskeles Bemát báró vette át, aki a Dorotheengasse-i palotáját megtömte írókkal, festőkkel, spiritualista bölcsesekkel, kikeresztelkedett zsidónőkkel és gazdag bankárokkal, népszerű, fiatal, hitszónokokkal, öreg hercegnőkkel és Olaszországban vásárolt öreg bútorokkal. A bankházban ez az Eskeles báró fogadta István grófot, aki előadta, hogy tízezer forint kölcsönt szeretne felvenni.

A báró nagyot nézett:

— Fedezet?

Most István gróf meresztette tágra a szemét.

— Váltó vagy bekebelezés. Ismeri a vagyoni viszonyaimat.

A báró lecsüggesztette a fejét.

— Ismerem. A gróf úrnak nincsen semmije, csak hetvenezer vagy nyolcvanezer holdja Magyarországon.

István gróf közbevágott:

— Váltómat aláírják, Károlyi György gróf, akinek kétszerannyija van, mint nekem és Esterházy Mihály, vagy Vince gróf, amelyik önnek jobban tetszik.

A bankár kétségbeesve tördelte a kezét.

— Váltóra, gróf úr? Hát van önöknél Magyarországon váltótörvény?

— De a föld . . .

— Ah, a föld, a jó zsíros, fekete, kincstermő dús magyar föld! . . . Az nagyon jó a tulajdonosoknak, de semmit sem ér a hitelezőnek. A földet nem lehet elérverezni, a föld átszáll a leszármazókra, ezek híján az oldalági rokonokra mindaddig, amíg ilyet csak egyetlenegy is lehet találni Magyarországon. És ha nem találni? Akkor a királyra, vagyis az államkincstárra.

— De lehet perelni.

— És a per eltart száz, vagy százötven évig. Akkor én már nagyon öreg zsidó leszek — tréfált a báró. —

Tudja mit, gróf úr? Megcsinálom az üzletet becsületszóra.

— Én nem kártyaadósságot akarok ismét csinálni ... — tiltakozott István gróf ingerülten.

— Kár. A magyar urak csak azt fizetik meg.

— Micsoda beszéd ez?

A báró udvariasan, de finom fölényvel mosolygott.

— Bocsánatot kérek gróf úr, önnek becsületszóra tíz vagy húszezer forint rendelkezésre áll. Holott — bármily szomorúan hangzik is ez — a magyar nagyurakat általában véve úgy ismerik a világpiacon, mint akik fizetni nem szoktak. Általánosságban beszélek, gróf úr, ámbár neveket is tudnék említeni.

— Nem vagyok kíváncsi. . .

— Bocsánatot kérek, — mentegetődzött a báró — Magyarország úgy él a köztudatban, mint a nemfizetők Eldorádója. A magyar adósságlevelek és kötelezvények jóformán annyit sem érnek, mint amennyit a papír- és nyomdaköltség tesz ki. Németország legtávolabbi vidékein a családi iratok közt, vagy a biblia lapjai közé rejtve szegény polgárok olyan történelmi nevek által aláírt, sokágú koronás címerrel ékes magyar adósságleveleket őrizgetnek, amelyek egy garast sem érnek.

— Rettenetes.

— És még rettenetesebb, hogy világcsavargó szélhámosok ráfeküdtek a magyar papírokra és azokkal az egész világot csalják. Nemrég történt velünk a következő eset — elmondhatom, gróf úr?

István gróf kezdett kíváncsi lenni. A bankár tehát elmondta.

— Levelet küldtünk egy pádovai cégnek, hogy kétezzer forintos váltót peresítsen, amelynek elfogadója most éppen ott lakik, de félős, hogy onnan is hamarosan elpárolog. A pádovai cég bemutatta az adósnak a váltót, figyelmeztette őt a szigorú váltótörvényekre és a fogásra, amely szökése esetén fenyegeti. Az adós ekkor hirtelen fényes ajánlatot tett. Készpénze most nincs, pedig nagyszerű üzletkötés várja Konstantinápolyban. Szeretne tehát elutazni, ennél fogva a váltóért deponál

tízezer forint ára kötvényt a magyar Festetich-féte papírokból. Ha visszatér és kifizeti a kétezer forintot, adják vissza az értékpapírokat, ha nem tudna fizetni, vagy a kitűzött időre nem térne vissza, a papírokat el lehet adni s így a hitelező nemcsak hogy nem károsodik, de nyolcezer forintot nyer a zálogüzleten. Mondjam-etovább, gróf úr? A pádovai cég kötélnek állt, kiadta a váltót, átvette az adósleveleket, elküldötte nekem, én pedig a tízezer forint névértékű Festetich-féle papírért huszonöt forintot kaptam a tőzsdén. Most képzelheti, gróf úr, hogy milyen híre van Magyarországnak a pénzpiacon.

István gróf lehorgasztotta a fejét, aztán szenvedélyesen kitört belőle:

— Igaza van, báró úr, némely hitvány mágnás, akiket nálunk a haza nagyjainak neveznek, több kárt okoz Magyarországnak, mint a legutolsó zsvány.

— Csak hanyagságról, rendtelenségről van szó — mentegette udvariasan a magyar főurakat Eskeles báró — a mágnások maguk is áldozatok. Eszközök a családok kezében.

— De a törvény is rossz, — fűzte hozzá István gróf — mert a túlzott védelem hamarabb koldusbotra juttatja az adóst, mint a legszigorúbb törvény.

A báró elismerőleg hajlongva a kezeit tördelte.

— Váltóra vagy jelzáloglevélre kölcsönt komoly bankárnak nem szabad adni, ha magyar adósról van szó. És én komoly bankár vagyok. Más az, ha a gróf úrnak ... izé ... hogy is mondjam csak ... (a baráti szót nem merem használni), de ha, mint jó ismerős és tisztelő, a gróf úrnak régi, hűséges híve tehetek szolgálatot ...

— Köszönöm, így nem kérek semmit.

István gróf lelke tele volt keserőséggel, amikor Eskeles bárónak, a bécsi Medici Lorenzónak fejedelmi fénnel berendezett házáat elhagyta.

* * *

István gróf menekülni akart önmaga és a szerelme elől s Crescence felgyógyulása után Andrassy György,

a két Esterházy, Wesselényi báró, Károlyi Lajos és György gróf, Wenckheim József báró s a gazdag pesti polgár, Mayerffy Ferenc segítségével megrendezte az első pesti lóversenyt. A verseny helyét Mayerffy ajánlotta a gróf figyelmébe s a gubacsi-pusztá gyepén ő készítette a nézőhelyet, amelyen a nádortól kezdve mindenki ott volt és ünnepelte Széchenyi Istvánt. István gróf büszkén mutatott arra, hogy a Kaszinó megteremté első gyümölcset; magyar főúr és pesti polgár együtt szorgoskodnak egy szép nemzeti ügy létrehozásán, amiről a párizsi Journal des Courses és az angol Sporting Magazin is megemlékeznek.

Crescence grófnőt nem látta sehol. Meghallotta, hogy a grófnő édesanyja Badenben nyaral; odautazott, mert remélte, hogy ott Crescence-el is találkozik; Crescence ott volt, de már elment Bécsbe; Bécsben nem sikerült utolérnie; Győrbe ment a főispán birtokára. István gróf utána sietett, de csak a szépségéről és kedvességéről való legendák fogadták a grófnő helyett. Hallotta például, hogy az egyik Szirmay, az, akit Tamásnak kereszteltek, hogy ne higgyen soha a németnek, amikor a grófnőt megpillantotta, elragadtatásában így kiáltott fel: Most már elhiszem, hogy van mennyország s vannak angyalok. István grófot ez a mennyország tette boldogtalanná.

Mínthogy semmiképpen sem tudta utolérni, levelekkel ostromolta Crescence-ot, de a levelekre hiába várt választ. Erre elhatározta, hogy lemond róla és kerülni fogja. Elutazott Fiúméba és bejárta Horvátországot. Végigrohant az istriai partokon, ott meg nézett és áttanulmányozott mindent, amihez hozzáférközhetett, aztán visszaroht Pestre, majd meglátogatta testvérbátyját, Lajost és Pált, aztán hazament Cenkre, néhány hétig játszotta a gondos gazdát és a jó földesurat, ráncbaszedte gazdatisztjeit, kihallgatta a jobbágyait, Liebenberg úrral megbeszélte a beruházásokat, tett-vett, de belátta, hogy nélküle minden jobban megy, tehát visszatért Pestre, francia és angol lapokkal levelezett, írt, verseket fordított, kiolvasta Thaer és Bentham Jeremiás közgazdasági könyveit, tér-

rezgetett, töprengett, de amint meghallotta, hogy Crescence Bécsben van, odanyargalt, megint hiába kereste a találkozást, visszatért hát Pestre, felkereste új barátait, a magyar írókat, de nagyon unta magát a társaságukban, végre összeroppant, kedélyileg tönkrement és újra azzal a gondolattal kezdett foglalkozni, hogy kivándorol Angliába vagy Amerikába.

Elmúlt ismét egy hét. A hét végén valaki kiejtette előtte Kisfaludy Károly nevét, aki katonatiszt, festő, író, világfi, kicsit jóban-rosszban hasonlít hozzá s úgy hallja, olyasféle betegségben szenved, mint aminőn ő is átesett a napóleoni háborúk alatt. Valami vonzotta ehhez az emberhez, úgy érezte, mintha kötelessége volna meglátogatni.

Kisfaludy Károlyt a Magyar-utcában egy csizmadiamester lakásán találta, ahol albérletben lakott. István gróf szíve elszorult, amikor meglátta az oroszlánfejű, hódító külsejű embert nyomorúságos környezetében festékes dobozai között, állványán egy félig kész képpel, amely a legbombasztikusabb modorban vihart, orkánt, égő falut és az istenítélet elől menekülő fiatal emberpárt ábrázolta.

— Min dolgozik, uram? — kérdezte tőle részvétellel.

— Az elveszett paradicsomon — nevetett a költő, de aztán keserűen hozzátette: — Semmin se, gróf úr, csak pénzt keresek. Dolgozni és pénzt keresni, az két különböző dolog.

— Nem ír valami szép színdarabot?

— Nem. Akkor nem érek rá a pénzszerzésre.

István gróf a Párizsból hazatért Esterházy Zsófia hercegnőtől sokat hollatt egy Berlioz nevű francia zeneszerzőről. A hercegnő megkérdezte tőle, hogy min dolgozik, mire Berlioz úr elpanaszolta, hogy volna egy remek témája, de a nyomora visszatartja attól, hogy azt feldolgozza. — Ezen nagyon csodálkoztam, — mesélte Zsófia hercegnő — de a zeneszerző megmagyarázta ... Belekezd az első tételbe, semmi sem tudja attól visszatartani, hogy megírja az egész szimfóniát. Ez legalább három-négy hónapját lefoglalná.

Ezalatt nem írhat zenekritikákat, nem dolgozhatik az újságoknak, nem lesz keresete, nem tud ebédelni. Ha elkészül a szimfóniával, nem tud ellenállni annak, hogy a partitúrát lemásoltassa, az egyes szólamokat kírassa, ami néhány száz frank kiadást, vagyis ugyanannyi adósságot jelent. Ha aztán végre előadnák, a hangverseny jövedelme kiadásainak még a felét sem fedezné . . . Ejh, minek mondjam tovább? — panaszkodott csaknem sírva Berlioz úr, — eldobtam a tollat és a szimfóniát elfelejtettem örökre.

Kisfaludy Károly eközben a maga tragédiáját magyarázna.

— Ha könyvet írok, abból csak évek múlva lesz, ha egyáltalán lesz, valami hasznom. Ha darabot, akkor megbukhatok, kifütyülhetnek és a nevem évekig nem ér egy garast. Eestegetek tehát. Még'pedig a 'legalantasabb ízlésű emberek számára. Csak a szemét kelendő, mert öleső s mert a legtöbb ember ízlése is szemét. A minőségre senki sem ad, a rossz éppúgy, sőt sokkal inkább megteszi, mint a jó. így van ez gróf úr a mi szegény nyomorult hazánkban.

— így van ^{ez a} gazdag nyugati országokban is. Mert az emberek csordába verődve éppúgy nem tudják megkülönböztetni a szeméttől a gyöngyöt, akár csak a disznók — felelte a gróf szomorúan s nemcsak Berliozra gondolt, hanem saját magára is, aki sokkal kevésbé népszerű, mint például Sándor Móric gróf, aki egyebet sem tud, mint ördögösen megülni, ugratni hajszozni a lovat. Sándor gróf a nemzet bálványa, Bécs kedvence, világhírű ember, ő pedig alig győzi visszaverni a lekicsinylő, gyanúsító és rágalmozó támadásokat.

De a költő szívettépő sorsa és kétségbeesése elfelejtette vele a maga sérelmeit. Kikérdezte a betegsége felől. Az orvosa, Bugát Pál, derék, jólelkű ember, de úgylátszik nem tud rajta segíteni. A teste tele van senyves sömörrel, a tüdeje tuberkulózissal, minduntalan hasgörcsei és lázai vannak, úgylátszik a tuberkulózis a beleit is megtámadta.

— Mivel gyógyítják?

— A Zondi-féle kúrával.

István grófot ez is érdekelte.

— Nagyon kínos és veszedelmes kúra, maga az orvos is elismeri. Szublimát tartalmú mica panis, emelkedő adagokban, most már harminc pasztillánál tartok, amelybe tíz centigramm szublimát van.

— Használ?

— Az ősszel meghültem, rengeteg kinasót és kén-savat kaptam. Azt hiszem, az orvos rosszul diagnosztizál. Más bajom van nekem.

— Micsoda? — kérdezte István gróf izgatottan.

A költő elpirult s a vállát vonogatta.

— Nem tudom. Ifjúkori bűnök. Az egész testem lassan szétmállik, az agyam kiszikkad, félek, hogy borzasztó végem lesz.

István gróf reszketett az izgalomtól. Felajánlotta neki a támogatását.

A beteg a fejét rázta.

— Uram, — lihegett a gróf — utazzék Bécsbe. Szállásról, orvosról, gyógykezelésről gondoskodom. Az Isten szerelmére, tegye meg nekem!

— Köszönöm uram, majd csak a magafli emberiségéből.

— Könyörgöm, legyen hozzám annyi barátsággal.

— Nem tehetem! Győrbe megyek Teréz nővéremhez.

István gróf szinte kétségbeesve hagyta magára a beteg költőt. Soha olyan tehetetlennek nem érezte magát, mint most. Én akarok egy országot feltámasztani a halottaiból, amikor egy beteg magyar író sem tudok segíteni? — kérdezte magától elborulva. Aztán eszébe jutott, hogy néhány hitvány ezer forintért mily sok fényes történelmi név viselője adja el magát. . . Magát? A hazáját is. Ez a szegény költő pedig a maga szent és dicsőséges gögijében a baráti kéz támogatását is visszautasítja. Hát nincs joga gyűlölni az ő osztályosait, az egész társadalmat, az egész emberiséget, amely Berliozt és Kisfaludy Károlyt éhen és betegen engedi elpusztulni? Wesselényi Miklós, ezt kellett volna látnod, hogy megértsd az én embergyűlöletemet!

IX.

Sokszor maga is elcsodálkozott, hogy milyen gazdag és sokrétű életet él.

— Mindig tudtam, — tűnődött magában — hogy két ember lelke van bennem. Az egyik a nyilvánosságé. Erről mondta Metternichnek, hogy ezer kém, besúgó és titkos rendőr lesheti minden rebbenését, ő nem reszket, mert nincsenek titkai. A másikat azonban legjobb barátai előtt is lehetőleg eltitkolta; ezt nem merte másnak megmutatni, csak a gyóntatóatyjának és azoknak a bőrkötéses, kapcsos zöld könyveknek, amelyekbe a naplóit írta. Wesselényi azt mondta magáról, hogy erős életet él. Az ő élete nem erős, hanem olyan gazdag és zsúfolt, annyira tele van a legellentétebb elemekkel, olyan viharos és szárguldó, hogy az is elszédül és megcsömörlik tőle, aki nézi. Wesselényi erősen él, ő pedig gyorsan. Ő mindig siet, rohan, liheg, a lélegzete eláll és mindig fél, hogy holtan esik össze. Ki mondja meg neki, hol és miben tudna megpihenni? Esterházy Zsófia hercegnő azt tanácsolta, hogy házasodjék meg, erre akarják rábeszélteni a testvérei is. Lajos és Pál már másodszor házasodtak; nyugodt, boldog, derűs emberek; Zsófia nővére beletörődött boldogtalan házasságába; Fanny nénije visszavonult Pinkafőre, nem törődik az urával, berendezkedett az egyedülvalóságra s apácáinak, hangszereinek és virágjainak él. Valamiféle zárdái életet talált ki magának; azt mondja, így is lehet élni, mert az a fő, hogy az ember megtalálja magát és egy darabban maradjon lelkileg. Ott kezdődik a tragédia, ha az ember lelke szétszaggatva darabokra hull és valamiféle űrben kering, mint a naprendszerből kiszakadt bolygó. Az ő élete ilyen.

István gróf azt hitte, hogy lelkében két ember lakozik. Tévedett. Ő négy-öt ember életét élte. Az első elmerült a közéleti tevékenységben, járt-kelt, intézkedett, alapított, szervezett, agitált, épített, rombolt, harcolt, győzött. A második a könyveket bújta és annyit olva-

sott, mint egy tudós, aki sem szellemileg, sem testileg, sem érzelmileg egyébbel nem foglalkozik. A harmadik Széchenyi István gróf reggeltől estig, vagy estétől reggelig baráti körben, társaságban, Bécsben, Budán, Pesten, fürdőhelyeken, vidéki birtokokon, vadászaton, bálokban, családi vagy hivatalos ünnepeken ivott, táncolt, csevegett, szerelmeskedett. A negyedik ember a világot járta. Az ötödik pedig szerelmes volt Crescence grófnőbe.

Végül egy hatodik ember is rejtőzött a lelke mélyén: az az önvérében fetregő mártír, aki az éjszaka magános perceiben, a kétség és lelkiismeretfurdalás gyötrelmei között vergődik. De ezt nem ismerte senki. Még Crescence grófnő sem.

István gróf eléggé férfias és büszke ember, hogy lelki nyomorúságait ne vigye piacra, eléggé őszinte, hogy magát ne ámítsa, de viszont eléggé perverz is ahhoz, hogy szenvedéseit megrögzítse s azokban önkínzó gyönyört találjon. Ahogy este, késő éjjel, vagy hajnal-tájt munka, szórakozás, vagy testi-lelki kifáradás után levetkőzik, leikéről is épúgy leveti azokat a ruhákat, amelyekben embertársai előtt mutatkozott. Ez a meztelen ember utána lopózik a díszmagyarba vagy a londoni divat szerint felöltözött Széchenyi István grófnak s elfoglalja helyét íróasztalánál, az éj csöndjében s a faggyúgyertya vagy olajméc s fénye mellett szorgalmasan írja a naplóját. — Október 20. Zichy Károly gróf meghívott magához Lébényszentmiklóstra falkavadászatra. Vadászat után rövid ideig a grófnő is résztvett a vacsorán. Mindenkihez volt egy szép és kedves szava; hozzám is; de nem több és nem kedvesebb, mint máséhoz. Bennem minden összeomlott. Az erény lehet erős, de sohasem kegyetlen. Crescence pedig kegyetlen. — Október 22. Pest útálatos. Azt hallom, hogy Zichy Károly gróf nyugalomba akar vonulni s eltávozik Pestről. Egészségem nyomorult, teljes feloszlásban vagyok. — Október 25. Crescence beteg. Ha meghal, gondolkodás nélkül megölöm magam. — Október 26. Hallom, hogy Crescence a betegágyban fogadta Liechtenstein herceg látogatását. Ha

nem Esterházy Zsófia mondaná, oki még soha nem hazudott nekem, el sem tudnám hinni. Hogy lehet egy férfiút betegágyban fogadni? Felek. Nem is tudom, mitől. Idegeim oly gyengék, hogy mindentől félek. Folytonos vízióim vannak. Az ágyban fogadta az undok kis gnómot. Undorodom az élettől s mégis ostoba és bosszantó módon irtózom a haláltól. Lehetséges az, hogy Crescence és L. herceg között valami van?

Köteteket írt tele ilyen feljegyzésekkel. E mellett egyszerre két vagy három könyv megírásába is belefogott. Ez az ide-oda kapkodó munka néhány hétig tökéletesen lefoglalta minden érdeklődését.

Nekem, úgy látszik, végzetem a könyv — fakadt ki aztán keserű gúnnyal és eszébe jutott, hogy amikor a gazdaságát erélyesen kézbe kellett volna vennie, könyvet írt a lótenyésztésről. Amikor az országgyűlésen pártot kellett volna alakítania, elkezdte írni (s abbahagyta) a Constitutió-ról való tanulmányát. Mindig azt hirdette, hogy nem elméletekre, hanem tettekre van szükség és felajánlott hatvanezer forintot egy Tudós Társaság megalapítására, vagyis elültetett egy fát, amelynek ágain elméletek s könyvek teremnek tetek helyett. Nem megyünk a szavakkal semmire, a dialektikában nem versenyezhetek Mettemich-chel — jajdult fel keservesen, amikor belátta, hogy a magyar problémák elintézésére nem elég két becsületes és okos gentleman és két klubkarosszék a kandalló mellett s a Kaszinóban gyűjtötte maga köré mágnástársait, hogy azokkal a kandalló mellett klubkarosszékekbe telepedve dialektikával győzze meg a maga igazáról embertársait.

Ezt a bizarr következtetlenséget mások is szemére vetették. De velük szemben azzal védekezett, hogy a szó és a betű néha több és nagyobb cselekedet, mint például a magyar törvénygyár, a bécsi közigazgatás és a megyei hivatalok tevékenysége. A cselekedeteket meg kell előznie a tények, a feladatok és az emberek megismerésének. Magyarországon titokzatos hagyományok sűrű, sötét köde borong a lelkeken és intéz-

ményeken. Hogy valami történjék, ahhoz elsöben is világosságra van szükség. A bibliás Wesselényi Miklós egyszer felolvasta neki Mózes első könyvének kezdetét... A föld pedig kietlen és pusztá vala (óh, a nagy magyar parlag!) és sötétség vala a mélység színén és az Isten lelke lebeg a vizek felett (igen ... Magyarorszában, akárcsak Galicin herceg Oroszországában minden cseppfolyós halmazállapotban van...). És monda Isten: Legyen világosság és Ion világosság; és látá Isten, hogy jó a világosság, tehát elválasztá a világosságot a sötétségtől... És lön este és lön reggel: felvirradt az első nap a földre.

Tehát, aki teremteni akar, annak világot kell gyűjtania az éjszakában. Szét kell oszlatni az éjszakai sötétséget, hogy az emberek felébredjenek és kezdetét vegye az első nap. Beszélgetéseiben, országgyűlési, kerületi és vármegyei felszólalásaiban ő már meggyújtott néhány mécesest és e halvány csóvákat meglobogtatta a magyar éjszakában. Nem elég. Ezeket a kis Szentjánostüzeket össze kell nyalábolni egy nagy fénykévébe. Aztán meg kell kondítani a hajnali harangszót: Jó reggelt polgárok, dörgölgjétek ki szemetekből az álmod és nézzetek körül: temérdek a tennivaló, fogjunk munkához!

Egy idd óta éjjel-nappal ír. Valami könyvön dolgozik, amelynek vázlatát már meg is mutatta Döbrentey Gábor, Helmeczy Mihály és Kisfaludy Károly uraknak. Az írók kissé nehézkesnek, vidékiesnek és magyartalannak találták az írást. Néhány észrevételt elfogadott, néhány modorossághoz makacsul ragaszkodott, de egészen véve meghagyta úgy, ahogy volt és azon törte fejét, hogy milyen címet adjon a könyvnek. Például: A belső csend. Ez nagyon szépen hangzik, de nem illik a tárgyhoz s emellett fölötte misztikus, transzcendentális, felhőkben járó. Talán: Emberekről. Nem jó. Nem mond semmit és nem kelti fel az érdeklődést. Esetleg: A boldogságról. Ez meg tévedésbe ejti az olvasót; azt hiheti, hogy vallásról, vagy szerelemről lesz benne szó.

A munka gyorsan haladt, de rettenetes fáradtságába került. Ha hajnalig írt és lefeküdt, nem tudott aludni, csak valami kábulatba esett, amelyben delíriumos izgalommal tovább folytatta a munkát. Diktálta a szöveget, gyorsan, kerek, jól felépített mondatokban, néhol olyan mély meglátással, olyan új szempontokkal, olyan szellemes fordulatokkal, hogy felébredt rá és felújjongott. Felkelt és papírra vetette. Reggelre néha kiderült, hogy amit ebben a delíriumban isteni sugallatnak vélt, voltaképpen lapos közhely; de egyszer-másszor csakugyan kitűnő ötletnek bizonyult és átsegítette olyan nehézségeken, amelyeket ébren, tözta öntudattal talán nem is tudott volna megoldani. Ez a szakadatlan agymunka kimerítette és idegessé tette. De ez még tűrhető lett volna; ha minden kötél szakadt, segített egy kis narkotikum. A legnagyobb baj az volt, hogy minduntalan jelentkezett az a bizonyos hatodik ember, aki a szellemi munka alatt sem volt vele hajlandó fegyverszűnetet kötni.

December 10. Félbe kell hagynom a munkát. Tönkre tette az idegeimet. Felmegyek Becsbe, felkereksem Pálffy herceget, akinél úgy hallom, most is világraszóló orgiák vannak. Kell, hogy a szórakozást keressem, mert ha egyszer rám jön az örültség, agyonlövöm magam. Egészen véve terhemre van az élet és mindent utálok. Legjobban utálok a könyvemet, mert minden nap jobban érzem, hogy Magyarország egészen halott, hogy én és a hozzám hasonló az ár ellen úszunk és végre is elpusztulunk az örvényben. Mirevaló akkor ez az irka-firka? Crescence elutazott Bécsbe. — December 25. Karácsony napja. A kis Andorka Apátiban izgatottan lesi Stifa bácsit az ajándékaival. Nem igaz. A kis Andor már tizenhétéves, Bécsben tanul a Teréziánumban és eszébe sem jut a szegény Stifa bácsi, aki öreg, nyomorult, beteg ember. Karolina pedig halott. Crescence Bécsbe utazott. Mindannap jobban sötétedik el szemem előtt minden. Pesten nem lehet élni. Minden rombadől. Liechtenstein herceg is Bécsben van és mindennapos vendég Zichy gróféknál. Erőm fogyni kezd. Magyarország halott. Ha Crescence akarta volna, meg

tudta volna menteni ezt az országot a rothadástól. Most minden összeomlik. Egy sort sem írok többet. Ostobaság.

* * *

A bécsi főúri világ azt hitte, hogy a nagy Stefferl—Crescence-féle szerelmi regénynek már régen vége van; némelyek úgy magyarázták, hogy ez a szerelem éhenhalt, mások, hogy mint az óriáskígyó, túlságosan jólakott és beledöglött a mértéktelen lakmározásba. Az utóbbi feltevés inkább Bécsben talált hitelre s ebben nagyrésze volt Lichnevszky hercegasszony szalonjának. Christiane hercegnő vallási tébolyba esett, mindennap szentmisét hallgatott a Stephanskircheben, hetenként gyónt és áldozott és vasárnaponként buzgón figyelt Werner Zakariás szentbeszédeire. Istentisztelet után még sokáig a szentélyben térdelt? s ilyenkor bizonyára Crescence grófné lelkiüdvösségéért imádkozott. A hercegnő szíve majd megszakadt, hogy ez a szép, termékeny méhű, vallásos asszony egy duhaj magyar gróf szerelme miatt esetleg a házasságtörő nők örök, pokolbeli kínjait fogja elszenvedni. O mindenesetre megteszi a magáét és ebből nem is csinál titkot; a többi Isten kezében van.

Clam-Martinitz grófnő, a szép kis Lady Selina, az ifjabb királyné szerepét játszotta a Lichnovszky-házban. Selina grófnő most volt asszonyi szépségének legteljesebb virágzásában. Alig valamivel múlt el harminc esztendő; most ért meg annyira, hogy hasonlítani kezdett Karolinára. Nem volt olyan megdöbbenő érzéki jelenség, nem volt olyan komplikált és izgatott lélek, de olyannak látszott, akinek lelke mélyén elfojtott tüzek égnek, amelyek minden pillanatban lángra lobbanhatnak s akkor elhamvasztják a józan ész, az erős akarat, a büszkeség és szemérem utolsó korlátait is. Lady Selina kegyetlen erkölcsbíró volt, mint nénje, Christiane hercegnő, de ez nem ájtatos szemforgató emberszeretben, hanem gyűlölködő, néha dühöngő gyűlöletben robbant ki belőle. Bécsben hamar észrevették, hogy Selina nem vallásos lélek, sőt erkölcsös sem ösztönből vagy meg-

győződésből. Azt a benyomást keltette mindenkiben, hogy fogcsikorgatva veti magát alá az isteni és emberi törvényeknek, mert nem talált még érdemes férfiút, akiért kitörjön az erkölcs, hűség és boldogtalanság börtönéből. Az urát nem szereti, állítólag néha hónapokig sem engedi magához, pedig a gróf házasságuk tizedik esztendejében éppoly lihegő vággyal ostromolta, mint a nászéjszakán. A kis Sei — apró termete miatt így hívták őt Bécsben — a beteg Lichnovszky hercegnő trónjának legitim és mindenki által elismert örököse lett. Csakhogy ez a magas méltóság, amely a hercegnőt boldoggá tette, Lady Selinát a lelke mélyéig felbőszítette.

* * *

István gróf abbahagyta könyvét s elutazott Bécsbe. Két nap múlva meghívást kapott a Lichnovszky-házba zeneestélyre.

Az estély semmiben sem különbözött a kongresszus alatt lezajlott Lichnovszky-estélyektől. A zenészek éppoly bárgyú merevséggel ültek hangjegyállványaik mögött, a zeneteremben éppúgy ragyogtak a gyémántos nagykeresztek és a briliáns diadémok, a női keblek éppoly meztelenül tárultak a férfiak szeme elé, Eduard herceg éppoly elragadtatással fújta ki orrát Beethovenonósnégyesei alatt, Schwarzenberg tábornagyot, aki egyideig hpsiesen izzadt és ásitott, éppúgy elnyomta az álom, Windischgraetz herceg éppoly zord fenséggel nézte le István grófban a könnyelmű világfit s a romantikus magyart — csak Lichnovszky hercegnő lett kicsinyke, összeaszott, reszketősfejű öregasszony és a kis Sei lett Bécs egyik legbájosabb és legrettegettebb hölgye.

A hangverseny után a vendégek elszéledtek a szomszéd szobákban, István gróf megmosolyogta a bécsi társaság szeretetreméltó és önfeledt ostobaságát, csak akkor rezzent össze, amikor meglátta a kis Seit. Micsoda káprázat! Hát csakugyan a kongresszusi estélyek egyikén van, talán éppen azon, amelyen Beethoven hetedik szimfóniájának volt a bemutatója? Alig tudta

összeszedni magát. Hát ez lett a gyámoltalan és jelentéktelen kis Selmából?

— Régen láttam Stefferl — kezdte a grófné, elfogulatlan rokoni hangon.

— És azóta én megöregedtem, maga pedig felnőtt a nagyok közé — bókolt zavartan István gróf és megállapította, hogy az arc és termet Selinác ugyan, de a mozdulatok, a hang és a tekintet Karolinácé.

— Emlékszik még arra, amikor mi jegyesek voltunk? — nevetett a kis Sel és a gróf karja alá bújt.

István gróf ijedten nézett az asszony szemébe. Selina hangja kedvesen csengett, de szeme vésztyjóslóan villámlott és szemöldöke furcsán húzódott fel a homlokára. Nem tudta, mit válaszoljon. De a kis Sel nem is várt feleletet.

— Már régen vártam az alkalmat, hogy valamire figyelmeztessenem.

— Örülök...

— Csak ne siessen az örömmel, Stefferl. Látja ott Christiane tantet? Ügye mennyire összeomlott? Jaj, nem csoda, az egész élete szörnyű harc volt önmaga ellen.

— És ellenem — tette hozzá István gróf mosolyogva.

Selina ismét felhúzta a szemöldökét.

— Mindenki ellen. Metternich, Esterházy Pál herceg, az orosz cár és az Opera valamennyi táncosnője, még Briegnonli kisasszony ellen is (Selina itt ismét leengedte sűrű szempilláit). Valóságos betegség volt ez, határos a tébollyal és szegényke ő maga szenvedett a legrettenetesebben ezalatt az istencsapás alatt.

István gróf arra volt kíváncsi, hogy miért éppen neki mondja ezt Clam-Martinitz Selina grófné, aki évek óta marja őt mérges kis vipera-nelvével? Selina grófné nem maradt sokáig aó a felelettel.

— Stefferl, megsúgom magának, hogy Christiane tante volt az, aki Crescence grófnőnek tudomására hozta a szegény Karolina tragédiáját.

— Gondoltam — felelte István gróf minden különösebb meglepődés és izgalom nélkül.

— És ő volt az, aki befektítette magát mindenhol, itt Bécsben és Magyarországon, Párizsban és Angliában, a családoknál, a politikusoknál, a katonai és polgári hivataloknál, a magyar nádor és a császár előtt.

— Sejtettem — vonogatta István gróf a vállát.

— ő volt az, aki magának évente, Karolina halála napján a névtelen leveleket írta.

— Ah!

— De nemcsak magának. Névtelen leveleket küldött mindenkinek. Az angol királynak és a saját fiának, Mcntenuovo hercegnek és a komornyikjának, Rothschild bankárnak és Werner Zakariásnak.

— És mi volt a célja?

— Nem tudom. Mindenkit gyanúsított és vádolt és végigsöpörte egész Európát a bosszúés fenyegetés szélviharával. Nem volt ember, aki felőle biztonságban érezhette magát. Akit szeretett vagy gyűlölt, akiért aggódott, vagy akit el akart veszejteni, egyképpen feléje röpítette a halálos sugarakat, mint egy apokaliptikus nyilazó és rendszeren szíven találta az áldozatot.

— Engem szíven talált.

— Engem is . . . — suttogott egészen közel hajolva István gróf arcához a gyönyörű asszony. — Engem is.

— Hogyan?

— Nekem még ma is küld névtelen leveleket. Pedig...

— Ez téboly!

— De ebben a tébolyban rettentő zsenialitása van az éleslátásnak és az emberismeretnek. Engem azzal vádol, hogy azért vagyok tisztességes asszony, mert nem kellek annak, akinek kedvéért letérnék a hűség útjáról...

Lady Selina úgy látszik nem bírta tovább, mert köszönés nélkül hirtelen elszaladt István gróf mellől.

István gróf egyideig megdermedve nézett utána, aztán óvatosan kisurrant a teremből, leosont a lépcsőn, ki az utcára, kocsiba ült és elhajtattat a szállására.

Másnap Metternich herceg estélyén Crescence grófnővel találkozott. A grófnő szebb volt, mint valaha. Együtt táncolták a négyest és utána a galopp rohanó szédületében, anélkül, hogy ura lett volna cselekedetének, megcsókolta Crescence szép, telt, hamvas, fehér vállát. Amint észbekapott, elrémült és attól kezdett félni, hogy a grófnő elájul, a terem mennyezete leszakad, földindulás lesz, megnyílik a talaj, a föld köröskörül kigyúl és elhamvad, vagy belezuhan a napba és mindennek vége lesz. A grófnő azonban úgy tett, mintha a csókot észre sem vette volna, de két szempillantás múlva szomorú, bágyadt hangon kérte, hogy vezesse a helyére, mert fáradt.

* * *

Visszament Pestre és a megkezdett könyvén dolgozott tovább. Nem kézzel írt, ehhez túlságosan ideges volt és a naplók, meg levelek írásában amúgy is elfáradt a keze, hanem tollba mondta gondolatait a titkárnak. Alig egy hónappal a »Lovakról« című munkájának megjelenése után már kész volt az ajánlás, előszó, bevezetés és egy fejezet, amelynek az volt a címe: Miért szegényebb a magyar birtokos, mint birtokához képest lenni kellene? Négy hét múlva úgy látta, hogy a könyv terjedelmének már a felét elkészítette.

Nem tudott ellenállni annak a váagnak, hogy a munka haladásáról Crescence grófnőt is értesítse. A grófnő a levelet elfogadta s arra a legközelebbi találkozás alkalmával szóval válaszolt.

— Látja, kedves gróf, ez a módja annak, hogy magát megszerettesse.

István gróf boldogsága határtalan volt.

A következő alkalommal Crescence grófnő az ő hadaró, édes beszédmódján halkán megvallotta neki:

— Mindennap első és utolsó dolgom, hogy önért imádkozzam.

De nyomban hozzátette:

— Ha szeret, néhány hónapra külföldre utazik.

— És aztán? — lihegte a gróf majdnem önkívületben.

A grófnő ajkáról, bársonyos simasággal, édes hadarással, r-betűk nélkül, csupa magánhangzóval ki-buggyant a válasz:

— Ne törődjék azzal, hogy mi lesz azután. Nekem időre van szükségem, hogy magamat valamire elhatározzam.

István gróf másnap csomagolni kezdett s aztán el-utazott Németországba. Ekkor már kilenc szakasz kész volt a könyvéből.

Amikor Németországból visszajött, Crescence grófnő nem fogadta. Ekkor újra elfogta a kétségbeesés. Azt képzelte, hogy a könyve szemenszedett sületlenség és a világeért sem szabad kinyomatnia.

Az év vége felé Crescence meghívta teára. A grófnő egyedül volt. Először a németországi út, aztán a könyv felől kérdezősködött. Azt mondta, nagyon boldog lesz, ha ő kapja meg az első példányt. Csak azt fájlalja, hogy eredetiben nem tudja olvasni. Amikor István gróf kézcsokkal búcsúzott, lassan kifordította a tenyerét ée végigsimította vele a gróf arcát. Erre István gróf vérszemet kapott és olyan mozdulatot tett, mintha magához akarná vonni, hogy megcsókolja. A grófnő hátralepett és könyörgött, hogy ne bántsa, ne zaklassa fel érzékeit, hiszen ő is csak húsból és vérből való asszony.

Hazafelé menet István gróf hangosan mondogatta magában.

— Én vagyok a legboldogabb ember a világon. De a boldogságom nyomorulttá tesz.

A következő hónapban beadta az addig elkészített anyagot a cenzúrához, ahol egy Drescher Antal nevű okos, komoly, jó ember kezébe került. A cenzor azt mondta, hogy a könyv bizonyára nagy feltűnést kelt; a szerzőt talán merj ő ezik érte, de a munka az ország hasznára lesz. Az is leb't, — folytatta a cenzor — hogy nekem kenyerembe kerül, de aláírom.

István gróft ez a férfias és őszinte hang meghatotta és fellelkesítette a további munkára.

Néhány hét múlva az egész cenzori jelentést megismerte. — A könyv szerzője — írta többek közt a derék Drescher — az országban a legjobb hírben áll, va-

gyoni viszonyai rendezettek, erkölcsi magaviseleté kifogástalan. Ahelyett, hogy minden régi dolgot jónak találna és elfogultan feldicsérne, bátran és tisztán kimutatja a nemesség nevetséges rögeszméit s önző nyakasságát, amely mellett napról-napra szemmel láthatólag elszegényedik. Bizonyos, hogy eleinte bizonyos körök megdöbbennek majd, de aztán fokozatosan mind jobb és jobb benyomást tesz s végül alkalmat ad olyan elmélgedésekre, hogy miként lehetne a rendi kiváltságokat jobb törvényekkel és élénk gazdasági tevékenységgel az általános európai haladással összeegyeztetni. Ennek folytán bizonyos, hogy egyletek és társulatok keletkeznek majd, amelyek egyesült erővel, jó és hasznos dolgokat fognak végbevinni. A Magyarországon napirenden lévő csődök, zárlatok, a tétlenség és szegénység szégyenletessé lesznek s ebből a hangulatból kölcsönös bizalom és jólét virágozik ki.

István gróf csak most találta meg a könyv végleges címét. Eszébe jutott, hogy amikor tízezer forintnyi kölcsönt akart felvenni a bécsi Arnstein és Eskeles cégnél, azt a bankárok a magyar hitelviszonyokra való hivatkozással megtagadták. így lett a könyv címe: »Hitel«.

Eközben azonban a meztelen ember, akit a boldogsága tett nyomorulttá, siralmas sorokat írt a naplójába. — Október 2. Belefáradtam. Nem tudom a könyvet befejezni. Ma megfürödtem a Dunában, a víz nem volt túlságosan hideg, azt hittem, hogy ez rendbehozza idegeimet. De jó úszó létemre elkezdtem félni, hogy görcsöt kap a lábam, a fogam vacogott, szívdobogást kaptam, alig tudtam kiúszni a partra. Közben arra gondoltam, hogy sokat adnék érte, ha meg tudnék halni, de az a gondolat, hogy ilyen nyomorultan pusztuljak el, mégis borzasztó volna. — Október 4. Több mint hat hete nem láttam Crescence-ot. Tegnap estély volt nála és én nem voltam hivatalos. Gyötrelmes éjszakát virasztottam át. Úgy éreztem, hogy valami démon megfogott s nem tudtam előle menekülni. A félelem veritéke ütött ki testemen. Világosan láttam, mi vagyok: beteg test, feldúlt lelkiismeret. Keveset tanultam, az

ár ellen úszom, sok ember gyűlöl, sokan kerülnek, Crescence elfelejtett, a szerelem elcsigázott, olyan lelkiállapotban vagyok, amely a gyengeelméjűség, Őrjöngés és öngyilkosság között ingadozik. — 1830 január 11. Hitel beendigt. Az utolsó sorok így hangzanak: Munkám tartalmából mindenki láthatja, hogy a szélsőségeket és túlzásokat gyűlölöm, hogy a megbékélés barátja vagyok, szeretném a széthúzó elemeket egyesíteni s inkább az elérhető jót akarom megvalósítani, mint az elképzelhető legjobbat. Megvallom, nem nézek én olyan sokat hátra, mint némely hazámfia, hanem inkább előre. Nem arra van gondom, hogy mik voltunk valaha, inkább azt nézem, mi lehet belőlünk idővel, a jövődőben. A múlt kiesett hatalmunkból, a jövődőnek urai vagyunk. Sokan azt gondolják: Magyarország volt; én azt szeretem hinni: lesz! Munkámat tehát befejeztem. Én azonban egészen életűnt vagyok, annyira, amennyire ember életűnt lehet. A boldogságom tesz nyomorulttá

* *

Egy álmatlan éjszakán a görög, mithológiából Poseidonról és feleségéről Amphytritéről, Nereus legszebb leányáról olvasgatott. A szakállas Poseidon eszébe jutatta Zichy Károly grófot, Amphytrite pedig ... óh, Crescence, óceánok istenasszonya, az én lelkem úgy bolyong a sötét vizek fölött, mint egy vén sas, amely retentő szomjúságában eleped egy cseppnyi hús forrásvíz után . . . Ha te meg nem itatod az öreg szittyia sast...

István gróf felugrott.

— Megvan a tudós társaság címere. Amphytrite, aki az óceán felett repülő sast megitatja.

* * *

A farsang víg multságai közben, január utolsó napján kapta meg a tiszteletpéldányokat. Nem tudott örülni a könyvnek. Megint hatalmába kerítette kishitűsége, szkepszise és pesszimizmusa. Megállapította magában, hogy halálos vétek volt megírni és meg-

jelentetni. Eddig legalább — ha éppen akarták — azt hihették róla, hogy kikutathatatlan mélységek és utolérhetetlen magasságok rejlenek a lelkében, most leleplezte magában a lapos középszerűséget. Pedig — ez régi elmélete volt — a középszerűség mindenben rosszabb, mint a tökéletes silányság. A középszerűség nem egyéb, mint hiánya akár az isteni, akár az ördögi erőnek. Tehát gyengeség és ür. Jóban megbocsáthatatlan, rosszban nevetséges. Olyan langymeleg áldozat, amelyet az Isten is kiköp a szájából. Jobb lett volna, ha hallgat. Semmit sem tenni, még mindig több, mint semmiségeken pizmogni. Nevetséges is, hogy erőt, hivatást érez magában egy nemzet új játeremtésére, holott a saját hajóját senki sem vezeti olyan rosszul, mint ő. Mindenben kudarcot vallott, csak abban nem, amiről utólag kiderült, hogy rossz. Érről a könyvről is ki fog derülni. Aminthogy nem is lehet más. Ha jól meggondolja, a tárgyról nem is tud semmit. Sok dolgot csak azért nem tanult meg,* mert szégyelte bevallani, hogy nem tudja. Belőle sohasem lesz nagy ember, vagyis olyan valaki, aki az emberiség vagy akárcsak egy nép szokásaiban, vallásos meggyőződésében, életmódjában, vagy ízlésében, valami nagy átalakulást idézne elő. Hiába, ő nem született arra, hogy ki tudja fejezni szóban, vagy cselekedetben azt, amit akar. Némely emberben megvan minden ahhoz, hogy mások fölé emelkedjék s mégis homályban marad. Ez az ő sorsa is. Éjszakákon át gyötrődött azzal a gondolattal, hogy a könyv megírása egyszerűen felesleges volt, mert ami benne jó, az nem új, ami új, az nem jó. Nincs benne semmi rendszer, semmi egység, semmi következetesség. Rapszódikus, zagyva, tudománytalan, koporsószagú. M. Staël és Bentham kristály tiszta, mély bölcséleti alapon mindent megírtak már erről a tárgyról s ő mások eszméiből szószátyár pohárköszöntőket, sületlen ékeket és megyegyűlési díszbeszédeket faragott. Kétségbeejtő.

Azon a ponton volt, hogy letiltsa a könyv árusítását. Voltak pillanatai, amelyekben a kétely valóságos szégyenkezéssé és undorra keseredett; megátkozta azt a pillanatot, amelyben az íráshoz fogott. De egyúttal

azt is érezte, hogy többé nincs hatalma a könyve fölött: történjék, aminek történnie kell; ő belekerült valami rettenetes örvénybe, amely lerántja őt a víz fenekére. Nem is védekezik. Várja a halált.

Másnap valamivel nyugodtabban nézte a dolgokat. Mit tudja az ember? Lehet, hogy nem is olyan rossz. Igaz, hogy nincs benne rendszer, legalább is nincs olyan, aminőt akart. Szárnyaszegve, darabokban hever, holott a fellegekbe akart felrepülni. De ha nem lehet nagyban, dolgozzunk kicsinyben. A lángész mindenható a maga nyelvén, a szív mindenható a maga hitében. Lehet, hogy a könyv egész jól megállja a helyét. De mi lesz, ha makacs és gögös hazámfiak visszautasítják? Könnyen meglehet, hogy nem kérnek az én bölcseségemből. Mindegy. Ha a kaput bezárják előttem, bedugom a fejem az ablakon, ha kidobnak, bemászom a kémény kürtőjén. De az sem lehetetlen, hogy üjjongással fogadják a könyvet s kívül róla, hogy kitűnő munka. Az ember nem lehet bírása önmagának.

* * *

Az első példányt elküldte Crescence grófnőnek, egyet megtartott magának, tizennyolcat szétküldött a barátainak.

Néhány nap múlva levelet kapott Crescence grófnőtől. Kezében remegett a papír, a szeme elhomályosult, alig tudta kibetűzni a szép, de nagyon nehezen olvasható kézírást.

Kedves Gróf! Sajnos, nem tudok magyarul s a könyvét nem olvashattam. De hallom, hogy a könyve remekmű, korszakalkotó cselekedet és a Gondviselés önt nagyon magasra emelte millió és millió embertársa fölé. Az ön küldetése, hogy a különböző nézeteket Összeegyeztesse egy közös reformakcióban. Én, ha elfogadja, segítségére akarok lenni ebben a munkában, mert magam is szeretnék érdemetek szerezni hazánk szolgálata körül... Ez volna a legszebb és legnagyobb jutalom mindkettőnk számára. És ha az utókor hálaosan és tisztelettel emlegeti az ön dicsőségét, talán én

is kapok egy szerény kis helyet a jövő nemzedékek emlékezetében . . .

István gróf boldogan csókolta meg a grófnő levelét és alig tudta elolvasni a befejezést.

... De nem elég a kezdet. Tudom, hogy önnek oly tervei vannak, amelyeket senki más nem tud megvalósítani. Igen! Kezemet vegye a kezébe és emeljük hazánkat a nagy és gazdag országok sorába. Siesünk! Egy napot sem szabad elmulasztanunk. Érzem, hogy önt az isteni Gondviselés megajándékozta az isteni ihlet teljességével, hogy ön Magyarország megmentője legyen, aki honfitársait felébreszti, lelket önt beléjük s a szegénynek kenyeret, a gyengének erőt, a gyámoltalannak tanácsot ad. Kedves gróf, ne feledje el, hogy én mindig maga mellett vagyok. Nem érzi a lehelletemet?

István gróf szeme kerekre nyílt. Nem akart hinni a szemének. Ezt a levelet az az édes, durcás, gyenge és gyámoltalan kis Crescence írta, akiről, őszintén szólva, fel sem tételezné, hogy egyebet is tud, mint aranyos kis semmiségekről, puhán, hadarva, r betűk nélkül, mézédés fuvolahangon csicseregni? Ő írta ezt a levelet?

Érezte, hogy a feje körül a grófnő lelke — az ő lehelle! — árad és ez olyan meleg, magasztos és termékenyítő, mint az Isten lehelle.

Másnap ebédre hívta magához a kamaraelnök. Ebéd után a házigazda nagy főfájásról panaszkodott és István gróftot magára hagyta Crescence-al. Néhány péreig mozdulatlanul és némán ültek a dohányzóban. A grófnő aztán megkínálta őt a bécsi Rothschildoktól kapott havanna-szivarokkal, talán az első dobozzal, amelyet Magyarországra hoztak.

István gróf rágyújtott, de nem tudta nyugodtan élvezni a dohányzásnak ezt az új nemét. A szíve vadul dobogott és szinte fájdalommal nézte Crescence tökéletes alakját és eszményi arcát.

Reszketett a hangja, amikor megszólalt:

— Megrészegített a levelével, grófnő.

Crescence elpirult.

— Nem tudom, mit írtam. Ne beszéljünk erről.

— De igen, grófné, — suttogott István gróf — én szeretném, én akarom tudni. . .

A grófné közbevágott:

— Egy szót sem. Hogy ízlik a szivar? Mit szólna hozzá, ha én is rágyújtanék?

— Grófné, az Istenért!

Crescence pedig ezalatt vérpiros arccal zavartan mosolygott és kezébe vett egy parányi kis szivart.

— Rothschild báró azt írja, hogy Franciaországban most a hölgyek lovagolnak, vívnak, sportolnak, bllliárdoznak, kártyáznak, isznak és szivaroznak. Most a férfias, erős, sportoló, önálló nőkért rajong a párizsi férfivilág.

— Crescence! Ha megengedné, hogy négyszemközt így szólíthassam.

— Nem engedem meg.

— De az égre kérem.

— Maga, ezelőtt, úgy tudom, nem volt ilyen gyáva . . .

— Crescence!

— Csitt! Nem engedtem meg. De én azt szeretném tudni, — tért vissza makacsul a zavarában eszébe jutott furcsa ötlethez — én nagyon kíváncsi vagyok, hogy micsoda élvezet lehet a dohányzásban . . . Rágyújtsak? — kérdezte kislányos félénkséggel.

István gróf nem tudott felelni.

— Ha maga megengedi, rágyújtok . . . Igen?

István gróf odatartotta az égő gyertyát Crescence grófné elé. A grófné szájába vette a szivart, de a keze úgy remegett, hogy a szivar az asztalra esett. István gróf felemelte.

— Előbb le kell vágni a végét, máskép nem tud rágyújtani — dadogott a gróf, mintha egyéb gondja sem volna, minthogy a szivar tüzet fogjon.

— Maga sem vágta le.

— Én leharaptam.

Crescence arca kigyúlt és alig tudta kilihegni a szavakat.

— Hát harapja le ezt is.

István gróf agyát elborította a vér. Szinte önkívületi állapotba esett, felugrott, magához rántotta Crescence-t és átölelte.

A grófnő, mint az angolna, kisiklott karmai közül és elfutott a szoba másik sarkába.

István gróf megsemmisülten rogyott vissza a selyem-taburettra. Percekig mély, feszült csönd feküdt a telkekre, olyan feneketlen és kínos némaság, hogy gyors, lihegő lélegzetük és csaknem a szívük dobogása is hallhatóvá lett. Crescence volt az első, aki magához tért. Édes kis hangja megkondult és szaporán ejtve a szavakat, beszélni kezdett.

— Kedves gróf, sokszor ábrándozom, hogy gőzhajón megyek le egész a Fekete-tengerig, úgy, ahogy ön nekem egyszer elmagyarázta. De ön azt is mondta, hogy az ország déli részén a Duna már hajózhatatlan és szeretné szemügyre venni, hogy miképpen lehetne ezen segíteni. Hát most már nem szabad azt halogatnia. Mikor megy az Aldunára, gróf? Igen? Már épül a hajója? Nagyon jó. Akkor jöjjön, búcsúzásul megcsókolhatja az arcomat. A másikat is. Isten vele, kedves barátom s vigyen el a szívében engem is.

X.

István gróf nem várta be, hogy a Hitel hatása* szélesebb körökben megmutatkozzék. Június 24-én elindult hajóján, a Desdemonán, amely nehézkes, primitív berendezésű, hatevezős bárka volt, Waldstein János gróf társaságában lefelé a Dunán. Velük ment Beszédes József mérnök, aki kitűnően értett a vízi-építéshez, valamint Seva olasz, Semodan és Kretshy magyar inasok, Weichselburger szakács és négy evezős, összesen tizenegyen voltak az argonauták. István gróf magával vitte Crescence grófnő első csókját, a levelét pedig odatette apja utolsó intelmei mellé, a kis bőrtárcába, amelyet aranyláncon a szíve fölött viselt.

Pompás idő, teljes szélcsend volt. István gróf mosolyogva járta körül a hevenyészve összetákolt szo-

morú vízijárművet, amely mindössze ötszáz forintba került és legkisebb szögéig magyar munka volt. Volt egy csónakuk is, takaros kis jószág, Juliette volt a neve. A hajón alig lehetett mozogni, az emberek, málhák, élelmiszerek annyira megtöltötték. István gróf megnézte mégegyszer az iratait; útlevelek, száz arany készpénz, tízezer forintra szóló hitellel, rendben van minden. Mindenki ép és egészséges, fel a fedélzetre az egész legénység, a hajó felvonta a lobogót, a parton állók integettek és kendőket lobogtattak. A Desdemona elindult.

Eleinte jól is ment minden. Az első három óra alatt, két nagy lapáttal evezve, két mérföldet tett meg a hajó. Waldstein János gróf csendes, komoly, tanult ember, műkedvelő folyammérnök és szenvedélyes utazó, némileg lehangolva megjegyezte:

— Úgy haladunk, mint egy teknősbéka.

— Ráérünk — felelte István gróf.

— De a legrosszabb gőzhajó is háromszor gyorsabb.

— Majd legközelebb gőzhajóval jövünk. Fő, hogy a víz elég mély.

Este féltízkor Földvár és Faks között megálltak. Éjszaka örömmel állapították meg, hogy ágyaik elég jók, az alvásuk üdítő. Másnap már hajnali háromkor talpon voltak. Leoldották a Juliettet és a hajó mellett evezgettek vidám hangulatban. Közben több hajóval találkoztak, amelyeket a partról emberek vontattak.

— Mintha csak a Volgán volna mindez — csóválta a fejét Waldstein gróf.

István gróf is elszomorodott.

— Pedig a folyó esése oly sekély, hogy vitorlával még fölfelé is könnyen lehetne evezni. Mennyit kaphatnak ezek a szegény hajóvontatók? — fordult Beszédes mérnök felé.

— Útközben tizenöt garast, de ha vesztegelnek, semmit.

A Desdemona miatt is sokat évődtek egymással.

— A Testemonerli kezdi *felmondani a* szolgálatot — vakarta a fejét Beszédes mérnök.

— Ez a masina, — tette hozzá István gróf és

megvetőleg nézte végig a rozoga tákolmányt — ha csak az összes elemek össze nem fognak, hogy neki kedveskedjenek, merőben használhatatlan. Ha egy gazdátlan fadarab úszik el mellettünk, az sokkal gyorsabban halad, mint mi.

A víz átlátszó tisztaságát s a mély csendet sokszor semmi sem zavarta meg, ha csak nem olykor a hajóvontatók egyhangú és ütemes óbégatása, amellyel lovaikat nógatták. A parton tétlenül ácsorogtak a parasztlakosok. Ügylátszik, önkéntes böjti napjuk volt és naplopással akarták meglágyítani az istenek szívét, akik már régen nem adtak esőt a kiszikkadt földnek. A férfiak vad kinézésűek voltak és bambán néztek maguk elé; a leányok ellenben szépek és buja természetűek.

Így ment ez július tizedikéig.

Aznap este István súlyos levertségről panaszkodott. Türelmetlen lett, álmatlanság kezdte gyötörni és úgy érezte, mintha a szívét görcsök szorítanák össze. A következő napon már lázas volt, de azért reggel felkelt és együtt vadászott útítársaival vadkacsára és darumadárra. Két nap múlva kilelte a hideg, aztán harminckilenc fok láza lett és ez tizenhat óráig tartott egyfolytában.

Sejtette, hogy maláriát kapott. Volt valami homályos fogalma erről a betegségről, de nem hitte, hogy ennyire tönkre tudja tenni az embert. Szörnyű fájdalmak voltak a tagjaiban, különösen a jobb ágyéka körül, úgy, hogy kínjában jajgatott, vagy elveszítette az eszméletét. És sehol egy orvos, sehol egy ember, aki tudná, hogy ilyenkor mit kell cselekedni. Napról napra, úgyszólván szemlátomást soványodott és járnival sem tudott a bágyadtságtól. A hónap közepén Silistrához értek. A parton oroszok őgyelegtek. István gróf lázas önkívületében, amikor megpillantott egy kétárbocos hajót, úgy megijedt, hogy be akart ugrani a Dunába. Másnap jobban lett.

Két nap múlva megint kitört rajta a láz. Keservesen panaszkodott. Nem hiába rossz sejtelmek voltak, amikor Pestről eljött... Négy napja sorvasztja a láz...

A Duna közepén ... segítség nélkül, kényelem nélkül. Éjjel félrebeszéltem. Legjobb lesz, ha agyonlövöm magam. De félek, átkozottul félek . . . nem akarok meghalni. Azonban az öreg Miklós is szeretett élni, mégis meghalt. Hosszú betegségnek halál a vége. Miklós, szépen öltöztess fel, olyan sokan megnéznék majd a ravatalon. Miklós, vén gazember, hát csakugyan bele akarsz gyömöszölni a koporsóba? Segítség! Gyilkos!

Waldstein hidegvizes lepedőt csavart rá.

Reggelre kissé megkönnyebbült. Akkor eszébe jutott, hogy voltaképpen miért is jött ide az Aldunára? Waldstein gróf sejteti, Beszédes azonban nem... De milyen hiábavaló ez az egész erőlködés? Elég lett volna, ha csak Beszédest küldi le. Neki ez a mestersége. Waldstein, az más. Az azért utazik, hogy utazzék . . . neki ez a szenvedélye. De én? Az egész Duna nem ér egy fabatkát. Alapjában véve elhibázott folyam. Pályatévészett egzisztencia, mint mindenki Magyarországon. Semmi haszna sincs. Ha a Dunát én teremtettem volna, akkor Mohács alatt nem keletre vezetem, hanem nyugatra Fiume felé. Az igen. Mít szól ehhez Beszédes? Akkor Pest tengeri kikötő lehetne és hajón vihetnék le a búzát Itáliába. Füttyülnék akkor Angliára. Nem gondolod, Waldstein? Igen. Nos, én még jobbat mondok. A Dunának akkor volna valami értelme, ha a Fekete-tenger táján eredne és onnan észak felé folyrna, mondjuk a calais-i csatornába, vagy Hamburg* táján az Északi-tengerbe. Az már aztán igen. Ez koncepció. Akkor Magyarország volna az, ami most Franciaország, vagy Anglia. Nem gondolja, kedves Beszédes? Erről, ha meggyógyulok, utópisztikus regényt írok, az lesz a világ leghatalmasabb utópiája. Úgyis azt mondják, hogy én utópiákat kergetek . . . nos, ha utópia kell, hát majd adok én nekik utópiát. . . Te, Waldstein, ha én most vissza tudnám fordítani a Duna folyását, hány nap alatt jutnánk Pestre? Bevallom, már csak azért is szeretném, ha a Duna a Dardanellák tájáról folynék Hamburg felé . . . Én már úgyis voltam Konstantinápolyban, egyáltalán nem vagyok kíváncsi sem a szultánra, sem a hárem hölgyekre, legokosabb volna az országgyűlésre

visszasietni... De nem rontom el az örömet, Waldstein, Isten nevében még hat hetet elviselek, lesz, ami lesz.

Kiszámította, hogy éppen három hete vannak úton. Tehát ma küldik szét Bécsből az országgyűlési meghívókat. Egy — ha igaz — Konstantinápolyba is elment Revitzky révén, az ő címére.

Két órától négyig néhány kétségbeejtő rohama volt, borzasztó légzési nehézségek gyötörték. Nahát; akkor inkább a pisztolya segítségével végez magával. De azután maga is megijedt ettől a gondolattól — Isten bocsássa meg, ha valaha örületemben kezét emelnék magamra.

Július 18-án elhagyták Orsovát. Aznap megint rossz napja volt. Előkerítettek egy orosz orvost — nem igen tudták egymást megérteni — az orvos megint adott valami orvosságot neki, de ahogy bevette, rögtön ki is hányt. Éjjel a láza majdnem negyven fokra hágott, úgyhogy nem érzett fájdalmat, honvágyat, életkedvet, halálfélelmet, de eszébe jutott, hogy másnap fel kell kelnie, mert Galacban lesznek és ott a vesztégzárban nem szabad elárulnia magát, hogy beteg. Különben millió szűnyog között... orvos nélkül, negyven fokos lázzal úgy sem jut el élve sehova ezzel a nyomorult Desdemonával.

Galacban szerencsájük volt. Tisztek jöttek a fedélzetre — egészségesnek kellett mutatnia magát, magnesit meteoricát vett be. Ettől csodálatosan megnyugodott. A határőrök nem tudták — vagy nem vették tudomásul — hogy a török oldalról jöttek és karanténmentesnek nyilvánították a Desdemonát.

A következő nap szárazföldre léptek. István gróf jobban volt, de az éjszakát egy szörnyűségesen lármás fogadóban töltötte s ez ismét visszavetette. Estefelé látogatót kapott egy jassy-i előkelő bojár személyében, aki beleszeretett a Juliettába. Kijelentette, hogy meg akarja venni. Jól nevelt ember volt, jól beszélt franciául, megígérte, hogy jobb szállást szerez a betegnek és el is vezette őt a maga házába. Hálából ingyen felajánlotta neki a Juliettát.

Huszonnegyedikén megint kitört a láz. Aludni, enni nem tudott, teljesen elerőtlenedett. Egy gyógyszerész »Wiener Trankel«-t adott be neki. Hatszor hatott és ez halálosan legyöngítette.

Beszédes — a betegségtől való félelmében — megbetegedett. Az olasz inas, aki szintén maláriát kapott, már kezdett lábbadozni, de most meg a szakács és a magyar inas került ágyba. Hetük közül már csak Waldstein és József volt egészséges.

Waldstein gróf ezalatt hajót keresett és István gróftól megvigasztalta, hogy néhány nap múlva tengerre szállnak. Ez egy kissé meg is nyugtatta. Azt remélte, hogy a tengeren meggyógyul. Most azonban borzasztó állapotban voltak az idegei: egy tücsök került valamiképpen a szobájába és attól egész éjjel nem tudott aludni.

Július 28-án egy csipet tésztával megint tönkretette magát. A szakács is sokkal rosszabbul lett, már nem is tudott fölkelni. Az egyik magyar inas haldokolni látszott. Másnap István gróf láza elmúlt, a feje nem fájt, de valami rettenetesen nyomta a szívét és a gyomra felpuffadt. Négy vagy öt napja megint nem volt széke. Beszédes epét hányt. Ekkor valaki azt mondta neki, hogy nem egészen huszonnégy óra alatt el lehet jutni Bukarestbe. Ott jó ápolásban lesz része, a vidék is egészségesebb.

Waldstein gróf könyörgött neki, hogy forduljon vissza és menjen haza. Gyógyíttassa ki magát, mert így elpusztul.

Erről hallani sem akart.

— Azt mondanák, hogy kudarcba fűlt a vállalkozásom. Nem akarok megvert kutya módjára kullogni haza.

— Mindenki belátná, hogy nem te vagy az oka . . . A balsors ellen nem lehet harcolni... Ez a szerencsétlen...

István gróf vadul felkiáltott:

— Ne beszélj nekem balsorsról és szerencsétlenségről. Szó sincs balsorsról, nem vagyok szerencsétlen ember. A világ utálja a szerencsétlen embert. Az embe-

vekben semmi szánakozás sincs a Jóbok iránt; a világ ocsmány céda lányokból és cicisbeok-ból áll, akik oda-csődülnek a szerencsés ember köré és kezét-talpát végignyalogatják. A legocsmányabb csámpás és izzadtszagú fickó, ha szerencséje van, Narcissus, Adonis, Antinous; a legostobább barom okos, tehetséges, sőt lángeszű lesz, ha a szerencse melléje szegődik; a költők verseket írnak hozzá, a nők kitarják neki ölüket, a népek odatartják nyakukat, hogy igát vessen rájuk. Szerencse, szerencse, szerencse... ez az isteneknél is nagyobb hatalom. A szerencsétlenség bűn. A szerencsétlenség undorító. A szerencsétlen embert úgy kerülük, mint a leprás beteget. A szerencsétlen embert fia, apja, felesége is elhagyja és az édesanyja is megmossa kezét, ha véletlen hozzáért. Nem vagyok szerencsétlen ember. Átkozott szerencsés fickó vagyok; nem lóttek agyon a háborúban, nem pusztultam el a harctereken kapott betegségemben, egyetlen férj sem kötött belém, akinek a feleségét elcsábítottam, nem csukatott még le Sedlitzky gróf titkosrendőrsége és tegnap este a házigazdám unokahuga, szép, huszonötéves, égőszemű asszony, belopódzott hozzám a hálószobámba, másfélórát volt nálam és nem vette észre, hogy harminckilenc és fél a hőmérsékletem. Ezt nevezed te szerencsétlenségnek? Nem megyek vissza. Wesselényi Miklós címerpajzsán az a jelszó áll: nunquam retro. Nem, egy tapodtat sem teszek visszafelé. Lemegyünk a Fekete-tengerig, ha már ez a Duna nem akar nyugat vagy észak felé folyni. Csak azt a méregdrága pénzen épült, bűzös, ócska disznóótlát ne keresteltem volna Desdemonának. Szégyelem magam Shakespeare előtt.

Betegsége, amely az ágyéka körül elviselhetetlen fájdalmakat okozott, egész testében legyengítette, úgy-hogy járni is alig tudott s azonkívül a lázas periódusokban fogvacogtató hidegrázásai és égető forróságai mellett rémképeivel, hallucinációival, dührohamaival és halálfélelmével az örület szélére ragadta. Ez megalázta, nyomorulttá és magamagával szinte tehetlenné tette. Hollandi teát ivott tojássárgájával, ebédre levest és szilvát evett. Úgy érezte, hogy tele van, mint egy zsák,

csúfosan szétrobban és félmázsa szilvát fognak a gyomrában találni. Hallotta, hogy az ember ilyenkor miseré-t kap. Hát akkor inkább a halál.

Később rájött, hogy testileg nem is olyan elviselhetetlen ez az állapot, de erkölcsileg egészen meggörnyedt — inkább öreg, összetört, kimerült, kiélt, mint beteg. Undorodott magától. Keze, lába olyan volt, mint egy hulláé. Néha közömbösen, sőt bátran, talán még vággyal is nézett a halál elibe. A nagy dolgokat parányi semmiségeknek látta, a kicsinyeket óriási méretekre fújta fel lázas fantáziája. Felbőszítette, hogy az emberek uton-útfélen becsapják. Konstantinápolyig kilencven dukátot fizetett az útért. Harminccal többet a kelleténél. Mr. Vieux tíz dukátot fizetett egy egész üres házért, ő pedig a házigazdájának, Joseph Manzólinak két rongyos szobáért húsz dukátot kénytelen fizetni. A legdrágább moldovai bor okká-ja egy piaszter. Neki kettőt, vagy hármat számítanak. Nem csoda, hogy ilyen állapotban a Dunát végkép megutálta. A Duna nem közlekedési út Magyarország számára. Hajózhatóvá tenni lehetetlenség. Gőzhajó! Beszélni sem lehet ilyesmiről. A gőzhajók nem bírják ki a feudalizmus szagát, különösen nem moldvai, vagy török kiadásban. Folyton a betegségével foglalkozott s magától rájött, hogy a kór gócpontját amájban, vagy még inkább a lépben kell keresnie. Az osztrák kereskedelem betegségének okát pedig elsősorban a gyámoltalan és minden tekintélyt nélkülöző osztrák konzulokban — fűzte hozzá deliriumos logikájával. — Amit Metternich mond, hogy csak lassan, fokozatosan, szinte észrevétlenül kell kifejleszteni a dunai kereskedelmet, az sületlenség. Akié a hatalom, azé a kereskedelem. Iparcikkeinket sohasem tudjuk levinni Konstantinápolyig. Vámsorompó, karantén, kikötők mind idegen kézben. A Desdemonát átengedték és talán még valamivel nagyobb hajókat is átengednek, de az egész nagyokat, nos, azokat semmiesetre sem. Metternich elve bizonyos nőkre alkalmazható, akiket meglepetésszerűen lehet birtokba venni... Aztán elnevette magát. Eszébe jutott, hogy ezelőtt négy héttel, amikor a Desdemonán először dobta magát az ágyába,

tréfából azt mondta: »a síromba fekszem«. És azóta csakugyan mindennap úgy fekszik az ágyába, mint egy koporsóba. Porec alatt állítólag nagyon veszélyes a helyzet. Jó lenne a Dunából Csernovodánál egy csatornát vonni a Fekete-tengerbe Constanza városa fölé. De a következő pillanatban megint eszébe jutott a koporsó. A hőmérséklete felugrott harminckilenc fölé. Waldsteint magához hívatta és elkezdte neki magyarázni.

— Nézd, pajtás, ez a koporsó kissé bő nekem. Lötyög a testemen. Meg nagyon piszkos is. Tele van tetűvel. Az egész ravatal hullaszagú. Te nem látsz itt koporsót? Szegény Waldstein. A láz elvette az eszed. A koporsót ágnak, a ravatalt hajónak nézed. A vitorlákból készíts szemfedőt. Már egészen megszoktam, hogy koporsóban háljak. Akárcsak az öreg Henningstein báró. Emlékszel a vén csirkefogóra?

— Aid könnyű nyári lovaglőöltönyben nyargalászott fel és alá a Práter sétányain csikorgó télben?

István gróf bozontos szemöldöke összerándult.

— Karolina mutatta egyszer a Práterben a szép magyar bárót... Moreiné barátját... Ligne herceg ott töltötte utolsó éjszakáját... a másik szobában Bihari János játszotta a Rákóczi-indulét... Tudod, Waldstein, a világot meg lehet csalni, a természetet nem. A csontokat átjárja valami nyirkos, őszi hideg; a bőr megráncosodik, az izmok elpetyhüdnek, a has felpuffad, a csípő körül zsírpárna rakódik le; a nyak ellenben lesoványodik és ráncos bőr fityeg az áll alatt, az ádámcsutka körül.

Waldstein báró csillapította és chinint adott be neki. A beteg azonban makacsul megmaradt a tárgyánál.

— ... A szép magyar báró a kongresszus után visszavonult. Belátta, hogy a halállal nem lehet harcolni, azt nem lehet fekete bajuszfestéssel, pomádéval, hamis fogsorral és nanking-selyem nadrággal becsapni, azt be kell fogadni a házba, mint valami trónutódot, várományost, örököst, házisapkát kell a fejébe nyomni, meg kell tanítani pipázni, ebéd után együtt kell vele

szundikálni, szóval meg kell fosztani minden borzalmától. Én már hetek óta koporsóban fekszem és mondhatom, kitünően érzem magam.

— István, ne gyötörd magad. Nemsokára a Boszporusban leszünk.

— Én már régen megbarátkoztam a halál gondolatával. Annál is inkább, mert minduntalan valami undok kór jelentkezik a szervezetemben. Keresztülkaszul beteg és rothadt vagyok. Májam, veséim, szívem gyalázatos rosszul működik, félek, hogy megvakulok, állandóan reuma gyötör, tagjaim bénulnak, lehet, hogy a hátgerincem sorvad. Most aztán' bélcसारodásom lesz, de mielőtt misererét kapnék, megölöm magam. Én is koporsóban hálok, mint a szép magyar báró. Vagy ezt már elmondtam? Nem? Hát hallgass ide. Henningstein báró mindig megbecsülte és jól tartotta a barátait. A legutolsót is, a Nagy Kaszást, Halál ő Fenségét, akit lassanként egyetlen bizalmasává és élettársává fogadott. Beszállásolta őt magához és lakosztályt rendezett be neki. Különösen nagy pompával szerelte fel a hálószobáját. Ezen a szobán egyetlen ablak sem volt, a falakat nehéz, fekete kárpit borította, ezüst rojtokkal s az egyik fal közepén óriási kereszttel. A kereszt alatt roppant ravatal. Ézüstből vert díszes koporsó, benne puha, finom pihével töltött derékalkjak és párnák. A koporsó olyan széles volt, mint egy ágy, kényelmes és ruganyos s melléje támasztották a födelét, hollandi csipkéből készült szemfedővel. Kívül aranyzögekkel kiverve a név és a dátum és az, hogy nyugodjék békében. A koporsó előtt imazsámoly, az imazsámolyon a báró rendjelei. Feszület, imakönyv, szenteltvíztartó, tömjénfüstölő és locsoló. A koporsó körül óriás kandeláberek, karvastagnyi viaszgyertyákkal. A mennyezetről kis örökmécses lógott vörös lángocskával. Az örök világosság fényeskedjék neki. A padozat ugyancsak fekete posztóval behúzva. Szemben az ajtóval két márványobeliszk jobbról és balról a ravatal mellett.' A szoba egy sarkában kis mauzóleum; ebben tartotta a báró a maga halotti ruháit, amelyeket végrendelete szerint majd kihült testére aggatnak.

István gróf nevetett. Kétségbeejtően nevetett percekig és Waldstein grófot rémület fogta el.

— Tíz esztendő óta minden éjszaka így aludt a báró. Inasai és komornyikjai, fürdősei és borbélyai, a halottas emberek díszruhájába öltözve emelték őt a magas koporsóágyba, becsavargatták fehér gyolcsokba, meglóbálták a tömjénfüstölőt, meghintették szenteltvízzel és úgy hagyták magára, hogy kipihenje a nap fáradalmaival. Te Waldstein! Ezentúl ti is ezt tegyétek velem s aztán álljatok körül az ágyamat és énekeljétek el a Circumdederuntot. A szép magyar báróval is ezt cselekedtek, de neki persze Bécsben módjában volt, hogy ilyenkor maga a Halál is asszisztáljon neki. A koporsó fejéhez odaállították az Öreg Kaszást, a bécsi klinikáról vásárolt pompás csontvázpreparatumot. De a báró gyáva kutya volt. Ilyenkor mindig vacogott a foga a félelemtől. Kiugrott a koporsóból, térdre vetette magát a csontváz előtt és jajgatva, üvöltve, zokogva könyörgött irgalomért. Aztán megsimogatta, homlokon csókolta, becézgette és megölelte. Összeveszett és kibékült vele. Néha szörnyű perpatvar hallatszott ki a ravatal-szobából. A báró ocsmányul káromkodott és ököllel a csontváz arcába vágott. A házicselészség szétszaladt és keresztet hányva magára, imádkozott a báró lelkiüdvösségéért. Máskor hetekig a legnagyobb barátságban éltek ők ketten: a Kaszás és a báró. Ilyenkor a báró csupa derű volt, pajkosan bizalmaskodott a halállal, triviális anekdotákat mesélt el neki, hálósipkáját a fejébe nyomta és a saját csibukját dugta a szájába. Felváltva pőfélékeltek. Ilyenkor, mintha a csontváz arca is kedélyesen vigyorgott volna. Ezek az idillek azonban mind ritkábbak lettek s mind rövidebb ideig tartottak.

István gróf a maga izgatottságában alig tudta tovább mondani a báró történetét. Waldstein összetett kézzel könyörgött, hogy hagyja abba és inkább imádkozzék. De az csak annál nagyobb erőlködéssel mondta tovább.

— A haláltól való félelem mindjobban elhatalmasodott a boldogtalan fickón. Bírókra kelt a csontvázal,

törte, zúzta és megtaposta, mígnem kimerülve össze-rogyott és elvesztette eszméletét. Reggel aztán halva találták a bárót. A homlokán lőtt seb. Megölte magát. Öngyilkossá lett a haláltól való félelmében. Nyugodjék békében!

István gróf kesernyés mosolyra húzta félre a száját.

— Tudod, kiről meséltem neked, kedves Waidstein?

— A bolond Henningstein báróról.

— Nem igaz. Széchenyi István grófról, aki négy hét óta koporsóban fekszik.

Aztán elveszítette az eszméletét.

Augusztus 11-én délután két órakor hajójuk befutott a Boszporusba. Öt órakor a kikötőben voltak. István gróf tüstént az osztrák követségre, a Palais de Venise-be vitette magát. Báró Ottenfels Gschwindt Ferenc internuncius szívesen fogadta, a saját lakásán szállásolta el, majd a várostól délre fekvő nyaralóhelyen, a Boszporus kijáratánál bérbe vett neki egy jó kis házat és azt hevenyészve be is rendezte. Két napig tűrhető állapotban volt — egy angol orvos, doktor Mackarty piócákkal alaposan lecsapolta véréit — de a harmadik nap testi erői elhanyaglottak, lábai jéghidegekké váltak, az ujjai megkékültek, lélegzete elakadt, fuldoldási rohamokat kapott.

Waldstein gróf, Beszédes mérnök, az internuncius és maga Mackarty doktor is letettek minden reményről. A láz oly magas volt s a szervezet annyira elgyöngült, hogy minden emberi beavatkozás meddő erőlködésnek tűnt fel. Vagy a betegség, vagy a gyógykezelés öli meg. — már csak ez a dilemma gyötörte Őket. Mindenesetre jeges vízbe csomagolták — olyan sovány, csontos, sárga, kékfoltos és tehetetlen volt, mint Hennigstein báró — és rábízták az Isten irgalmára.

István gróf nem szenvedett már. De a külső világ minden megmozdulása megijesztette, vagy felbőszítette. Ha egy légy repült rá az arcára, úgy érezte, mintha az égboltozat egy darabja zuhant volna rá. Valaki megmozdult, azt hitte, hogy földrengés van. Leesett egy esőcsepp a háztetőről, ez a halk koppanás

az ő fülében ágyúörgés volt. Sokszor úgy látta, hogy a lába nőni kezd, megnyúlik és dagad, kidönti a ház falát és kinyúlik a tengerpartra, meg tudja áztatni a sós hullámokban. Waldsteint olyannak látta, mint az öreg Kaszást, a szép magyar báró koporsójánál.

— Stefferl, Stefferl, ..lihegte megperzselt, kiszáradt ajkain keresztül, — azt mondom neked — hogy az egész életben egy dolog a fontos: a jó excretio. Neked nincs. Ezért nem tudod te Magyarországot talpraállítani. Stefferl, Stefferl előbb várd meg, amíg rendbehoznak, akkor írd könyvet a hitelről. .. Waldstein, az Isten áldjon meg, nyomass a Hitelnek új címlapot így: »Hitel, írta negyvenháromnapos obstipáció alatt gróf Stefferl«. Hadd tudják az emberek, hogy miért oly rossz a könyv. Megteszed? Köszönöm. Akkor nyugodtan halok meg.

Waldstein gróf szeméből kihullott egy könnycsepp, rá a betegágyra.

— Miért sírsz, Waldstein? — kérdezte István gróf. — Talán már meghaltam?

— István!

— Nem? Becsületszavadra? Bizony Isten, az ember sohasem tudja... mi a különbség élet és halál között — várj csak, hányadika van ma?

— Huszonnyolc.

— Milyen hónap?

— Augusztus.

A beteg lihegett, ajkai remegtek, szeme üvegesen bámult a semmiségbe.

— Augusztus huszonnyolc. Tudod, hogy ennek a dátumnak súlyos csillagászati következményei vannak?

Waldstein gróf megfogta István gróf homlokát. Forró volt és nyirkos.

— Jeget, jeget, jeget — szólt az olasz inasnak. István gróf a párnája alól levelet húzott ki.

— Ezt tegnapelőtt kaptam.

— Válaszolni akarsz? — kérdezte Waldstein gróf előzékenyen. — Ha tollba akarod mondani, szívesen

írom ... Vagy diszkrét ügy? Talán Crescence grófnőtől?

A beteg a fejét ingatta.

— Nem. Ez a levél fontos csillagászati eseményt jelent be.

— Ugyan? — kérdezte gyengéden Waldstein, hogy a beteg megszabaduljon a maga csillagászati rögeszméitől. — Mit mond a levél?

— Hogy augusztus huszonnyolcadika után — nyögött a beteg keservesen — augusztus huszonkilencedike következik.

Waldstein gróf kétségbeesve nézte a kiaszott, eltorzult szenvedő arcot. Hát, úgylátszik, az agónia beállt.

De a beteg hirtelen felült és körülnézett.

— Ki van a szobában? Küldd ki a szolgát! Egyedül vagy? Jó. Nem tudok úgy elmenni innen . . . pedig el kell mennem . . . tudod, hova megyek? Cenkre. Ott fekszik az öreg Ferenc gróf ő excellenciája és Júlia kegyelmes asszony. Derék öreg házaspár, Stefferl szülei. Stefferl, ne csatangolj folyton a világban, ennek nem lesz jó vége, édes fiam Stefferl. . . nos, most Stefferl hazamegy. Szépen lefekszik mellénk s ott marad örökre. Most meg vagytok elégedve velem? Na. De mielőtt elmegyek haza, kedves Waldstein János, neked megmondom az igazat. Nem viszem magammal a sírba a titkot.

Waldstein gróf kétségbeesve tördelte a kezét.

— István, az Istenre kérlek . . .

— Ne légy gyerek, Waldstein. Ne félj. Rövid leszek. Hát augusztus huszonkilencedike előtt mindig kapok levelet valakitől. Augusztus huszonkilencedikén...

— Mi történt akkor?

A beteg egészen felemelkedett. Égő szeme, csapzott haja, örvényező kifejezése ijesztő volt.

— Aznap megöltem egy asszonyt. Nem hiszed? Esküszöm neked! Roppant egyszerűen ment a dolog. Magamhoz vontam, azután az arcát a két tenyerembe fogtam és a szájába belecsókoltam a halált. Ennyi volt az egész. Meghalt. A család nagyon csodálkozott, hogy

ilyesmi történt. A holttestet felboncoltatta és az orvosok agyvérzést és méhbajt állapítottak meg. Na, most legalább tudod. De ezt a ronda tevét hajtsd ki a szobából — mutatott egy szúnyogra, amely a beteg feje fölött átrepült a szobán.

Waldstein gróf elfordult, hogy a beteg ne lássa arcán a fájdalom és lemondás kétségbeesett kifejezését. Úristen, mit kellene tenni ezzel a szegény haldoklóval?

István gróf azonban tovább beszélt.

— Tehát gyilkos vagyok. Ez is csúnya dolog, de az ember annyit gyilkol életében, hogy valamennyit számon sem tudja tartani. Én azonban más, sokkal ocsmányabb dolgokat is elkövettem.

— István, kíméld magad. Friss lepedőbe kell, hogy csavarjanak. Engedd meg, hogy a doktort elhivassam.

Waldstein gróf nem friss lepedőre gondolt, hanem meg akarta kérni a doktort, hogy a szegény betegnek adjon narkotikumot, amitől megnyugszik és elszenderedik. István gróf azonban tiltakozott.

— Négyszemközt akarok veled maradni. El akarom neked mondani aljasságaimat. Hallgass ide. Már a születésem pillanatában kóros anyagok lappangtak a szervezetemben. Ezen ment tönkre az egzisztenciám. Édesanyám folyton boldogtalan volt miattam. A testvéreimet is szerencsétlenné tettem. Bizonyos, hogy apám és anyám halálát is siettettem. Az emberek egész légióját küldtem a másvilágra. Sokszoros gyilkos vagyok, Waldstein, vigyázz, téged is megöllek. Orvul. És Beszédest is. Nem hiszed? Hát, aki énelem egy levegőt szív, akinek valami köze van hozzám, azt megölöm, vagy odáig juttatom, hogy megőrül, és öngyilkossá lesz.

Waldstein türelmetlenül nézegetett ki az ablakon, hogy jön-e már az orvos, István gróf pedig tovább lihegett.

— Eltékozoltam életem egész tőkét, mint a kétségbeesett ember, aki érzi, hogy napról-napra sorvad. Nem mertem a jövőbe tekinteni, mert rettegetem

a kétségbeesés órájától, amely egyszer egészen biztosan bekövetkezik. És ha voltak elviselhető perceim, amelyekért sokan irigyeltek, csak olyankor voltak, amikor el tudtam feledni magamat. És csak a Mindenható tudja, mennyire küzdöttem, hogy magamtól elmeneküljek. Teljesen sohasem sikerült és még — most is kénytelen vagyok ébren aludni, nehogy nyomorultul, életemet átkozva ébredjek fel.

Waldstein gróf kocsirobogást hallott. Megkönnyebbülten rohant az ablakhoz, mert azt hitte, hogy az doktor Mackarty fogata. De nem az volt. István gróf rákiáltott.

— Mit ugrálsz itt, mint a bolond? Micsoda gyónató pap vagy te?

— István! . . .

— Hallgass ide. Most hadd mondjam el neked azt a számtalan ostobaságot, amit az életben elkövettem. Hát például a leipzig-i csata alatt kiagyaltam valami regényt egy eltévedt és agyonlőtt lóról és előadtam Schwarzenbergnek, Metternichnek és mindenkinek, aki csak meghallgatta. Csodálom, hogy nem rúgtak ki, mint szemtelen hazudozót... Te Waldstein! Hogy még nagyobb hatást érjek el, részletekbe is bocsátkoztam. . . Elmondtam, hogyan nyargaltam el Blücherhez, hogy vettem rá Bemadotte tábornagyot . . . Te Waldstein! Most megmondom neked az igazat. Én bevonultam ugyan az innsurrectióhoz, de háborúban nem voltam soha, mert sokkal gyávább vagyok, semhogy lóra merjek ülni és el merjem sütni a pisztolyomat. Ölni ugyan szoktam, de egész más módon, csak kérdezd meg Lichnovszky hercegnőt, vagy Clam-Martinitz Selmát, hogy mivel öltem meg Karolinát. . . Selina is úgy jár, a kis Selt is meg fogom ölni... nézd csak, aki legelői jön, az Karolina . . . kék a szeme és fekete a haja és ő vezeti őket... Ne félj... Waldstein, mondd, hogy csak jöjjenek be mind, de ne tolakodjanak, engedjenek utat a hátuljövőknek, most már mindegy, én már csak egyetlenegy asszonyt akarok megölni, de az meg is

érdemli, mert az küldött ide, ebbe a pokolba ... óh Crescence, Crescence, Crescence, miért tetted ezt velem?

Nagyot hörgött, elkékült és hátrazuhant az ágyon. Waldstein gróf szíve majdnem kiugrott a melléből. Elkiáltotta magát:

— Segítség!

Senki sem jött a szobába.

Letérdelt az ágy elé és a haldoklókért való imádságot kezdte mondogatni.

HARMADIK RÉSZ,

I.

Pozsonyban a régi országház boltíve alatt — ahonnan, mint egy bekeretezett olasz tájképet, úgy lehetett látni a Klarissák XV. századbeli ötszögletes gót templomtornyát, a gimnáziumot és az akadémiát s azokon túl a várhegyet, tetején a kaszárnnyával, alján a gettóval, — az ódon falak között zsinóros kabátban s pantallóban kényeskedő pörgekalapos fiatal dandyk tolongtak. Voltak, akik még a huszadik évüket sem töltötték be, harmincnál pedig egy sem volt idősebb. A fiatal arcokat többnyire selymes szakáll keretezte be, amely az állat s a rózsás pofacsontokat szabadon hagyta; a magyar ifjúság elitje volt ez, fiziognómiában, nyelvjárásban, viseletben az egész ország, a vármegyék legjobb családjaiból; végzett jogászok, patvaristák, ügyvédjelöltek, vármegyei gyakornokok, jurátusok. Az országgyűlésre részben a maguk költségén, részben a vármegye pénzén jöttek el, mert ez volt az a legfőbb iskola, amelyben a Corpus Jurisnak, a kilencszázéves európai magyarság bibliájának legmélyebb rejtelseibe is beavattattak. Olyan volt ez, mint az eleusisi misztériumok ligete, ahol az élet legmagasabb bölcsességét hirdették Apollo papjai. A papokat itt tekintetes rendeknek és karoknak hívták.

A papok és tanítványok, vagyis az apák és a fiák egyébként alig értették meg egymást; az öregek fél-lábbal még a rendi alkotmány, sőt a középkori feuda-

lizmus talaján álltak; a fiatalok már a francia forradalom vívmányain nevelkedtek s ajkukról csak úgy ömlöttek a szólamok a népképviselőtről, miniszteri felelősségről, a parlament budgetjogáról és a civillistáról. Az öregedő Metternich nem hiába mondta, hogy a Jungdeutschland és a Giovine Italia mellett egy ifjú Magyarország is felcseperedett.

A kora reggeli órákban még csak a jurátusok gyülekeztek a boltív alatt. Némelyike egyenesen az Aranyszarvas vendéglőből, vagy a Hollinger-kávéházból, esetleg a színház valamelyik másodrendű csillagától jött (az elsőrangúakat a mágnások és a Landtagsherrek foglalták le maguknak), de azért valamennyien frissek, szenvedélyesek és vidámak voltak.

Egyikük, a szép és korhely Szemere Bertalan a színház primadonnája, a gonosz kis Hoch Eliz körül támadt botrány részleteit mesélte a barátainak. Hoch Eliz valami magyargyalázó kupiét énekelt a téli színházban, amelyben most a bécsi Josephstadter Theater társulata játszott. Az országgyűlési fiatalság ezért a primadonnát ki akarta hordani a határból — esetleg meztelenül futtatva végig a városon vénasszonyok vesszőcsapásai alatt — mint ahogy az szokás volt a középkorban.

— Hol van az a bestia? — kérdezte kissé borízú hangon a fiatal Keglevich László gróf, aki debreceni cifraszűrben és gubában szokott feszíteni Pozsony utcáin a bécsi miniszterek és az aulikus főurak boszszantására.

— A vén Nicky Pepi gróf rejtegeti — adta a beavatottat egy Frankenburg Adolf nevű soproni jurátus.

— Előre a Nicky-ház felé! — vezényelt a szürdalmányos gróf, aki hajlandó lett volna a Nicky-házat megostromolni, mint valami fellegvárat.

A többiek azonban nevettek és megegyeztek abban, hogy inkább fáklyásmenetet rendeznek Hoch kisaszszony riválisának, a bécsi Kari Henrietté színművésznőnek, aki kuruc nótákat énekelt betét gyanánt egy vidám bécsi daljátékban.

A jurátusok között a komoly, magas, vállas, szőkehajú Mayerffy Károly, aki most jött meg külföldi utazásából, londoni és párizsi dolgokról beszélt. A fiatal Mayerffy két dolgról lett hirtelen nevezetessé az országgyűlési ifjúság körében. Az egyik, hogy több pénze volt, mint akármelyik fiatal mágnásnak, másik pedig, hogy útközben látta a szintén külföldön járó Széchenyi grófot. Mayerffy Károlynak e miatt állandó udvara van, újabban és újabban érkező jurátusok apraja-nagyja, akik Széchenyi felől kérdezősködnek.

— Igaz, hogy Londonban és Párizsban éppúgy ismerik a grófot, mint Pesten?

— Mindig nagy társaságban láttam.

— Mit hoz a gróf Londonból?

— A hidat.

— Jobb volna, ha a francia alkotmányt hozná — vetette közbe epésen a soproni Frankenburg, aki az összes jurátusok között a legkevésbé rajongott a grófért. — Aztán a fiatal Mayerffyhé fordult.

— Beszéltél a gróffal?

— Londonban.

— Halljuk, halljuk! — kiáltoztak össze-vissza a fiatalok. — Mit mondott? Hol találkoztatok? Hogy kerültél hozzá? Honnan ismered?

A fiatal Mayerffy elpirult.

— A Miwart fogadóban laktam, azt ajánlotta Ferenc nagybátyámnak a gróf, neki is a rendes szállása. Hát egy szép napon nyüzsgés támad, a személyzet össze-vissza futkos, a pincérek majd a nyakukat törik, valami egzotikus fejedelem érkezik, indiai raja, vagy egyiptomi sejk (mindennap egy tucat jön Londonba ebből a fajtából) én is leszaladok, hát megáll a fogadó előtt egy négylovas, csukott angol hintó, amelynek hátul van a bakja s kiszáll a hintóból két napbarnított úr. Mindjárt megismertem, mert sokszor láttam őket a pesti lóversenyeken. Az egyik volt Andrássy György gróf, a másik . . .

— A gróf?

— Eltaláltad.

— Természetesen olyan elegánsan, mint a wales-i herceg.

— Egy kissé excentrikus volt a széles kalapjával, kék frakkjával és kockás nadrágjával.

— Az angolok röhögtek? — kérdezte Frankenburg.

— Azok az ilyesmit észre sem veszik.

— Arról beszélj, hogy mit mondott a gróf.

A fiatal Mayerffy ismét elpirult.

— Néhány nap múlva bemutatkozó látogatást tettem a grófnál.

Egy pirospozsgás, feketebajuszos fiú odasúgta a szomszédjának, egy nyurga szőkének:

— Nézd a sörös fiát!

— Hazudik? — kérdezte a szőke.

— Majd kiderül. De az öregapja még söröshordókat gurított a pesti Paradicsom pincéjében.

— A gróf — beszélte Mayerffy — barátságosan érdeklődött, hogy hol végeztem az iskoláimat. — Oxfordban, — feleltem, mire ő megkérdezte, hogy nem akárom-e meglátogatni régi tanárait?

— Elmentél vele?

— Nem. Éppen Oxfordból jöttem és már készülöben voltam vissza a kontinensre. A grófot többé nem is láttam.

Némi csalódás kísérte a fiatal Mayerffy szavait s a feketebajuszos odasúgta a nyurga szőkének.

— Erősen ránéztem és a fickónak elment a kedve a hazudozástól.

A fiatalok István grófról beszélgettek tovább, akit csak egyszerűen úgy emlegettek: a gróf, mintha ő volna az egyetlen gróf Magyarországon; majd vele kapcsolatban megvitatták a nagyvilág eseményeit. Megállapították, hogy Angliának IV. Vilmos személyében egy durva hajóslegény az uralkodója, hogy a júliusi forradalom alapjában véve kárbavesztett dolog, mert Lajos Fülöp, a körtefejű polgárkirály akármilyen nagy esernyővel is jár-kél Párizs utcáin — mégis csak egyed-uralkodó, monarcha, fejedelem, előbb-utóbb zsarnok,

akinek nem jó vége lesz, hiszen ellene máris két merényletet követtek el.

— Ki kellett volna kiáltani a köztársaságot — felelt egy fekete, égőszemű ifjú, akit Vukovich Sebőnek hívtak.

Az ifjú Palocsay Ferenc, aki szeretett kérkedni olvasottságával, megemlítette, hogy Angliában ötvenéves uralkodás után a tory-k megbuktak és a radikális wigh-ek kerültek uralomra. A fiatal Mayerffy közbeszólt.

— Ennél sokkal fontosabb, hogy a gőzvasút Manchester és Liverpool között ötvenhét perc alatt teszi meg a harmincöt angol mérföldnyi utat.

— A sörös fiú nagyokat lódít — súgta nyurga szomszédjának a mokány kis kuruc.

Az országgyűlési fiatalság kisebb-nagyobb csoportokba széledt aszerint, amint egy-egy népszerű, vagy joviális követ érkezett oda.

Egy csoportban arisztokraták a színházi eseményekről, máshol a tegnapi kártyacsaták veszteségei fölött vitakoztak, voltak, akiket Metternich harmadik házassága érdekelt s abból, hogy a kancellár ezúttal magyar gróf kisasszonyt, a szókimondó, temperamentumos Zichy Melaniet vette feleségül, azt jóstolták, hogy Metternich Bécsben szószólója lesz a magyar követeléseknek.

— Érdekes, — jegyezte meg a fiatal Keglevich gróf — hogy Melanie grófnőt az édesanyja mindenáron Széchenyi István gróf nyakába akarta akasztani.

— A kisleány örült szerelmes volt a grófba — fűzte tovább a mendemondát egy beavatott fiú, a nádori és főúri bálók előtáncosa.

Mayerffy Ferenc Párizsról beszélt:

Amikor Párizsba értem, éppen aznap hirdették Liszt Ferenc koncertjét a Conservatoire-ban.

— Ki az a Liszt Ferenc? — kérdezte a kis fekete-bajuszos.

— Zongoraművész. Magyar. Húszéves. Tíz éve járja a világot. Nem hallottál róla?

— Nem. Ezzel is egy fogadóban volt a szállásod?

Mayerffy Károly hosszan, mosolygós gúnnyal nézett a fiúra.

— Pajtás, te, ha nem csalódom, Szily László vagy, a baranyai alispán fia s néhány év múlva te is alispán leszel. Az én apám sörgyáros és én is sörös leszek, mert az becsületes ipar és hasznos üzlet. De én is nemesember vagyok, mint te. Semmi akadályja sincs tehát annak, hogy megverekedjünk. Mikor parancsolod? Most mindjárt?

A kis feketebajuszú elvörösödött.

— Holnap, hajnalban.

— Rendben van.

A másik csoportban arról beszélgettek, hogy a francia Bonapartistákat nagy csapás érte. Meghalt a reichstadi herceg. Az országgyűlési ifjúság két pártra szakad t; az egyik Bonapartista volt, a másik köz társasági. Természetesen a francia politikában. A magyarban valamennyit egy pártban egyesítette az a lángoló rajongás, amely a gróf, a nagy Széchenyi személye felé vonzotta őket. Úgy beszéltek róla, mint a magyarság megváltójáról. Otthon, a családi tűzhely körül, az ebédlőasztalnál sokszor tragikus hevességgel rontottak egymásra apák és fiúk, idősebb és ifjabb atyafiak, öreg táblabírák és siheder patvaristák, vén plébánosok és fiatal káplánok, tanárok és tanítványok, akik a gróf miatt ellenfelekké váltak és dühösen veszekedtek vagy kerülték egymást. A gróf forradalmat kellett a lelkekben és ő, aki mindig pártok fölött érezte magát s gyűlölte a magyar pártoskodást, kettészakította a nemzedékeket Széchenyi-imádókká és Széchenyigyűlölökké, akik közül mind a két oldalon kevesen tudták, hogy mit is akar voltaképpen a gróf. Mindenki azt magyarázta bele a gróf programra jába, amit akart; minden fiatal magyar hordott a lelkében egy Széchenyit és ezért rajongott.

A régi országház boltíve alatt lassanként megjelentek a követek s az ifjak a maguk kedvenceit lelkes ovációkkal fogadták. Némelyiknek egész udvara volt. Így a félszemű, áhítatos lelkű, fenkölt szellemű Kölcsey Ferencnek, a pocakos, kedves vidéki, uram-

bátyámnak, Deák Ferencnek, a selyemtermeléséről híres, radikális Bezerédj Istvánnak, a mokány, köpcös, hetyke kis Beöthy Ödönnek, a kínosan elegáns, finnyás, világfi Balogh Jánosnak és mindenekfölött a ciklopsi termetű, dörgőhangú erdélyi nádorivadéknak, Wesselényi Miklós bárónak, akik egyetlen lépést sem tettek anélkül, hogy a jurátusok, mint valami testőrség, ne követte és egyetlen szót sem mondhattak, hogy egy áhítatos, naiv, önkéntes klakk zúgó tapsa ne kísérete volna.

December tizenhatodika volt, szép, napsütéses, télies délelőtt. Az éjjel erősen fagyott, nem volt sár, a tükörfényesre kefélt, hegyesorrú, magassarkú csizmák vidáman kopogtak a tisztára söpört kövezeten. Egyszerre nagy mozgolódás támadt az ifjak között. Valaki daliás, fiatalos lépésekkel közeledett a Mihály - utcán, a Szent Katalin kápolna felől.

— Ki az? A gróf? — kérdezte egy fiatal vézna kis jurátus.

— Nem. A gróf négylovas hintón'jön.

A gyalogosan közeledő követ szép, harmincéves férfiú, egyszerű magyaros ruhában is arisztokratikus jelenség volt. Nem piperkőc, de tetőtől-talpig választékos, finom és előkelő. A lelkes ovációkra levette fejről kalapját s ekkor a téli napsütésben, élesen megvilágítva látni lehetett, hogy ezt a délceg, középmagas termetet ritka szép arc és fej koronázza. Homloka magas és tökéletes, koponyája kerek, nemesen alkotott, a haja kissé ritkás gesztenyebarna, fürtös és gondosan fésült. A szeme eszményien szép, ibolyakék, tűzés és rajongó, nagy és tisztarajzú. Szeme körül a Kőre is tiszta, világos, a szemöldöke keskeny, de határozott ív s a szeme körül egészen nőies az arca. Az ajka is finoman ívelt. Profilja tökéletes, mint a görög Szobroké, az orra férfias, de nem túltengő, a szája körül valami nyugateurópai, fájdalmas, majdnem dekadens vonás húzódik végig, wertheri módon gyengéd és érzelmes vonás, az egészen semmi mongolos, vágy keleteurópai jelleg, semmi vad tűz, semmi balkáni erő, nem tagadhatja le, hogy az édesanyja német

származású. Ezt az arcot is görögös szakáll keretezi a divat parancsa szerint, de a szakáll kissé ritka és rövide van nyírva; szabadon hagyja a pofacsontokat, a kiborotvált állat és a rózsás fehér arcot. Igazi szép férfi, olyan, akiért a női szívek az első szempillantásra ellágyulnak. Valóban az »asszonyok embere« mint a szép Chateaubriand vagy Byron, vagy Musset, — Párizsban nem volna menekülése a nők ostroma elől. Itt Pozsonyban csak egy hete tűnt fel, Pesten nem látták soha, egész Magyarországon alig ismeri valaki.

Szemere Bertalan, maga is eszményien szép ifjú, bemutatta neki barátait, Ghiczy Kálmánt, Lónyay Menyhértet, Trefort Ágostont, Szalay Lászlót, ifjú JSötvös József bárót és Lovassy Lászlót. Ezek egy csoportban várták a fiatal követet és nyomban körülvették.

— Ki ez? — kérdezte a távolabb álló Mayerffy Károly.

— Ez egy főrend helyettese. A zemplénmegyei Monokon ügyvéd. Kossuth Lajos. A XIII. századból való nemesi oklevele van. Jó familia, de most már szegény, mint a templom egere.

A fiatal követ ezalatt már beszédbe elegyedett új barátaival. Mayerffy Károly fülét is megcsapta a hangja. Ez az orgánus, amely most halkán és majdnem minden modulatio nélkül búgott, maga is zene volt, a leggyönyörűbb hangszer, az emberi gége zengő baritonja. Mayerffy Károly sokat járt Bécsbe, Párizsba, Londonba s hallotta a legnagyobb beszélő művészeket a világ legelőkelőbb színpadjain. Hallotta az öregebbik Keant, a nagy Garrick nemes hagyományainak örökösét. Hallott néhány nagy színészt Párizsban, hallott szónokokat, papokat és világiakat, akik az emberi hangot a legnemesebb orgánummá csiszolták. Kossuth orgánusa a maga tiszta és természetes zengésében mindent felülmúlt. Egyszerű beszélgetés alatt halk és bársonyos baritonja a legfinomabb árnyalatokban fejezett ki minden indulatot; mellette minden más emberi hang fülsértően éles, vagy fátyolos, durva, rekedt, vagy harsány zörejt volt, még Wesselényi

mély oroszlánmorgása is egy ócska orgona basszusának hatott, — amelyet a pneumatikus fújtató ziháló szuszogása kísér.

A jurátusok természetesen nem élvezték ilyen tudatosan a fiatal követ orgánumát; de a hátgerincükön végigfutott valami jó meleg bizsergés és öntudatlanul megadták magukat a hang varázsának.

Egyébként csak nagyon keveset tudtak róla. Az apja szintén ügyvéd; előbb a gróf Andrássy-családnál Monokon, majd Töketeremesen és Sátoraljaújhelyen. Anyja egy postamester leánya. Négy nőtestvére van, mindegyik fiatalabb, mint ő s mind férjesasszony, ő maga Sárospatakon tanulta a jogot, ügyvédi oklevelével városi ügyész és gróf Andrássy Károlyné jogtanácsosa lett. Annyit hallottak felőle, hogy a tavalyi kolera alatt, mint Zemplén vármegye biztosa, derekasan megállta a helyét. Most személyes varázsán kívül az teszi nevezetessé az ifjúság előtt, hogy az országgyűlésről naplót akar vezetni és azt a vármegyéknek litografált példányban meg akarja küldeni ... Ez tetszett a fiatalságnak. Ebben a nyilvánosság és a közvélemény kiépítésének alapkövét látták. Ez a Kossuth nekik való ember.

Amint a Boltív alá ért, zúgó éljenzés fogadta az ifjak részéről. A követ zavartan mosolygott. Kezet fogott a fiatalokkal és megállt, hogy beszélgessen velük.

— Mi újság, fiúk?

— Ügy hallottuk, hogy ma a gróf is eljön az ülésre.

Kossuth szeme felragyogott. Minden vágya az yplt, hogy a nagy gróf figyelmét magára vonja. Ügy élezte, hogy ez fordulópont lesz az életében. Ügy érezte, hogy a két táblán nincs egyetlen lélek, aki jobban megértené és hevesebben rajongana érte, mint ő. Olyan sincs, aki méltóbb volna arra, hogy neki tanítványa, vagy fegyverhordozója legyen. Ő a nagy gróf minden írását és cselekedetét ismeri; azt hiszi, hogy abba az ijesztően komplikált lélekbe is belelát, amely írásai § tettei mögött rejtőzködik. De hát óriási távolság Választja el tőle őt, a mindenképpen szerencsétlen, magányos és elhagyott lelket, aki most harminc éves,

Luther vallásának követője, az apjával magyarul, az anyjával németül beszél, a bibliát Károli Gáspár fordításában olvassa vasárnaponként és utána zsoltárokat énekel szüleivel, négy húgával és a házi cselédséggel. Gyermekkorában nem volt sem különösen jó, sem különösen rossz; szeretett fuvolázni és egy cigányasszony megjósolta neki, hogy egykor nagy hírnév és dicsőség lesz az osztályrésze. Egyszer az egyik tanára miatt a Bodrog vizébe akarta ölni magát, de kis pajtásai megmentették. A sátoraljaújhelyi gimnáziumban egy piarista páter a stílus mesterének nevezte, mert már akkor elragadott mindenkit pompás retorikájával. — Maga jobban beszél latinul, mint bárki a magyar országgyűlésen — ezt mondta neki a páter. Sárospatakon az égjük professzornak az volt a véleménye, hogy belőle nagy országháborító lesz; ezen most mosolyognia kell. Egy ilyen országot megháborítani, az még Széchenyi Istvánnak is nehezen sikerül; ezt háromszáz éve háborítják a Habsburgok és ha minden száz évben egyet mozdul és nekigyürkőzik, nyomban újra lefekszik, a másik oldalára fordul és alszik. Jogászkorában megismerkedett a francia forradalom tanaival. Húszéves volt, amikor Napóleon meghalt. Ekkor ébredt fel benne a tudásvágy és a nagyvilág megismerésének áhítózása. Pestre ment és állás után járt. Volt neki ajánlólevele és szeretett volna bejutni az udvari kancelláriához. A hivatal kenyeret és egzisztenciát jelentett volna. Nem sikerült. Elutasították. A kudarc rettenetesen lesújtotta. Gyermekkorában ő is, mint minden valamirevaló gyerek a világon, lángésznek, kivételes lénynek, egyetlen példányban teremtett csodának érezte magát; azt hitte, hogy előtte nyitva az út az érvényesülés legmagasabb csúcsáig, hogy ő olyan életpályát fut meg, aminőt senki más a kortársak közül és lépésről-lépésre tapasztalnia kellett, hogy a legszürkébb vidéki karriernek alacsony lépcsőfokain baktat a szegénység és reménytelenség korlátái között. Még jó, hogy apja bevezette őt a Vécseyekhez, Andrássykhöz és Szapárykhöz s a tóketerebesi Andrássy grófnő — aki furcsa magánosságban, nem éppen ízléses különcködések kö-

zött élt — rábízott néhány pert. Aztán? Aztán a vidéki élet durva stílusa. Szerelmeskedés, kártya, ivások, tivornyák hét esztendeig, akárcsak a többi parlagi nemes úrfi élete a vármegyében. Csak éppen, hogy átszerelmeskedett vagy átkártyázott éjszakák között néhány könyv. Mindig több és több. Német és francia, újabban néhány magyar is, jobban mondva az a néhány magyar mind, ami megjelent. A kolera alatt kitüntette magát, de a kártyaasztalnál majdnem elvesztette pénzével együtt a becsületét is. Ezekre az időkre gondolni sem mer. Rettenetes örvény szélén tántorgott és Isten csodája, hogy bele nem szédült. Borzasztó dolog, hogy az ember miken megy keresztül, életének éppen abban a korszakában, amelyet tavasznak hívnak s amelyben legszebben süt rá az Isten napja. Csak az vigasztalja, hogy a világtörténelemnek nem egy nagy alakja éppen ilyen viharos ifjúságon bukdácsolts keresztül. Ha igaz, maga a bálványozott gróf, a várva-várt Messiás, a nagy Széchenyi is. Ügylátszik, az emberi élet első fele hajmeresztő ostobaságokban telik el, a másik fele pedig abban, hogy azt levezekeljük. A kártyaveszteségei miatt még kriminálist is akasztottak a nyakába, de felmentették. Felmentették, azaz elüldözték a vármegyéből. Megint elment Pestre, hogy állást keressen. Harmincadik születésnapján árván, egyedül, kenyér és kilátás nélkül másodszer jött Pestre és belebámult a sötét kilátástalanságba. Hát ez lett a szőkefürtű, kékszemű fiúból, aki minden fiatalos botlása mellett egyik legműveltebb és legeszelebb, harmincéves katonája volt az ifjú Magyarországnak. A kétségbeesésnek ebben az őrjítő pillanatában kapta Andrassy grófnő jóvoltából a követi megbízatást s most itt van szegény édesapja utolsó garasain szépen kiruházva, szegényen, de előkelően, titkos aggodalommal, de gőgösen, hogy a fórumon érvényesüljön. Most itt van és itt van a magyarok Mózes is, aki bevezeti népét az ígéret földjére. Itt van Széchenyi István gróf, a hatalmas, tázdag főúr, az ifjú Magyarország bálványa, a jövőendő! kancellár vagy nádor, vagy helytartó és minden, amit akar. Nem lesz neki hívebb tanítványa, készebb

famulusa, hűségesebb testőre, erősebb és hasznavehetőbb katonája, hiszen olyan fegyvere van, amely manapság erősebb, mint Napóleon legszörnyűbb ágyúja: van tolla és szava, amely fölér egy hadsereggel. Széchenyi István gróf, ha tudnád, hogy mily szent szolgálatkészséggel várlak és ha tudnád, hogy mennyire szükségem van rád, egyetlen pillanatot sem késnél, hogy lenyúlj hozzám és megfogd a kezemet! ...

Alig tudta türtőztetni magát, hogy a szeméből könny ne csorduljon ki, amikor az országgyűlési ifjak felé fordult.

— Fiúk, nagy dolog van készülöben Magyarországon. Numen adest. Itt van a Messiás.

— Az egész ország leborulva várja — lelkendezett egy szőke, magas, borotvált arcú, rövidre nyírt bajuszú, fiatal ügyvéd, Lovassy László.

— Téved, uramöcsém, — vibrált a követ finom gordonkahangja. — Csak nagyon kevesen várják őt, majdnem azt mondhatnám, hogy csak mi, akik itt vagyunk, húsz és harminc évesek — egyedül csak mi értjük meg őt.

— A Hitel és a Világ valóságos kinyilatkoztatás — csattant fel az alig húszéves Szalay László éles tenorja.

Kossuth a vállát vonogatta.

— A kinyilatkoztatások elhangzanak, de a hang nagyon lassan terjed a levegőben. Sokszor évszázadok kellenek, amig eljutnak az emberi fülekbe.

— Van-e, alá a Hitelt nem olvasta? — kérdezte Szemere Bertalan.

— Nálunk a Felvidéken — felelte Kossuth — csak piost kezdik olvasni néhányan német fordításban. És nem nagy bizalommal. Nálunk azt tartják, hogy a grófok, ha éppen írni akarnak, írjanak a lovakról, vagy a vadászatról, de politikába ne avatkozzanak, ez a táblabírák dolga. Mindenki örült, hogy gróf Dessewffy Pipsz »alaposan megadta neki« a Taglalatban.

— Gyalázat! Égbekiáltó bűn! Hát ez is lehetséges Magyarországon? — kiabálták össze-vissza a fiatal jurátusok.

Kossuth leintette őket.

— Egyáltalán, fiatal barátaim, nálunk könyvet írni haszontalan és hálátlan erőfeszítés. Ki olvas nálunk? A pesti könyvkereskedők megmondhatják, hogy csak idegen nyelvekből fordított regényeket, füzetes rémtörténeteket s a legaljasabb ponyvát. — Ki olvasta el közületek a Zalán futását?

A fiúk dörmögtek. Mayerffy Károly szégyenlősen kivágta.

— Én.

Kossuth megölelte. A többiek ellenszenvvel és irigységgel nézték a sörös fiát. A hetykebajuszú ifjú Szily elhatározta, hogy könnyű kardok helyett nehéz, fringiákkal fog verekedni ezzel a sváb törtetővel. Kossuth pedig folytatta.

— Nálunk nincs társadalmi élet, nincs városi élet, nincs szalonélet, nálunk az emberek isznak, kártyáznak* és duhajkodnak. Nekem jogom van ezt elmondani, mert bevallom, hogy éveken keresztül magam sem tettem egyebet. Nálunk a legnagyobb remekmű is elkallódik, mint a gyöngy a szemétben, nálunk az íróembert ügyes firkásznak, tintásujjú könyvmolynak, félbenmaradt egzisztenciának, ügyefogyott holdvilágfalónak nézik és a legnagyobb remekmű sem ver fel akkora port, mint egy öblöstorkú követ beszéde az országgyűlésen. Külföldi íróról még csak beszél imitt-amott egy-egy széplelkű dáma, vagy inaszakadt legény, aki nem bírja a korhelykedés, a vadászat és a lovaglás férfias fáradalmait, de a magyar írókat annyiba veszik, mint a cigánymuzsikust, akikkel a részeg mágnás százforintos bankót ragaszt a homlokára és ősi szokás szerint tegezi, de a viláért sem engedné meg, hogy az visszategezze. Párizsban vagy Londonban esemény egy jó könyv megjelenése. Most halt meg az angol Bentham s a francia Madame Staél azt írta, hogy róla fogják elnevezni a tizenkilencedik századot, nem pedig Napóleonnól. Ha a Hitelt és a Világot nem egy gazdag gróf, egy Széchenyi István írta volna, úgy a kutya sem törődne vele, mint ahogyan nem törődtek Berzeviczy Gergely könyveivel, amelyeket máshol korszakalkotónak tartottak volna.

Melyikötök olvasta például Udvardy-Cserna János, Folnesics, Balásházy János hasonló tartalmú tanulmányait?

Az ifjak hallgattak. A baranyamegyei alispán fia dühös pillantást vetett az ifjú Mayerffyra, vajjon lesz-e neki elég bátorsága, hogy jelentkezék, de, úgylátszik, még Mayerffy sem olvasta Berzeviczy Oergelyt és Balásházy t.

— Legalább is grófnak kell lenni, hogy az ember könyve feltűnést keltsen Magyarországon. No, a szegény gróf nem sok örömét találhatja ebben a feltűnésben. A nemesség Tolnában a Hitelt, mint valami eretnek könyvet elégette. Abauj vármegyében egy Vitéz János nevű derék táblabíró azt indítványozta, hogy az országgyűlésen vegyék a sérelmek közé a mű megjelenését. Kajdacsy Mihály hidasi prédikátor azt jelentette a rendőrségnek, hogy a környékbeli falvak jobbágyai készpénznek vették a könyv óhajtásait és lázongásba törnek ki a nemesség ellen. Nagyon jó helyről tudom, hogy a Hitel miatt a főnemesség egy része teljesen elhidegült Széchenyi iránt. Azt mondták a könyvről, hogy aljas és a saját fészkebe piszkít. Veszélyes ember lett a grófból. A köznemesség egy része meggyűlölte, a közvéleményben mélyebbre süllyedt, mint akármelyik vármegyei adminisztrátor. Metternich herceg felháborodott, amikor a német fordítást olvasta. Ferdinánd főherceg nyersen visszautasította, amikor ajánlkozott, hogy elkíséri őt az Aldunára. A Hitel és a Világ után még egy könyvet írt, ezt a cenzúra már betiltotta. Még Sina báró is elhidegült és Teleki Ádám gróf szemére vetette, hogy meggyalázta nemcsak a főnemességet, de egész Magyarországot. Az Erdődyek szóba sem állanak vele. Komáromy Péter helytartó-tanácsos feljelentett-e Bécsben, hogy forradalmat szít. Azt mondják, hogy a tavalyi kolera idején kitört zendülésnek az ő könyve az oka. Hát ennyi öröme van neki, hogy könyvét észrevették. Ámbár — tette hozzá elgondolkozva — ezt még mindig jobb szeretem, mintha úgy járt volna, mint a többi nagy magyar literátor. Jobb szeretem, ha a farkasokkal kell megküzdenem valamely vadonban,

mintha a padláson egerek és patkányok rágnak szét és férgek lakmároznak a holttestemen.

Egy alacsonytermetű, vézna, sánta fiatalember odaszólt a lelkesedéstől lihegő Kossuthnak:

— Követ úr túlozza Széchenyi gróf érdemeit.

Kossuth elképedve nézett a vakmerő fiatalemberre, akin semmi rendkívüli nem volt, csak hatalmas, húsos, előremeredő, egyenes orra és kicsinylő hangja, amellyel a grófról nyilatkozott.

— Micsoda beszéd ez? — kiáltotta izgatottan Szemére Bertalan.

— Miféle jött-ment ember ez?

— Kihez van szerencsém? — kérdezte Kossuth.

— Orosz József szerkesztő vagyok. Ismerem a gróf minden könyvét és minden lapja mögül Bentham Jeremiást, a most elhunyt nemzetgazdász, valamint Stael asszonyt, a Schlegel-féle pereputty kövér nemtőjét látom kikandikálni. Az egyik a maga naiv teóriájára, a nemzetek öreg és fiatal voltának légből kapott, költői praemissájára építi filozófiáját, a másik pedig arra, hogy nincs más erkölcs, nincs más boldogság, nincs más Isten, mint a haszon. A nyereség. Amiből jó kövér ürühús, húsos szalonna, whisky, sör és néhány száz font sterling jut minden angol állampolgárnak. Hát ez a bölcséleti menü nem magyar gyomornak való. Bocsánat, Kossuth úr, még nem fejeztem be. A gróf egyet-mást tett is a maga és mágnástársai szórakoztatására. Miért ne tett volna? Ráér. Szabad óráiban — naponta huszonnégy van neki — valamivel csak el kellett üzni az unalmát. Végre is az emberi szervezet nem bírja ki az örökös szeretkezést, sem a henyélést, sem az udvari hatalmasságok talpának nyalását, sem a falkavadászatot. Minden élőlény szeret játszani, tehát a grófok is, akik késő vénységükig csecsemők maradnak. Mivel játszik egy gróf? Szeretőit, kutyáit, lovait meguntá már, hát eljátszadozik a hazájával. Kikotortatja a Duna fenekét. Akadémiát alapít, lóversenyt rendez, labdaházat épít. Kaszinót létesít az ország pénzén és most arra kíváncsi, hogy miképpen festene egy vasból való függőhid Buda és Pest között? Hogy e mellett év-

ezredes szabadságunk veszendőbe megy — ez a csecsemőt legkevésbé sem zavarja az ő játékaiban.

— Elég! — kiáltott Kossuth és igéző orgonahangja úgy zengett most, mintha megszólaltatták volna a tuba mirabilis harsány regiszterét.

— Le vele! Alávaló beszéd! Nyomorult bérenc! Titkos bécsi kém, huszonöt botot a fenekére! — ordítottak fel a jurátusok, akik eddig megdermedve hallgatták a káromló szavakat.

A nagyorrú idegen bátran szeme közé nézett az üvöltő kórusnak.

— Én félek a mágnástól akkor is, amikor jót akar. Vigyázzatok, hogy meg ne sirassátok oktalan lelkesedéteket.

A fiatalok köréje nyomultak, hogy elbánjanak vele, de Kossuth nem engedte.

— Ne bántsátok ezt az örvöngőt. Uraim, nyugalom. Ha szabadságról ábrándozunk, akkor elsősorban magunk tartsuk tiszteletben a szólásszabadságot. Ez a fickó nem látszik tudatlan semmiházinak, ez csak fanatikus és izgága lélek, mindenben ügyes, de felületes dilettáns, vagyis — újságíró.

Aztán Oroszhoz fordult:

— Hát majd én megmondom önnek, hogy Széchenyi István gróf kicsoda és mit jelentenek az ő alkotásai.

— Állok elébe! — dacoskodott az újságíró.

— Kuss! — kiáltotta a baranyai alispán fia. Kossuth azonban intett, hogy ő akar beszélni.

— Uraim! Beszéljünk őszintén. Évszázadok óta tartó hazudozás után a gróf az első bátor magyar ember, aki a magyarnak szemébe mondja az igazat.

A szerkesztő felemelte kezét.

— Vagyis, hogy mérték felett gyalázza a magyart, csak a szégyelnivaló testrészeinket tárja fel, pedig más országokban is van egy és más, ami nem tisztá.

— Ezt ön Dessewffy gróf úr könyvéből idézi, szerkesztő úr. De hisz éppen a Dessewffy-féle magyaroknak vágja szeme közé a gróf, hogy nemzeti bűneink, az önhittség, önáltatás, szalmaláng-lelkesedés, restség, irigys-

ség, pártviszály, uralomvágy és gyűlölködés az oka elmaradottságunknak. Minthogy pedig csak az a beszéd tetszik a magyar főleknek, amely ezeknek a hibáknak hízeleg, tehát a népszerű politika akadályozza a nemzet fejlődését. Érti, szerkesztő úr?

— Érttem. Ezt azonban a földkerekség minden népéről el lehet mondani.

— A földkerekség minden népénél vannak hasonló bűnökben szenvedő emberek, de ott az kivétel, de nálunk pedig szabály.

— Ezt nincs joga megállapítani senkinek, önnek sem, Kossuth úr, de legkevésbé egy mágnásnak, aki minden magyar előtt gyűlöletes.

— Éljen Kossuth 1 Le a sánta hazaárulóval! Micsoda nagy orrú Paprikajancsi ez? Takarodjék! Ne álljon szóba vele, követ úr! — rikoltozták innen is, onnan is az ifjak, de néhányan, mint Pulszky Ferenc, Szalay László, Trefort Ágoston, csendre intették a zongorákat. Őket érdekelte ez a párviadal, amelyben a gyengébb fél is impozáns tudásról és bátorságról tett bizonyosságot.

A szerkesztő más oldalról kezdte támadni a gróft.

— A gróf a külföldet veszi mintaképül. Helytelen dolog szemünkre vetni, hogy a velencei csónakos szében énekel a budainál, az angol telivér gyorsabb, mint az erdélyi mokány-ló, hogy Como vidéke szebb a Badacsonynál s mivel a Madeira-bor a hajón is eláll, a tokaji pedig gyakran a pincében is megsavanyodik, tehát le kell tagadni, hogy a tokaji a világ legjobb bora.

— Ezek szóvirágok — legyintett Kossuth. — A gróf nem a tokaji bor, hanem a kezelése és a tudatlanság ellen harcol.

— De a gróf azt is mondja, hogy a magyar sem nem jó lovas, sem nem jó katona. A nemesség sohasem fogja ezt a szégyent magára venni.

— Nem is volt szándéka a grófnak, hogy a nemest rágalmazza. De a magyar ló elsatnyult, a magyar inkább kocsin jár, mint lovon s a magyar katona nagyszerűen tud hősi halált halni, de nem sokat vesződik haditudománnyal. Vagyis ne kerteljünk, a magyar

nemes személyesen nem katonáskodik, csak a parasztot és a szegénylegényt küldi a vágóhídra.

— Hohó! Ez mégis csak sok! — kondult meg egy férfias bariton.

Ez újabb erőt adott a szerkesztőnek.

— A gróf legnagyobb bűne, hogy megveti az alkotmányt, még a vármegyéről is azt mondja, hogy az nem egyéb kínzóhelynél, ahol a parasztot elevenen nyúzzák.

Az ifjúság elképedve nézett Kossuthra, mintha kérdezné: lehetséges ez? Kossuth arca egy pillanatra elfehéredett.

— Ami a vármegyét illeti, azt én sem bántottam volna. De a gróf csak jelezni akarta, hogy jobban szereti a szegény, robotos, verejtékező magyar parasztot, mint a nemesi úri jogokat. Az pedig valamennyiünknek a szívét facsarja, hogy a paraszt helyzete gyalázatosabb, mint a délkarolinai rabszolgáké.

— Mit gondol, követ úr, — szólalt meg gúnyosan a szerkesztő — Angliában jobb?

— Angliában szabad ember és független polgár, jogaiban egyenlő a lordokkal és egyháznagyokkal. Franciaországban pedig mindenki testvér.

E pillanatban megszólalt a fiatal Mayerffy Károly és nyugodt hangon beszélni kezdett:

— Bocsánatot kérek az uraktól, de én mind a két országot bejártam és ismerem az ottani állapotokat. Hát azok bizony szégyenletesek. Franciaországnak csak tizenkétezer községében van valamiféle gyatra iskola, huszonötezerben még írni sem tanítják a gyermekeket. Normandiában száz ember közül legfeljebb ha tíz tud olvasni, három vagy négy írni, akárcsak a forradalom előtt. A breton főnemesség, amely Párizsban és Versaillesben pompájával és tékozlásával mindig bámulatba ejtette az idegeneket, otthon még az ötödik és hatodik század viszonyai közt él. A legelőkelőbb nevek viselői úgynevezett szent emberekhez és kuruzslókhoz járnak, akik azzal gyógyítják betegeiket, hogy a szájukba köpnek. Úgy mennek a búcsújáró helyekre, hogy három lépést tesznek előre és kettőt hátra; ha ez nem

használ, akkor az egyik lábukra harminc fontos facipót húznak, a másik ellenben mezítláb marad. Gascogneban, ha beáll a tél, nem lehet kimenni az országutakra, mert az utasokat széttépik a farkasok; ha pedig a farkasoktól megmenekülnek, akkor utonállók és rablógyilkosok végeznek velük. Vidéken a pénzt alig, vagy egyáltalában nem ismerik. Amikor egy házvezetónőnek borralalót adtam, a megrémült asszony nem tudta, hogy a kerek kis érmét mire kell használni. Hercegi famíliák ökörszekéren ballagnak egyik helyről a másikra s hat órát tart a vánszorgás, amíg eljutnak a három mérföldre eső szomszéd uradalomba. Azok az utak is siralmas állapotban vannak, amelyeken a Malieposta jár. A megengedett legnagyobb sebesség négy kilométer óránként, vagyis kevesebb, mint amennyit Napóleon alatt egy gyalog menetelő hadseregnek kellett megtennie napi átlagban, teljes felszereléssel, beszámítva a pihenőket és az étkezéseket.

Valaki közbeszólt.

— Franciaországban tegnap még feudalizmus volt. Beszéljen Angliáról.

A fiatal Mayerffy udvariasan meghajolt.

— Jó. Hát beszéljünk Angolországról. Skóciában, Walesben minden tizedik ember koldulásból, vagy közsegélyből él. Nem tudom csodálni, hogy Leicestershireben kibújtak a föld alól a luddisták titkos bandái és éjjelenként szétrombolják a gépeket. Newcastle-ben a kőszénbányák és vasgyárak megszüntették az üzemet, mire az országutakat csavargók és tolvajok lepték el s a városokban kirabolják a molnárok, pékek, mészárosok és sörfőzők üzleteit, lerombolják és felgyújtják a gazdagok házeit. Nem lehet szépíteni a dolgot, a halálbüntetések száma minden esztendőben az előzőnek kétszeresére emelkedik. A községekben kétmillió gyermek nő fel oktatás nélkül, a koldusok eladják gyermekeiket a gyárosoknak s a szülők inkább elfogatják és börtönbe csukatják magukat, vagy éhen halnak, de nem mennek a szegényházba, amelyet a rémület és nyomor bastillejének neveznek.

Az ifjúság körében élénk mozgolódás támadt. Ez

már tetszett nekik. Mindig nyert ügye volt annak, aki a külföldet leszólta. Harsányan megéljenezték az ifjú Mayerffy-t és a baranyai alispán fia a nyakába borult.

— Nehéz fringiákkal? Nem. Még fogpiszkálóval sem verekszem veled. Gyere le pajtás Baranyába. Ott majd meglátod, hogy mi a különbség a magyar és francia állapotok között.

Össze-vissza csókolta a megszeppent fiút és testvériséget esküdött neki.

— Ma folyni fog a pezsgő a Hollingerben. Mindenkinek az én vendégem lesz. Eljén a haza!

Kossuth pedig szép kék szemével végigsimogatta az előtte lelkendező piros, fiatal arcokat.

— Uraim! Ne beszéljünk most másról, csak gróf Széchenyi Istvánról.

— Éljen Széchenyi István! Éljen a gróf! Vivát! — visszhangzott a Boltív öreg kőalagútja.

— Még a Hitelről és a Világról sem akarok most beszélni. Remekművek ezek, korszakos jelentőségűek, az emberiség legnagyobb szellemeinek életműveivel egyenlő értékűek. Akkor kincsek, mint a Contrat Social, vagy Törvények szelleme a franciák, Bentham az angolok, vagy Kant, Hegel és Fichte állambölcsélete a németek számára. Sőt több. Nekünk biblia és kinyilatkoztatás. De ne beszéljünk erről. Nem ez a lényeg. A lényeg maga a gróf, aki nem tudósa, írója, politikusa ennek a nemzetnek, hanem prófétája. Barátaim!

— Halljuk! Halljuk! — zúgott minden oldalról s az ifjak között most már nagy számban voltak követeik, sőt főrendek is.

— Hazámfiak! Barátaim! A magyar nemzet hasonló ama mesebeli hóshöz, aki háttal ülven lován, csak a múlt kódéba vesző dicsőséget nézte s nem vette észre, hogy lova ezalatt mély szakadékok felé vágat. A gróf az első magyar, aki előfordult a nyeregben és nem a múltat nézi, hanem a jövőt. Ezért ő a magyarok prófétája. Csak a bibliai Mózes nagyságát lehet hozzá-mérni. Boldog vagyok, hogy beszélhetek róla. Meghallgattok?

A Boltív falai megremegtek a viharos halljuk-októl.

Kossuth arca átszellemült, hangjában hol a burdonok mély basszusa, hol a tubák viharos zengése, hol a viola d'amour epedő lírája, hol a kürtök éles harsogása, hol a bűgő fuvola zokogása szólt a szívekhez.

— Barátaim, a próféta nem tintásújjú könyvíró vagy újságszerkesztő, hanem diktátor, aki a nemzetnek kinyilatkoztatja az élet feltételeit. A próféta mindig kívülről jön, titokzatos messzeségből, vagy a magasból száll alá, vagy a mélyből bukkanik elénk. Cromwell egy cserző varga műhelyéből tört fel, Mohamed egy kecskepásztor aklából, a bibliai próféták erdőkből és barlangokból rontottak ki, mint a farkasok és oroszlánok, Széchenyi István gróf felülről és kívülről látta meg a magyar hibákat, amelyek részben az ázsiai véralkat, részben a rendi alkotmány hibái.

— Éljen Széchenyi! — süvített az ifjú Szalay László éles tenorja.

— Uraim! A gróf egész másképp látja a nemzetét, mint a többi magyar. A gróf felfedezte a faji kapcsolatot és leereszkedett a nemzet gyökereig: a népig, amelyet Rákóczi óta senki sem vett észre. Neki nincs Magyarország, Erdély, Alföld, Dunántúl, számára nincs öt felekezet, hat nyelv, ötvenkét vármegye. Ő csak egyetlen élettani egységet ismer, a magyar fajt, amelynek gyökere a földből, virágja a napfényből él. Gyökere a paraszt, virága a kiművelt emberfő.

— Éljen Széchenyi! Éljen Kossuth! Éljen a nemzet! — hangzott fel mindenfelől s a nagyorrú pápaszemes szerkesztő maga is elkurjantotta magát. — Éljen Kossuth Lajos!

— Uraim! A grófnak nincs programja, mert a próféták nem alkotnak pártot, nem szerkesztenek programot, nem állítanak fel elméleteket, hanem gyakorlati parancsokat adnak. A grófban nincsen semmi kegyelet a régi alkotmány iránt, mert úgy látja, hogy az most már nem tudja megvalósítani a nemzeti élet célját: a legtöbb ember legnagyobb boldogságát. Őt az az alkotmány nem elégíti ki, amely csak négyszáz-ezer kiválasztott embert tenne boldoggá: — akiket mi nemeseknek hívunk. — ő boldogítani akarja egész

nemzetét a maga nyolc vagy tízmillió parasztjával együtt.

— Eljen a jobbágyfelszabadítás! — kiáltotta a sötétképű, rajongószemű Vukovich Sebő.

— Uraim! Széchenyi érzi, hogy a paraszt immár az egyetlen egészséges és értékes része a nemzetnek. Érzi, hogy a paraszt jó katona, hű jobbágy és a magyarság utolsó záloga, reménye, fenntartója. Ezért prófétái ja a közszabadságot, az új birtokjogot, az ipar és kereskedelem szabadságát, a nyelv, az árva, elhanyagolt mostoha magyar nyelv kultúráját, amelyben a faji egység szimbólumát látja, ezért prófétálja a pénz szeretetét, a vagyongyűjtést, a hitelviszonyok rendezését, a legtöbb ember legnagyobb boldogságának ezeket a tudományosan és gyakorlatilag kipróbált legfőbb feltételeit. Oh barátaim, oly boldogtalanok vagyunk és oly édes melódiát dalol a fülünkbe a nagy gróf a legtöbb ember legnagyobb boldogságának ígéretével! ..

A hallgatóság nőttön-nőtt. Az öreg követek könnyűkkel csináltak maguknak utat az ifjúság tömegében, az arcok lángoltak és nem lehetett tudni, az égre szárnyaló hang varázsa, a kimondott igazság, vagy Széchenyi glorifikálása okozta-e ezt a lelki részegséget. Kossuth maga is megittasulva fejezte be a rögtönzött beszédet.

— Uraim! A próféta megjelent közöttünk és kiosztotta az ő parancsait. Ügy jött a magasból, mint egy fejedelem, aki új alkotmányt akar adni népének.

— Megyünk a gróf lakása elé! Fogadjunk hűségesküt neki! Eljen a mi urunk, fejedelmünk!

Kossuth csendre intette a lelkendezőket.

— De a fejedelem, aki bizvást élhetne a próféták diktátori jogával, nem akarja hatalmi szóval életbe léptetni az ő alkotmányát, ő először, mint a bibliai Ezsaiás, bűnbánatot hirdet, hogy megismerjük és levezeljük nemzeti bűneinket. Azután, mint Rousseau, nevelni akarja a nemzetet, hogy érettségben és gazdagságban utolérjük a nyugati népeket. A Hitel nemcsak gazdasági és pénzügyi hitelt jelent, hanem erkölcsi hitelt is, vagyis a nemzet egyes tagjainak kölcsönös bizalmát

egymásban, hogy mindegyik megteszi a haza iránt való kötelességét: a nagyvagyonú arisztokrácia anyagi áldozatokkal, a nemesi rend a közterhekben való részvételével, a polgár a maga munkájával és valamenynyünk a jobbágnak a vármegyei és földesúri nyomás alól való felszabadításával.

— Éljen Széchenyi! Éljen a köztehveriselés! Éljen a szabadság, egyenlőség, testvériség! — tomboltak az ifjak.

Kossuth intett, hogy folytatni aláírja.

— Uraim! A Világ című könyv, a mi második evangéliumunk, feleletnek készült Dessewffy József gróf támadására és a Világosság bibliája lett. Ez eloszlatja azt a lelki homályt, amelyben az elsőt, a Hitelt olvasták. Uraim, ebben prófétai tűzzel, méreggel, elviselhetetlen gúnyfullánkkal és lángostorral kergeti szét a sötétség embereit a magyar világ Világossága.

Az ifjúság olyan diadalordításbari tört ki, "hogy & régi Boltív boltozata majdnem leomlott, mint Jerikó falai.

De Kossuth még beszélt.

— A harmadik könyv is készen várja a cenzúra döntését. Ha ez napvilágot lát, a magyar nemzet új Hármaskönyvet kap. A próféta akkor egészen megmutatta magát. Mert a próféta közvéleményt akar, amelyben a nemzet lelke megnyilatkozhasnék; szabad szó, szabad sajtó, a tudás és lelkiismeret szabadsága, a kiművelt emberfőnek ezek a legszentebb igényei benne vannak az ő prófétálásában, amely a legtöbb ember legnagyobb boldogságát akarja erre a boldogtalan népre kiárasztani.

Az idegek pattanásig feszültek. Néhányan komikus fintorral pislogtak és hunyorgattak, mert a meghatottság és elragadtatás égette és marta a szemüket és szegyeitek volna, ha sírvafakadnak. De Kossuth még beszélt.

— Uraim! Önök fiatalok. Önök az életnek még csak a szépségeit és örömeit ismerik. Noha kilencszáz éve élnek itt a Kárpátok alatt, örök fiatalságukban a boldogság szigetét, egy insula beatorumot látnak

e hazában. De ne feledjék el, hogy millió és millió boldogtalan lélek bolyong ezeken az eliseumi mezőkön: megváltatlanok milliói, akikért Krisztus hiába halt meg; a szerencsétlen és szegény nemesek ezrei, akik a megváltásnak csak a keresztyét hordozzák. Oh, milyen sokan vagyunk mi elesettek és boldogtalanok ... de eljött a próféta és hirdeti a legtöbb ember legnagyobb boldogságát.

A szónok itt, úgylátszik annyira szubjektív húrokat pendített meg, hogy maga is elérzékenyedett és elcsuklott a szava. A fiatalság vállra kapta őt és úgy vitte be az országház üléstermébe.

II.

István gróf a csillagászati ősz első napján született, azon a napon, amelyen nappal és éjszaka egyenlő hosszú s az északi népek tüzeket gyújtanak a hegyeken a Napisten tiszteletére. Aznap kötött szövetséget a német császár és a porosz király a francia forradalom ellen. Párizsban pedig ezen a napon alakult meg a törvényhozó gyűlés és a hatalmat a girondisták nevében Danton vette a kezébe — a világtörténeti naptárnak kevés ilyen szeptembere volt, a magyaroknak pedig egyetlenegy sem. Most 1832 március hónapot jelzett a Hof- und Staatskalender, tehát negyvenegy és fél esztendővel ezelőtt gyűlt ki a röpke kis láng (két örökkévalóság közt), amely István gróf számára a öldi vándorlást bevilágította. Ez a március csendes volt és langyos. Pozsonyban úgylátszott, mintha az országgyűlés már öröktől fogva tartana és sohasem érne véget. István gróf csak a megnyitásra ment el; az év utolsó napjait cenki kastélyában töltötte s keményen dolgozott egy munkálaton, amely félig műszaki, félig politikai volt. A gróf, aki egy rövid évtized alatt megtanulta a lótenyésztés, földgazdálkodás, magánjog és közjog, politikai és jogtörténet, bölcsélet, nemzetgazdaság és pénzügyek, vízszabályozás, selyemtermelés, nemzetközi jog, az antik és modern irodalom és művé-

szettörténet tudományát, a magyar és a latin nyelvet szóban és írásban, most a mérnöki tudományokra vetette magát. Hidat akar építeni Pest és Buda között.

Mátyás király korában a Nyulak-szigete táján még kilátszott a Duna hullámaiból egy maradék csonka oszlopsor a budai parttól a pestiig, az aquincumi kőhid romemléke. A római császárok korában tehát volt állandó híd Pest és Buda között, most csak egy rozoga csónakhíd lengett a víz fölött és közepén egy ócska Szent János-szobor szomorkodott a Duna dicsőségének lerongyolódásán. Pedig angol, francia és német földön már nem is kőből való, hanem vasláncon függő acélhidakat építenek. Sándor Móric gróf, az ördöngös lovas és Széchenyi nemrég egy Brunnel nevű mérnökkel már terveket is készíttettek és a Hitel megjelenése után István gróf mozgalmat is akart indítani annak érdekében. A terv lassan érlelődött, a műszaki emberek féltek, hogy a Duna-medrébe épített oszlopok az áradást állandóvá teszik, a pénzügyi emberek hiába törték a fejüket a költségek előteremtésén. De a legnagyobb akadály politikai volt. A hajóhíd joga Pest és Buda városokéba vámot Pest megye szabja ki, amelyet azonban nemesek az adófizetés alól való mentesség ősi kiváltságánál fogva nem fizetnek, hanem csak azok, akiknek külsején meglátszott, hogy nem tudnak fizetni.

István gróf Wesselényivel, Károlyi György és Andrássy György grófokkal, Mayerffy Károllyal, a dúsgazdag sörgyárossal és néhány polgárral mégis megalakította a Buda-Pesti Hídegyesületet s mivel József főherceg nádor is pártolta az eszmét, a híd terve országos érdeklődést keltett. Ezek után István gróf Andrássy Györggyel Angliába utazott s miután ott három hónapig éjjel-nappal dolgozott, egyik helyről a másikra száguldott s megnézte és kitanulmányozta az összes vashidákat, Telford és Clark mérnökökkel három kis vázlatot készíttetett. Azt is kiszámították, hogy a híd másfélmillió ezüst forintba kerül.

A tanulmányúton Andrássy György volt a gróf kísérője. Szép, de törekeny testű, okos és büszke mágus. Hat évvel volt fiatalabb István grófnál, egyidős

Wesselényivel. Valami rokonság is volt köztük, lévén mind a kettőjük édesanyja Festetich-leány. György gróf gesztenye barna dús fürtjeit, valamivel világosabb bajuszát és a füle közepéig érő kis oldalszakállát egyformán rövidre nyíratta, egész arcát borotváltatta, ami szokatlan volt a dús hullámos fürtök és görögös keretszakáll divatja idején. Szeme mélyen ült keskeny, hosszúkás üregeiben és éz, valamint rendkívül vékony és halvány szájaszéle, amelyet rendszeren összeszorított, arcának kissé rideg és kegyetlen kifejezést adott. Amint-hogy volt is benne jócskán ezekből a tulajdonságokból. Azok közé az emberek közé tartozott, akik nem tudnak elégni egy szenvedélyben, de tudnak némán szenvedni és bosszújukat jégre teszik, hogy alkalomadtán kegyetlen elégtételt vegyenek maguknak. István grófhhoz azonban, noha radikalizmusán mindig eiszörnyűködött, fanatikusán és a társtalan emberek elfogult szefetetével ragaszkodott. György gróf egyébként komolyan elhitte azt a legendát, hogy attól a Szent István korában élt leventétől származik, aki az első koronázási ünnepen egy idegen viadort lovagjáték közben kettéhasított. Azt azonban, — ami igazság volt — hogy ősei Mátyás király hadjárataiban miféle szerepet játszottak, talán sohasem hallotta, hogy pedig István nevű őse egyik legbizalmasabb embere volt a nagy Rákóczinak, nyilván már régen elfelejtette. Birtokai Zemplén vármegyében voltak, akárcsak Károly nagybátyjának, akinek töke-terebesi kastélyában önkéntes remeteségben élt a felesége, Szapáry Etelka grófnő, mialatt Károly gróf Angliában élt. Legutolsó útján István gróf meg is látogatta és résztvett a gróf ebédjén, amelyen rajta és György grófon kívül egy féltucat félvilági hölgy ült az asztalnál. István gróf megdöbbenve tudakozódott György grófnál, hogy miféle élete van Károly grófnak? Barátja rezignáltan válaszolt: Olyan, aminőnek látod i Boldogtalan ember. Boldogtalan házasság köti egy szintoly boldogtalan asszonyhoz. Károly körül félvilági nők, Etelka körül félvilági fiúk. István gróf elszomorodott és nem kérdezősködött többet a szerencsétlen. házasságról.

Minthogy a két gróf nemcsak szórakozni, világot látni és az angol hercegekkel, márkikkal, earl okkal, viscountokkal-es baronetekkel, vagyis a r/the higher nobility«-vel barátkozni ment Angliába, hanem tanulni is, kocsisokon, lovászokon, huszárokon és komornyikokon kívül vittek magukkal egy tudós férfiút is, aki: titkári szerepet töltött be és segítségükre volt a hídépítésre vonatkozó anyag összegyűjtésében. István gróf, régóta keresett egy olyan minden tekintetben tökéletes halandót, aki efféle minőségben neki segítése, mestere, tanítványa, zsarnoka és rabszolgája legyen, — ezek voltak azok a tulajdonságok, amelyeket jövődöbeli titkárától megkövetelt. Sok emberrel kísérletezett, de

eddig még ilyen rendkívüli emberpéldányra nem tudott rábukkanni. Andrassy grófnak ebben a tekintetben több szerencséje volt; az a hosszú, sovány, pirosarcú, szőke fiatalember, aki angliai útjában kísérte, úgylátszik, valóságos kincs. Ezért szinte irigyli György grófot s ha nem tartaná gentlemanhez méltatlan dolognak, szeretné tőle elcsábítani.

Andrassy György gróf titkárát Tasner Antalnak hívták. Nem volt neki semmi címe, praedikátuma, rangja, ő egyszerűen Tasner úr volt, ügyvédi diplomával, amelyet azonban még semmire sem használt. Ellenben nyolc nyelven beszélt és írt majdnem tökéletesen. A két gróf már ezért is bámulta, mert négyet vagy ötöt ők is beszéltek ugyan, de valamennyit hibásan, egyiket a másikkal összekeverve és olyan kifejezésekkel megtűzdelve, amelyekből a nemzetközi arisztokráciának egy külön tolvajnyelvét lehetett volna összeállítani. Tasner úr azonban Homeros, Cicero, Goethe, Voltaire, Byron, Manzoni és Vörösmarty Mihály klaszszikus nyelven beszélt. De csak akkor és annyit, ahogy arra múlhatatlanul szüksége volt neki, vagy grófi gazdájának. István gróf ezért is bizonyos bámulattal nézett Tasner úrra. Ő maga ugyanis sokat és viharosan beszélt; ömlött a szájából a szó; ötletei villám gyanánt cikáztak, kifejezéseinek sajátos, rapszódikus, jelzőt, mellékmondatot, hasonlatot halmozó sajátos, néha tősgyökeres magyarsága, máskor angolos, vagy néme-

tes idegenszerűsége által, mindenkit elkápráztatott; közvetlensége és őszintesége a hallgatóságot mindig elbájolták. Még legsúlyosabb beszédei is sziporkázó, csiklandozó, ugrató, gúnyolódó rögtönzések voltak: túláradó szívének és forró agyának önkéntelen kiáradása. Ezt a beszédzuhatagot stílusosan kísérték szürke szemének villanásai és bozontos szemöldökének groteszk játéka. A szemöldökét beszédközben mint valami bajsuzt, ujjaival lesimitotta. Szája körül játszó szarkasztikus mosolya, amelyet arcizmainak egy állandó keserű vonása kísért, különben sem erős hangja, amely a meghatottság pillanatában rekedtté, az indulat hevében rikácsolóvá lett, — ezek a latin népekre jellemző sajátosságai gyakran ijesztő, néha komikus hatást keltenek. Mondatait legtöbbször be sem fejezte; az állítmányt néha csak egy gesztus, egy fintor, egy szempillantás helyettesítette. Ezek a tulajdonságok egytől-egyig olyanok voltak, amelyeket István gróf mindenki másban idegesítenek és unalmasnak talált. Gyűlölte a fecsegő embereket, akik üres élcelődéssel, szószátyárkodással, vagy nagyképű fejtegetésekkel akarták tartalmatlanságukat eltakarni. Az ő eszményképe a szófukar, csendes, dörmögő angol volt, a hallgatag, de meggondolt cselekvő ember és ilyen szeretett volna lenni egész életében. A huszonnégyéves Tasner úr pedig szakasztott olyan ember volt, mint aminőnek ő az eszményi fiatal angol gentlemant képzelte. Külseje is megnyerte tetszését, ami első feltétele volt annak, hogy valakinek a társaságát ne találja kellemetlennek. Emberben, állatban, isteni és emberi műben a harmóniát, a csínt, választékosságot és rendet szerette s ezért nem tudott megbarátkozni némely honfitársának elhanyagolt külsejével, elhízott, tenyeres-talpas természetével, pirospozsgás, marcona, vagy kackiás és hetykeséget sugárzó arcával. Tasner úr nem volt szép legény, de angolszász, vagy germán szőkesége, kék szeme, kiálló pofacsontjai, erős álla, hosszú végtagjai és kissé merev tartása eszébe juttatták Oxford vagy Cambridge öreg diákjait, vagy fiatal professzorait. Az is tetszett neki, hogy Tasner úr szeme csaknem eltűnt a keskeny, széles szemüregben,

amelyet mélyen lenyúló homlokpárkánya s majdnem fehér szemöldöke a feléig eltakart. Mintha csak ezt ^keskeny rést egyenesen a monokli számára vájták volna ki, amely jobbszemén csillogott. E mellett Tasner úr mindig csinos, tiszta, sőt előkelő módon elegáns volt, mint egy spleenes gazdag fiatal lord. Erős ítélőképessége, sziklaszilárd erkölcsi elvei és logikája azonban egy bölcs öregúrnak is becsületére vált volna, rengeteg olvasottsága miatt pedig a gróf úgy használta őt, mint valami mindig kéznél lévő és megbízható enciklopédiát. De legjobban imponált neki szófukarsága, amely néha félelmetes volt, mint az őstermészet némasága, a világűrben hallgató kozmikus csend. Tasner úr talán soha életében nem mondott ki egyetlen felesleges szót.

István gróf hat esztendővel ezelőtt Pál öccse házában már találkozott vele. Széchenyi Pál gróf akkor már másodszor volt házas. Karolina fia, Andorka, hatesztendő volt, amikor mostohát kapott; mostohaanyát, miután édesapja már amúgy is elég mostohán bánt vele. Még a neveltetéséről is inkább a Zichy-ek gondoskodtak, melléje adván a családjukban nevelősködő Tasnert házi-tanítónak. István gróf már akkor alaposan szemügyre vette Tasner urat és úgy találta, hogy Karolina árvája jó kezekbe került. A nevelő három évig vesződött Andorkával s aztán Pestre ment, hogy ügyvédi diplomát szerezzen. Ekkor került Andrassy Györgyhöz. Angliában, amikor a két gróf a híd dolgában járt, Tasner Antal már inkább István mellett dolgozott, mint ahogy Andrassy György inkább csak lelkes és okos nézője volt barátja lázas munkájának.

István gróf észrevette, hogy Tasner Antal néhány hét alatt a hídépítésnek valóságos szakértője lett. Erre a felfedezésre a következő párbeszédéből jött rá.

— Mondja kedves Tasner, ért maga valamit a híd-építéshez?

— Nem.

— És miért nem, ha szabad kérdezniem?

— Én jogász vagyok.

— De azért, mint sokat olvasott ember, akinek nagy fantáziája is van s itt Londonban egyetmást a

szakértőktől is felcsipegetett, talán mégis van valami elképzelése a hídépítésről?

— Szolgáltatjára.

— Tehát mit gondol, miféle híd volna a legjobb Pest és Buda között?

— Fügő lánchíd.

— Hasonló hídról van-e tudomása?

— Hallottam a menai hídról, amely 542 láb, a hammersmith-iről, amely 710 láb hosszú, a drezdai, prágai, linzi hídról, amelyek szépek ugyan, de rossz szerkezetűek. A velencei Rialto- és a londoni Waterloo - híd viszont remekművek esztétikai és technikai szempontból egyaránt.

— Hova gondolná ön a pesti hidat?

— A Diana-fürdővel szemben.

— Hány oszlopra?

— Az attól függ, hogy hova teszik.

— Nem viszi el ezeket a jég?

— Telford, a legnagyobb hídépítő-mechanikus véleménye szerint jégtorlaszok és áradások nem árthatnak neki, ha az oszlopok megfelelő távolságban vannak. A menai híd száz láb magas és mégis szilárdan áll.

— A láncok nem szakadnak el?

— Soha. Erre nézve egyébként az amerikai Odgen mérnök számításai a mértékadók.

— De a híd himbálózni fog.

— Ezt csak Hartley és Wright mérnökök tartják veszélyesnek, de ők csak ívhidakat építettek eddig.

— Mennyibe kerül a karbantartás?

— A festés megújításán kívül alig valamibe.

— Állami vagy társadalmi kézben legyen-e?

— A philadelphia-i Delaware-híd magánkézben van.

— Mennyi lesz a költség?

— Kétmillió forint.

— Bevétel?

— Százezer forint, ha a nemesek is fizetnek vámot,

— Kiadás?

— Évi negyvenezer,

— Jövedelem?

— Angliában a hidak egy százalékot hoznak.

— Honnan tudja mindezt?

— Szakkönyvekből.

— Hogyan teremtsük elő a pénzt?

— Részvények útján.

István gróf aznap este azt mondta Andrásy Györgynek.

— Szeretném megvenni tőled a titkárodat. Mennyiért adod?

György gróf nevetett:

— Tasner Antal nem versenyló, hogy ...

— Tehát bízunk Tasnerre a dolgot?

György gróf a vállát vonogatta, de István úgy láí ta, hogy nincs kedve megválni a titkárától. Nem erőltette tehát a dolgot, de ettől fogva Tasner Antal minden egyéni és családi ügye iránt érdeklődni kezdett. Megtudta, hogy a fiatal tudós a veszprémmegyei öskü községben született, az apja gazdatiszt, az öregapja birkás-gazda volt egy Esterházy hercegi uradalomban. A családot a XVIII. század elején telepítették be a Rajna partjáról. Akkor a magyar főurak rengeteg földjein nem volt munkás kéz, a Rajna partján pedig, amelyeket a Saar-vidéktől Hessenig XIV. Lajos rabfőhadjáratai és a spanyol örökösödési háború évtizedeken át pusztítottak, a lakosság elnyomorodott és a roppant szaporaság emberfeleslegét Magyarország felé zúdította. Esterházy herceg ügynököt küldött Badenbe és Württembergbe, hogy birtokán már német katolikus pap van és azokat német tisztartó igazgatja ... III. Károly á sváb kerület katolikus rendjeihez felhívást intézett, hogy itt főpapok, sőt maga az államkincstár is sokezer német családot tud elhelyezni. .. így került Tasner Antal dédapja Kismartonba, az öregapja már megpénzesedett a juhászaiból, apja tisztartó lett és fiát már magyar ügyvédnek neveltette.

— Ez az én emberem — gondolta István gróf és eszébe jutottak neki a Mayerffy-ak. — A magyar fajtának ez a felfrissítése tetszik nekem . . .

Tasner Antal viszont úgy érezte, hogy neki nem sok keresnivalója van Andrásy grófnál. István gróf

egyénisége elbűvölte. A grófban azt a Messiást látta, aki után az ország évtizedek óta eped. Szerette volna, ha követheti őt, mint Krisztust az ő tanítványai. Ismerte Goethe viszonyát az ő hűséges Eckermann-jához s a nagy öreg Johnson Sámuelnek, az angol szótár halhatatlan szerkesztőjének barátságát Boswellhez, aki meg Johnson életrajzával tette nevét halhatatlanná. István grófban a képzelet és rajongás romantikus hőjét látta, ami néha Faust, néha Don Quijotte alakjában harcolt emberfeletti hatalmak, vagy agyrémek ellen; úgy érezte, hogy mindenik alakjában szüksége van egy száraz, pedáns Wagnerre, vagy egy faragatlan, de realiztikus Sancho Pansá-ra. Úgy képzelte a dolgot, hogy ő Széchenyi István gróf számára néha mankó lesz, akire támaszkodhatik, máskor lábaiba kapaszkodó komondor, hogy el ne repüljön. De mindczt csak magában fogalmazta meg ily bőbeszédűen, a grófnak mindössze ennyit mondott:

— Andrassy gróf úrtól visszakérem szabadságomat. István gróf megörült és nyomban ajánlatot tett. — Ha azt gondolná, hogy mi megférünk egymás mellett...

— Egy esztendő múlva ...

— Miért nem most?

— Nem akarom Andrassy gróf úr érzékenységét megsérteni.

István gróf nem hagyta magát.

— Kedves barátom, nagyon szép öntől ez a tapintatosság. De most nem tapintatra, hanem intuícióra van szükség. Magam sem engedtem ugyan egykönnyen, hogy az események labdázzanak velem, de azért akaratomban és vágyaimban némileg mindig szkeptikus voltam. Montaigne. Ismeri. Jobban, mint én. Mindig hittem azonban egy magasabb Erőben, amely minden halandó számára kirajzolja hivatása körét. Bizonyosan ön felett is lebeg ez az Erő, amely tiszta vágyaiban és nemes indulataiban van elraktározva. Ami bennünk van, az ott lappangott öröktől fogva, a nélkül, hogy tudtunk volna róla — de ami felszínre dobja: az a Bors. Nem a Vak Véletlen-ről van szó; a sors jelent-

heti a Gondviselés és a Mindenható irányító kezeit is — annak, aki abban hinni tud. Én harmincnégyéves koromban vettem észre a bennem rejlő és kitörni vágyó démonokat. Nos, miért fecsegek én itt ennyit magamról? Azért, mert rá akarom beszélni önt, hogy bízza magát a saját ösztönére. Ha a gróftól nem tudna könnyen megválni, maradjon nála. Tudom, hogy Andrássy mellett az ön dolga nem éppen a legkellemesebb. De az emberi élet tele van hintve tövissel, amely megsebzí lábunkat — hah, mit beszélek? — ha csak lábunkról volna szó! — de a lelkünk is csupa seb lesz és ez már tragikus sebesülés! Egyébként én azonnal érintkezésbe lépek Andrássyval. Minden kertelés nélkül megkérdezem, akar-e... Ami engem illet, biztosíthatom, hogy addig semmi esetre sem veszek magam mellé titkárt, amíg önnel és Andrássyval... Senkit sem ismerek, akit szívesen látnék magam körül. .. Ha ön barátságos úton elhagyhatja a gróft, nálam azonnal... Egyébként, ha mi meg is egyeznénk egymással, én egyelőre nem adnék önnek semmiféle címet. Ön a házamnál lakhatik satöbbi, satöbbi, a nélkül, hogy valami tiszti beosztást, vagy nevet kapna ... ez volna a legtapintatosabb mindhármunkra nézve ... Remélem, hogy egyszer valahogy csak mégis összekerülünk, ha nem is éppen most mindjárt, — ámbár azonnal is szívesen látom — akkor életunt és fáradt napjainkban . mért ön az egyetlen ember, aki iránt, mint munkatársam iránt bizalmat és rokonszenvet érzek . . .

— Gróf úr, egy év múlva készséggel állok rendelkezésére.

István gróf elbámult. Ez aztán a megfontolt és hajthatatlan ember.

— Hány éves ön?

— Huszonnégy.

— Sok víz lefolyik a Dunán, amíg én korban és bölcseségben utolérem önt. Én még csak negyvenegy vagyok.

III.

Angliából visszajövet először Bécsben állapodott meg, ahol Reviczky kancellárt, Sina Simon bankárt és Metternich herceget kereste fel s a kancellár meghívta rennwegi palotájába tea-estélyre. Felesége, a piros pozsgás, szabadszájú kis Zichy Melanie elragadó kedvességgel úgy fogadta őt, mint a legjobb barátját. A kancellár hatvanéves volt, legidősebb leánya, ha még élne, csak hat évvel volna fiatalabb István grófnál és hét évvel idősebb a mostohaanyjánál, aki néhány hónappal ezelőtt szült a hercegnek egy gyönyörű kislányt. A hercegné észrevette, hogy István gróf önfeledten bámulja a házigazdát.

— Kedves István gróf, Kelement maga is kissé fáradtnak látja?

— A herceg oly remek színben van, — bókolt István gróf — hogy azt hiszem, fiatalabb, mint én.

— Ráismerek a maga stílusára, — felelte kissé kesernyés mosollyal a hercegné — de azt csakugyan nem hiszem, hogy van asszony Európában, aki Kelemen férfiúi varázsának ellent tudna állni.

István grófnak Crescence jutott az eszébe. Vájjon ő sem? Percekig nem tudta magában elnyomni a féltékenységet. Akkor pedig egyenesen elállt a lélegzete, amikor a hercegné minden átmenet nélkül Crescence grófnő után tudakozódott.

— Hónapok óta hírt sem hallottam a grófnőről — felelt erőltetett egykedvűséggel, de magában alig tudta elfojtani a kérdést: vájjon a monarchia legszebb férfiút a hercegné is félti a monarchia legszebb asszonyától?

E pillanatban azonban egy ismerős hang csendült meg a háta mögött.

— Nini, az elveszett és megtalált gróf!

István gróf szívében furcsa vegyes érzés nyilamlott át. Öröm, bosszankodás, előkészület a védelemre, támadó harci kedv.

— Kis Cousine, maga úgy tesz, mintha keresett volna.

— Eltalálta, Stefferl.

Magukra maradtak. A kis Sel most már csakugyan nagyon hasonlított megboldogult testvérnéjére, Karolinára. Néha egész jelentéktelen leányok harmincéves asszonykorukban tündöklően szépekké válnak. Lady Selina, mintha félne, hogy nem sokáig maradnak tanuk nélkül, hirtelen megtámadta Istvánt.

— Stefferl, mikor kapott utoljára levelet Christiane tantetői?

István gróf megdöbbsent.

. — Hiszen a hercegnő már két éve halott — dadogta rémülten, mert tavaly augusztus végén csakugyan kapott egy titokzatos levelet L. Ch. hercegnő aláírásával.

— A tante a túlvilágról is folytatja levelezését — csevegett a kis Sei, mintha olvasni tudna István gróf gondolataiban.

Schwarzenberg Károly tábornagy lépett közéjük.

— Ah, ez aztán a kedves meglepetés, — szuszogta bágyadt, kövér hangján, amely egy csepp meglepetést sem tudott elárulni — kedves kapitányom, azaz, kedves gróf, mindig örülök ... de már régen meg akartam kérdezni tőled, miért léptél ki a hadseregből?

István gróf valamit válaszolt, aminek semmi értelme sem volt, de a tábornagy úgy tett, mintha megértette volna.

— Igaza van, gróf. De azt már nem értem, hogy mit kínozza magát azokkal a polgári dolgokkal. Hallom, hogy annyit dolgozik, mint egy egész minisztertanács ... hehehe . . . együttvéve ...

István gróf tréfára fogta a dolgot.

— Csak ennyire becsüli az én működésemet, tábornagy úr?

A tábornagy akkorát nevetett, hogy mellén az összes aranyérmek, keresztek és csillagok megcsörrentek.

— No ez nagyon jó volt. . . hehehe . . . minékünk kettőnknek aztán szép fogalmunk van a minisztériumok

tevékenységéről. Hiába, önnel mindig nagyon jól el tudtam mulatni, kedves kapitányom. Szervusz!

Selina, aki a pokol fenekére kívánta a tábornagyot, sietett vissza István grófhöz.

— Mondja Stefferl, igaz az, hogy én most nagyon hasonlítok hozzá? ...

— Megdöbbszentően.

— Néha magam is azt hiszem. És lelkileg is észreveszem néha... lehet, hogy ez már csak autohipnózis... Stefferl, mostanában én is sokat foglalkozom a hipnózissal.

— Veszedelmes dolog.

• — Igen, érzem is a veszedelmet... De nem erről van szó.. Kérdezni akarok valamit magától Stefferl. Mondja meg őszintén, szerelmes, volt maga Karolinába?

István gróf arca elborult.

Micsoda kérdés?

Lady Selina most, minden átmenet nélkül, éppen úgy, ahogy Karolina szokta, hirtelen közbevetette.

— Stefferl, tudja-e, hogy Crescence megint áldott állapotban van?

István gróf a fejéhez kapott. Nem jött ki szó a torkán. Hirtelen gyűlölni kezdte a kis Selt, aki látható, kéjjel közli vele ezt a megalázó, nevetséges ... ezt a groteszkül tragikomikus hírt. De a lady nem is várta, hogy feleljen.

. — Most már hetedszer ... Szép tőle. Nagyon szeretheti az öreg vörösszőrű medvét, hogy így feláldozza magát... Igazán senki sem kényszeríthetné ...

— Sel — az Istenre kérem!

A kis Sel bocsánatkérően nézett a szemébe.

— Drága barátom, nem is erről akartam beszélni. Kérdezni akartam valamit Karolináról.

— Talán ne most...

— De igen. Sürgős. Már évek óta akarom „, »

— Kérdezzen.

— Tehát... de igaz lelkére mondja meg, hogy ... tehát... ha Karolina élne, elhagyná most érte Crescence grófnőt?

— István-grófnak:hideg borzongás-futott át a hátán.

Micsoda kegyetlen kérdés! Kimeredt szemmel nézett a ladyre és nem tudott mit szólni, csak a szája reszketett a borzalomtól.

Ekkor Metternich herceg lépett hozzájuk. Lady Selinát ez annyira felingerelte, hogy szó nélkül faképnél hagyta őket. A herceg mosolyogva nézett utána.

— Milyen gyönyörűen kivirult ez a kis lady, ki hitte volna ... Hogy van, kedves gróf? Sokat foglalkozom az ön remek ideájával. Híd, vasból való függőhíd Pest és Buda között. Ezzel megelőzi a császárvárost. Remek idea. De egyébként már régóta akarok öntől kérdezni valamit, kedves gróf.

— Ez is? — jaj dúlt fel magában István gróf és még mindig a kis Sel kérdése gyötörte. Ha Karolina élne ... A herceg nem vette észre ezt a szórakozottságot, hanem legelbűvölőbb mosolyával, amely most már kezdett kissé stereotíp lenni, hirtelen feltette-a kérdést.

Mondja kedves István gróf, mit vesződik maga annyit a politikával? Miért írja nyakra-főre azokat az egyébként igen kitűnő és érdekes könyveket? Hallom, hogy a harmadikat, amelynek Stádium a címe — úgy-e, jó emlékezőtehetségem van, persze csak akkor, ha akarom — nos, a Stádiumot már nem lehetett a cenzúrán átérteszteni. En természetesen átengedtem volna, mert én nem félek a zseniális emberek gondolataitól, én liberális vagyok, de az illetékes közegek, a belügyi kormányzat... eh, mondja kedves Cousin, mi szüksége van önnek arra, hogy egész életét tönkretegye a fórumon való ide-oda száguldozásban? Mi? Mi szüksége van erre éppen önnek, aki gyönyörűen élhetne a magánélet szépségeinek?

István gróf megértette. A herceg ezzel finoman tudtára akarja adni neki, hogy vonuljon vissza a magánéletbe, mert különben . . . Egy pillanatig küzdött magával, hogy egyáltalán feleljen-e erre a fenyegetésre, de aztán erőt vett magán.

— Mi kifogása van hercegségednek az én működésem ellen? — kérdezte, hogy egyenes beszédre kényszerítse a mosolygó embert.

— Nekem? — álmélkodott a herceg. — Nékem

a világon semmi. De a császár például úgy véli, hogy ön forradalmár.

— Én a dinasztia érdekeit szolgálom ...

— De egyéni utakon, — vágott közbe a kancellár — holott önnek a kormánnyal együtt kellene . . . Vagy vele, vagy ellene . . . vagy a kormány intenciói szerint, az általa megszabott sorrendben, vagy sehogy. Nem gondolja, hogy egy monarchiában untig elegendő egyetlen okos fő, aki gondolkodik?

István gróf homloka ráncba borult.

— Angliában úgy láttam, hogy az egyéni kezdeményez és a társadalmi munka több nagy dolgot hozott létre, mint a bürokrácia.

A herceg finoman mosolygott.

— Ami Angliában hazafias munka, arról még nem bizonyos, hogy nálunk nem forradalmi lépés. Kedves gróf! Én most barátilag beszélek önnel. Én jóval idősebb vagyok, mint ön... Én azt tanácsolom . . .

István gróf türelmetlenül közbevágott.

— Engedje meg hercegséged, hogy ezt a tanácsot ne fogadjam meg. Én dolgozni akarok.

— Miért?

— Lélektani, vagy politikai szempontból kérdezi hercegséged?

— Oh, engem lélektanilag is nagyon érdekel. . .

— Hát lélektani szempontból azért. . . hogy is mondjam csak — ... hát lélektani szempontból a belső csend miatt.

A herceg érdeklődve mosolygott.

— Mit ért ön belső csend alatt?

— A lelkiismeret nyugalmat és a lélek kielégülését. Nem tehetek róla, szeretem ... a munkát — felelte egész testében remegve, mert közben eszébe jutott, hogy Crescence megint másállapotban van és megint. . .

A kancellár mosolya mint mindig, amikor túlságosan erőlködött, hogy bosszankodását eltitkolja, diabólikussá torzult.

— És ha — tegyük fel — megakadályoznám, hogy dolgozhassák?

— Engem nem lehet megakadályozni. Ha lenyír-

ják a szárnyaimat, a lábamon járok; ha lábamat levágják, a kezemen járok s ha ezeket is kitépik, a hasamon csúszom.

Metternich herceg a vállát vonogatta.

— Ügy? Az más. Tehát ön makacs és kapacitálhatatlan. Kár. De megjósolom, hogy így szomorú vége lesz. Egyedül marad, Emlékezzék reám, hogy megjósoltam önnek: Széchenyi István gróf, egyedül maradsz!

István gróf kissé megrendült, de nem adta meg magát.

— Hercegséged meleg érdeklődése nagyon meghat; de én úgy érzem, hogy mennem kell a Gondviselés által kijelölt úton tovább.

A herceg megragadta István gróf karját.

— De hova, kedves grófom, az Isten szerelmére, hova? Ön máris nagyon messze elment; ön nem is sejti, hogy ez az út hova visz. Nos, én megmondom. Először, a tökéletes elhagyatottságba, aztán a kétségbeesésbe és végül a megsemmisülésbe. Grófom, ön rossz példát ad az ifjúságnak, ön a fiatal generáció lelkét megmérgezi. Grófom, ön még irtózzal fog visszagondolni arra, amit a Gondviselés által kijelölt hivatásának vél.

— Oh!

— Nekem elhiheti, grófom. Én a világtörténelem óriás színpadán mozogtam. Nemcsak vígjátékokat játszottam végig — itt megjelent a herceg arcán a mephistophelesi gúny mosoly — én világdrámákban játszottam főszerepet. Nekem halálosan nagy praxisom van. Én nem nézek a mára. Én tudom, hogy a nevem halhatatlan lesz. Bonaparténak is megjósoltam, hogy mi lesz a vége. Engem a sors megvert azzal, hogy a csillagokból olvasok. Sokkal jobban, mint az az együgyü Nostradamus. És én azonfelül még irányítani is tudom a csillagok járását. Ezt Bonapartéval szemben is megmutattam. Meghajtottam, mint az erdei vadat és lelőttem . . . Kedves grófom, ne felejtse el, amit most mondtam.

A herceg sarkon fordult és magára hagyta István grófot.

A gróf meredten ülve maradt a terem sarkában. Rettenetes dolgokat mondott ez az ember nekem — gondolta megdöbbenve. — Ő a csillagokból olvas . . . de a csillagok járását is tudja irányítani... ez nyílt hadüzenet. . . meghajszol, mint Napóleon császárt. — Szép megtiszteltetés — de én védekezni sem tudok ellene, mert magamra maradok, egyedül leszek . . . Ejh, nem baj — lihegett roppant izgalmában és felugrott a székről. — Egyedül maradok, de egyedül is végigharcolom a harcot Isten nevében — mondta majdnem hangosan és ég felé emelte a tekintetét.

Ha valaki most megpillantja, azt hihette volna, hogy István grófnak látomása van — tán ő is a csillagokból olvas? — vagy megingott a lelke egyensúlya. A megszállottak, a próféták, a vesztőhelyre induló vértanuk égő, kusza, kába tekintetével nézett ki az éjszakába, ahonnan az ablakon keresztül titokzatos csillagok integettek neki.

István gróf érezte, hogy lassankint le kell mondania Metternichről, ifjúkorának férfiúi eszményképéről. Az ő utaik, mint a párhuzamosok, egymás mellett futnak a végtelenség felé és talán sohasem fognak találkozni. Mély szakadék választja el őket egymástól, s e szakadék fölött nem tudnak egymással sem kezét fogni, sem megbirkózni. Nem barátok s nem ellenségek. Kölcsönösen egymás fölött érzik magukat; a kancellár ő benne egzaltált álmodozót, romantikus politikai Don Quijottet lát s ő pedig úgy vélekedik, hogy Metternich rendszere a maga halálával összeomlik, az övé pedig csak halála után kezd meg halhatatlanságát.

István gróf magára maradt és alig vette észre, hogy Selina grófnő a legyezőjével int.

— Jöjjön kedves Cousin, halálra unom magam. Még mindig nem felelt a kérdéseimre.

— Bocsánat. . .

— Tehát röviden: Crescence, vagy Karolina?

István gróf egyszerre elfelejtette mindazt, amit

a kancellártól hallott. Karolina, vagy Crescence? Micsoda örült dilemma?

— Drága kis Sel, én nem szeretek játszani ilyen szent.. .

— Nem játék. Akarom tudni!

— De hát a kérdés egészen elméleti. Az egyik él és virul...

— És Zichy gróftól másállapotban van... hetedszer.

István gróf megrázkódott.

— ... A másik pedig ...

— Ki ne mondja! — suttogta fülébe a kis Sel.

— Karolina nem halt meg, Karolina él. . . Stefferl maga nem tudja, hogy él?

István gróf alig tudott a lábain állni. Lady Selina pedig sírva fakadt, megfordult és lassan kitámolygott a teremből.

* * *

Valahányszor mindez eszébe jutott, megdöbbsent, tcstileg-Ielkilcg gyengeséget érzett és dideregni kezdett. Mi ez? Lassanként mindenki megőrül? A kis Selina elméje is megháborodott? Vagy én vagyok örült és én látom a többi embert elmebajosnak? Lehet, hogy nem is ezt mondta Selina, lehet, hogy nem is beszéltem vele, az egész csak hallucináció, csak érzékszalódás volt, kóros utókövetkezménye annak a szörnyű maláriának, amely Konstantinápolyban, most közel három éve majdnem az eszemet vette? Vagy talán el is vette? Az örült nem tudja, hogy ő már nem olyan, mint az épelméjű ember. Az örült úgy jár-kél a világban, mintha cseppnyi baja sem volna az agyának s ha valami furcsa összeütközést lát a maga és a többi ember eszejárása között, akkor magát tartja épeszűnek és a többit bolondnak.

Megborzadt erre a szörnyű feltevésre és igyekezett magának bizonyítékokat szerezni az ellenkezőről. Talán még nem olyan súlyos a dolog, hiszen — ha nem csalódik — a Hitel és a Világ című könyvét sokan dicsérték, sokan támadták, Dessewffy József gróf egész könyv-

vel felelt rá, a bécsiek megrémültek tőle, — nem valószínű tehát, hogy gyengeelméjű, vagy elmebajos ember munkája. A főherceg nádor azt mondta, hogy néhol egészen az ő szívéből beszélt. Az írók, Berzsenyi, Kazinczy, Kis, Fáy András az egekig magasztalták, Wesselényi Miklós — pedig már nem olyan meleg a barátságuk, mint azelőtt — azt írta, hogy gyönyörrel ízeleli és vele táplálkozik; »a képek annyira elevenek, oly könnyed és csapongó fordulatokkal teljes; olyan szellemes és finom... amióta könyved a kezembe került, feltettem magamban, hogy egy betűt sem írok...« A Hitel télen jelent meg, tavasszal már új kiadást kellett belőle nyomtatni, egy év alatt hat kiadást ért meg. Jászay Pál nem tudta letenni, amíg el nem olvasta. Édes Gergely verset írt dicsőítésére, Pál bátyja, a derék, jó, gömbölyű fejű Palkó, aki minden öt évben vesz kezébe tollat, hosszú levelet írt üdvözlétére. Pest díszpolgárává választotta, Temes- és Pest megyében táblabíró lett. A fiatalság bálványozza. Tehát még sem tartják -öt idegbetegnek, vagy félbolondnak ...

És amellet milyen szédületes munkát végez. Azóta, hogy az aldunai betegségből felépült, sokat dolgozott az országgyűlésen, rengeteget a Tudós Társaság ügyrendjén, majd mindennap megjelent a Kaszinóban, ott tárgyalt, kapacitált, veszekedett, kért, könyörgött, lótot-futott a városban, a Váczi-utcán megszólította a kereskedőket, elmagyarázta nekik terveit, részvényeket vásároltatott velük, közben Bécsbe, Cenkre, Sopronba járkált, beszaladgálta Német-, Francia- és Angolországot, megírta a Világ és Stádium című vas-kos köteteket, írt a magyar játékszínről, a lánchídról, a lóversenyekről, dolgozott az Állattenyésztő Társaságban, Olvasó Egyletet és Köztelek néven gazdasági egyesületet alapított, háromszor végigkutatta a Dunát, kiolvasott néhány száz könyvet, bálokat rendezett, egyesületet alapított a híd és a gőzhajózás dolgában, még a bécsi gőzhajók költségeinek előteremtésére is jutott ideje, gondját viselte a méneseinek, versenylóvainak. elintézte dolgát nemcsak a maga, de még

Pál bátyja jobbágyainak is és emellett minden éjszaka megírta naplóját és gyakorolta magát a fuvolázás művészetében. — Talán ez is az elmebaj jele? Nem, ez lehetetlen.

Másnap azonban már megint visszaesett legújabb rögeszméjébe. Eszébe jutott, hogy bizonyos betegségek később, sokszor egy vagy két évtized múlva súlyos ideg- és elmebajok alakjában jelentkezhetnek. Ha jól emlékszik, Kisfaludy úrnak, a költőnek, ilyen szörnyű betegsége volt... vájjon, milyen állapotban lehet a szegény ördög? Nem mert róla kérdezősködni, félt, hogy kitalálják, miért érdeklíti őt a költő betegsége. Felkereste tehát a csizmadiamestert a Magyar-utcában, ahol aldunai útja előtt a költőt meglátogatta.

Az öreg csizmadia, akinél véletlenül éppen látogatóban volt Skrobanek Fruzsina kisasszony, Crescence komornája, könnyek közt mondta el a tragédiát.

— Akkor télen, amikor a gróf úr Hitel című könyve megjelent... Kisfaludy úr nyomban megvette a könyvet. Fruzsina kisasszony olvasta fel neki, én pedig a műhely nyitott ajtaján keresztül hallgattam. A könyv nagyon tetszett neki, de az egészségi állapota rosszra fordult. Mondják, hogy az orvos nem jól kezelte, vagy nem is tudta igazi baját. Egyre jobban soványodott a beteg, a magas lázak egészen elsorvasztották. Egy januári éjszaka önkívületében felugrott ágyából, lerohant az udvarban levő kúthoz, de alig fogta meg a szivattyú nyelét, a hidegvizes kövön végigvágódott. Mellette akkor éppen nem volt senki. Szolgája, a részeges Jancsi, kocsmában mulatott. Mi a jajveszékelésre összefutottunk és félholtan vittük vissza az ágyába.

Most Fruzsina kisasszony vette át a szót.

—... Július közepén, úgy, ahogy mondta, elment Győrbe a nővéréhez. De szegény Teréz néneje is beteg volt, a főhadnagy úrnak vissza kellett jönni s még szerencse, hogy a mester úr visszafogadta.

— Ingyen?

— A főhadnagy úr még akkor is dolgozott egy

színdarabon. Csák Máté volt a címe, azt ígérgette, hogy ha majd abból pénz lesz ...

— Senki se segített rajta?

— Néhány írotársa kis garasokkal. . . De mástól úgysem fogadott volna el semmit. Szeptemberben, úgy ahogy talpra állt, de csak árnyéka volt a régi főhadnagy úrnak. A torka berekedt, a melle zihált, folytonos láz gyötörte, egyik orvostól a másikhoz vándorzogott, mindegyik más betegséget mondott; hetenként két-három napot ágyban feküdt és keservesen panaszkodott, hogy füstbement terveivel együtt az egész élete füstbement.

A kisasszony helyett az öreg csizmadia folytatta.

— Gróf úr, önnek fogalma sincs arról, hogy milyen sorsa van az ilyen embernek. Senki sem pártolja, csak nyúzzák és gyötrik s e mellett le is nézik, mert naplopónak tartják. Naplopó! Sohasem láttam embert, aki annyit dolgozott, mint ez a naplopó. Ha én egy pár csizmát megcsinálok, kapok érte húsz forintot, tiszta hasznom marad rajta tíz. Egyre-másra mindennap tíz forint, havonként háromszáz, évente háromezerhatszáz. Kisfaludy úr egész télen nem kérészt tizenöt forintot. Na, most tessék hozzávenni, hogy én csak mértéket veszek s a bőrt bevásárlóm; a többit a legények végzik. Én egész nap pipálok, vagy a Mayerffy-ház sorházában iszogatok és máriást játszók. Szegény Kisfaludy úr pedig halálra dolgozta magát. De hát nem erről van szó. Fruzsina kisasszony, hogy is van tovább?

— Őszre már egészen ágynak esett. Könnyek között diktált levelet nekem Győrbe a rokonaihoz s kérte tőlük azt a jó meleg kendőt, amit a boldogult Teréz nénye használt. De nem kapta meg. Igaz, már nem is volt rá szükség, mert az ágyat többé nem hagyta el. Megvénült, csonttá soványodott, oly kicsire aszott, mint egy gyermek, szelíd, bátorlan engedelmes kisgyerek lett a főhadnagy úrból. Novemberben meglátogatta őt Sándor úr, a testvérébátyja; oda szállt a Hétvásasztóba, rangjához illőn és Károly urat meglátogatta.

— Magával vitte? Segítette?

— Csak körülnézett, hogy van-e valamije, amit örökölhetne. Amikor látta, hogy váltani való fehéreneműje sincs, nagysietve hazautazott. Ekkor megjelentek nála Helmeczy, Toldy, Vörösmarty szerkesztő urak és elvitték őt Szemere Pál úr lakására. Azóta nem láttam — mondta Skrobanek kisasszony és a hangja zokogásba fűlt.

A csizmadiamester hozzátette:

— Én egyszer még hallottam róla. Megjelent nálam legénye, a részeges Jancsi és befőttet kért a gazdája számára. Azt izente, hogy Szemere Pál úrnál nagyon jó sorsa van, de az én anyjukom befőttjéből szeretne még egyszer enni, az majd talán meggyógyítja.

István gróf elrohant Szemere úrhoz. Elhatározta, hogy ha kell, a beteget erőszakkal is elviszi Bécsbe s ott elhelyezi a legjobb gyógyintézetbe. Elkésett. Ott már csak azt közölték vele, hogy a szegény költő november huszonegyedikén kiszenvedett. — Árvaságra jutottunk, pásztor nélkül való nyáj lettünk, oda van tanítónk, vezérünk, legjobb, leghívebb barátunk — mondta Szemere úr és hangosan zokogott.

István *gróf* torkát is sírás szorongatta. Boldogtalanságban, betegségben, árvaságban testvérek voltunk — gondolta magában. — Hát vájjon én hogyan fejezem be az életemet? — Aznap éjszaka azt álmodta, hogy megőrült és az emberek megvetéssel fordultak el tőle. Mindenki elhagyta, csak Crescence küldött neki egy üveg befőttet. Attól jobban lett és borzasztó álmából felébredt.

IV.

A teremben egy távollévő követ helyettese beszélt s az alsó tábla tagjai, az országgyűlési ifjak és a hallgatók elbűvölve hallgatták. A mondatok végén felharsant a helyeslés, aztán megint néma áhítat. Amikor a két gróf belépett, nem vette őket észre senki, egyedül a szónok, aki egy pillanatra elakadt, elcsuklott és

amúgy is sápadt, sovány arca még fehérebb lett. Ettől fogva nem tudta levenni róluk a tekintetét. De a két gróf nem sokáig maradt a teremben. Andrassy György megfogta István gróf karját és kivezette. A szónok ezt is látta és krétafehér arcát most hirtelen előntötte a vér.

— Ki ez a hőstenor? — kérdezte a folyosón István gróf.

— A neve ... izé ... mindegy .... majd eszembe jut — felelte bosszúsan Andrassy. — Zemplénből való. Azért hívtalak ki, hogy figyelmeztesselek, jó lesz óvakodni tőle.

Néptelen volt a folyosó, mert mindenki a szónokot hallgatta, aki a rendeket ékesszólásával, csodálatos orgánumával és mondanivalóinak roppant gazdagságával elkápráztatta.

A két gróf egyedül járt föl és alá a boltívek alatt. István gróf, bármiként is iparkodott eltitkolni, bosszús volt, hogy őt, amikor a terembe lépett, nem veték észre. Máskor már a Klarisszák templomától, vagy ha ellenkező irányból jött, a Mihály-utcától kezdve az ifjúság sorfala várta s az Országházba való bevonulása valóságos diadalmenet volt. A folyosón a Karok és Rendék vivátozása majd szétvetette a falakat, benn a teremben megakadt az ülés, a szónokok abbahagyták beszédeiket és az elnök kénytelen volt az ülést felfüggeszteni, hogy a követek, az ifjúság, az ifjú főrendek és a karzat »a grófot«
kellőképpen ünnepelhessék. Most mindenki arra a széphanjú szónokra figyelt. István grófnak olyan érzése volt, mint amikor a Quarterly Review-ben azt olvasta: »Körösi Csorna Sándor hazájából«. . . Lelkében a szerelmes ember féltékenysége támadt fel megint.

— Jól beszél a fiatalember — kezdte abban a reményben, hogy Andrassy György gróf majd megcáfolja. De az még jobban dicsérte.

— Még kell adni, ragyogó szónok.

— Neked tetszik ez a rétori stílus? — kérdezte most már kissé ingerülten.

— Annyi bizonyos, hogy senki sem vonhatja ki magát a hatása alól. Mindenkit megbolondít.

István gróf felhúzta a szemöldökét homloka közé-
péig s olyan furcsa mosolyra szélesedett az arca, amely-
től ezer ráncba redőzött a bőre.

— Paganini még nagyobb virtuóz. Párizsban
mindenkinek elvette az eszét.

— Mit akarsz Paganinivel?

— Felejthetetlen komédia volt. Felrepült a füg-
göny s a pódium közepén ott állott gögösen, magasra
, nyúlva, sardonikus mosolyával, villámló tekintetével
és utánozhatatlanul groteszk testtartásával a zene-
király, a boszorkánymester, a titán, a sátán fia...

— Ejnye, de rádragadt az ékesszólás — nevetett
Andrássy gróf, de szerencsére István gróf ezt meg
sem hallotta, mert mélyen megsértődött volna.

— Vörös fény lángolt a színpadon. A nézőtér
a gázlámpákat félig lecsavarták. Egyébként egy ilyen
gázfejlesztő készüléket magammal hoztam Londonból.
Cenken már pompásan működik. Budapestet is szeret-
ném, ha gázzal világítanák. Egyáltalán Pest...

— Most nem arról van szó, — türelmetlenkedett
György gróf — a Paganini-konцерtról beszélj.

— Nos, a díszlet az alvilág kapuját ábrázolta.
A zenekar hármassal fanfárral üdvözölte a sátán fiát,
aki nekem — köztünk legyen mondva — inkább
bohócnak tűnt fel. A közönség egetverő ordításba
tört ki. Egy öreg kisasszony elkezdett jajveszékelni:
Végem van, ez maga a sátán! A sátánt aztán alaposan
szemügyre vettem. Sovány egy sátán volt. Szűk
fekete ruha, széles fekete selyemkendő, krétafehér arc,
villámló szemek, de meg kell adni, ördögösen játszott
a hegedűn s a hangszere úgy szólt, mint... nem is
tudok megfelelő hasonlatot... és az egész oly titok-
zatos, félelmes és elragadó volt, hogy... hogy sokan
elájultak a gyönyörűségtől. Engem észre sem vettek.

— Hát miért kellett volna téged észrevenni? Olyan
szép frakkod volt?

István gróf úgy csapta oda a botját a folyosó köve-
zetére, hogy az darabokra törött. Anarássy György gróf

arca elkomolyodott és engeszteld hangon, amelybe harag és szomorúság vegyült, panaszkodni kezdett.

— Az a széphanjú és csinosarcú legény, aki most ott benn az ülésen beszél, sok bánatot okozott nekünk.

— Kiknek?

— A családuknak. De nagyon kérlek, közöttünk maradjon a dolog.

— Ahogy parancsolod.

— Nagybátyámról, a szegény Károlyról van szó. Károly nagyon szerencsétlen házasságot csinált.

— Ha jól tudom, Szapáry-lány . . . Szapáry Etelka...

— Igen. Voltaképpen egyik sem hibás.

— Három szép fiuk van.

— Igen ... És mégis . . . Károly bátyáin életét láttad Londonban. A felesége Töketerebesben él nem sokkal különb légkörben, mint Károly.

— Valamit hallottam ...

— Vagy hét évig tartotta magánál ezt a . . . izé .. » hogy is mondjam . . . ezt a Paganinit.

Most már István grófnak is elborult az arca.

— Hát ez az, akiről Londonban beszéltél?

György gróf ajka vonaglott az izgalomtól.

-r- Szegény Etelka, egyébként műveit, okos, szellemes, kedves, a világ egyik legszeretreméltóbb aszszonya volna, ha . . . De erről ne beszéljünk. Azt hiszi szegényke, hogy neki éppúgy minden szabad, mint Erzsébet angol királynőnek, vagy Katalin cárnőnek. A botrányból nem is csinált titkot. Cicisbeo-ját minden-hová magával vitte, a zoológiában van csak példa arra, hogy a nőtény a hímét a hátán hordja.

— Rettenetes.

— A család emiatt szakított szegény Etelkával.

— És a grófnő?

— Gógös egyedülvalóságban él Töketerebesben, a kastélyában, lovai, agarai, majmai és pávai között.

— Talán kettesben . . .

— Egyedül... A fickó ugyanis megunta a szolgálatot és éjjelente kiszökött és elment kártyázni.

Nagyban és sokat kártyázott és átkozott szerencsével.

— Miből telt neki? Vagyonos?

— Mint a templom egere. De mégis ezreket vesztett.

— Etelka grófnő?

— Eltaláltad.

István gróf dühösen hadonászott.

— Ez már mégis égbekiáltó. És egy ilyen ember itt ki meri nyitni a száját. Azonnal a nemesi törvényszék elé.

— Megtörtént.

— És?

— Felmentették.

István gróf káromkodott.

— Ebben az országban nem érdemes élni.

— Nem — bölintott György gróf szomorúan. — A fickót felmentették, pedig az előélete is olyan volt, hogy az akárkit lehetlenné tenne a közéletben.

— Tudsz még mást is róla? — kérdezte István gróf mohón, aki most már egész őszintén, a lelke fenekéig fel volt háborodva.

— Közvetlenül nem. De úgy hallom, hogy Eperjesen a protestáns kollégiumban már híres volt erkölcselensége és veszekedő természete miatt.

— Hm. . .

— Egyidőben özvegy Török grófnő fiának nevelője volt, de neveletlen magaviseleté miatt eltávolították.

— Úgy?

— A húszas évek elején Eperjesen, mint iszákos, játékos és kicsapongó korhely volt ismeretes. Kardos eperjesi törvénytudós mondta róla: Nála kicsapongóbb ifjút nem ismertem s hozzáfoghatóról nem is halottam soha életemben. Hát ezt akartam veled közölni, kedves István. Nem szokásom a mások becsületében való turkálás, de itt a családomról volt szó, tehát ezt az élősdit uradalmi fiskálisom által Zemplén vármegyénél sikkasztás miatt feljelentettem. De hát sikertelenül. Felmentették. Közben Etelka néném is megengesztelő-

előtt és megszerezte neki Vécsey báró országgyűlési helyettesítését.

— Tehát börtön helyett országgyűlés. Fogoly helyett törvényhozó. Nem érdemes élni Magyarországon. Gyerünk innen, George.

A két gróf elhagyta a régi országházat. Kossuth Lajos az ülésteremben ezalatt felkorbácsolta, lecsendesítette, elbájolta és megrészegítette a követek lelkét. Közben folyton marcangolta agyát az a szörnyű kérdés: vájjon mit beszélhet róla most Andrassy György gróf annak a másik grófnak, akinek oly áhitatos lelkesedéssel szeretne famulusa, csatlósa, fegyvernöke, testőre, alázatos rabszolgája lenni?

V.

A Malle-posta leveleket hozott István grófnak Becsből. Az egyikből, ahogy felvágta, kis papírlap hullott ki s azon néhány szó, Crescence grófnő kezeírása.

»A mellékelt levél önt érdeкли, gróf, nem pedig engem. Cr.«

Ennyi az egész. István gróf egy pillanatra tökéletesen elfelejtette Paganinit, Kossuthot, Etelka grófnőt, az országgyűlést. Hangosan vert a szíve és valami ismeretlen veszedelemtől való félelem vett rajta erőt. Felbontotta a mellékelt levelet, amelyet aláírás nélkül, ismeretlen kéz Crescence grófnőnek írt.

».. . Valaki, aki titokban akarja tartani a nevét, Széchenyi István grófról óhajt egyet-mást közölni önnel. 1. A gróf úton-útfélen azt híreszteli, hogy Önnel viszonya van, de már réges-régen szívesen szakított volna, ha ön nem terrorizálná gyilkossággal és öngyilkossággal! 2. Tudnia kell Önnek, hogy a gróf gyermekkorától óta szörnyű testi és lelki betegségben szenved, amellyel mindenkit megméltelyezett, akivel eddig szerelmi érintkezésben volt.«

Csodálatosképpen most nem is lett olyan izgatott, mint máskor, sokkal csekélyebb jelentőségű eseményeknél. Most egész higgadtan tudta mérlegelni a lehetősé-

geket. Ezt a krízist szinte már várta. Kilenc év óta tart ez a szerelem, ez így, a maga iszapos medrében nem folyhat tovább. Várható volt, hogy előbb-utóbb történik valami, ami rendet teremt a káoszban, amely rosszabb a katasztrófánál. Sohasem az emberek teremtenek rendet, hanem a dolgok. Az események' mindig ad absurdum viszik a helyzeteket, amelyek sohasem a drámai hős által, hanem maguktól oldódnak meg s a hős csak mint áldozat szerepel a tragédiában. A görögök nem voltak ostoba emberek: ők csak a sorstragikumot ismerték, a Végzet, az Ananké beavatkozását az emberi dolgokba. Az istenek végre megunják a szabad akarat ide-oda tántorgását és a Deus ex machina befejezi a szomorújátékot.

Hát most végre jobbra, vagy balra, de eldől a dolog. Most nem ő rajta áll, hogy mit cselekedjék. Ha Crescence nem hisz neki, akkor hozzá kell nyúlnia a pisztolyához. Hát most nincs többé habozás, nincs többé »lenni vagy nem lenni« monolog, nincs többé Hamlet, most elő kell vennie a pisztolyt, jól meg kell töltenie, a homlokához kell illesztenie és el kell sütnie. Kell. Meg kell magát ölni. Kell. Hála Isten, hogy eljutottunk ehhez a kell-hez.

Még aznap délben útnak indult Bécsbe és harmadnapon bejelentette látogatását Zichy Károly grófék palotájában. A kamaraelnök meghívta ebédre, de közölte vele, hogy a grófnő gyengélkedik s emiatt nem lehet az ebédnél jelen.

István gróf megijedt. Akár a betegsége, akár a' haragja tartja távol, mindenképpen nagyon fáj neki. Ebéd után iparkodott feltűnés nélkül kérdezősködni:

— Csak nem valami komoly baj?

A házigazda, aki egyébként feltűnően rossz bőrben volt s az utolsó hónapok alatt éveket öregedett, kedélyesen hátravetette magát a karosszékeiben és pipám gyújtott. Amikor kivette a pipát a szájából, István gróf úgy találta, hogy kezd nagyon hasonlítani azokhoz a kezdetleges rézmetszetekhez, amelyek Poseidon-t, a vén tengeristent ábrázolták, ősz volt, dús szakálla egé-

szen elfedte ajkait, csak apró zölde szemé csillogott ki bozontos szemöldöke alól.

— Remélem, a grófné nem komoly beteg? — ismételte meg István gróf az előbbi kérdést.

A kamaraelnök elmosolyodott.

— Hála Isten, nem. Az állapotával járó futólagos kellemetlenségek... — mondta, feltűnően hangsúlyozva az »állapota« szót s öreg, ráncos, pergament-színű arcára kiült a férfiúi büszkeség. Tudta, hogy semmivel sem tudná úgy megalázni a kérdezősködőt, mint ennek az »állapotnak« az emlegetésével.

István gróf homlokán az erek kidagadtak. Hát már megint? Alig egy éve szülte a hatodik gyermekét. Hiszen ez szörnyűség! De erőt vett magán.

— Fogadd legőszintébb szerencsekívánataimat.

A házigazda hatalmas füstfelhőt lehelt ki magából, aztán megrázta István gróf kezét és dicsekedni kezdett.

— Köszönöm. Ez lesz — Isten segítségével — a hetedik. Szerencsés szám, bibliai szám. De még eszem-ágában sincs megállani. — Itt egy kis köhögés miatt szünetet kellett tartania. — Még vagyok olyan legény . . . (újabb köhögés), hogy ki tudjam kerekítem annyira, mint amennyi Jákobnak volt a bibliában . . . (köhögés.) Vagyok olyan Jákob . . .

István gróf kínosan feszengett a székén. Szerem cséré a házigazda abbahagyta a Jákobbal való példalózást és az Alsó-Duna szabályozásáról kezdett beszélni.

— Nagyon örülök, hogy végre jó kezekbe került a dolog. Az én nagy örömömre szolgál, hogy elvállaltad a kormánybiztosságot. Nagy hálára kötelezted le ezzel a helytartótanácsot, Reviczkyt, Metternichet és a nádor őfenségét. A császár is egész másként kezdi nézni a működésedet.

István gróf kedvetlenül legyintett.

— Annál rosszabb vért szül a dolog a barátaimnál.

Zichy Károly gróf köhögési rohamot kapott, egészen elkékült és a pipáját dühösen a sarokba vágta.

— Csak ez az átkozott asztma ne bántana — lihe-

gett, ahogy egy kis lélekzethez jutott. — Ha ez nem volna, egészen fiatal embernek érezném magamat.

István grófnak átvillant az agyán, hogy Zichy Károly gróf asztmája minden pillanatban végzetessé válhat. . . Egy roham, vértolulás, szívgyöngeség, valami parányi erecske megpattan az agyban ... de véteknek tartotta tovább gondolni a dolgot. Különben is tegyük fel, hogy szegény Károlyt szívszélhűdés érné . . . Crescence azóta a levél óta bizonyára végkép meggyűlölte őt. Rettenetes bünt követett el a szegény kis Sei, hogy olyan szemenszedett hazugságokkal mérgezte meg Crescence lelkét ... De vájjon csakugyan Sei követte-e el ezt az orgyilkosságot? Nem egészen biztos. Tegnap találkozott a kis Liechtenstein herceggel, aki Esterházy Vince birtokára utazott medvevadászatra és a herceg azt újságolta^ hogy Selina és férje között szörnyű botrányok vannak napirenden. A herceg szerint a grófnő hosszabb idő óta csalja a derék tábornokot, aki mindig úgy jár-kél a világban, mintha aktatáskát hordana a hóna alatt. Csalja, az bizonyos, de senki sem tudja, hogy kivel. A tábornok névtelen levelet kapott felesége hűtlenségéről. . . Névtelen levelek ... ez az új epidémia épúgy megfertőzte a levegőt, mint az ázsiai kolera két évvel ezelőtt. Mindenki névtelen levelet kap. Windischgrätz, Esterházy Pál, Lichnovszky Eduard . . . hopp, nem ez a gonosztevő írja a leveleket? — kérdezte a kis Liechtensteint, aki felháborodva tiltakozott a gyanúsítás ellen. Ha Eduard írná, akkor ő nem kapott volna, izé, hogy is mondják, saját magának csak nem ír az ember? — Az még nem bizonyít semmit, mert alibi is lehet, vagy egy neme az elmebetegségnek.

— Ugyan kérlek, te mindenhol izét szimatolsz. Hogy is mondják, ez már valósággal rögeszméddé vált. — De az öreg Lichnovszky hercegnő is megbolondult! — Mondják. Az ilyesmi sohasem bizonyos. Nincs olyan, izé, ember a világon, aki egy kicsit ne volna bolond . . . Az ördög tudja, hol van a határ . . . Én például sokszor úgy érzem, hogy megbolondulok, ha egy szép lábat látok bokától fölfelé, csipőig érő harisnyában ... mit gondolsz, izé, ez is egy neme a hogymondjákknak? De a

legjobb az, hogy én is kapok névtelen leveleket és Vince is, sőt még Zsófia nővérem is, akit éppen veled gyanúsítanak. De az izéket senki sem veszi komolyan, csak Clam-Martinitz gróf, aki irattárba teszi és iktatószámmal látja el a leveleket és lady Selinát féllioltra gyötri. — Ilyeneket fecsegett a kis Vencel herceg, amiből csak annyi a lényeges, hogy talán mégsem Sel írta ezt a szörnyű levelet... de hát akkor ki? . . . Mindez egy pillanat alatt cikázott át István gróf agyán s a következő pillanatban újra az Aldunáról beszélt.

— A Dunát valahogyan már csak kikotorjuk, de a barátaim bizony lassanként elhagyogatnak — sóhajtott szinte önkéntelenül.

— Milyen barátokról beszélés?

— Wesselényi, Károlyi, Andrassy ..«

— Egyikért sem kár ...

— Én jobban tudom.

— De megkaptad helyettük a nádor öfenségét.

István gróf egy pillanatra elhallgatott. Igaz, hogy a nádor s az egész főhercegi család feltűnő melegséggel kezeli az utóbbi időben s a főhercegasszony a maga puritán, bibliás egyszerűségében és tisztaságában úgy beszél vele, mint a legjobb barátjával. Crescence már féltékeny is reá. Crescence egyáltalában mindenkire féltékenyekedik, akinek csak a közelébe kerül. A királyi biztosság azonban, amely félig-meddig állami hivatalt jelent, az már súlyosabban esik a latba. Barátai egyrésze azt mondja, hogy ezzel aulikussá és pecsoviccsá lett, a többiek figyelmeztetik, hogy így akarja Metternich őt eltávolítani az országgyűlésről. Mindenképpen kellemetlen dolog.

— Mikor mégy le az Al-Dunára? — kérdezte hirtelen a kamaraelnök.

István gróf nem tudott feleletet adni. Ha őszintén beszélhetne, megmondaná, hogy előbb tisztába kell jönnie Crescence grófnővel. Minélfogva úgy tett, mintha a kérdést nem hallotta volna.

A házigazda újra rágyújtott, de alig szippantott a pipájából, újból köhögni és fuldokolni kezdett.

— Nem vagyok ám mindig ilyen nyavalyás

mentetetődött a nagybetegek szokása szerint, akik tagadják a bajuk súlyos voltát. Csak a könnyű betegek ijesztetik környezetüket, mert az aggódó és sajnálkozó becézgetés jól esik nekik.

István gróf figyelmeztette.

— Abba kellene hagynod a dohányzást.

— Hohó, — hördült fel a beteg ingerülten — annyira még nem vagyunk, pajtás. — Vagy te már lemondtál rólam? — tette utána gyanakodva.

— Micsoda beszéd . . .

— Azért, mert nagyon tévedsz ám . . . mindannyian erősen tévednek, akik ... — a fuldoklástól nem „tudta a mondatot befejezni. — Még korai engem elparentálni. . . vagy te már biztosra veszed?

István gróf megdöbbsent.

— Károly, te bolondokat beszélsz.

A gróf szaporán és zihálva szedte a lélegzetet, közben megint köhögött, ami annyira felbosszantotta, hogy haragjában az asztalt verte.

— Nagyon csalódom... én nem adom alább, mint Jákob . . . nekem tizenkét gyermek kell. . . akár tetszik nektek, akár nem tetszik . . . Megértetted?

A beteg ember arca kísérteties lett. Most látszott rajta, hogy a szőrbozót alatt, amely még a pofacsontjait is benőtte, csak sárga ráncos bőr lötyög és hegyes, bütykös csontok ülnek. Olyan volt a gróf ebben a pillanatban, mintha sírjából kelt volna ki s onnan kiabálná, hogy még korai őt elparentálni.

István grófot annyira megrendítette ez a látvány, hogy nem akart tovább ott maradni.

— Károly, neked semmi bajod, csak feleslegesen izgatod magad — mondta, hogy csak éppen valamit mondjon, de aztán felállt és búcsúzni készült. A házigazda azonban visszatartotta.

— Ülj még le egy kicsit.

— Nem szoktál ebéd után lepihenni?

— Nem. Különben is még vendéget várok — jelentette ki titokzatosan és apró halszemével tréfásan hunyorított.

— Ugyan?

— Mit gondolsz, kit? — nevetett együgyű ravasz-
sággal.

— Honnan tudhatnám?

— Crescence-t.

István gróf visszaroskadt. A házigazda diadalma-
san hunyorgatott.

— No, ez aztán meglepetés, mi?

— Csak azt jelenti, hogy ...

— Hogy Crescence látni akar téged — fejezte be
a mondatot a házigazda és meghúzta a csengetyű-
zsinórt.

— Kéretem a gróf nét — recsegett oda a komornyik-
nak.

István szíve vadul kalapált.

Néhány pillanat múlva belépett a grófné. István
gróf nyomban észrevette, hogy Crescence-nek sejtelme
sem volt arról, hogy most itt találkozni fognak. A jele-
netet a beteg Zichy Károly rendezte meg így, a maga
önkínzó gyönyörűségére. A vendég és a háziasszony
elsápadtak és a férj apró, vizenyős szeme a szürke szőr-
pamacsok közül mereven figyelt.

— Nos, itt van István gróf — szólt oda a feleségé-
nek. — Nem is örülsz neki?

István gróf kezet csókolt és dadogott valami kon-
vencionális együgyűséget. A grófné volt az, aki előbb
összeszedte magát.

— Kedves gróf, tegnap sokat beszéltünk önről
a főhercegasszonnyal.

— Ha szabad érdeklődnöm ...

Crescence grófnő már egészen visszanyerte öntuda-
tosságát és mintha a világ legtermészetesebb dolgáról
volna szó, amit a férjnek illik elsősorban tudni, könnye-
dén felelt.

— Megmondom. Hiszen mi egyszer megígértük
egymásnak, hogy akár jót, akár rosszat beszélnek
rólunk...

— Ah!

— Nos, hát agyba-főbe dicsértük magát. És pedig
szívből! — tette hozzá jelentőségteljes hangsúlyozással.

— Mi nem vagyunk olyan félkegyelműek, hogy minden-

féle ostoba, vagy gonosz rágalomnak hitelt adjunk. Úgy-e, kedves Károly? — fordult az ura felé, aki fáradtan eldőlvé most még jobban hasonlított az öreg Poseidon rézmetszeteihez.

Amikor István elbúcsúzott, Crescence grófnő oda-súgta neki.

— Nem hiszek senkinek, csak ... neked.

Az utolsó szónál elcsuklott a hangja és látszott rajta, hogy izgalmában majdnem elájul. Ez volt az első tegező szó, amely férfiúval-szemben elhagyta az ajkát.

István grófnak pedig, ahogy kilépett a kamara-épület- kaszárnyaszerű, ódon épületéből, eszébe jutott a névtelen levél és elmosolyodott.

VI.

István gróf nem sokat törődött az országgyűléssel. Néha felszólalt s ilyenkor többnyire hidegen hagyta a főrendeket, de elragadtatásba ejtette Kossuth Lajost, aki az egyik ablakmélyedésben szorgalmasan jegyezte a beszédeket s azokat »Országgyűlési Tudósítások« cím alatt megküldötte a vármegyéknek és egyéb előfizetőknek.

Június közepén végleg elhagyta Pozsonyt és megkezdte az Al-Duna szabályozásának titáni munkáját. Kísérője Tasner úr és Vásárhelyi Pál kultúrmérnök volt. Komoly, tudós, szorgalmas ember, csak az volt a baja, hogy lomposágban és társadalmi csiszolatlanságban kissé hasonlított ahhoz a Landschulzhoz, aki a gróftól ifjúkorában görögországi és kisázsiai útjára kísérte. A Vaskapun áthaladva elkezdődött a harc a szerb, román és török hatalmasságokkal. Július 29-én megkezdte a sziklarepeztségi munkálatokat; a déli partról az orsovai pasa ágyúval akart rájuk tüzelni, mert a szultántól nem kapott engedélyt, hogy a jó öreg Dunát £ hitetlenek megháborgassák. István gróf ajándékokkal kedveskedett a szigorú basának és pezsgős vacsorát rendezett a tiszteletére. Kitűnt, hogy sem a bécsi, sem a konstantinápolyi udvar nem készítette elő a műszaki

munka politikai és diplomáciai feltételeit. Milos, a szerb fejedelem már okosabb volt, mint akár a bécsi, akár a török diplomácia. Nyomban megértette, hogy a Duna hajózhatóvá tétele nagyon megkönnyíti a szerb disznók kivitelét. István gróf, aki amúgy is csodálójá volt a szerb hazafiságnak és heroizmusnak, Milos vajdát elhalmozta ajándékokkal és nagy osztrák kitüntetéssel helyezte neki kilátásba. A munka pedig ezalatt gőzerővel folyt. Később, a Románia fölött való protektorátus révén beleszóltak abba az oroszok is, István gróf, akit sem Bécs, sem Buda, sem a császár, sem a király, sem a követ, sem a konzul nem támogatótt, egymaga hadakozott szerb, román, török, orosz hatalmasságokkal. — Nagy fába vágtam a fejszemet, — írta csüggeteg lélekkel a naplójába — ha tudtam volna, hogy minek megyek neki, meg sem mertem volna moccanni. Már egész odavagyok a fáradtságtól, dühöngéstől, kétségbeeséstől. Nyomorult fickó vagyok, aki rettenetes komédiát játszik el és azt sem tudja, miért. Az éjszakáim tűrhetetlenek. Nem tudok aludni, vértolulásaim vannak, engem sokkal előbb üt meg a guta, mint az öreg Zichyt. Crescence özvegyen marad; de nem a szürke Poseidont fogja gyászolni, hanem engemet.

Hogy a komédia teljes legyen, vándorszínészek éjjeli zenét adtak a sátra alatt. Kíséret gyanánt kitört a vihar, megdördült az ég, villámok cikáztak, az egerek előbújtak rejtekeikből, bolhák lepték el egész testét és sátrába bemenekültek a basa szárnyasai. Másnap tizenkét piócát rakatott magára és két órai kínlódás után szívét üresnek, lelkét életuntnak, egy jobb világba valónak találta. Születésnapján — ekkor negyvenkét éves volt — úgy érezte, hogy már sírjába, készülő aggastyán. És mindez miért? Eszébe jutott a kis Sei, Schwarzenberg tábornagy és Metternich herceg kérdése — miért emészti magát ebben a szörnyű száguldozásban?.

Az ősz közepén, hogy összeszedje magát, hazament pihenni Cenkre. Itt néhány hétig a saját anyagi ügyeivel foglalkozott. Utasította jószágigazgatóját, Liebenberg urat, hogy a gazdatisztek dörmögésével nem tö-

rődve, a cenki jobbágyok sérelmeit jóakarattal intézze el, engedje át nekik a távolabb fekvő, jobb minőségű írtásföldet, az uradalom majd segít magán és az új gépekkel majd csak megjavítja a kevésbé termékeny földeket. Ezen felbuzdulva Pál bátyjának lövői jobbágyai szintén jobb földeket kértek s az országos hírre emelkedett István grófhhoz folyamodtak közbenjárásáért. István gróf írt is az ügyben Pali bátyjának, akitől erre a következő választ kapta:

». . . Összes jobbágyaim között éppen a lövőiekkel tettem a legtöbb jót. Amikor a falu leégett, pénzt és kenyeret osztottam szét köztük, amikor jég verte el a termésüket, az uradalom tartotta el őket egész éven át, amikor a búza ára nagy volt, a vetőmagot ajándékba adtam s általában véve arra törekedtem, hogy gazdatisztjeim igazságosan és kíméllettel bánjanak velük. Jobbágyaim mindenhol megelégedettek, mert nem a földesuraknak kedvező törvényekhez tartom magamat, hanem a méltányossághoz. De a lövőiek már édesatyánk idejében állandóan elégedetlenkedtek, ilyenek most is. Ha arra kéri őket, hogy kilenc óra előtt fogjanak munkába, akkor megkondítják a vészharangot. Zugügyvédek mégis felizgatták őket, hogy a bérelt földeket is maguknak követeljék s mivel ezt nem érhették el, pert indítottak. Az igazat megvallva, én a Hitel-ben felsorolt eszméktől — a jobbágyokat illetőleg — csak akkor várok sikert, ha a reformok az egész országban egyidejűleg s a kormány támogatásával mennek keresztül. Ha egyesek hajtják azokat végre, az elégedetlenség nyílt kitörésre vezet. Engem például, ha a lövőieknek a tizedet és a robotot is elengedném s ha ezenfelül még mindenkinek negyedtelket ajándékoznék, az első kedvező alkalommal akkor is agyonütnének és elpusztítanák a családomat is.«

István gróf újra beleült nagy, csukott üvegablakú hintójába, amelynek hátul volt a bakja . . . Tasner úron kívül most Vásárhelyi mérnököt is magával vitte Angliába és Franciaországba. Megint mérnökök, gyárosok» hídépítők, pénzemberek, politikusok. Megint London és a gyárvárosok, majd Hollandia, Német-

ország, Bécs és tavasszal újra Pozsony, majd Pest. Pesten hallotta, hogy Mayerffy Ferenc házában lakik egy francia tudós régész, aki ásásokat végez Óbuda környékén, az ókori Aquincum helyén. Az ásások költségeit Brudern báró, a felvidéki Fejérváry és Mayerffy Ferenc vállalták magukra. István grófnak már Pompeji és Herculaneum jutottak eszébe, amelyeket a szép Karolina királyné, Napóleon húga éppen akkor tárt föl a láva és földréteg alól, amikor ő Nápolyban farsangolt a bécsi kongresszus alatt. Ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy beszéljen az archeológussal.

A piarista utcai Mayerffy-palota földszintjén, a bejárattól jobbra, kétablakos, bolthajtásos sötét szobában lakott a hajlotthátú, kopasz, foghíjas, szürke kecskeszakállas, kövérkés, de rendkívül mozgékony öreg úr, aki harminc év óta mindig egyforma tubákszín frakkban, szürke pantallóban, roppant carbonarokalappal és tarka esernyővel tipeg a Belváros utcám. Az öregebb pestiek emlékeztek arra, hogy a századfordulón még fiatal volt, akkor még parókát és rövid copfot hordott, térdnadrágot, selyemharisnyát és csattos cipőt; háromszögletű kalapja alól tréfásan lógott ki fehér kis copfja és jobbra-balra himbálózott jó kis gömbölyű hátán, élénk mulatságára a pesti gyermekeknek. Ő volt a Profeszor. Mindenki így hívta őt, aki francia, olasz és német leckeórák adásából élt, de igazi tudománya az archeológia és a művészet-történet volt. Ezen a réven került a Mayerffy-házba. A Profeszor egyébként most már nem foglalkozott egyébvel, mint az aquincumi ásásokkal és a Mayerffyyűjtemény tudományos feldolgozásával. Ezért havi fizetést kapott a sörgyárostól, amelyből néhány forintot a Kemnitzer-kávéházban feketekávéra, a német színház épületében levő Beigelbáckerin-ben csokoládés tortára, a többit pedig a Franciskánusok terén, a Kúria mellett levő könyvesboltban költötte el külföldi könyvekre és folyóiratokra.

Az ember azt hinné, hogy az ilyen hajlotthátú, molyrágta vén archeológusnak ilyen dunamenti por- és sárfészekben, mint aminő Pest, nincs is élettörté-

nete. Ezt gondolta István gróf is, aki Mayerffy urat nem találván otthon, — valahol Itáliában járt régiségekért — egyenesen beállított a Profeszorhoz.

— Monsieur Lavalette, hajlandó volnék az ön kéziratát, amely az aquincumi ásatásokról szól, Trattner könyvnyomtató úrnál kiadatni. Fiatal tudós barátom, Tasner Antal ehhez bevezetést írna és abban megírná az ön életrajzát.

A Profeszor csendesen rázta a fején

— Nem lehet.

— Miért?

— A cenzúra nem engedélyezné.

A gróf nagyot nézett.

— Az ön élete idillikus csendben folyt le, M. Lavalette s egészben véve ön mindig boldog volt. A boldog embereknek pedig nem szokott meggyülni a bajuk a cenzúrával.

Az öregúr elővette burnótos szelencéjét és hatalmas adagot szippantott fel két sárga, bütykös ujjával.

— Az én történetemben benne van egész Európa története, a francia forradalom óta a mai napig.

Aztán elmondta, hogy őt tulajdonképpen gróf de la Valette Hilaire-nek hívják, a francia forradalom kitörésekor tizennégy éves volt, szüleivel Braunschweigba emigrált és Gondé herceg seregében alhadnaggyá lett. Akkor még royalista, legitimista és Bourbon-párti volt. Később, Napóleon alatt, tanár volt Párizsban, a Bourbonok visszatérésekor mint bonapartista újra emigrált, még pedig Svájcba, ahol megismerkedett a carbonarikkal. Ekkor elment Itáliába, ahonnan meg kellett szöknie, mert az osztrák kormány Spielbergbe akarta internálni. Amikor a poroszok Metternichnek felmondták a barátságot, Hannoverben telepedett meg, de hamarosan ott is reakciós szelek kezdtek fújdogálni, tehát elmenekült Göttingába. Itt az egyetemen művészettörténeti előadásokat tartott, de barátságba keveredett ama Baruch nevű íróval, aki később Börne nevet vett fel. Tehát, hogy meg ne ismerkedjék a spandauai börtön bilincseivel, ismét emigrált.

— Itáliába?

— Nem. Hanem Ausztriába, amelynek van egy tartománya, ahol kilencszáz év óta szabadon élnek az emberek.

— Magyarországot gondolja?

— Azt. Szép ország. Úri nép hazája. Azonfelül Noé bárkája is, mert itt összefutott a földkerekség minden népéből néhány jó család, amely alkalmas a fajok keveredéséből egy új mintafajtát kitenyészteni.

— Hogy gondolja ezt?

— Monsieur le Comte, ezt a házat egy Péterffy nevű ázsiai magyar építtette egy olasz mesterrel, akit Gianone Virgilnek hívtak. A szobrászmunkát olaszok, az asztalosműveket németek, a parkettet franciák, a kertet bolgárok csinálták és a téglákat horvát és szerb tégláégetők készítették. A Péterffytől, amikor a törököket innen kitakarították (azok is hagytak itt néhány ezer jó familiát), megvette egy Briand nevű francia ember, aki tovább adta azt Próberger német sörfőzőmesternek. Aztán a Lilién bárók kezére került, majd azoktól megvásárolta egy Macedóniából jött illír kereskedő. Közben egy kis ideig Sacellary, a görög lakott benne, s a földszintet egy Kriszt nevű sváb kocsmáros bérelte. A Lilién báróktól a lengyel Grabovszky vette meg, aki tovább adta a bajor származású Mayerffy úrnak. Ilyen az egész ország. Csak Amerika vetekedik vele. Noé bárkája. Harmincöt éve pompásan telnek napjaim a Noé bárkájában.

— De önnek családja is van.

— Van. Egy kisleány, azaz, hogy már asszony.

— A leánya?

— Az unokám. A fiam, Gustave gróf, meghalt a görög szabadságharcban, Missolonginál. Kis unokám először Londonban, majd Bécsben nevelkedett, tavaly eljött látogatóba a pozsonyi Lavalette Ferdinánd nyugalmazott mérnökkari ezredeshez, aki osztrák állampolgár, de pozsonyi városi mérnök. Ott találkoztam vele az országgyűlés alatt. Unokámat Laetitiának hívják, Madame Mère, a császár anyja után,

— Most hol van?

— Laetitia Pozsonyban az országgyűlés alatt megismerkedett egy Tasner Antal nevű fiatal jogtudóssal. Nagyon derék ember. Kilenc nyelvet beszél, de magyarul gondolkozik, még pedig mélyen, bölcsen és módszeresen.

István gróf így tudta meg, hogy titkára, Tasner úr a pozsonyi országgyűlés alatt megházasodott. Amikor Tasner úr másnap megjelent nála, hogy átvegye gazdája rendelkezéseit, István gróf ráfordult.

— Tasner, magának titkai vannak ...

— Nincsenek gróf úr.

— Ön megházasodott és ezt elhallgatta.

— Igen. Megházasodtam.

— Látja, nekem nincs titkom ön előtt.

— Gróf úr, azért vagyok titkár ...

István gróf kijött a türelemből.

— És mivel tudja. indokolni, hogy nem közölte velem a házasságát?

Tasner úr arcán egyetlen izom sem rándult meg.

— Először azzal, hogy a gróf úr nem kérdezte, másodszor nincs jogom, hogy magánügyeimről való fecsegéssel molesztáljam méltóságodat.

István gróf sokáig elképedve bámult maga elé, aztán hirtelen megszólalt.

— Kedves fiam, azért ne vessen ám meg engem, hogy olyan fecsegő természetem van.

— Gróf úr . . .

— Ne, ne az Istenért, egy szót se. Legyen szíves menjen be a dolgozószobámba, a vasszekrényből vegyen ki négyezer forintot s tegye zsebre mint az én nászajándékomat.

István gróf ezután kirohant a szobából és átfutott a Kaszinóba, mert közölni akarta barátaival, hogy Metternich herceg felvétetni kívánja magát a tagok közé.

Másnap pedig Badenbe utazott, mert úgy hallotta, hogy Crescence grófnő oda ment kipihenni a reprezentálás fáradalmait.

VII.

Crescence grófnő egyedül volt abban a villában, amelyet azért építtetett, hogy a nyarat a nagyvilági élet központjában, de mégis a maga kis fészkeben tölthesse. Az öreg hercegnő tudta, hogy leánya örökölte tőle az idegenkedést a szállodában való alvástól, a nyilvános helyen való étkezéstől és postakocsin való utazástól. István gróf ezt tökéletesen megértette. Az angol arisztokrata elég demokrata, de amikor ő takarékoskodás céljából egyszer postakocsin járta be a Liverpool—manchesteri gyárvidéket, a lordok nem akarták fogadni vidéki kastélyukban. Azóta ezen a vidéken már gőzvasút is közlekedik, de angol arisztokrata nem utazik rajta. Vannak emberek, akik szívesen mennek a kaptárba, mint a méhek, és vannak, akik egyedül élnek, mint az oroszánok. Az öreg Illésházy gróf, amikor a halálát érezte, kiment egyik vadászházába, lefeküdt és csak egy vén erdészt engedett magához, aki ételt hozott neki és tisztába tette. Valamelyik nap már azt se engedte be, bezárkózott, falnak fordult és meghalt. István gróf is idegenkedett az emberektől. Ez még a tizennyolcadik század főúri zárkózottságának csökevénye volt.

Crescence grófnő, aki keveset utazott, talán soha életében nem volt még szállodában s nem étkezett nyilvános étteremben. Badenbe azért járt szívesen, mert ott is a saját házában hajthatta álmra a fejét. Ott is úrnő volt, egyedüli királynője egy kis birodalomnak. Férje most az országgyűlésen volt, édesanyja visszament Bécsbe, csak a három legkisebb gyermek volt vele, köztük az újszülött Heléna, aki csak egyhónapos volt. Ez volt a hetedik gyermek; nagyon nehezen hozta a világra és táplálni sem tudta, Badenbe is azért jött, hogy testileg-lelkileg rendbe hozza magát.

Augusztus első napján érkezett ide, még nem fogadott senkit, ő sem jelent meg a társaságban. Arra pedig egyáltalán nem számított, hogy István gróf meglátogassa. Úgy érezte, hogy még nagyon is meglátásznak

rajta a legutolsó szülés szenvedései. Egyébként is, ha tükörbe nézett, megdöbrent, hogy az a tíz év, amióta Széchenyit ismeri, nem múlt el nyomtalanul a feje fölött. Kissé meghízott, elpuhult, a járása elvesztette régi ruganyosságát és daliásságát. Csípői elszélesedtek, a keblei annyira megduzzadtak, hogy alig tudta fűzőjével leszorítani. Válla és háta kigömbölyödött; hátul a tarkója alatt mintha egy kis zsírpárna púposodott volna. Idősebb s a karjai is megvastagodtak. Gyönyörű aszszony volt még így is, de a fiatalság gyermekded bája lefoszlott róla. Egyszer István gróf jelenlétében megízlelte a dohányzás férfias kedvtelését; azóta mindig többször jutott eszébe ez a furcsa szeszély és lassanként rászokott a dohányzásra. Ettől a hangja kissé elmelegült és fogai vakító fehérsége elefántcsontszínűre sárgult, de a szavak éppoly édesen peregtek le ajkáról, mint tíz évvel azelőtt. Mindössze harmincötéves volt, de hét gyermek anyja s a hét gyermek azt a rémképet idézte föl képzelődésében, hogy már öregasszony. Vagy legalább is nem elég fiatal ahhoz, hogy egy sokat élt és elkényeztetett férfiú szerelmét ébren tudja tartani. Most különösen feszélyezte, hogy egyhónapos kisbabája van s úgy érezte, hogy elsősorban ez ellen a csecsemő ellen vétkezik, ha fogadja a grófot. De nem tudta elutasítani.

István gróf pedig éppen olyan elragadónak találta, mint tíz évvel ezelőtt, gyökeret vert a lába, szíve a torkába szaladt és sokáig nem tudott mit szólni. Több mint négy hónapja nem látták egymást és ezalatt csak négy-öt levelet váltottak. István gróf már régen kereste az alkalmat, hogy végre-valahára végképp leszámoljon ezzel a szerelemmel. Most, hogy végre egyedül találta, valósággal düh szorította össze a torkát és nem tudta, hogyan kezdjen bele. A grófnő is érezte, hogy ma valaminek történni kell. Négyszemközt voltak. A komorna a padlásszobában, a dada pedig a kisbabával a földszinten volt, amelynek felében a gyermekek laktak, másik felét pedig az ebédlő foglalta el.

István gróf imádattal teli szívvel jött ide s most, hogy szerelmét megpillantotta, maga sem tudta miért,

szerette volna megrohanni és egyetlen szorítással megfojtani. Hirtelen kitört:

— Crescence, én nem bírom tovább.

A grófnő szerette volna tréfába feloldani a tragikus hangon kimondott szavakat.

— Jákob kétszer hét évig szolgált Ráchelért, István gróf nem tudott felderülni.

— De legalább számíthatott rá, hogy aztán megkapja — hörögte elkeseredetten. — Én meg nemcsak lelkileg, de testileg is tönkremegyek a várakozásban.

Crescence kissé megszeppent, de a támadásra öis támadással felelt.

— Ami azt illeti, bőven kárpótolta magát.

— Hogy érti ezt? Kivel?

— Hát úgy, mint Jákob. Leával. Nem is eggyel, hanem legalább tizenkét Leával.

István grófnak fejébe szállott a vér.

— Hát azt akarta volna, hogy aszkéta legyek? — kérdezte durva szemrehányással.

A grófnő elpirult.

— Nekem nincs jogom valamit akarni.. *

István gróf felcsattant.

— Nincs. De tudja-e, miért nincs?

— Mert nem vagyok a felesége.

— Nem azért! — felelte olyan goromba hangon, hogy maga is megijedt. — Hanem azért, mert megtagadott tőlem mindent, amihez a szerelemnek, olyan szerelemnek, mint az enyém, joga van a természet törvényei szerint.

A grófnő sértődötten felállt.

— Kérem, az ilyen beszédet nem vagyok köteles meghallgatni.

— Tehát kitaszít? — kérdezte István gróf felháborodva, de a hangjában annyi fájdalom, szemrehányás, könyörgés és elszántság vibrált, hogy Crescence megrémült. Ez az ember, ha innen elmegy, huszonnégy órán belül agyonlövi magát.

— István, ne beszéljen így... Kedves István, édes barátom ...

A férfi arca elborult.

— Érzem, hogy nevetséges vagyok ... Utálok magamat. . . Engedjen grófnő, hadd menjek el.

Crescence grófnő is elérzékenyedett.

— Üljön le István. Maga túlságosan izgatott. Nem akartam megbántani, sőt ha fiagában volna egy kis asszonyismeret, észrevette volna, hogy csak azért hoztam fel a kalandjait, mert... mert. . . nos, bevallom... István, én féltékeny vagyok. . . Nem, ne feleljen erre... Tudom, mit akar mondani... Féltékeny csak az lehet, aki...

István gróf kezébe vette a grófnő remegő, fehér kis kezét.

— Crescence, drága Crescence ... tíz év után már egyszer beszéljünk komolyan és nyíltan.

— Beszéljünk.

— Tehát az első kérdés: szeretjük-e egymást?

A grófnő elsápadt.

— Hát nem tudja? — kérdezte remegve.

István gróf felugrott.

— Szeretsz?

— Szeretlek.

A szájuk összetapadt. Mind a ketten érezték, hogy egészen elerőtlenednek. István gróf lassan visszaereszkedett a székre, de magával vonta a grófnőt is. Leült. A grófnő félig elalélva csüngött a vállán s egész testével ránehezedett a térdére. A férfi érezte az asszony illatát, testének lágy rugalmasságát s ahogy magához ölelve csókolgatta, szinte végigtapintotta egész júnoi alakját. Egyúttal valami örületféle szállta meg, olyan deliriosus állapot, amelyben érezte, hogy ölni is tudna. Tíz évig várt erre a pillanatra. Elhomályosult előtte a világ, dühös vágy rázta meg, minden izma megfeszült. Lihegni kezdett, borzasztó erőt érzett magában, nem bánta, ha most rászakad az egész égboltozat, karjába kapta az asszonyt, mint egy kis gyermeket és megindult vele a dívány felé.

Ekkor az asszony megszólalt.

— István!

A férfi nem hallgatott rá.

— Enyém vagy ... Szeretlek ..

Az asszony még egyszer felnyögött:

— Szívem! ...

— Szeretlek ... — hörögte István és úgy érezte, hogy egész testében megvonaglik, valami görcsös nyilamlás szalad végig a hátgerincén, kicsordul a könnye, elsötétedik előtte minden, kín és gyönyör rázza meg a testét és Crescence szavát hallja.

— Szívem, könyörülj rajtam . . .

— Nem engedlek el.. . — hörögte fogcsikorgatva, de ebben a pillanatban akaratlanul elengedte, mert a karja elerőtlenedett. Megtántorodott és leroskadt. Az asszony kicsúszott a karjai közül.

— Köszönöm, szívem, hogy nem bántottál. Szeretlek. Most menj el. Holnap kapsz tőlem levelet.

István gróf nagynehezen összeszedte magát. Szomorúan felsóhajtott és kezét csókolt Crescence grófnőnek. A grófnő a száját nyújtotta. Megcsókolták egymást.

— Milyen hideg a száj aj — jegyezte meg az asszony — nincs valami baja?

— Nincs.

— Szeret?

— Szeretem.

— Holnap levelet kap tőlem.

István gróf kitántorgott a szobából.

* * *

Az egész éjszakát ébren töltötte. Ügy érezte magát, mint a halálraítélt a siralomházban. Nem. Eszébe jutott, hogy ezelőtt hét évvel Cataniában, a tenger lávapartján beugrott a vízbe, egy hullám derékonkapta, négyszer-öttször a parthoz vágta — akkor, az eszmélet utolsó percében, a halál karjaiban egy szempillantás alatt végig élte egész elmúlt életét, csecsemőkorától kezdve egész a vízbeugrás pillanatáig s mennyei tisztasággal látta a földi lét minden hiábavalóságát és hiúságát. Ez a pillanat ismétlődött meg, amikor Crescence grófnővel a karjában, a divány előtt egy »szeretlek« szóra villám hasított végig az agyától le egész a térdéig s ő erre a villám-

Csapásra hirtelen beleszédült egyenesen a halál karjaiba. Micsoda szörnyű csapás, milyen összeomlás, milyen ki-
józanodás és kiábrándulás volt I

Miféle bűvölet volt ez? Talán ezt is Karolina tette? Hányadika van ma? Augusztus huszonnyolcadika. Holnap lesz Karolina halálának évfordulója. Lehet-
séges, hogy Karolina volt.

Hát akkor mindennek vége. Akkor nem érdemes tovább kísérleteznie. Nincs kiért és nincs miért élni. Neki — gondolta magában — nem sikerül semmi. Egyetlen barátja sincs, Wesselényi félreérti őt. Károlyi György és Andrassy György bizalmatlankodni kezdenek, Esterházy Mihály megunta a magyar viszonyokat, visszament Becsbe, azok a barátai, akikre még leginkább számíthatott — Steinlein Ede, Keglevich László, Gyulai Albert- grófok, Wenckheim József báró lassanként elhaltak, az öregek forradalmárnak tartják, a fiatalok aulikusnak vagy egyenesen hazaárulónak. Kiss bécsi ágens közölte vele, hogy minden oldalról gyűlöletes, a kaszinót Bécsben összeesküvők tanyájának tartják, Angliában Bedford hercegnő úgy jellemezte' őt Grey lord és felesége előtt, hogy Karolina miatta izzó olajat és égő vért izzadott. Emellett folyton betegeskedik, folyton piócákat kell magára raknia, minduntalan ki-
újulnak kízó furunkulusai, megöli a sok sör, bor, zsír, tea, kávé, egész testében szenved a csúztól, feje és gyomra minduntalan fáj, álmai kízóak, fél a megörlés-
től, sokszor úgy érzi, hogy kifolyik a velő az agyából és hátgerincéből, ha valami csoda folytán valaha Crescence grófnőt elvehetné, az nem felesége, hanem ápoló-
nője lenne ... ha még van egy kis erkölcsi bátorsága, akkor nem vesződik tovább evvel a nyomorult étellel, hanem ...

Csakhogy — gondolta — még mindig nem akarom belátni, hogy milyen egyedül vagyok. Olyan egyedül, hogy már önmagamot is elvesztettem. Akkor vesztetem el, amikor Karolina meghalt. Akkor éreztem is, hogy nem vagyok erre a világra való. Nem hiába mentem el Wesselényivel La Trappe-ba a néma barátok kolostorába. Az Isten megmutatta, hogy mit kellett

volna cselekednem. Kétféle egyedülvalóság között lehetett akkor választanom és én a rosszabbikát választotta. Két elviselhetetlen gyötrelmem van a világon; mindig egyedül lenni és sohasem lenni egyedül. És nekem ilyen sorsot adott az Isten. Mindig egyedül vagyok milliók között és sohasem vagyok egyedül, mert emberek, gondok, dolgok, félelmek és sejtések üldöznek és nincsen előlük hova menekülnöm.

Most már tudom, hogy oda kellett volna bújnom az Isten hóna alá. Be kellett volna állnom a trappisták közé, mint ahogy az feltett szándékom is volt azon az éjszakán, amelyet közöttük töltöttem . . .

Ébren és félálomban egész éjszaka ezzel az emlékek küszködött. Tízpercenként hol felriadt, hol elnyomta az álmot, és tiszta vagy homályos öntudattal, többé-kevésbé éles kontúrokkal kirajzolódott emlékezetében az egész kép ott a kolostorban és a kolostor körül. Láttam, ahogy megérkezik a főkapu elé, ahogy kámzsás barát jelenik meg a bolthajtásos kapualjban, beengedi, végig vezeti egy hosszú, csupasz folyosón, hallja, hogy a barát fapapucsá kopog és a folyosó visszahangozza a kopogást. Don Augustin, a prior, nem volt otthon. Rajta kívül csak a portás közlekedhetik a külvilágiakkal. Hát jó. Elmondta neki, hogy útközben, ahogy Párizsból jöttek, egy kis normandiai faluban a postás megkérte őket, vigyenek magukkal levelet La Trappe-ba, a kolostorba. A levélben a község, jegyzője megküldi a hírt az egyik szerzetesnek, hogy édesanyja meghalt, ha lehetséges, jöjjön el a temetésére és imádkozzék a megboldogult lélek túlvilági üdvösségéért.

A portás elolvasta a levelet, aztán visszaadta. Kövérkés, negyvenéves kopasz ember volt ez a trappista barát, az ötös számot viselte. Egy esztendeig ő a kapocs a kolostor és külvilág között. Jövőre a hatos. A folyosón néhány más számmal találkoztak, ezek is szőrcsuhások voltak, facipőjük kopogott, amint mellettük elmentek. Némelyikük alacsony volt és pirosposzgás, másikkal nyurga és sápadt, többnyire fiatal, de egyikük sem volt kíváncsi rájuk. Elmentek mellet-

tük, sem rájuk, sem a portásra nem néztek, csak maguk elé a földre, társtalanul, de egyedül soha . . .

Megkérte a portást, hogy éjfélkor keltse föl őket. Szeretnének részt venni a zsolozsmájukon. Mert a néma barátok éjfélkor felkelnek s a templomban zsolozsraáznak. Minden éjjel, amíg csak mozdítani tudják fáradt tagjaikat. Nyáron éppen úgy, mint télnék idején, mindig ugyanabban a nehéz, kemény, szörnyű csuhában. Nyáron félig megsülve, télen dideregve, de tűznél vagy kályhánál melegedni és nyáron friss vizet inni tilos nekik. Mindennap tizenegy órát imában töltenek, alvásban csak hatot, azt is két részletben, a többit erős munkában izzadva, végkimerülésig.

Korán lefeküdtek, de természetesen nem tudtak aludni. Olyan csönd feküdt a kolostorra, mintha az nem is élők kaszárnyája, hanem temető volna. Szörnyű volt ez a csend. Eszébe jutott, hogy most milyen vigasztalás volna egy kis falusi kutyaugatást hallani. Örült amikor felköltötték. — Hány óra? — kérdezte riadtan. — Mindjárt egy óra lesz, kezdődik a zsolozsma, uram — felelte a portás. Miklós báró a cellában maradt, ő pedig sietett a szerzetes után. A folyosókon kísértetiesen kopogtak a fapapucsok. Tiszta, kemény holdfény, kemény márványkockák, kemény kopogása a fatalpú cipőknek. A templomban néhány olaj mécses égett. A szerzetesek egymással szemben éneklő hangon fele Igeitek egymásnak, mint valami félelmetes túlvilág] kórus. A templom visszhangzott. Úgy érezte, hogy hirtelen eláll a lélek zete, lefordul a pádról és holtan terül el a kövezeten. A következő pillanatban arra gondolt, hogy már nem is él, már régen halott, az a hely, ahol most térdel, rettenetes kriptá s előtte jobbról-balról halottak ülnek egymással szemben, akik túlvilág! hangon, mint kórus és ellenkórus az ő szörnyű vétkeiről, a gyilkosságról és Karolina kinszenvedéséről vitatkoznak.

A hold széles, ezüstös arca benézett az első ablakon s a szentélyhez legközelebb ülő ket-két trappista alakját fehér sugárckévébe mártotta. Ez iszonyú volt, de gyönyörű is. Egyszerre csak az ének elhallgatott. Pár percig döbbenetes némaság honolt a csupasz boltívek alatt

A barátok föl sem pillantották. A félelemtől összezsugorodtak, mint valami férgek s amikor egyikük a szószékre lépett és kihirdette, hogy valamelyikünk édesanyját az Úristen magához vette, két-három fiatal szerzetes feljajdult. A szószékről pedig újra hangok hallatszottak: Az örök világosság fényeskedjék neki. A szerzetesek vissza: Nyugodjék békében.

A zsolozsmázás tovább folyt, a szavakat dübörögve verték vissza a csupasz, hideg falak. Ránézett a mellette levő portásra. A portás, aki tegnap pirospozsgás, mosolygós, zömök erős ember volt, most magábaroskadt, halásápadt, vézna aggastyánnak látszott. Zsolozsmázás közben felcsukló zokogás rázta meg néha a vállát; a mélyhangú morajlás — nem tudta, visszhang volt-e az, vagy valami láthatatlan orgona hangja — úgy kísérté az egyhangú éneket, mint titokzatos basso continuo a másvilágról. Nem tudta, mennyi idő telt el, de egyszerre csak vége volt az imának, a szerzetesek fapucsa koppant, a térdeplőkről felemelkedtek a testvérek és egymás nyakába borultak. Mindegyikük részvétlátogatást tett a másik szívében és vigasztalták egymást. Ebben a pillanatban erős léghuzam hasított végig a templomon. Az egyik gyertya egyszerre kialudt. A lángot elfújta a szél. A portás a fülébe súgta: — Látta uraságod, hogy aludt ki a gyertya lángja a halál fuvallatára? — kérdezte és a sziporkázó kanócra mutatott. — Az ember élete ilyen röpke láng két örökkévalóság, a születés és a halál után való öröklét között. Érdemes erre a röpke lángra viaszt pazarolni? — Ekkor már sötétben voltak s az örökkévalóság lehelletét érezték a leikükön átsuhanni. — De hát miért nem szabad megmondani, hogy melyik testvér anyja halt meg? — kérdezte a portást. — Hogy mindegyik a magát gondolja. — És? — És annál buzgóbban imádkozzék érte.

Szeretett volna meggyónni és megáldozni a trappisták kolostorában. De nem engedték. Profán embernek ott nem szolgáltatják ki a szentségeket. Elutaztak tehát. Visszafelé ugyanazon a normandiai falun döcögött végig a kocsijuk, ahol a trappista anyja meghalt. A falu határában temetési menettel találkoztak. A pap

és a kántor énekeltek, a falubeliek facipőben kísérték a halottat vivő szekeret. A facipők össze-vissza kopogtak a kavicsos országúton, a temetőkápolna lélekarangja csengett-bongott, a szél messze elhordta a harangkongást. Miklós báró, a bibliás magyar, mély oroszlánhangján felmordult: »Két örökkévalóság között kialudt egy röpke láng. Nincs hátra más, mint hogy magába ölelje mindnyájunknak édesanyja, a föld«. — Neki pedig eszébe jutott, hogy mire a halálát megtudta, már el is temették Karolinát.

— Karolinát nem kísértem ki a temetőbe, — hörögött fel István gróf melléből a fájdalom — de azt a normandiai parasztasszonyt igen.

István gróf lehorgasztotta a fejét.

— A halottat elkísértük az utolsó útra. És csoda történt akkor. Egyszer csak láttam, hogy hatvan trapista barát jön velünk a gyászmenetben. A szegény kis normandiai asszony koporsója után hatvan pár facipő kopogott az országúton. Az anyát mind a hatvan fia elkísérte s a koporsó fölött ott imbolygott egy kis kéke?s láng, az ember élete két örökkévalóság között.

István gróf eszméletlenül esett az ágyra. Másnap már magasan volt az égen a nap, amikor felébredt.

* * *

Délfelé levelet kapott a grófnőtől.

»... Beszéljünk nyíltan, kedves barátom. Szeretjük egymást azzal az egyetlen nagy szenvedéllyel, amelyért érdemes élni. Ennek a szerelemnek a stílusát én erőszakoltam magára, ezért olyan ábrándos, érzélgős, fellengős egész a nevetségességig, ön nekem emlékéremet adott és én ezt a kedvességet viszonztam. Maga ezt vésette bele: »A legnemesebb barátság kössön össze bennünket. Az utolsó lehelletig igaz és hű . . .« Ez a felírás bizonyára azért ilyen hideg és semmitmondó, mert maga attól félt, hogy az uram is elolvassa ... Én azonban ezt vésettem az önnek ajándékozott medaillonba: »Csak az önnemesedés és Magyarország boldogsága legyen az, ami bennünket összekap-

csői.« Elpirulok, valahányszor erre a pedáns és hazug frázisra gondolok. Szerencsére hozzátettem: »Amikor minden meginog, megmarad a hit.« Vagyis, hogy higgyünk egymásban, mert a hit hegyeket mozdít el a helyéről. Istenem, hogy szerettem volna hit helyett szerelmet írni! Bocsássa meg nekem, kedves barátom, hogy tíz éven keresztül mindig mást írtam és mondtam, mint amit szerettem volna. Vigasztalja az, hogy szenvedtem én is. Amióta magát megismertem, mindig színlelnem és titkolózaom kellett a világ, maga, sőt magam előtt is. Miért? Megmondom. Én nem tudok becstelenséget elkövetni. Én nem akarok Mária Magdolna lenni. Én nem utálom a házasságtörést, csak egyszerűen nem tudom elkövetni. Azért is nem bántam, — nem is védekeztem ellene — hogy az utolsó hat év óta négyszer voltam áldott állapotban. Ez is menekülés volt. Azt hittem, kiábrándul, megun, megú&l, elfordul tőlem. Talán behaltam volna a fájdalomba, de mégis arra kértem az Istent, hogy maga kezdje . . . Azért voltam magához olyan következetlen, olyan szeszélyes, olyan visszautasító — oh, én mindent elkövettem, hogy maga elhagyjon engem. Miért nem én? Mert én . . . én nem tirdom elhagyni. István! Szeretem magát és mégsem leszek a magáé, amíg Isten törvényei szerint, emelt fővel, büszkén, az egész világ előtt nem lehetek az. Nem tehetek róla, szeretem. De arról sem tehetek, olyan nagyigényű vagyok, hogy nem elégszem meg a lopott boldogsággal. István ' Maga nekem egészen, örökre, állandóan kell; nem félórákra. Én nem bujkálok, én nem vagyok olyan alázatos, hogy megelégedjem a hátsólépcsőkkel és mellékutcákkal. Én nem tudok hazudni sem magának, sem Zichy Károlynak. Én sokkal gőgösebb vagyok, semhogy valaki előtt elpiruljak. Vagy mit is beszélek! Ostobaság. Vannak asszonyok, akik ha szeretnek, nem tudják megtagadni a testi odaadást. De vannak olyanok is, akik, ha szeretnek, nem tudják magukat a szerelmeskedés és házasságtörés ocsmányságával beszennyezni. Ezek közé tartozom én. Nem tehetek róla. István! Most az a kérdés, mitévők leszünk? Bevallom, nem tudok erre a kérdésre

feleletet adni. Minden magától függ. Szívesen meghalnék magáért, de nem szabad meghalnom, mert hét kis gyermekem van. Azt sem tudom mondani, hogy ne lássuk egymást. Nem tehetek róla, szeretem magát. Imádkozunk! Várjuk a csodát. Lehetetlen, hogy ilyen szerelem ne volna kedves az Isten előtt. Amikor minden meginog, megmarad a szerelem. Édes! írjon. Vigasztaljon meg.«

István gróf haraggal és fájdalommal dobta el a grófnő levelet. Semmit sem értett meg belőle, csak azt, hogy makacsul megtagadja tőle a testi odaadást. Most már gyűlölni kezdte ezt az asszonyt, sőt magát a szerelmet is, amely ilyen képtelen helyzetek elé állította.

Ez már nem szerelem — mondogatta magának dühös káromkodással, fogcsikorgatva — hanem rögeszme, idegbetegség, az elmebaj egy neme. Elmebaj az én makacs ragaszkodásom az elérhetetlenhez, és elmebaj az ő makacs ragaszkodása a hitvesi hűséghez. És ezt a két elmebajt hívják szerelemnek. Szörnyűség! . . . Negyvenhárom éves vagyok. Sokan egy nemzet vezérének tartanak. Szeretném a hazámat megváltani és elpusztulok egy ostoba szerelem nyálas romantikájában. Negyvenhárom éves embernek egyáltalán nem való már a szerelem, csak, egy kis szerelmeskedés, mint ahogy Metternich vagy más épelméjű ember csinálja. Az én koromban az ember csak úgy szerelmeskedjék, mint ahogy ebédel, vagy elvégzi élettani szükségleteit. Az is rendjén van, ha az embernek ebben a korban van egy barátnője, aki kedves, okos és jó nővére, szellemes és finom megértője, tapasztalt tanácsadója, vigasztalója, hasznos fegyvertársa vagy égi múzsája; ez is lehetséges; de az ilyen asszony nem gyötri az ember fantáziáját, nem korbácsolja fel érzéki vágyait, nem ébreszti fel féltékenységét, nem mérgezi meg nappalait és éjszakáit. Crescence azonban megőrjít engem és belekerget az öngyilkosságba. Nem, ezt nem vállalom tovább. Megírom neki két sorban, a legnagyobb nyíltsággal a mezítelen igazságot. Vagy odaadja magát, vagy...

Meghökken. Vagy?...

Egyideig idegesen járt föl és alá a szobájában, aztán hadonászni kezdett, a száját rágta, megcsikorogatta a fogait, haját tépte és keservesen felordított.

— . . . Vagy pedig megölöm őt is és magamat is. Valósággal felujjongott, hogy megtalálta végre a megoldást. Leült és írt.

»Édes! Ez az utolsó levél, amelyet magának írok. Ne várjon tőlem szép szavakat, Örjögő szerelmi vallomást, egyszerűen közölni akarok magával egyetmást, amit meg kell jegyeznie. Vegye tudomásul, hogy a mi viszonyunk sohasem szűnhet meg, nrg halálunkkal sem, mert lelkünk elválhatatlan. Érzelmek erősebbek, mint mi. Engem sokszor kinevetnek B azt mondják; ki hitte volna, hogy én mint érzélgősen póhajtózó gyöngé ember fogom pályámat bevégezni *— mások meg egyenesen gonosztevőnek tartanak. Magát meg minden pillanatban óvják tőlem, jóakarói ki akarják gyógyítani* a szerelméből. Ezért rosszat beszélnek rólam, ami csak közelebb hozza önt hozzám, mert ön tudja legjobban, hogy becsületes ember vagyok és rútol rágalmaznak. Eddig még magunk sem jutottunk teljes egyetértésre s magunk sem mertük egymásnak becsületesen és nyíltan bevallani, hogy mit kell tennünk; nem csoda, hogy a világ nem tudott belőlünk kiokosodni. A látszat fontosabb, mint a valóság; sokan azt hiszik, hogy a mi viszonyunk nem egyéb, mint közönséges házasságtörés. Hát túrhetjük ezt tovább? Ki kell küzdenünk, hogy az emberek hódolattal és áhítattal tekintsenek fel a szerelmünkre. Ha ez nem sikerül, becsületesen kimondom, nem marad számunkra más, csak a kétségbeesés. Édes, drága Crescence, én megmutatom, hogy tudok magának engedelmeskedni. Legyen meg a maga akarata. Úgy akarom szeretni magát, mint a nővéremet, vagy a leányomat. Azért, ha rólam beszélnek, ne tagadja, hogy szeret és becsül; ha ez a barátság köztudomású, senkinek sem tűnik fel, hogy sokat vagyunk együtt. Ez esetben senki sem ütközik meg azon, ha, figyelmes vagyok maga iránt s maga kedves hozzám. Most hidegebb irántam, mint mások iránt és a szokása,

hogy nem néz a szemembe, ha önnel beszélek, vagy úgy tesz, mintha nem hallaná. Mintha el akarna valamit rejtteni, vagy pirulnivalója volna miattam. Követelhet-e öntől többet az Isten, mint hitvesi és anyai kötelességének teljesítését? Nem. Azt az Isten sem követelheti, hogy ne szeressük egymást. Drága Crescence, képzelje magát az én helyzetembe. Én egy országért, egy népért dolgozom. Isten látja csak, hogy milyen nehéz munkába fogtam. Csak úgy tudom a magáért lobogó véremet lehűteni, ha megtagadom a természetemet; ha becsületes komédiássá, nemes mizstifikátorrá leszek, aki megcsalja az embereket, hogy használhasson pekik. Mindig gazemberek között kell élnem, akiket gyűlölök. Legjobb barátaim is el fognak hagyni. Nem törődöm velük. Csak egyetlen ember maradjon mellettem, egyetlen barátom, — Crescence, ne hagyj el! Sokszor félek, hogy maga sem tart ki mellettem. Ne haragudják, ha most bevallom, hogy tartózkodását, szeszélyét, szemérmességét, makacs erkölcsösségét sokszor kicsinyességnek véltem, de most bocsánatot kérek az én drága védőangyalomtól, aki engem a közönséges, szegény halandó emberek fölé emel és végigkísér egész életemben.

Rettenetes szerep az enyém. Sokszor kétségbe esem, hogy mikép kell azt végigjátszanom. Rettenetes teher kitanulmányozni, hogy milyen partnerrel állok szemben. Az egyikkel finoman, a másikkal gorombán kell bánnom, ezt eszméim változatosságával, amazzal pénzzel, a harmadikat nemesszívűséggel kell megnyernem. Az egyiket meg kell szégyenítenem, a másikat kínozni, a harmadikat meg kell ijeszteni. Némelyiket szép szóval kell vezetnem a jóra, másokat kényszerítenem kell száz meg száz változatban. Nálunk mindent elérhet az ember, ha okos és béketűrő, ha élni tud, ha sokáig él, jól sürget és fizet. De miért van az, hogy a bűnre csábítani, az erényre pedig rábeszélni kell az embereket?... Néha játszanom kell a rossz embert, de sokszor észreveszem, hogy csakugyan rideg és kegyetlen vagyok. De aki nem tud gyűlölni, az szeretni sem tud. Aki nem tud bosszút állni, az megbocsá-

tani is képtelen. Az ember nagyon vonakodik attól, hogy kényszerzubbonyt adjon arra a bolondra, akit magában hord, hogy bevallja azt a hibáját, amely minden jó tulajdonsait lerontja, hogy beleegyezzék egy igazságba, amcl/ kétf cgbeejti. De én nem félek az emberek véleményétől? Nem is szeretném, ha minden gyerkőc vagy ostoba ember keresztüllátna rajtam. Az országgyűlésen az emberek félreértenek s előre látom, hogy nemsokára jellemtelenséggel is megvádolnak. Sokan azt fogják gondolni, hogy hivatalt keresek, — a nyomorultak! De saját hibáikat fogom az éle maró lúgjával leönteni s azután gyakran megfoghatatlanul fogok cselekedni. Mi magyarok oly gyengék vagyunk, hogy ravaszoknak kell lennünk, ez az egyetlen fegyverünk, amellyel ma harcba indulhatunk . . .«

István gróf, aki mindezt. lázas sietséggel, szinte önkívületi állapotban írta le, itt hirtelen megállt.

— Szent Isten, micsoda badarságot firkáltam én össze?

Egymásután kezébe vette a levélpapír egyes oldalait és elejétől kezdve végigolvasta. Megdöbbsent? Mi köze Crescence-nek a magyar fegyverekhez? Mi ez? Micsoda láthatatlan fantom, micsoda sokratesi daemon Íratta vele ezeket a kusza sorokat? Kinek vallott ebben a levélben szerelmet: Crescence-nek, vagy Magyarországnak?

Összehajtotta a levelet és beletette a naplókötetébe. Nem, ezt nem lehet elküldeni neki. Újra leült, hogy másikat írjon. Sokáig ült ott. Fejét az öklére hajtotta és tépelőd9tt. Nem tudott eligazodni a saját lelkében. Csakugyan rettenetesen nehéz elismerni azt az igazságot, amely kétségbeett. Az igazság pedig az, hogy a boldogsága teszi nyomorulttá.

Aztán erős hangon felkiáltott.

— Nem igaz! A nyomorúságom tesz boldoggá. Most már nem habozott és nem törte a fejét. Fogta a levélpapírt és erős, nagy vonásokkal megírta a választ. Ezt írta:

— Szeretlek, Crescence!

VIII.

Amphytrité a sast megittatta. István gróf elutazott Pozsonyba és ott többször felszólalt az országgyűlésen. Most már kitűnt, hogy a Karok és Rendek között majdnem egyedül áll. — Mindenáron pártembert akarnak belőlem faragni, — panaszkodott barátainak — de nekem nincs érzésem a pártélet iránt. — Hiába hivatkoztak arra, hogy Angliában is így, van, hogy az ellenzék azért támadja meg a jó javaslatokat is, mert a kormányt meg akarja buktatni és át akarja venni a hatalmat. — Én senkit nem akarok megbuktatni és semmiféle hatalmat nem akarok átvenni, — felelte — én a kormánnyal szavazok, ha vele egyetértek és az ellenzékkel, ha annak van igaza. Én az igazság mellett szavazok. — Kiderült tehát, hogy nem való páriembemek, sőt parlamenti embernek sem. Minek való tehát? Wesselényi azt mondta, hogy diktátornak, Nagy Péternek, Nero császárnak. Erről sokat beszéltek a pesti kaszinóban.

* * *

A kaszinó most már nem a Lloyd-épületben volt, hanem a Kemnitzer-féle dunaparti házban rendezkedett be s hogy megkülönböztesse magát a kereskedők és iparosok egyesületétől, felvette a Nemzeti Kaszinó nevet. A kaszinónak István gróf volt a feje, lelke, igazgatója, gondnoka, mindenese. Rengeteg dolga mellett maga ügyelt a berendezésre, a játékszobákra, a konyhára és a pincére, amelyben valóságos állandó kiállítást tartott a különböző fajú finom magyar borokból. A tagok örültek a kényelemnek, szerették a kaszinó előkelő, finom légkörét, de minden munkát István grófra hárítottak, aki sokszor órákon át dirigálta a szakácsot, a cukrászt, a munkásokat és a cselédséget. Ő maga a kaszinót a saját otthonának tekintette, a magáéból látta el ezüstneművel, délnövényekkel, szőnyegekkel, narancsfákkal; sajátmaga

járt szép régi bútorok és csillárok után, hogy a szobák minél művészesebb képet kapjanak. A téli hónapokban hetenként egyszer felolvasóesteket és hangversenyeket tartott, amelyekben kizárólag magyar műveket mutattak be és a világ legnagyobb művészeit léptette fel. A Kereskedelmi Kaszinóval megegyezett, hogy a társasélet fellendítésére bálakat tartsanak, végül részvénytársaságot iparkodott létrehozni, hogy a kaszinó számára házat vásároljanak. Fáy Andrással indítványoztatta, hogy a tagok kötelezzék magukat, hogy végrendeletükben valami ajándékot hagyományozzanak a kaszinónak. Ő maga egy száz aranyat érő billikommal kezdte az ajándékozást, hogy az az évenként tartandó közgyűlési díszében üritessék az ő emlékezetére. A kaszinó szépen virágzott és a bécsi rendőrség kémeinek, Steinbach Ferenc és Mérey Sándor uraknak bőven volt mit jelenteni legfelsőbb urukhoz és gazdájukhoz, Sedlnitzky grófhhoz.

Többek között jelentették, hogy Wesselényi Miklós báró ajánlatára Kossuth Lajos ügyvédet is felvették a kaszinó tagjai közé, habár ezt Széchenyi gróf mindenáron meg akarta akadályozni. Széchenyi gróf és Wesselényi báró már nagyon elhidegültek egymástól és ebből egyikük sem csinál titkot a kaszinóban. Jelentették azt is, hogy egy alkalommal Wesselényi báró Károlyi György gróf előtt így nyilatkozott Széchenyi István grófról:

— István ifjúkora szalonokban, harcmezőn és utazásokban telt el. Hogy világtapasztalatokat szerzett, az természetes; azonban gazdasági és államgazdasági művek felületes és öletszerű olvasásán kívül csak a szépirodalomban volt jártas. Az viszont igaz, hogy esztétikai ítélete finom és talpraesett volt. Soha nem találtam emberre, aki ezen a téren felülmúlta volna. De politikáról keveset törte a fejét. Hite nem volt a magyar nemzet jövőjében s a hazai nyelvet, amikor vele megismerkedtem, csak törve beszélte. Egyedül én tudom: mennyi fáradságba került őt rábírní, hogy az ország sorsa felől való sötét nézeteit megváltoztassa. Máig sem tudom, hogy az apathia

vagy könnyelműség volt-e? Ezzel akarta-e menteni magát léha életéért vagy azért volt léha, mert amit mondott, komolyan hitte, — most már talán maga sem tudná eldönteni. Ami engem illet, én sok kellemes órával vagyok neki adósa, ő tanított meg többek közt angolul s mondhatom, praktikusabb nyelvmestert kívánni sem lehet. Kezembe adta Byron Manfredját s míg e remekművön átmentünk, annyi elragadtatással szólt a nagy költő ragyogó sajtáságairól, annyi titkos szépségét fedezte föl a nagy brit lángésznek, hogy ezekért az esztetikai gyönyörűségekért szívesen megbocsátom azt a három unalmas napot a »nagy pusztaságon«, a trappisták kolostorában. De nem bocsátom meg neki soha, hogy Magyarország újjáépítésében inkább Metternich herceggel akar dolgozni, mint velünk. Nem kétlem, hogy szereti hazáját, de félek, hogy rosszul szereti s hazáját is úgy szereti, mint Crescence grófnőt. Ebbe a szerelembe ő is, a grófnő is, meg a haza is belepusztulnak.

István gróf pedig, amikor a kaszinóban erővel rá akarták bírni a vezéri szerep vállalására, így védekezett:

— Én nagyszemöldökű, barnás-sárgás színű, komor kinézésű ember vagyok. Élceim találók ugyan, de az eszméim közé vegyített szatirikus ötletek által egyúttal megsértek olyanokat is, akiket bántani távolról sem volt szándékomban. Fehér asztal mellett ki tudom főzni egy bonyodalmas terv részleteit, de amidőn rögtönzésre kerül a dolog, nem mindig találok fejen a szöveget. Már ezekből is kisül, hogy vezetőnek való nem vagyok. Tőlem sokan idegenkednének és miattam magát a jó ügyet is faképnél hagynák, De ha egy párt lelkének alkalmas volnék is, kolomposnak, vezérszónoknak, a magyarnál mint keleti fajnál, amely a külsőségeken kap leginkább, mostanság csak olyan ember való, ki szélesmellű, köpcös termetű, erős, mint a bika, dörgő hangja megreszketteti az ablakokat, elég dagályosan tud beszélni és olyan tekintélyes külseje van, hogy láttára a messze földről jött idegen is kénytelen legyen felkiáltani: ez ám a hatalmas.

a méltóságos, királyi tekintetű magyar! Bennem e tulajdonok nincsenek meg. Hosszasan tanakodtam: ki lehetne arra alkalmas, hogy a kolomppal elindulhasson? Végre Wesselényire akadtam. Látnivaló, hogy őt nagy mértékben ruházta föl ezekkel a tulajdonokkal a Gondviselés. Reméltem, hogy mi meg fogjuk érteni egymást. Reméltem, hogy ő, aki szép eszét sokáig fektette parlagon, az utazás, tapasztalás és tanulmányok által lerázzván magáról, ami betyáros és útszéli, a hazának óriási szolgálatot tehet. De Wesselényi gyógyíthatatlanul szerelmes a faltörő politikába. Mindig a víz ellenébe úszik. Mindig csak szítja a gőzkatlant, anélkül hogy a biztosító szelepet* alkalmazná. Inkább vágyik ragyogni, mint használni; Ő nem az a hasznos ember, akit én többre becsülök a nagy embernél. Nem az én emberem.

* * *

István gróf Becsben Reviczky gróf kancellárnál járt a Duna és a Lánchíd dolgában. Az előszobában egy pirosposzgás, tenyeres-talpas kedélyes bécsi úrral találkozott, aki a világ legszeretreméltóbb és legőszintébb emberének látszott. Mintha még tegnapról egy kissé mámoros volna, arcáról valami együgyű boldogság és bíboros öröm sugárzott és jellegzetes bécsi bizalmaskodással mindenkivel szóba ereszkedett. Egyébként ragyogott róla a jómód, ruhája a legelső bécsi szabó műhelyéből került ki és fekete,* arasznyi széles nyakkendőjében igazgyöngy ragyogott. Jól-ápolta, tiszta, illatos és elbájoló egyéniség volt ez a nagy darab kövér úr, nyilván még most is a nők kegyeltje. Az ember híres színésznek, zeneszerzőnek vagy gazdag magánzónak ítélné a külsejéről. Ez volt a bécsi titkosrendőrség főnöke, a rendőrminiszter, a császár egyik legbizalmasabb embere, a rettegett, híres Sedlnitzky gróf.

A rendőrfőnök István grófot még ifjú kapitány korából ismerte s most, mint régi ismerőst üdvözölte őt. Aztán — átesvén a kölcsönös udvariaskodások unal-

mán — halk suttogással közügyekről kezdett beszélgetni.

— Kedves gróf, tudja-e, hogy én önnek egyik legőszintébb csodáló ja és tisztelője vagyok?

— Tudom, — nevetett István gróf — hogy ön melegen érdeklődik minden lépésem iránt. Nagyon hálás vagyok.

— Lehet is — folytatta a rendőrminiszter. — Én már sokszor megakadályoztam a kémek és besúgók aljas aknamunkáját, amellyel önt el akarták veszejteni.

— Köszönöm, de magam is vigyáztam egy kissé.

A gróf jobb vállát felhúzta és jobb szemével titokzatosan kacsintott.

— No, azt nem mondhatnám . . . Ön sokszor nagyon vigyázatlan. Szellemessége sokszor elragadja önt.. az ön nyelve gyilkos és embereim néha hajmeresztő híreket hoznak. Kedves gróf, a kémek nálunk is, mint a világon mindenütt, szemenszedett tökfilkók és hitvány hazudozók. Akárcsak a cenzorok és az osztrák konzulok. No, de a kaszinó, kedves gróf . . . ön összetéveszti Angliát az osztrák birodalommal. Ön angol kaszinót akart alapítani és lett belőle párizsi saint-simonista, szocialista, carbonaro és dekabrista klub.

— Ezt csak az ön tökfilkói gondolják, kedves gróf. Hiszen Metternich herceg is tagja a pesti kaszinónak.

— De Magyarországon már huszonhárom kaszinó alakult és a ragály átterjedt a császár többi tartományára is. Ez az epidémia veszedelmesebb a koleránál. Egyáltalán, mondja kedves gróf, mi volt az ön célja ezzel a kaszinózással?

István gróf nevetett.

— Kedves miniszter úr, hallott ön valaha valamit Shakespeare Vilmosról?

A gróf elvörösödött. Ezt a nevet sohasem hallotta, de mint rendőrminiszter nem vallhatta be ezt a tájékozatlanságot.

— Azt hiszem ... izé . . . nemrég jelentették ...

István gróf megsajnálta.

— Ez a Shakespeare angol drámaíró és sok olyan

színdarabot írt, amely a királyokat részben mint hülyéket, részben mint gazembereket mutatta be a közönségnek.

— Lecsukták?

— Ellenkezőleg. Ki- és bejárt a windsori udvarban és nemesi címerrel tüntették ki.

— Rettenetes állapotok vannak Angliában. Ha ezt Metternich tudná ...

— Ne féltsük Angliát. De nem is erről a Shakespeare-ről akartam beszélni, hanem az egyik barátjáról, a részeges, züllött és lángeszű Greenről. Ez a Green élete végén egy kis füzetet adott ki, amelynek ez volt a címe: Garas ára bölcsesség, amelyet én egy millió fonton vásároltam.

— Szép kis írás lehet.

— Szép. De sokan vagyunk úgy, hogy méregdrága pénzen szert teszünk egy kis életbölcseségre . . . például én is . . . hát én a magam kis bölcsességét ingyen akartam átadni a barátaimnak, azért alapítottam a pesti kaszinót.

A rendőrminiszter nem tudta, hogy István gróf komolyan felelt-e a kérdésére, vagy pedig szokása szerint gúnyt akar űzni a földi hatalmasságokból. Tehát hirtelen másra terelte a beszélgetést.

— Kedves gróf, ön azt hiszi, hogy én a magyaroknak ellensége vagyok?

István gróf gúnyosan mosolygott.

— Nono, csak hivatalból. Ez az ön foglalkozása, kedves gróf. Nem veszem rossznéven. Nálunk is általában véve utálják a németeket.

— Tudom. Ismerek egy régi magyar verset, hevenyésztett német fordításban. Ez a vers azt mondja, hogy a magyar sohase higgyen a németnek, még akkor se, ha írást ad a német és olyan nagy pecsétet tesz rá, mint a hold.

— A vers meg is mondj a, miért - nevetett István gróf.

— Tudom. Mert a németben semmi virtus, verje meg a Jézus Krisztus. Ez nem szép önöktől, de azért én...

— Mint magánember, sok alávaló magyar urat számít barátai közé.

A rendőrfőnök a fejét csóválta.

— Kedves gróf, ön javíthatatlan. És mégis, nem tehetek róla, önnel szemben akkora vonzalmat érzek.

— ha nem veszi tolakodásnak — hogy hivatalos titkot is elárulok önnek.

— Azt ne tegye gróf. Az én szám gyakran eljár.

A miniszter hamisan kacsintott és kövér piros arca széles mosolyra húzódott.

— Hiszen éppen azért. Az a Wesselényi báró ...

— Meghitt barátom.

— Tudom. De a nézeteik az utóbbi időben ...

— Magánügy. Kifelé változatlanul egyek vagyunk.

— Ez nagyon lovagias beszéd. De éppen azt akarom önnek megszűgni, hogy a báró nagy veszélyben forog.

— Helyt áll ő magáért.

— Tudom. Ismerem. Rettenetes ember. Kiklopsz és Gigász, de hiába, most már nem élünk olyan idöket, hogy az oligarchák fegyverrel tudnának ellenszegülni az államhatalomnak.

István gróf aggódni kezdett.

— Miről van szó?

— A császár nagyon haragszik — suttogetta a gróf.

— A császár egészen belebetegedett a bosszankodásba emiatt a Wesselényi miatt.

— A felség beteg?

— És itt Bécsben azt mondják, hogy ha a császár állapota, Isten ments, válságosra fordul, vagy . . . hogy is mondják . . . nem is merem a nyelvemre venni . . .

— Miniszter úr, a császárok is halandó emberek...

— Ön kimondta gróf úr. Itt Bécsben azt tartják, hogy annak is Wesselényi báró volna az oka, ha a császár itt hagyná népét. . .

— Ostobaság.

— Tudom. De azért illetékes körök már elhatározták, hogy a legelső alkalommal hűtlenség címén perbefogják.

— Szörnyűség.

— A császár haragszik. Annál is inkább haragszik, mert Wesselényi báróval szemben nagyon kegyes

volt és egyszer magához rendelte és atyai intelmeivel úgy megpuhította, hogy a báró könnyekre fakadt.

— Ebben kételkedem.

— Csitt. Ilyet ne mondjon gróf úr. Inkább figyelmeztesse a bárót, hogy óvakodjék minden heveskedéstől. Legalább addig, amíg a császár haragszik. Legyen okos és vásároljon abból a bölcseségből. . . hogy is hívták azt a drámairót? . . .

— Shakespeare.

— És a barátját?

— Green.

— Nos, vegyen egy garas ára bölcseséget tőle.

— Egy millióért? A hazafias meggyőződésének, az önérzetének, a büszkeségének, a férfiúi, törvényhozói és hazafiúi méltóságának feláldozásáért? Ez kicsit több, mint Green úr milliója.

— Hát akkor kérjen bölcseséget öntől ingyen . . . a kaszinóban. Egyébként nagyon kíváncsi vagyok azokra a királydrámákra . . . Ah, kedves gróf, úgylátzik, önt kéreti a kancellár úr. Nagyon boldog voltam, hogy láthattam önt. Adieu, kedves gróf.

* * *

Néhány hét múlva megindították Wesselényi báró ellen a felségsértés és hűtlenség pörét. István gróf fuhöz-fához szaladt, hogy a bárót kimentse a bajból. Két leghatalmasabb embere, a főhercegnádor és Metternich herceg tanácsára ő és barátai elhatározták, hogy a pör menetébe nem avatkoznak, ezzel szemben ígéretet kaptak, hogy a király élni fog a megkegyelmezés jogával. Még csak a magyar kancellár, a szépfejű, de sánta, okos, de kegyetlen Reviczky Adám dühöngött Wesselényi ellen.

Ilven izgalmak közt utazott le harmadszor a Vas-kapuhoz, ahonnan csak december 19-en tért vissza Pestre. Itt azzal a hírral fogadták, hogy Crescence grófnő férje, Zichy Károly kamaraelnök, hirtelen meghalt.

IX.

1836 január 30. .

Rossz éjszakám volt. Hajnalig nem tudtam elaludni, akkor végre elnyomott a kimerültség, de nem volt köszönet benne. Rettenetes álmok gyötörtek. Láttam Karolinát és Zichy Károlyt. Mind a ketten megfenyegettek, hogy megakadályozzák a boldogságomat. Károly gróf szelleme (még a túlvilágon is köhögött, hörgött, és füid* klási rohamokkal küzdött) nagy kinnal azt lihegte felém: Sohasem látod többé Crescencet! Karolinához futottam, hogy oltalmazzon meg és leborultam a térdei elé. Karolina szomorúan rám nézett és megszólalt: Ne félj, a feleséged lesz, de egészen a tiéd, az nem lesz soha. En közétek állok.

február 1.

Rettenetes idegfájdalmaim vannak a csípőm körül. Az éjjel nem tudtam aludni. Három óraker forró fürdőt vettem. Ettől végre álomba merültem.

február 3.

Megérkeztem Pestre. Crescence úgy kívánta, hogy Mária húgomnál szálljak meg, holott tudja, hogy Mária és én nem szeretjük egymást, az urát, Zichy László grófot, pedig egyszerűen utálok. Nem tudom, hogy Crescence miért ragaszkodott oly makacsul ehhez a szeszélyhez. Ezekben a napokban csaknem féltékeny rám. Crescence gyermekei hidegen fogadtak, kínos hangulat uralkodott az ebéd alatt.

február 4.

Korán reggel elmentem a Krisztinavárosi plébániára. Meggyóntam, aztán imádkoztam addig, ameddig Crescence és a násznép megérkezett. Az esküvő után nagyon megnyugodtam és Crescence-al haza hajtottam a lakásunkra. Este hét óraker ebéd volt nálunk. Este vacsora Máriánál.

február 5. este.

Boldog, nagyon boldog vagyok. Ekkora boldogságot nem is tartottam lehetségesnek. Otthon ebédeltem, otthon vacsoráztam, otthon maradok. Pompásan érzem magam.

február 6. reggel.

Olyan vidám és egészséges vagyok, mint a hal a vízben. Úgy érzem, mintha minden megszépült volna körülöttem. Rózsaszínben látom a világot. Az egész dolog úgy tűnik fel, mint egy boldog álom.

február 8.

Hiába, be kell vallanom, nagyon szenvedek. Karolina szelleme megjelent előttem. Csontjaimban a velő jéggé fagyott. Iparkodtam magamat tisztességes ember módjára viselni előtte. Úgy látszik, nincsen boldogság e földön.

(VÉGE A MÁSODIK KÖTETNEK)